

วารสารสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

Journal of Social Sciences

Srinakharinwirot University

Volume 28 Issue 2 (July-December 2025)

ISSN: 3027-8694 (Print)

ISSN: 3027-8708 (Online)

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)
Journal of Social Sciences Srinakharinwirot University
Volume 28 Issue 2 (July-December 2025)
ISSN: 3027-8694 (Print) ISSN: 3027-8708 (Online)

ข้อมูลทั่วไปของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) และฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) บทความที่ขอตีพิมพ์ในวารสารฯ จะมีผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) พิจารณาก่อนการลงตีพิมพ์บทความในรูปแบบผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา (Double-blinded Peer Review) โดยบทความวิจัยมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 ท่านต่อบทความ และบทความวิชาการมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 2 ท่านต่อบทความ วารสารฯ รับประทานอาหารบทความประเภท บทความวิจัย (Research Article) และบทความวิชาการ (Review Article) ตลอดจนบทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) และบทความวิชาการรับเชิญ (Invited Article) ออกเป็นครั้งคราว ทั้งนี้บทความทุกประเภทที่พิจารณาในการตีพิมพ์นั้นไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการตีพิมพ์ (No Page Charge)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ยินดีรับผลงานวิชาการเพื่อพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ลงในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อย่างไรก็ตาม ทักษะและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในผลงาน เป็นของผู้นิพนธ์ ผู้ใดที่จะนำผลงานฯ ไปเผยแพร่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์เป็นลายลักษณ์อักษร และกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการเตรียมผลงานวิชาการโดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้นิพนธ์ทราบล่วงหน้า การพิจารณาของกองบรรณาธิการในการพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ลงในวารสารฯ ถือเป็นที่สุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนคณาจารย์ นักวิชาการ และนิสิตคณะสังคมศาสตร์ รวมถึงผู้สนใจทั่วไปได้เผยแพร่ผลงานวิชาการ
2. เพื่อสร้างสรรค์ พัฒนา และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการและวิทยาการวิจัยใหม่ ๆ ทางด้านสหวิทยาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สาขาวิชาที่เปิดรับผลงาน

ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การพัฒนาชุมชน รัฐศาสตร์ การปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา นิติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม ประชากรศาสตร์ การบริหารและการจัดการ การจัดการท่องเที่ยว การจัดการโลจิสติกส์ สังคมศึกษา สหวิทยาการทางสังคมศาสตร์

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.โกสุม จันทศิริ	คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ มาประณีต	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนิชกานต์ สุธงส์นัย	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ เมฆแสงสวย	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
--	---

กองบรรณาธิการภายนอก

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เกษม จันทร์แก้ว	โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มูลนิธิชัยพัฒนา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สัณชัย สุวัจนบุตร	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันติกุลานนท์	วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ฤทธาเจริญ	บัณฑิตวิทยาลัยการจัดการและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
รองศาสตราจารย์ ดร.พนัสนิธิ สัมพันธ์พานิช	สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐ พวงศ์เจริญ	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลลพ ใญ่สุวรรณกุล	คณะบริหารธุรกิจและการบัญชี มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รักษนก คุชานบาล	วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รักษพงษ์ วงศาโรจน์	คณะการจัดการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อาจารย์ ดร.มาตริณี รักขัตตานนท์ชัย	ข้าราชการเกษียณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อาจารย์ ดร.ศยามล เจริญรัตน์	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดันท์ ชาญโกศล	คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐ มุสิกศิลป์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุริย์พร นิพัทธวิทยา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กฤติยา คันทโชติ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนภูมิ อติเวทิน	คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กองจัดการ

นางสาวนันทพร มีศิริ

นางเบญจมาศ เขมาศกิตาธรรม์

นางสาวสินินาฏ ตรีเพ็ชร

นายอนุพนธ์ คำปัน

นางสาวนุชนาถ อุทัยสน์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาผลงานวิชาการ

รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันตกุลานนท์

รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ กฤษเจริญ

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชญาณ นกฟ่อน

รองศาสตราจารย์ ดร.ภุรี พวงศรีเจริญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรกิต ชุ่มกรานต์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิราภรณ์ คำจันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูเดช โลศิริ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ภูตระกูล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิวพล ชมภูพันธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภณัฐ พานา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุริยพร นิพิฐวิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัญชลี ศรีกลชาญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัญชลลา โภชนสมบูรณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารีรัตน์ แพทย์นุเคราะห์

อาจารย์ ดร.สุธาทิพย์ ขวณะเวสสกุล

อาจารย์อดิสร เสมอแย้ม

ดร.พลิชฐ์ ปานแร่

ดร.สาโรจน์ โพธิ์เกษม

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นักวิชาการอิสระ

นักวิชาการอิสระ

ข้อมูลการติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 ซอยสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

โทรศัพท์: 0-2649-5000 ต่อ 11725 Email: jsocswu@gmail.com

Website: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOS>

ผู้ออกแบบปก: มูฮำหมัด ฮาดี อินสกุล และ นุชนาถ อุทัยสน์

**รายละเอียดการส่งผลงานวิชาการลงตีพิมพ์ใน
วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 28**

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน 2568

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2568

ISSN: 3027-8694 (Print) ISSN: 3027-8708 (Online)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอเชิญอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปส่งผลงานวิชาการได้แก่ บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความหนังสือ หรือบทความปริทรรศน์ เพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ISSN: 3027-8694 (Print), ISSN: 3027-8708 (Online) อยู่ฐาน TCI กลุ่มที่ 2 ซึ่งมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ดังนี้

ฉบับที่ 1 คือ ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2568)

ฉบับที่ 2 คือ ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2568)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนคณาจารย์ นักวิชาการ นิสิตคณะสังคมศาสตร์ รวมถึงผู้สนใจทั่วไปได้เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
2. เพื่อแลกเปลี่ยนทรรศนะทางวิชาการในสาขาวิทยาการทางสังคมศาสตร์
3. เพื่อสร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการและวิทยาการวิจัยใหม่ ๆ ทางด้านสังคมศาสตร์ต่อไป

ข้อกำหนดผลงานวิชาการที่ลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์

1. เป็นผลงานวิชาการทั้งภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษในสาขาวิทยาการทางสังคมศาสตร์ และไม่เคยลงตีพิมพ์ในหนังสือและวารสารใดมาก่อน ยกเว้นเป็นผลงานที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการแบบไม่มีเรื่องเต็ม (Proceedings)
2. ความยาวของต้นฉบับไม่เกิน 12 หน้า กระดาษ A4
3. **ชื่อเรื่อง** พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง ขนาดตัวอักษร 18 ตัวหนา มีชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
4. **ชื่อผู้เขียน** พิมพ์ชื่อผู้เขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยขีดขอบกระดาษด้านขวาขนาดตัวอักษร 14 อักษรตัวเอียง และให้ระบุตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อผู้เขียน เพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ทำงาน และ E-mail ของผู้เขียนบทความหลัก ไว้เป็นเชิงอรรถในหน้าแรก
5. **ชื่อหน่วยงานของผู้เขียน** พิมพ์ชื่อหน่วยงานผู้เขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อยู่บรรทัดส่วนล่างสุดในหน้าแรกขนาดตัวอักษร 10 อักษรปกติควรระบุหน่วยงานต้นเรียงไปจนถึงหน่วยงานหลัก และให้ระบุตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อหน่วยงานผู้เขียน เพื่อแสดงรายละเอียดชื่อผู้เขียนบทความทุกท่าน ไว้เป็นเชิงอรรถในหน้าแรก และระบุ Corresponding e-mail ของผู้เขียนบทความหลัก

6. **บทคัดย่อ (Abstract)** ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวทั้งสองภาษาไม่ควรเกิน 350 คำ หรือ 20 บรรทัด

7. **คำสำคัญ (Keywords)** ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ

8. ผลงานวิชาการจะต้องใช้ตัวอักษรและรูปแบบการพิมพ์ตามที่กำหนดไว้ในหัวข้อตัวอักษร และรูปแบบการพิมพ์

9. **บทความวิจัย** ให้เรียงลำดับดังนี้

9.1 บทคัดย่อ (Abstract)

9.2 บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหา กรอบแนวคิด และระบุวัตถุประสงค์การวิจัย

9.3 ระเบียบวิธีวิจัย (Research methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง และการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การหาคุณภาพเครื่องมือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

9.4 ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ

9.5 อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด

9.6 สรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

9.7 รายการอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเนื้อหาเท่านั้น

10. **บทความวิชาการ** ให้เรียงลำดับดังนี้

10.1 บทคัดย่อ (Abstract)

10.2 บทนำ (Introduction)

10.3 เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ

10.4 บทสรุป (Conclusion)

10.5 ข้อเสนอแนะ (Suggestion)

10.6 รายการอ้างอิง (References)

11. ผลงานวิชาการจะต้องใช้ระบบการอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิงตามที่กำหนดไว้ในหัวข้อ “การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง”

12. บทความวิจัยจะต้องผ่านพิจารณาถ้อยแถลงจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) พิจารณาถ้อยแถลงทั้งบทความในรูปแบบผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา (Double-blinded Peer Review) โดยบทความวิจัยมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 ท่านต่อบทความ และบทความวิชาการมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 2 ท่านต่อบทความ

13. บทความรับเชิญ และบทวิจารณ์หนังสือ จะผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากบรรณาธิการ (Editor Review)

14. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ในบทคัดย่อภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้เขียนทราบล่วงหน้า

วิธีการและกำหนดส่งต้นฉบับ

ผู้พิมพ์ส่งต้นฉบับทั้งในรูปแบบ Microsoft Word และ PDF ผ่านระบบออนไลน์ของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOS>

เอกสารที่ต้องส่งเพื่อขอเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์

1. ต้นฉบับทั้งในรูปแบบ Microsoft Word และ PDF
2. แบบเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. แบบรับรองบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/วิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์

เงื่อนไขอื่น ๆ

1. กองบรรณาธิการจะมีจดหมายแจ้งผลการพิจารณาการลงตีพิมพ์ในวารสารเมื่อบทความดังกล่าวผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ และกองบรรณาธิการแล้ว
2. หากผลงานใดได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ เจ้าของผลงานจะต้องรีบดำเนินการแก้ไขต้นฉบับให้เสร็จและส่งคืนกองบรรณาธิการภายในเวลาที่กำหนด หากไม่ดำเนินการ กองบรรณาธิการอาจไม่พิจารณาให้ตีพิมพ์และผู้พิมพ์ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้านค่าตอบแทนผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความที่เกิดขึ้น
3. กองบรรณาธิการจะไม่ส่งคืนต้นฉบับให้แก่เจ้าของผลงาน
4. กองบรรณาธิการจะส่งวารสารจำนวน 1 เล่ม ให้แก่เจ้าของผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์

การติดต่อสอบถามรายละเอียด

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(ติดต่อ: คุณเบญจมาศ เขมาศกตาสรรค์ หรือคุณนุชนาถ อุทศน์)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 ถนนสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

โทร. 0-2649-5000 ต่อ 11725

Email: jsocswu@gmail.com

การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง

การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิงของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ยึดตามแบบการอ้างอิงของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ แสดงตัวอย่างได้ตามด้านล่างนี้ หรือสามารถค้นหารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่เว็บไซต์สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หรือตามชื่อเว็บไซต์ดังนี้

https://lib.swu.ac.th/th/images/researchsupports/apa_swu.pdf

1. การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง (Citation)

กรณีผู้เขียนต้องการระบุแหล่งที่มาของข้อมูลในเนื้อเรื่อง ให้ใช้วิธีการอ้างอิงแบบนาม-ปี-เลขหน้า (Author-date-page in-text citation) โดยระบุชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ เลขหน้า หลังข้อความนั้น ๆ เพื่อบอกแหล่งที่มา ตามตัวอย่างดังนี้

1.1 สำหรับแหล่งที่มาภาษาไทย: (ชื่อ นามสกุล. ปีที่พิมพ์: เลขหน้า)

ตัวอย่าง (สุพัตรา สุภาพ. 2536:18) (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. 2543: 36)

1.2 สำหรับแหล่งที่มาภาษาอังกฤษ: (นามสกุล. ปีที่พิมพ์: เลขหน้า)

ตัวอย่าง (Smelser.1995:145) (Thomson and Thomson. 1993: 12-13)

2. การเขียนเอกสารอ้างอิง (References)

การอ้างอิงส่วนท้ายเล่มในรูปแบบเอกสารอ้างอิง ให้จัดเรียงรายการเอกสารตามลำดับอักษรชื่อผู้แต่งตามตัวอย่าง ดังนี้

2.1 หนังสือ

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). ไทยสิบสองปันนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.

Sebesta, Robert W. (2002). **Concepts of Programming Languages**. 5th ed. Boston, M.A.: Addison-Wesley.

2.2 หนังสือรวมบทความ

ชื่อ ชื่อสกุล. (ปีที่พิมพ์). ชื่อบทความหรือชื่อตอน. ใน ชื่อหนังสือ. ชื่อบรรณาธิการ หรือผู้รวบรวม(ถ้ามี). หน้าที่สุดพิมพ์บทความนั้น. ครั้งที่พิมพ์. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์ หรือผู้จัดพิมพ์.

ตัวอย่าง

ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. (2544). รามเกียรติ์. ใน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 15876 - 15887. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

Massaro, D. (1992). Broadening the Domain of the Fuzzy Logical Model of Perception. In **Conceptual and Methodological Issues**. Edited by H.L.Pick, Jr.; P.Van Den Brook; & D.C. Knill. pp. 119-150. Washington, D.C.: American Psychological Association.

2.3 หนังสือแปล

ผู้เขียนเดิม. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่องภาษาไทย. แปลโดย ชื่อผู้แปล. ครั้งที่พิมพ์.

เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

ชาเวตซ์, เควิน เอ็ม. (2539). **ไขปัญหาอินเทอร์เน็ต**. แปลโดย กิตติ บุญยกิจโนทัย; มีชัย เจริญด้วยศีล และ อมรเทพ เลิศทัศนวงศ์. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.

รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก

Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love

จารุวรรณ ขำเพชร¹
Jaruwat Kumpetch

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา สำนวนสถานะและความรับรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม และศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรักมีวิธีการศึกษาจากการรวบรวมข้อมูลงานวิชาการ บทความงานวิจัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก ความรัก ทั้งในกลุ่มนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ โดยจะเน้นงานทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานทางด้านมานุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตความรักยังไม่มี การศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ จะเป็นการศึกษาด้านสมองหรือด้านจิตวิทยาเป็นหลัก ต่อมาจึงมีการขยายขอบเขตการศึกษามากขึ้น ในยุคบรรพกาลความรักยังไม่ปรากฏ เพราะความสัมพันธ์ทางเพศเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการอยู่รอดและผลิตสมาชิกใหม่ ในศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ความรักสัมพันธ์กับโลกที่พัฒนาไปสู่การเป็นยุคอุตสาหกรรม การจับคู่เพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ส่วนความรักแบบโรแมนติกถูกนำเสนอ เผยแพร่จากทางตะวันตกที่บูชาความรัก แต่ยังคงอยู่ในลักษณะการจับคู่ที่มีสถานะทางสังคมที่ไม่ต่างกัน นักมานุษยวิทยาศึกษาเปรียบเทียบความรักของกลุ่มคนแต่ละภูมิภาค แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าการตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน จะเรียกว่าการแต่งงานหรือไม่ก็ตาม จะมีความแตกต่างกันตามบริบท สถานะ และเรื่องรักยังถูกสร้างขึ้นจากองค์ประกอบทางด้านสังคม

คำสำคัญ: มานุษยวิทยาความรัก สังคมและวัฒนธรรมว่าด้วยรัก การประกอบสร้างความรัก

Abstract

This study, Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love, examines the status and cultural perceptions of love across diverse societies. It investigates the social construction of love by drawing on academic literature, research articles, and studies on emotions, feelings, and love produced by Thai and international scholars, with particular emphasis on the social sciences and, especially, anthropology.

¹รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: jaruwank@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 24 September 2025, Revised 21 November 2025, Accepted 27 November 2025

The findings indicate that love has historically been examined predominantly within psychology and neuroscience, while receiving comparatively limited attention in the social sciences. In early human history, love as a concept was not clearly articulated, as sexual relations were primarily linked to survival and reproduction. From the eighteenth century onward, the meaning of love became intertwined with the rise of industrial society, in which marriage played a significant role in securing economic stability. At the same time, romantic love—highly celebrated in the West—was disseminated globally, though still shaped by social norms regarding partner selection and social parity. Comparative anthropological studies further reveal that arrangements for intimate partnership, whether formalized as marriage or not, are deeply embedded in specific cultural contexts and social hierarchies. Overall, this study demonstrates that love is a socially and culturally constructed concept rather than a universal, unchanging phenomenon.

Keywords: *Anthropology of love, Socio and cultural with love, The construction*

บทนำ

ความรักกับการสมรสเป็นครอบครัว ไม่แน่ว่าสิ่งใดเกิดก่อนหรืออะไรอยู่ในขั้นตอนแรก เพราะบางสังคมต้องมีความรักก่อนการสร้างครอบครัว บางสังคมหาคู่ แต่งงาน สร้างครอบครัว และความรักจะเกิดตามมาเอง ในทางมานุษยวิทยา การกล่าวถึงระบบครอบครัว เครือญาติ หรือรูปแบบการแต่งงาน การพูดถึงประเภทของครอบครัวต่าง ๆ คงไม่พ้นงานของ Murdock (1949) ที่ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่า คือกลุ่มสังคม ที่มีลักษณะอยู่อาศัยร่วมกัน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการสืบพันธุ์ แต่แทบไม่มีการกล่าวถึงความรักเลย หรือความรักไม่สำคัญ? นักมานุษยวิทยาอีกคนที่ศึกษาเรื่องนี้คือ Gluckman (1955) ที่ได้รวบรวมข้อสังเกตที่หลากหลายภายใต้หลักการกว้าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา

แล้วนักมานุษยวิทยาสนใจความรักหรือไม่ มันอาจจะเป็นเพียงคำถามที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ แต่จะพบคำอธิบายเรื่องแบบแผนเครือญาติ (kinship pattern) ที่พบในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าการศึกษาความรักเป็นเพียงเรื่องการมีคู่ การจับคู่สืบพันธุ์เพื่อผลิตทายาท คำว่า “รัก” ไม่เคยปรากฏในดัชนีของหนังสือทางมานุษยวิทยาที่ว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะ หรือแม้แต่ในตำราทางมานุษยวิทยาเอง Goode (1959) ความรักควรถูกพิจารณาในมิติของแบบแผนโครงสร้างสังคม (socio-structure pattern) กู๊ดได้เขียนบทความถึงทฤษฎีว่าด้วยความสำคัญของความรัก โดยมีใจความสำคัญว่า ความรักถูกวิเคราะห์ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของการกระทำทางสังคม (social action) และรวมถึงโครงสร้างสังคม (social structure) อีกด้วย แต่รูปแบบของความรัก (pattern of love) จะพบได้ต่างกันในแต่ละสังคม ความรักจึงเป็นศักยภาพในการผลักดันโครงสร้างสังคมเป็นหลัก และช่วยในการควบคุมสังคมอีกด้วย บุคคลอีกคนหนึ่งที่มีส่วนในการศึกษาความรักคือ Ernest W. Burgess; Harvey J. Locke; and Mary Margaret Thomes (1945) บุคคลผู้นี้มีชื่อเสียงและศึกษาส่วนหนึ่งเรื่องเมือง โดยเฉพาะเมืองชิคาโกของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเบอร์เกสศึกษาเกตโต (Ghetto) หรือ

สลัมในชิคาโก เขาจึงเสนอว่าความรักและการแต่งงานในกลุ่มคนจนในชิคาโกขณะนั้น เป็นการสร้างครอบครัวเพื่อรัก หรือเพื่อ “เชื่อมร้อย” (Conjugal) ให้อยู่ได้กับการตั้งถิ่นฐานและมีชีวิตอยู่ต่อไป และความรักยังถูกตอกย้ำว่าเป็นส่วนร่วมในสังคม (salutary effects in our society) โดยเฉพาะในสังคมใหญ่ที่มีความเป็นปัจเจกบุคคล อิสระภาพ หรือการเติบโตของบุคลิกภาพ

มานุษยวิทยามองความรักเป็นสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรมสร้างขึ้น ถูกกำหนดขึ้นโดยบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และสถาบันในสังคมนั้น ๆ ซึ่งท้าทายแนวคิดตะวันตกที่เห็นว่าความรักโรแมนติกเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของการแต่งงานและครอบครัว การศึกษาทางมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าความรักไม่ใช่เป็นเรื่องสากลที่ตายตัว ความรักและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องนั้นแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละวัฒนธรรม ถูกตีความและปฏิบัติแตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรม สิ่งที่ถือว่าเป็นการแสดงความรักในสังคมหนึ่งอาจถูกมองว่าไม่เหมาะสมหรือไม่มีความสำคัญในอีกสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในบางวัฒนธรรมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน (arranged marriages) ถือเป็นบรรทัดฐาน และความรักมักเกิดขึ้นหลังจากการแต่งงาน ไม่ใช่ก่อนการแต่งงาน² ในทางตรงข้ามวัฒนธรรมตะวันตกหลายแห่งให้ความสำคัญกับความรักในฐานะรากฐานสำคัญของความสัมพันธ์ และการแต่งงานมักขึ้นกับการเลือกของแต่ละบุคคล มุมมองทางมานุษยวิทยายังเห็นว่าความรักไม่ได้เป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกส่วนบุคคล แต่มีบทบาททางสังคมที่สำคัญ ความรักและความสัมพันธ์เป็นโครงสร้างในการรักษาระเบียบทางสังคม ในหลายสังคมการแต่งงานเป็นหนทางหนึ่งในการเสริมสร้างพันธมิตรทางการเมือง ถ่ายโอนความมั่งคั่ง หรือสร้างหลักประกันสถานะทางสังคม แนวคิดเรื่องความรักในบริบทเหล่านี้ อาจไม่เกี่ยวกับความพึงพอใจทางอารมณ์มากนัก แต่เกี่ยวกับหน้าที่ ความเคารพ และความภักดีต่อครอบครัวหรือชุมชนมากกว่า สถาบันการแต่งงาน คือโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมโยงและให้ความหมายถึงความรักในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อโครงสร้างทางสังคมโดยรวม

แนวคิดเรื่องความรักโรแมนติก (romantic love) ที่ผู้คนจำนวนมากยึดถือในปัจจุบันมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างใหม่ ตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ความรักและการแต่งงานไม่ได้เชื่อมโยงกันโดยเนื้อแท้ ในหนังสือ 500 ล้านปีของความรักได้อธิบายประวัติศาสตร์ความรักของมนุษย์ไว้อย่างเป็นระบบ โดยความรัก ความผูกพัน และความเชื่อของมนุษย์ ถือเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสร้างสรรค์อารยธรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ ชัชพล เกียรติขจรธาดา (2563) ทั้งนี้มานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความรักได้วิวัฒนาการขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ บทบาททางเพศ และอุดมการณ์ทางสังคม ตัวอย่างเช่นจริยธรรมความรักโรแมนติกได้รับความนิยมมากขึ้นพร้อมกับการผงาดขึ้นของระบบทุนนิยมและปัจเจกนิยมของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) สำหรับทางชีววิทยาและจิตวิทยาแล้วเห็นว่าความรักไม่ใช่แค่เป็นเพียงความรู้สึก แต่เป็นการผสมผสานที่ซับซ้อนระหว่างกระบวนการซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยมุมมองทางชีววิทยา ความรักคือแรงผลักดันอันทรงพลังที่ควบคุมโดยสารเคมีในระบบประสาทของมนุษย์ (Neurochemistry) เป็นระบบที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการสร้างคู่ครอง

²Kausar S., Tassadaq F., Shahbaz T., Aslam S., Zafar N. (2024). Trust, romantic love and marital satisfaction in love and arranged marriage couples. *Applied Psychology Review*, 3(2), 122–138. <https://doi.org/10.32350/apr.32.07>

และการสืบพันธุ์ ความรักกระตุ้นระบบให้รางวัลของสมอง เช่นเดียวกับการตอบสนองต่ออาหารหรือสารเสพติด ระบายจะปล่อยสารสื่อประสาทและฮอร์โมนสำคัญ เช่น โดปามีน Dopamine ซึ่งเป็นสารสื่อประสาทที่ให้ความรู้สึกดีที่สร้างความรู้สึกพึงพอใจ แรงจูงใจ และรางวัล เป็นสารที่ทำให้เกิดความรู้สึกเคลิบเคลิ้ม ซึ่งสัมพันธ์กับ “การตกหลุมรัก” (Falling in love) ขณะที่ออกซิโทซิน (Oxytocin) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ฮอร์โมนแห่งการกอด” (Cuddle hormone)³ ถูกปล่อยออกมาผ่านการสัมผัสทางกาย ความใกล้ชิดและความผูกพัน ฮอร์โมนนี้มีบทบาทสำคัญในความรู้สึกไว้วางใจ ความผูกพัน และความพึงพอใจ เฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระยะยาว รวมทั้งวาโซเพรสซิน (Vasopressin) ที่มีความเชื่อมโยงเป็นพิเศษกับความรู้สึกผูกพันและพฤติกรรมปกป้องคุ้มครอง หรือเซโรโทนิน (Serotonin) สารสื่อประสาทที่มักจะลดลงในช่วงแรกของความรักที่หมกมุ่นของคู่รักใหม่ นอกจากนี้ความรักยังมีหน้าที่ในการปรับตัวเชิงวิวัฒนาการช่วยให้มนุษย์สร้างสายสัมพันธ์ที่ยั่งยืนแบบคู่สมรสเดียวซึ่งสำคัญต่อการช่วยยืดเหนี่ยวคู่รักไว้ด้วยกัน เพื่อเพิ่มโอกาสที่ลูก ๆ ของพวกเขาจะเติบโต

ขณะที่ทางจิตวิทยาทำความเข้าใจรูปแบบและขั้นตอนต่าง ๆ ของความรักโดยก้าวข้ามเรื่องชีวภาพ เช่น ทฤษฎีความรักสามเส้า (triangular theory of love) ของโรเบิร์ต สเติร์นเบิร์ก (Robert Sternberg) อธิบายว่าความรักประกอบด้วยองค์ประกอบ ได้แก่ ความหลงใหล (passion) ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นทางร่างกายและแรงจูงใจที่นำไปสู่แรงดึงดูดทางเพศและความโรแมนติก ความรู้สึกใกล้ชิดและความผูกพัน (intimacy) และความมุ่งมั่นในการตัดสินใจที่จะรักใคร่สักคนและรักษาความสัมพันธ์นั้นไว้ในระยะยาว (commitment) การผสมผสานองค์ประกอบทั้งสามนี้เข้าด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดความรักหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่ “ความหลงใหล” (infatuation) ไปกระทั่ง “ความรักที่สมบูรณ์” (consummate love) นอกจากนี้ทฤษฎีทางจิตวิทยา เช่น ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment theory) ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายความผูกพันระหว่างทารกและผู้ดูแลที่ขยายไปสู่ความสัมพันธ์โรแมนติกในวัยผู้ใหญ่ ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ช่วงแรก ๆ ของทารกกับผู้ดูแลเป็นตัวกำหนดรูปแบบความผูกพัน (Attachment style) เช่น ความวิตกกังวล ซึ่งส่งผลต่อวิธีการแสวงหาและรักษาความใกล้ชิดในความสัมพันธ์ของวัยผู้ใหญ่ โดยนักจิตวิทยาได้แบ่งความรักออกเป็นระยะต่าง ๆ เช่น ความรักที่เร่าร้อน (Passionate love) ซึ่งเป็นระยะแรกเริ่ม มีลักษณะรุนแรง และหมกมุ่น และความรักแบบเพื่อน (Companionate love) เป็นความรักที่ลึกซึ้ง มั่นคง และอ่อนโยน ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามเวลา⁴

ฉะนั้นแล้วกล่าวได้ว่าความรักคือเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ โครงสร้างสังคม สถานะภาพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งที่น่าสนใจศึกษาและจะนำเสนอต่อไปคือการนำเสนอเรื่องความรักว่าเกี่ยวข้องกับมิติข้างต้นอย่างไร และทำไมความรักต้องอยู่ภายใต้การควบคุมหากพิจารณาว่ามันเป็นเพียงแค่อารมณ์

³Amy Novotney, “What happens in your brain when you’re in love?,” American Psychological Association, February 10, 2023, <https://www.apa.org/topics/marriage-relationships/brain-on-love#:~:text=Even%20among%20couples%20who%20have,early%20stage%20romantic%20love%20studies>.

⁴Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสำรวจสถานะและความรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยจากการทบทวนเอกสาร ภายใต้การวิจัยโดยการตีความเพื่อที่จะมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของความรักจากมุมมองทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน

รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความรัก ทั้งที่ปรากฏ งานเขียนวรรณกรรม หรือ งานวิจัยทั้งของต่างประเทศและของไทย ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาใช้เกณฑ์ทางจริยธรรม โดยได้ผ่านการรับรองการทำวิจัยตามจริยธรรมหมายเลข SWUEC672385

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความแรกเรื่อง “ความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม: ความท้าทายและการรับมือ” เขียนโดย Claude-Helene Mayer (2023) สำรวจแนวความคิดความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม และศึกษาลักษณะที่ช่วยให้คู่รักต่างวัฒนธรรมประสบความสำเร็จในความสัมพันธ์ บทความดังกล่าวใช้ในการออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับมุมมองของคู่รักเกี่ยวกับความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม บทความนี้เน้นถึงความท้าทายที่คู่รักต่างวัฒนธรรมเผชิญ และอธิบายกลไกการรับมือและวิธีการรับมือกับความท้าทายที่ไม่ธรรมดาที่เกิดจากปัญหาทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมต่าง ๆ

Adriana Garcia-Andrade (2018) ได้รื้องานของ Swen Seebach นักสังคมวิทยาความรัก ว่าเรื่องความรักในช่วงปีที่ผ่านมาได้เบ่งบานอย่างมาก ว่าเป็นเรื่องของความยืดหยุ่นทางสังคม ส่วนแรกเขาพูดถึง ความคิดว่าด้วยความรัก (an Idea of Love) จึงมีการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความรัก ออกมามากที่รวมถึงการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้คนในประเทศยุโรปที่ต่างกันในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูหรือด้านอื่นๆ งานเขาได้เสนอไอเดียเรื่องความรักว่า ประเด็นแรกมันคือปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) George Simmel and Niklas Luhmann ถูกนำมาเล่าโดย Sternberg ว่าความรักประกอบด้วย 3 ส่วน คือส่วนแรกคือความผูกพัน ความหลงใหล ที่สอดคล้องกับ Simmel ที่ว่าความรักคือความเชื่อมต่อกันให้สังคมอยู่ต่อ ส่วนที่สอง ความรักเป็นสิ่งเฉพาะมีใช้ปรากฏการณ์ส่วนบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม Seebach เสนอด้านานแห่งรัก (a Myth of Love) ว่าจริงๆ มันเกี่ยวกับการแบ่งปันการบริโภคนิยม ที่กลายเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ว่าด้วยความรัก ส่วนที่สามเขาวิพากษ์เรื่อง ประสบการณ์ของความรัก (an Experience of Love) โดยสิ่งสำคัญที่สุดคือโครงสร้างนิยม พิธีกรรมจะมีอยู่ได้ต้องมีปุมหลังจากตำนานเรื่องเล่า (myth) ที่สนับสนุน หากสิ่งแรกสูญสิ้น พิธีกรรมย่อมหมดไป ตำนานแห่งรักจึงเหมือนการแสดงออกทางสังคม (social representation) หรือสัญลักษณ์ของรัก (semantic) สุดท้ายเขาได้สรุปงานของ Seebach ว่า สิ่งสำคัญคือ ความรักเป็นวาทกรรม (love as a discourse) ความรักเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ (cultural representation and semantics)

ความรักมักถูกนำเสนอแบบซ้ำรอยในสื่ออื่น ๆ เช่น การศึกษาความรักในภาพยนตร์ (หุทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ. 2558) ที่เลือกนำเสนอการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) จากภาพยนตร์ฟีไทย ในการศึกษาเรื่อง รักโรแมนติกในภาพยนตร์ฟีไทย ที่ศึกษาความรักในรูปแบบโรแมนติกของผีและมนุษย์ รวมถึงการประกอบสร้างความจริงทางสังคม รวมถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผีกับมนุษย์ที่ปรากฏ ในภาพยนตร์ฟี การวิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่องความรัก (love theory) และแนวคิดสัญวิทยา และการสร้างความหมาย (Semiology and Signification) รวมแนวคิดการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social construction of reality) แต่ตอนจบของการวิจัยกล่าวถึงโครงสร้างสังคมที่ชายเป็นใหญ่ ความรักมิใช่สิ่งสุดท้ายที่เกี่ยวกันแต่ต้องเป็น การแลกเปลี่ยนที่คุ้มค่า โดยมีโครงสร้างสังคมเป็นสิ่งที่ผลักดันทุกคนให้อยู่ในกรอบ มีนักปรัชญาหลายคนที่พูดถึงความรัก จากการทบทวนของ กิตติพล สรคานนท์ (2562) ในหนังสือเรื่อง ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories) ให้น่าสนใจหลายประเด็น ดังการนำเสนอของ ฟรีดริช เองเกิลส์ Friedrich Engels (1884) ในหนังสือเรื่อง The Origin of the Family, Private Property and the State ที่วิพากษ์การสมรสของชนชั้นกรรมกรที่ว่า วางอยู่บนประโยชน์มากกว่าความรู้สึก และเห็นว่าชนชั้นแรงงานที่ไม่มีทรัพย์สินให้ได้มา หรือรักษาเท่านั้นที่จะมีความรักจริง ฉะนั้นการเกิดทุนนิยมกับความรักในศตวรรษที่ 19 ล้วนสัมพันธ์กัน เพราะความรักในศตวรรษที่เหนือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 20 ปีแรกของศตวรรษที่ 21 ความรักโรแมนติก (Romantic Love) กับระบบทุนนิยมจึงเหมือนสิ่งตรงกันข้ามเพราะความสัมพันธ์ภายใต้ระบบทุนนิยมมีผลประโยชน์ส่วนตัวรากฐานที่ทำให้เราสามารถเปลี่ยนคู่นอนจากการค้าได้ตลอดเวลา ขณะที่ความรักแบบโรแมนติกเหมือนพันธสัญญาระหว่างคน คนที่จะมีผลผูกพันกันไปจนกว่าความตายจะมาพราก วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์ (2567) ได้นำเสนอเรื่อง มัธยมที่จะ “รัก” : พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยมานุษยวิทยากับการศึกษาความรักในมิติสังคมวัฒนธรรมนั้น การครองคู่ได้เกิดจากความรัก แต่นับแต่ช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาความรักถูกพิจารณาในมุมมองใหม่แต่อยู่ภายใต้กระแสโลกทั้ง กระบวนการโลกาภิวัตน์ ปัจเจกบุคคลนิยม ทุนนิยมและบริโภคนิยม รวมไปถึงการอพยพข้ามชาติอีกด้วย และความรักโรแมนติกได้ถูกเผยแพร่ออกมาจากโลกตะวันตกและว่าความรักขณะทุกอย่าง

งานอีกชิ้นที่สามารถแจกแจงเรื่องความรักในบางบริบทคือ การเขียนโดยสรวิต ชัยนาม (2562) แปลโดยสุชานาฏ จารุไพบูลย์ เรื่องทำไมต้องตกหลุมรัก: Alain Badiou ความรักและ The Lobster ว่าความรักคือสิ่งที่เป็นการพบกันโดยบังเอิญ (encounter) และการสร้าง (construction) ความรักเป็นเหตุการณ์ และโปรเจ็คเกี่ยวกับการดำรงอยู่ existential project ไปพร้อม ๆ กัน Badiou อ้างว่าความรักอาจเริ่มต้นจากการบังเอิญ หรือการตกหลุมรักนั่นเอง ดังกรณีของรักแรกพบที่พบเห็นทั่วไปเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นตามมาแต่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ และจะก่อให้เกิดผลตามมา ฉะนั้น ผลที่จะตามการสร้าง ความรัก จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะการสร้างความรักจากการบังเอิญ หมายถึงการที่คนสองคนซึ่งแตกต่างกันและไม่เกี่ยวข้อง two one มาบังเอิญเจอกัน เหมือนโชคชะตากำหนด แต่ก็มีได้หมายความว่าความพบกันบังเอิญจะทำให้เราตกหลุมรักใคร่ได้ ประเด็นถัดมาคือการสร้าง การกระทบไหล่กัน ทักทายกันเสมอ ไม่สามารถสร้างความรักได้ แต่ต้องเป็นการสร้างความรักคล้ายกับการสร้างบางสิ่งจากความว่างเปล่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม (Social Constructionism)

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคมเป็นทฤษฎีที่เสนอว่าสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เรามองว่าเป็น “ความจริง” (Reality) นั้นไม่ใช่วัตถุวิสัย แต่ถูกสร้างขึ้นและมีความหมายผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสมมติฐานร่วมกัน ทฤษฎีนี้ได้แย้งว่าแนวคิดต่าง ๆ เช่น เพศสภาพ เชื้อชาติ ชนชั้น และแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกนั้น ไม่ได้มีมาแต่กำเนิดหรือเป็นธรรมชาติ แต่มีความลื่นไหลและถูกกำหนดโดยบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม ทฤษฎีนี้ตรงกันข้ามกับทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Essentialism) ซึ่งเชื่อว่าหมวดหมู่และลักษณะนิสัยต่าง ๆ มี “แก่นแท้” ที่แน่นอนและโดยธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาททางเพศสภาพถูกกำหนดโดยความแตกต่างทางชีววิทยา ในขณะที่ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาทเหล่านี้เป็นผลมาจากบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคม

แนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม มองว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นทางสังคม สิ่งที่เรายอมรับว่าเป็น “ความจริง” หรือ “ความรู้” ไม่ใช่ภาพสะท้อนโดยตรงของความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นผลผลิตจากกระบวนการทางสังคมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้คนร่วมกันยอมรับความหมายและการตีความ ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างสังคม เราสร้างและธำรงรักษาความเป็นจริงทางสังคมของเราผ่านการใช้ภาษาและวาทกรรมร่วมกัน ภาษาไม่ได้เป็นเพียงวิธีการอธิบายโลกเท่านั้น แต่ยังหล่อหลอมความเข้าใจของเราที่มีต่อโลกด้วย แนวคิดที่สังคมสร้างขึ้นนั้นไม่ได้เป็นสากล มีรากฐานมาจากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ความหมายของแนวคิดเฉพาะในสังคมหนึ่งอาจแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในอีกสังคมหนึ่ง ซึ่งเน้นย้ำว่า “ความเป็นจริง” นั้นไม่เหมือนกันในทุกที่ ด้วยการท้าทายแนวคิดเรื่องความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรมและไม่เปลี่ยนแปลง แนวคิดการสร้างสังคมจึงเป็นกรอบสำหรับการตรวจสอบเชิงวิพากษ์วิจารณ์ว่าบรรทัดฐานทางสังคมและโครงสร้างอำนาจถูกสร้างขึ้นและธำรงรักษาไว้อย่างไร แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าหมวดหมู่ต่าง ๆ ที่เราใช้ในการจัดระเบียบโลกของเรานั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่ข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ

ทฤษฎีเครือญาติ (Kinship Theory)

ทฤษฎีเครือญาติใช้อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ โดยอิงจากการสืบเชื้อสายและการแต่งงาน ทฤษฎีนี้ไม่ใช่ทฤษฎีเดียว แต่เป็นการรวบรวมกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่พยายามอธิบายว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองอย่างไรผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อทุกสิ่งอย่างไร ตั้งแต่บทบาททางสังคมและการสืบทอด ไปจนถึงพันธมิตรทางการเมือง การศึกษาเรื่องเครือญาติได้พัฒนาไปตามกาลเวลา โดยมีทฤษฎีสำคัญหลายทฤษฎีที่ใหม่มองที่แตกต่างกัน เช่น ทฤษฎีการสืบเชื้อสาย (Descent Theory) ของนักมานุษยวิทยายุคแรก ๆ เช่น เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) มองว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเรื่องของสายเลือดและกลุ่มเชื้อสายเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นไปที่วิธีที่สังคมสืบเชื้อสาย ไม่ว่าจะเป็นผ่านสายเลือดของบิดา (Patrilineal) สายเลือดของมารดา (Matrilineal) หรือทั้งสองอย่าง ทฤษฎีนี้เน้นย้ำบทบาทของการสืบเชื้อสายในการกำหนดความเป็นสมาชิก สิทธิ และภาระผูกพันของกลุ่ม ทฤษฎีพันธมิตร (Alliance theory) ที่พัฒนาโดยคลอด เลวี-สตราวส์ (Claude Lévi-Strauss) เปลี่ยนจุดเน้นจากการสืบเชื้อสายไปสู่การแต่งงานและพันธมิตรที่สร้างขึ้นระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ เลวี-สตราวส์ ได้แย้งว่า

ข้อห้ามเรื่องการร่วมประเวณีระหว่างญาติพี่น้องบังคับให้กลุ่มต่าง ๆ แลกเปลี่ยนคู่ครอง ส่งผลให้เกิดพันธะและพันธมิตรทางสังคมที่สำคัญยิ่งต่อการอยู่รอดและความสามัคคีของสังคม รวมถึงแนวคิดเชิงโครงสร้างทางสังคม (social constructionism) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผลงานของเดวิด เอ็ม. ชไนเดอร์ (David M. Schneider) ได้ท้าทายแนวคิดที่ว่าความเป็นเครือญาติมีพื้นฐานอยู่บนข้อเท็จจริงทางชีววิทยาสากล มุมมองนี้ได้โต้แย้งว่าความเป็นเครือญาติเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นทางวัฒนธรรม หมายความว่าสังคมต่าง ๆ กำหนดและให้ความหมายกับความสัมพันธ์ในรูปแบบเฉพาะตัว ทฤษฎีนี้เน้นย้ำว่า “สายเลือด” หรือ “การแต่งงาน” ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สร้างความเป็นจริงทางสังคม สิ่งนี้ช่วยอธิบายว่าทำไมความสัมพันธ์ เช่น การเลี้ยงดูบุตรบุญธรรมหรือการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรมจึงถูกมองว่าเป็น “เครือญาติ” (Kin) ในหลายวัฒนธรรม แม้ว่าจะไม่มีพื้นฐานทางชีววิทยาหรือการสมรสก็ตาม ตลอดจนทฤษฎีเครือญาติเชิงวิวัฒนาการ (Evolutionary kinship) ได้นำแนวคิดต่าง ๆ เช่นการคัดเลือกญาติ (Kin selection) มาประยุกต์ใช้อธิบายพฤติกรรมทางสังคม ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อญาติเป็นกลยุทธ์เชิงวิวัฒนาการที่ช่วยให้ยีนที่แบ่งปันกันอยู่รอด ตัวอย่างเช่น ผู้คนมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือญาติใกล้ชิดมากกว่าญาติที่อยู่ห่างไกล เนื่องจากพวกเขามียีนร่วมกันในสัดส่วนที่สูงกว่า ทำให้การศึกษาเครือญาติสมัยใหม่มักผสมผสานทฤษฎีเหล่านี้เข้าด้วยกันเพื่อให้เข้าใจโครงสร้างครอบครัวที่ซับซ้อนได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงโครงสร้างที่เกิดจากการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรม เทคโนโลยีการเจริญพันธุ์แบบช่วยเหลือ และความสัมพันธ์เพศเดียวกัน เครือญาติยังคงเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจว่าผู้คนนิยมความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายทางสังคมอย่างไรในโลกยุคโลกาภิวัตน์

วัฒนธรรมสัมพัทธ์ (Cultural Relativism)

คือ หลักการที่ว่าความเชื่อ ค่านิยม และแนวปฏิบัติของบุคคลควรได้รับการเข้าใจและประเมินภายในบริบทของวัฒนธรรมของตนเอง แทนที่จะตัดสินโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับแนวคิดชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ซึ่งมักมองว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็น “มาตรฐานปกติ” หรือมาตรฐานที่เหนือกว่า วัฒนธรรมสัมพัทธ์มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าไม่มีมาตรฐานทางศีลธรรม กฎหมาย หรือความรู้ที่เป็นสากลหรือสมบูรณ์ ซึ่งใช้ได้กับทุกคนในทุกวัฒนธรรม สิ่งที่ถูกหรือผิดนั้นถูกกำหนดโดยบริบททางวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยการทำความเข้าใจแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมต้องเข้าใจกรอบทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดแนวปฏิบัตินั้นเสียก่อน ตัวอย่างเช่น ในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดวัฒนธรรมหนึ่งจึงนิยมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน จำเป็นต้องพิจารณาโครงสร้างทางสังคม ค่านิยมของครอบครัว และระบบเศรษฐกิจ แทนที่จะตัดสินจากวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการเลือกของปัจเจกบุคคลในเรื่องความรัก สิ่งสำคัญคือต้องแยกความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมสองรูปแบบ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงศีลธรรมที่โต้แย้งว่าไม่มีหลักศีลธรรมใดที่ดีกว่าหลักปฏิบัติอื่นอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือประณามแนวปฏิบัติในวัฒนธรรมอื่น แม้ว่าแนวปฏิบัติเหล่านั้นจะเป็นอันตรายหรือไม่ยุติธรรมจากมุมมองของคนนอกก็ตาม ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญ วัฒนธรรมสัมพัทธ์เป็นแนวคิดสำคัญในการส่งเสริมการยอมรับและความเข้าใจในความหลากหลาย แต่ยังคงก่อให้เกิดคำถามทางจริยธรรมเกี่ยวกับวิธีการจัดการกับแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่อาจละเมิดสิทธิมนุษยชนสากล

ผลการวิจัย

ผลจากการทบทวนงานวิชาการว่าด้วยมานุษยวิทยาว่าด้วยความรักจะนำเสนอ เป็นกรณีกลุ่มชนที่ต่างวัฒนธรรม และพรรณนาความตามชาติพันธุ์วิทยา

1. กรณีศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา

1.1 การแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian Arranged Marriages)

ในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนของอินเดีย ความรักไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกัน แต่มักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ที่ต่อครอบครัว ความรักระหว่างคู่สมรสมักพัฒนาหลังจากการแต่งงานเกิดขึ้น โดยหล่อเลี้ยงด้วยประสบการณ์ชีวิตร่วมกันและความรับผิดชอบร่วมกัน แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดที่ว่า การแต่งงานคือความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างสองครอบครัว ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางความรักระหว่างบุคคลสองคน ความรักในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนมักจะค่อย ๆ พัฒนาผ่านกระบวนการที่เน้นความมั่นคงและความเป็นเพื่อนมากกว่าความรักแรกเริ่ม คู่รักเรียนรู้ที่จะเคารพและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกันในขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวันร่วมกัน ความรักเติบโตจากการสนับสนุนซึ่งกันและกันและการทำงานเป็นทีมที่จำเป็นในการสร้างครอบครัว เลี้ยงดูบุตร และจัดการภาระหน้าที่ในครอบครัว โดยมีความคาดหวังที่ต่างจากความรักโรแมนติกที่มักเริ่มต้นด้วยอารมณ์ที่รุนแรงและความคาดหวังที่สูง การแต่งงานแบบคลุมถุงชนเริ่มต้นด้วยรากฐานที่เน้นการปฏิบัติมากกว่า ซึ่งอาจนำไปสู่ประสบการณ์เชิงบวกมากกว่า เนื่องจากคู่รักมีแนวโน้มที่จะบรรลุหรือสูงกว่าความคาดหวังเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อเวลาผ่านไป การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของทั้งสองครอบครัวก่อให้เกิดระบบสนับสนุนที่แข็งแกร่ง การสนับสนุนร่วมกันนี้ช่วยให้คู่สมรสเอาชนะความท้าทายในช่วงแรกและเสริมสร้างความผูกพัน เนื่องจากพวกเขาไม่ได้โดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ใหญ่กว่าและให้การสนับสนุน การให้ความสำคัญกับหน้าที่มากกว่าการเลือกส่วนบุคคลเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมของอินเดีย ในชุมชนดั้งเดิมของอินเดียหลายแห่ง ครอบครัว เป็นหน่วยทางสังคมพื้นฐาน ไม่ใช่ตัวบุคคล ความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลถูกมองว่าเป็นเรื่องรองเมื่อเทียบกับเกียรติยศ ความมั่นคง และความต่อเนื่องของสายตระกูล การแต่งงานจึงเป็นการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่กำหนดที่สร้าง รักษา หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองระหว่างครอบครัว ปัจจัยต่าง ๆ เช่น วรรณะ ศาสนา สถานะทางสังคม และความมั่นคงทางการเงิน มีความสำคัญมากกว่าแรงดึงดูดส่วนบุคคล เพื่อให้มั่นใจว่าพันธมิตรจะประสบความสำเร็จในระยะยาว การให้ความสำคัญกับหน้าที่ของครอบครัว ช่วยให้บุคคลหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่อาจทำลายความสามัคคีทางสังคมหรือสร้างความอับอายให้กับครอบครัว “การแต่งงานตามความรัก” (Love marriage) อาจถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ก่อปัญหา ทำลายชื่อเสียงของครอบครัว และเป็นอันตรายต่อระเบียบสังคมที่สร้างขึ้นอย่างระมัดระวัง⁵

⁵Gupta, G. R. (1976). Love, Arranged Marriage, and the Indian Social Structure. *Journal of Comparative Family Studies*, 7, 75-85. <https://doi.org/10.3138/jcfs.7.1.75>

1.2 รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory Heterosexuality)

แนวคิดเรื่อง “รักต่างเพศแบบบังคับ” หรือ Comphet เป็นทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลทางสังคมและการเมืองที่หลากหลายในการบังคับใช้และถือว่ารักต่างเพศเป็นวิถีชีวิตพื้นฐาน ปกติและแม้กระทั่งเป็นวิถีชีวิตที่ต้องมี แนวคิดนี้เผยแพร่โดย Adrienne Rich นักเขียนสตรีนิยมเลสเบียน ในบทความ “รักต่างเพศแบบบังคับและการดำรงอยู่ของเลสเบียน” (Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence) ในปี 1980 โดยโต้แย้งว่ารักต่างเพศไม่ใช่ความชอบโดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิดของผู้หญิงทุกคน แต่เป็นสถาบันที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับผู้ชายและธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมแบบปิตาธิปไตย Rich ระบุว่าสังคมปิตาธิปไตยทำงานอย่างไรเพื่อกดขี่การดำรงอยู่ของเลสเบียนและกลุ่มคนรักต่างเพศ และบีบบังคับให้ผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม ระบบนี้อาศัยวิธีการบังคับใช้ทั้งแบบเปิดเผยและแบบแอบแฝง การขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่วัยเด็ก สังคมตะวันตกได้ฝึกฝนผู้คนให้เชื่อว่ารักต่างเพศเป็นทางเลือกเดียวที่ถูกต้อง สิ่งนี้เกิดขึ้นผ่านสื่อ ความคาดหวังของครอบครัว การศึกษา และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่ยกย่องความสัมพันธ์โรแมนติกระหว่างชายหญิง โดยเฉพาะ นอกจากนี้การพึ่งพาทางเศรษฐกิจในอดีตและในบางบริบทในปัจจุบัน ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชายทางเศรษฐกิจผ่านการแต่งงาน การเป็นหญิงโสด เป็นหม้าย หรือเป็นเลสเบียน มักนำมาซึ่งผลกระทบทางสังคมและการเงินที่สำคัญ แรงกดดันเชิงระบบนี้ทำให้การแต่งงานกับผู้ชายเป็นหนทางแห่งความอยู่รอด นอกจากนี้การเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับจะลบล้างการดำรงอยู่ของเลสเบียนโดยการทำให้มองไม่เห็น หรือแสดงให้เห็นว่าเป็นความผิดปกติ ความเปี่ยงเบน หรือเป็นผลมาจาก “การเกลียดผู้ชาย” (Male-hating) การขาดการนำเสนอเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงยากที่จะรับรู้และเข้าใจความปรารถนาเพศเดียวกันของตนเอง⁶

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคำนี้จะมีต้นกำเนิดในช่วงทศวรรษ 1980 แต่แนวคิดเรื่องการเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับยังคงมีความสำคัญอย่างมากในวัฒนธรรมตะวันตกในปัจจุบัน เช่น แรงกดดันทางสังคมในการหาคู่ครอง แต่งงาน และมีลูกเป็นตัวอย่างสำคัญ ผู้หญิงมักถูกถามคำถามเช่น “เธอมีแฟนไหม” หรือ “เมื่อไหร่จะแต่งงาน” ตั้งแต่อายุยังน้อย โดยตั้งสมมติฐานว่าความสุขและความสำเร็จของพวกเธอขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบชายหญิง หรือแม้แต่ความเชื่อภายในอาจนำไปสู่ความสับสนภายในสำหรับผู้หญิง ซึ่งอาจรู้สึกว่าคุณเธอ “ควร” จะดึงดูดผู้ชาย แม้ว่าพวกเธอจะไม่ได้เป็นเช่นนั้นก็ตาม พวกเธออาจตีความความรู้สึกใกล้ชิดแบบเพื่อนหรือความชื่นชมผู้หญิงคนอื่นผิดไปว่าเป็น “ความหลงใหล” (Girl crush) แทนที่จะเป็นแรงดึงดูดทางความรักหรือทางเพศอย่างแท้จริง ตลอดจนการแสดงออกทางเพศของผู้หญิงซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการแสดงออกทางเพศของผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงถูกสอนให้ดึงดูดผู้ชาย ซึ่งอาจส่งผลต่อทุกอย่าง ตั้งแต่การเลือกเสื้อผ้าและภาพลักษณ์ทางร่างกาย ไปจนถึงพฤติกรรมทางสังคม ผู้หญิงที่ไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานเหล่านี้อาจถูกมองกระทั่งเป็นเลสเบียนในเชิงดูถูก

⁶Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence (1980) Rich, Adrienne Cecile. Journal of Women's History, Volume 15, Number 3, Autumn 2003, pp. 11-48 (Article) Published by The Johns Hopkins University Press DOI: 10.1353/jowh.2003.0079

บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบความรักที่ “ปกติ” (Normal) หรือ “พึงปรารถนา” (Desirable) แม้ว่าแง่มุมทางชีววิทยาและจิตวิทยาของความรักอาจเป็นสากล แต่วิถีที่เรานิยาม แสดงออก และให้ความสำคัญกับความรักนั้นมีรากฐานมาจากค่านิยมและโครงสร้างทางสังคมของสังคม ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่วัฒนธรรมหนึ่งมองว่าเป็นรูปแบบความรักในอุดมคติ อีกวัฒนธรรมหนึ่งอาจมองว่าไร้เหตุผลหรือไม่เหมาะสม หากเปรียบเทียบวัฒนธรรมปัจเจกนิยม (Individualistic) กับวัฒนธรรมรวมหมู่ (Collectivistic) วัฒนธรรมพื้นฐานที่หล่อหลอมความรักคือ วัฒนธรรมปัจเจกนิยมในประเทศตะวันตกหลายประเทศซึ่งให้ความสำคัญกับอิสรภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในการเลือก และการแสดงออก อุดมคติของความรักคือสายสัมพันธ์ที่เราร้อนและโรแมนติกบนพื้นฐานของการเลือกส่วนบุคคลและการเติมเต็มทางอารมณ์ ผู้คนถูกคาดหวังให้ “ตกหลุมรัก” และแต่งงานกันเพราะความรัก ความสัมพันธ์มักถูกมองว่าเป็นหุ้นส่วนระหว่างบุคคลสองคนที่เป็นอิสระ และเปิดเผยความรู้สึกของตนอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่นการแสดงความรักในที่สาธารณะ เช่น การจูบ หรือการกอด เป็นเรื่องปกติและถือเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่เปี่ยมด้วยความรัก

ขณะที่วัฒนธรรมแบบรวมหมู่ เช่น ในสังคมเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกาหลายแห่ง ให้ความสำคัญกับความสามัคคีในกลุ่ม พันธะทางสังคม และความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัวและชุมชน ดังนั้นความรักมักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ต่อครอบครัวและเป็นหนทางสู่ความมั่นคงทางสังคม การแต่งงานไม่ใช่แค่การรวมตัวกันระหว่างคนสองคน แต่เป็นพันธมิตรระหว่างสองครอบครัว ความรักคาดว่า จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นหลังจากการแต่งงาน โดยได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยชีวิตที่ร่วมกันและความเคารพซึ่งกันและกัน ในหลายวัฒนธรรมเหล่านี้ คุณค่าของบุคคลขึ้นอยู่กับสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีต่อครอบครัว ดังนั้น การเลือกคู่ครองโดยพิจารณาจากภูมิหลังทางครอบครัว สถานะทางสังคม และความสามารถในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว จึงถือเป็นความรักที่เป็นผู้ใหญ่และพึงปรารถนามากกว่าการเลือกโดยพิจารณาจากความปรารถนาเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้บรรทัดฐานและค่านิยมอื่น ๆ ยังกำหนดวิธีการแสดงออกถึงความรักอีกด้วย โดยในวัฒนธรรมที่มีบริบทสูง ความรักมักแสดงออกผ่านสัญญาณและการกระทำที่อ่อนโยนและไม่ใช้คำพูด ตัวอย่างเช่น บุคคลอาจแสดงความรักด้วยการทำงานบ้าน ดูแลครอบครัวของคู่ครอง หรือเตรียมอาหารมื้อพิเศษ ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมที่มีบริบทต่ำมักนิยมการสื่อสารด้วยวาจาอย่างชัดเจน โดยมีวลีเช่น “ฉันรักเธอ” เป็นเครื่องหมายสำคัญของความรัก ในบางวัฒนธรรม การแต่งงานเป็นธุรกรรมหรือข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ความรักที่พัฒนาขึ้นภายใต้กรอบนี้ถือว่าเชื่อถือได้และยั่งยืนกว่าความรักโรแมนติกที่เลื่อนกลาง ในวัฒนธรรมอื่น การเดทและการเกี้ยวพาราสีเป็นกระบวนการที่ยาวนานที่ออกแบบมาเพื่อค้นหา “เนื้อคู่” และการไม่ทำเช่นนั้นมักถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวส่วนบุคคล โดยบทบาททางเพศในวัฒนธรรมกำหนดว่าการกระทำใดที่ถือว่าเป็น “ความรัก” ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ในบางสังคม ความรักของผู้ชายแสดงออกผ่านความสามารถในการดูแลและปกป้อง ในขณะที่ความรักของผู้หญิงแสดงออกผ่านบทบาทผู้ดูแลที่คอยดูแลเอาใจใส่ บทบาทเหล่านี้กำหนดความคาดหวังและภาระทางอารมณ์ภายในความสัมพันธ์

1.3 “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซับซารบางแห่ง

ในสังคมแอฟริกันแถบซับซารบางแห่ง (Sub-Saharan) หลายแห่ง มิตรภาพถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความรัก เพราะมีรากฐานมาจากการพึ่งพาอาศัยกันและการสนับสนุนในทางปฏิบัติ ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางอารมณ์เท่านั้น ความผูกพันอันแนบแน่นนอกเหนือจากความรักใคร่ถูกกำหนดและให้คุณค่าผ่านกรอบความคิดแบบรวมหมู่และชุมชนมากกว่าแบบปัจเจกบุคคล มุมมองนี้เน้นย้ำว่าอัตลักษณ์ของบุคคลเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่หยั่งรากลึกกลงในการพึ่งพาอาศัยกันและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน

แนวคิดของอุบุนตู (Ubuntu) เป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจในเรื่องนี้ “ฉันเป็นเพราะเราเป็น” เป็นปรัชญาพื้นฐานจากสมมติฐานว่าความเป็นมนุษย์ของบุคคลได้รับการยืนยันผ่านความสัมพันธ์ และบุคคลสามารถเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อแสดงความเห็นอกเห็นใจ การตอบแทน และความรับผิดชอบร่วมกัน นั่นหมายความว่าความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึกส่วนตัว แต่เป็นการปฏิบัติทางสังคมที่สร้างและรักษาความสามัคคีในชุมชน ในบริบทนี้ เพื่อนคือส่วนขยายของครอบครัวและชุมชน

ดังนั้นแนวคิดเรื่องความรักในสังคมแอฟริกันแถบซับซารบางแห่งจึงถูกกำหนดโดยพื้นฐานจากมุมมองโลกแบบรวมหมู่ ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันตกมักให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระส่วนบุคคลและมองว่ามิตรภาพเป็นความสัมพันธ์โดยสมัครใจบนพื้นฐานของความเป็นเพื่อน แต่สังคมแอฟริกันมักมองว่าความสัมพันธ์เป็นเรื่องของพันธะผูกพันและการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อให้แน่ใจว่าบุคคลและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ในกรอบความคิดนี้ ความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึก แต่เป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน มิตรภาพในบริบทนี้แสดงออกผ่านการกระทำที่จับต้องได้ ที่แสดงถึงความภักดี ความรับผิดชอบ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจรวมถึงการช่วยเหลือเชิงปฏิบัติ เช่น การให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมในยามจำเป็น การสนับสนุนทางการเงิน การทำงานร่วมกัน ความช่วยเหลือในการคลอดบุตร การดูแลในช่วงเจ็บป่วย หรือการให้คำแนะนำอย่างจริงใจและแม้กระทั่งการวิพากษ์วิจารณ์เมื่อจำเป็น ซึ่งถือเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยที่สำคัญยิ่ง เพื่อให้มั่นใจว่ากลุ่มจะมีความสุข มิตรภาพมักเชื่อมโยงกับบทบาทและภาระหน้าที่ทางสังคมอื่นๆ มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบแยกจากกัน ในระยะยาวมิตรภาพอาจเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งราวกับเครือญาติ ส่งผลเส้นแบ่งระหว่างเพื่อนและครอบครัวเลือนลางลง คำว่า “เพื่อน” บางครั้งอาจมีความหมายและภาระผูกพันเทียบเท่าพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้อง ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบที่จำเป็นและยั่งยืนและเป็นพื้นฐานของการแสดงออกถึงความรัก ซึ่งมีเครือข่ายเพื่อนและครอบครัวเปรียบเสมือนระบบสนับสนุนที่สำคัญ

ด้วยค่านิยมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ความแตกต่างระหว่าง “มิตรภาพ” และ “ความรัก” ในสังคมแอฟริกันแถบซับซารบางแห่งจึงไม่ชัดเจนเท่าในสังคมตะวันตก ความรักไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์อันเร่าร้อนและโรแมนติกเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวคิดที่กว้างกว่า ครอบคลุมถึงความห่วงใย ความเคารพ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นรากฐานของความผูกพันทางสังคมที่แน่นแฟ้น ดังนั้น มิตรภาพจึงกลายเป็นการแสดงออกถึงความรักพื้นฐานนี้ เป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของบุคคล และเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน⁷

⁷Tshivhase, Mpho. “Love as the Foundation of Ubuntu.” *Synthesis Philosophica*, 33, no. 1 (2018): 197–208. <https://doi.org/10.21464/sp33112>

2. โศกนาฏกรรมความรักในสังคมไทย

2.1 สะพานรักสารสิน

ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในวัฒนธรรมของสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากอดีตที่ค่อนข้างเคร่งครัด สู่ปัจจุบันที่เปิดกว้างและหลากหลายมากขึ้น ค่านิยมแบบดั้งเดิมที่อาจยังคงมีอิทธิพลอยู่ เช่น การเลือกคู่ครองมักต้องผ่านความเห็นชอบและการรับรองจากผู้ใหญ่โดยเฉพาะ พ่อและแม่ ถือเป็นภาระให้เกียรติและเคารพผู้ใหญ่ แม้ปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนโดยการเลือกคู่ครอง ในปัจจุบันที่เน้นความรักความเข้าใจและความพึงพอใจของคนทั้งสองฝ่ายเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับความเป็นปัจเจกและอิสระในการใช้ชีวิต อย่างไรก็ตามแม้คนหนุ่มสาวจะมีอิสระมากขึ้นแต่การแนะนำคนรักให้รู้จักครอบครัวก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญ สะท้อนให้เห็นจากเรื่อง “สะพานรักสารสิน” ตำนานโศกนาฏกรรมความรักของหนุ่มสาวต่างฐานะที่ครอบครัวไม่ยอมรับ นำไปสู่การจบชีวิตคู่ ของ ดำ (นายดำ แซ่ตัน) ซึ่งเป็นคนขับรถสองและคนกรรไกร และ กิ๋ว (นางสาวกาญจนา แซ่หงอ) นักศึกษา ป.ศ.ปีที่ 2 วิทยาลัยภูเก็ตที่มีฐานะดีกว่ามาก ดำได้ขับรถรับส่งกาญจนาเป็นประจำ จนมีความสัมพันธ์รักใคร่ และได้เสียกัน ทำให้ครอบครัวของก๊วกิดกันไม่ยอมรับความสัมพันธ์ของทั้งคู่ เนื่องจากความแตกต่างทางฐานะและชาติตระกูล และให้ก๊วกเลิกเรียนเพื่อไม่ให้ติดต่อกับดำอีก โดยต้องการให้แต่งงานกับคนมีฐานะคู่ควรกัน ไม่ใช่คนขับรถรับจ้าง ดำจึงพาก๊วกหนีออกจากบ้านพ่อแม่ไปอยู่บ้านของตน ทำให้พ่อแม่ของก๊วกแค้นความกับตำรวจ เมื่อตำรวจเรื่องจึงพาก๊วกหนีต่อไปอยู่บ้านพ่อแม่ของตน แต่พ่อแม่ของดำก็รังเกียจก๊วก และไม่พอใจสิ่งที่บุตรชายกระทำ ทำให้ดำและก๊วกลัดกลุ่มที่ไม่ได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ของทั้งคู่จนตัดสินใจจบชีวิตลงกอดกันมิดด้วยผ้าขาวม้าและกระโดดลงทะเลที่สะพานสารสิน จังหวัดภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2516 กลายเป็นตำนานรักแท้ที่ไม่สมหวังและสร้างแรงสะเทือนใจแก่ผู้คน ตำรวจได้พบจดหมายที่ดำเขียนไว้ว่า ทั้งสองรักกันมาก เมื่อถูกพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายกีดกันความรัก จนไม่มีหนทางออก จึงขอตายเสียดีกว่าที่จะแยกจากกัน ต่อมาเป๊ยกโปสเตอร์ ผู้กำกับภาพยนตร์ชื่อดังได้นำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2530 และได้รับการยกย่องว่าเป็นภาพยนตร์ไทย 1 ใน 100 เรื่องที่คนไทยควรดู นอกจากนี้ใน พ.ศ 2541 ตำนานรักนี้ยังได้ถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 อีกด้วย⁸

สะพานรักสารสินเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงค่านิยมความรักและการแต่งงานในสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับฐานะทางสังคมฐานะทางการเงิน และชาติตระกูล เป็นธรรมเนียมที่หลายวัฒนธรรมทั่วโลก โดยถือว่าการแต่งงานไม่ใช่เพียงการรวมกันของคนสองคน แต่เป็นการรวมกันของสองครอบครัวด้วย การผูกพันกับสถานะสะท้อนค่านิยมที่ต้องการให้บุตรสาวไม่แต่งงานต่ำกว่าฐานะที่ควรจะเป็น หรือเพื่อเป็นการยกระดับสถานะของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล

⁸โรม บุนนาค ตำนานรักกันทด “สะพานรักสารสิน”! ใช้ผ้าขาวม้ามัดติดกันโดดลงทะเล แก้ปัญหากรล้นทางไป!! ผู้จัดการออนไลน์ 16 กุมภาพันธ์ 2561 <https://mgronline.com/online/section/detail/9610000015824>

2.2 พระลอ

แม้ปัจจุบันความรักแบบอิสระจะเป็นที่นิยมในเขตเมือง แต่ในอดีตหรือในครอบครัวที่มีฐานะและอิทธิพลสูง การเลือกคู่ครองอาจถูกกำหนดหรือได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งของตระกูล หรือเพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมืองและธุรกิจระหว่างครอบครัวที่มีสถานะใกล้เคียงกัน การแต่งงานจึงถือเป็นการสร้างหน้าตาทางสังคม (Social Image) ดังนั้นครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอนุมัติและให้คำแนะนำในการเลือกคู่ครอง ค่านิยมความรักที่ผูกพันกับฐานะ ชาติตระกูล และความคาดหวังของครอบครัวในสังคมไทยได้ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรม ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งระหว่างความรักส่วนบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมที่เข้มงวดความรักในเรื่อง “พระลอ” เป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากความรักต้องห้ามระหว่างพระลอ พระเพื่อน และพระแพง เป็นฉากหลังสำคัญของเรื่องที่ขับเคลื่อนโศกนาฏกรรมความรัก ซึ่งเป็นผลมาจากความขัดแย้งของสองตระกูล เมืองของพระลอ (เมืองสรอง) และเมืองของพระเพื่อนพระแพง (เมืองสรอง) ซึ่งมีสาเหตุมาจากสงครามที่ท้าวแมนสรอง (พระบิดาของพระลอ) ยกทัพไปตีและทำให้กษัตริย์เมืองสรองสิ้นพระชนม์ (ปู่ของพระเพื่อนพระแพง) ทำให้เกิดการแค้นและความสูญเสีย โดยความรักนี้มีพื้นฐานมาจากความปรารถนาทางกามารมณ์ของตัวละครเป็นแรงผลักดันสำคัญ ซึ่งนำไปสู่การใช้เวทมนตร์ของปู่เจ้าสมิงพรายเพื่อนำพระลอมาหาพระเพื่อนพระแพง จนนำไปสู่จุดจบอันน่าเศร้าด้วยความตายของตัวละครทั้งสาม เจ้าย่า ในเมืองสรอง ที่มีความแค้นต่อเมืองสรองอย่างฝังใจ และใช้แผนการต่าง ๆ รวมถึงการสั่งให้ทหารเข้าล้อมปลงพระชนม์พระลอ ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากกิเลสและความปรารถนาแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ชนชั้นกษัตริย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความปรารถนา และความกิเลส โศกนาฏกรรมเหล่านี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนว่า ค่านิยมที่ยึดติดกับฐานะและชาติตระกูลสามารถสร้างความรุนแรงและนำมาซึ่งความสูญเสียที่เกิดจากการถูกปฏิเสธสิทธิในการเลือกความรักและชีวิตของตนเอง

2.3 สีดา

ความรักเพศเดียวกันและอัตลักษณ์ทางเพศที่หลากหลายสามารถสืบย้อนกลับไปถึงอารยธรรมโบราณ เช่น ภาพเขียนบนหินยุคหินกลางในอิตาลี (ประมาณ 9600 ปีก่อนคริสตกาล) แสดงให้เห็นคู่รักเพศเดียวกัน และปรากฏในวัฒนธรรมพื้นเมืองต่างๆ ทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกา และทวีปอเมริกา ต่างยอมรับหรือยกย่องความไม่สอดคล้องทางเพศและความรักเพศเดียวกัน ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมไทยและภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกันระหว่างชายและหญิงในสมัยอยุธยา (คริสต์ศตวรรษที่ 14-18) แม้ว่าในสังคมไทยจะไม่แตกต่างจากในหลาย ๆ สังคมซึ่งความรักมักผูกโยงเกี่ยวกับเรื่องของศีลธรรม แต่ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในสังคมไทยยังแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์คุณค่าของความรักแท้ในกลุ่ม LGBTQ+ ซึ่งอยู่เหนือข้อจำกัดทางเพศไม่ขึ้นอยู่กับเพศสภาพ แต่ขึ้นอยู่กับการดูแลและประคับประคองความสัมพันธ์ของทั้งสองคนนั้น ลักษณะสำคัญของความสัมพันธ์ที่ดี ก็ไม่ต่างจากคู่รักเพศตรงข้าม นั่นคือ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ และความเข้าใจ ในฐานะปัจเจกบุคคล แสดงให้เห็นถึงความรักถูกนิยามด้วยคุณค่าและความผูกพันเช่นเรื่องราวชีวิตของคู่ของชายรักชาย ที่เริ่มต้นด้วยความรัก และจบลงด้วยโศกนาฏกรรมระหว่างประโนตย์ วิเศษแพทย์ (1 กรกฎาคม 2481 - 2 พฤษภาคม 2510) หรือ “สีดา” กระเทยผู้โด่งดังจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีความสวยไม่แพ้ผู้หญิงและเดินสายประกวดความงามจนได้ฉายาว่า “นางงาม 50 มงกุฏ” กับสมชาติ

แก้วจินดา หรือ “ซีพ” ที่ทั้งคู่ตายตามกันตามคำสาบานใน พ.ศ. 2510 จนกลายเป็นตำนานโลงคู่ของ วัดหัวลำโพง

ความรักของทั้งคู่เริ่มต้นเมื่อ ปราโนต ได้มาเจอกับ ซีพ ชายหนุ่มรูปหล่ออาซีพซัปรถสามล้อรับจ้าง สองคนคบหากันและย้ายมาอยู่ด้วยกันที่บ้านในซอยสวนพลู ทั้งสองได้ทะเลาะกันบ่อย ๆ จนต่อมาได้แยกกันอยู่ เนื่องจากปราโนตรู้ว่า ซีพมีผู้หญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง และการที่เธอไม่ใช่ผู้หญิงอาจทำให้ไม่สามารถให้ความสุขอย่างที่ซีพต้องการได้ ปราโนตและซีพเคยได้สาบานต่อกันที่วัดพระแก้วและศาลหลักเมืองว่าหากไม่ซื่อสัตย์ต่อกันก็ขอให้ตายไปด้วยกัน ถ้าปราโนตตายก่อน ซีพจะตายตามไป แต่ถ้าซีพตายก่อน ปราโนตก็จะตายตามไป แต่ซีพทำให้ปราโนตเสียใจและพยายามฆ่าตัวตายหลายครั้ง จนในที่สุดเธอได้ฆ่าตัวตายสำเร็จด้วยการดื่มยาพิษในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2510 เมื่อซีพทราบข่าวก็เสียใจร้องไห้กอดศพของปราโนต และบวชอุทิศส่วนกุศลให้เธอ หลังจากสีก ซีพได้ฆ่าตัวตายโดยการกินยาฆ่าแมลงขวดเดียวกับ ในวันที่ 15 พฤษภาคม และตายบนเตียงเดียวกับที่ปราโนตตายที่โรงพยาบาลตำรวจ ดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ซีพเขียนจดหมายขอให้หน้าโลงศพของเขาไปไว้ที่วัดหัวลำโพงเคียงคู่กับศพของปราโนตดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ทำให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับพากันตีพิมพ์เรื่องราวการฆ่าตัวตายของทั้งสอง สร้างความเศร้าสลดให้กับผู้คนต่อเรื่องราวความรักนี้ เรื่องของปราโนต และซีพได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดละครเวทีเรื่องอุณยานุสนทนาใน พ.ศ.2556 และภาพยนตร์เรื่อง สีดา ตำนานรักโลงคู่ ใน พ.ศ.2563 รวมทั้งสารคดีเรื่อง สีดา รักโลงคู่ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสในพ.ศ.2561 นอกจากนี้ สุรพล โทณะวณิก นักแต่งเพลงชื่อดังยังได้แต่งเพลง สีดา ขึ้นใน พ.ศ.2532 ขับร้องโดย ดนุพล แก้วกาญจน์⁸

เรื่องราวความรักของชายรักชาย เรื่อง สีดา หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าความรักแบบเกย์ หรือ Homosexual แม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และความรักระหว่างผู้ชายกับผู้ชายด้วยกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางเพศ แต่ก็เป็ความรักที่แท้จริงเฉกเช่นเดียวกับความรักในเพศอื่น ๆ ความรักของชายรักชายก็สามารถมีความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความผูกพันที่มั่นคงได้จริง ดังนั้นรักแท้จึงไม่ได้ถูกจำกัดด้วยเพศสภาพ ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของชายรักชายมีความหลากหลายเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ของคู่รักเพศตรงข้ามอาจมีทั้งแบบที่โรแมนติก การอยู่ร่วมกัน หรือแม้แต่การสร้างครอบครัว

สรุปและอภิปรายผล

ความรักไม่ใช่เป็นสิ่งที่เป็สากล แต่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม ซึ่งหล่อหลอมขึ้นจากค่านิยมทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ความหมายและการแสดงออกของความรักมีความหลากหลายอย่างมากในแต่ละสังคม ดังที่แสดงให้เห็นจากกรณีศึกษาทางชาติพันธุ์เกี่ยวกับการแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian arranged marriages) รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory heterosexuality) และ “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซิมบับเวบางแห่ง รวมทั้งตัวอย่างชีวิตรักกันทนในสังคมไทยเป็นต้น

⁸ย้อนรอยชีวิต “สีดา” กับตำนานรัก “โลงคู่” วัดหัวลำโพง ผู้จัดการออนไลน์ 2 กุมภาพันธ์ 2566 <https://mgronline.com/entertainment/detail/9660000010573>

แนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมตั้งสมมติฐานว่าความเข้าใจของเราเกี่ยวกับความเป็นจริง รวมถึง อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ถูกสร้างขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความหมายทางวัฒนธรรมร่วมกัน มากกว่าที่จะเป็นความจริงทางชีววิทยาหรือสากล กรอบแนวคิดนี้เมื่อรวมกับ วัฒนธรรมสัมพันธ์ที่ยึดมั่นว่าควรเข้าใจแนวปฏิบัติของวัฒนธรรมตามเงื่อนไขของตนเอง เผยให้เห็นว่า “ความรัก” เป็นผลผลิตของบริบททางวัฒนธรรมเฉพาะของมันเอง ไม่ใช่ความรู้สึกเดียวที่สามารถ นิยามได้ แต่เป็นพฤติกรรม ภาวะผูกพัน และความคาดหวังที่ซับซ้อน ซึ่งสังคมให้คุณค่าและส่งเสริม

ขณะที่ในสังคมตะวันตกที่เน้นปัจเจกนิยม ความรักโรแมนติกมักถูกมองว่าเป็นการเลือกที่อิง ความรู้สึก เป็นส่วนตัว และโดยสมัครใจระหว่างบุคคลสองคน การแต่งงานถือเป็นรากฐานสำคัญของการแต่งงานและเป็นสัญลักษณ์ของอิสรภาพส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม ในบางสังคมความรักไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ความปรารถนาส่วนบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ที่ดีและความมั่นคงของครอบครัวหรือชุมชน มากกว่า แนวคิดที่ว่าความรักของบุคคลนั้นสำคัญกว่าพันธะผูกพันในครอบครัวอาจถูกมองว่าเป็น ความเห็นแก่ตัวหรืออันตราย

ในสังคมอินเดียแบบดั้งเดิม การแต่งงานถูกมองว่าไม่ใช่การรวมตัวกันของคนสองคนบนพื้นฐาน ของความรักโรแมนติก แต่เป็นการผูกมิตรระหว่างสองครอบครัว เป้าหมายหลักคือการสร้างความ มั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ และศีลธรรมของหน่วยครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่าง คลาสสิกของทฤษฎีเครือข่าย ซึ่งศึกษาว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองผ่านโครงสร้างครอบครัว อย่างไร ในที่นี้ การแต่งงานเป็นกลไกสำคัญในการรักษาระเบียบสังคม ระบบวรรณะ และเส้นแบ่งเขต ทรัพย์สิน การเลือกคู่ครองมีความสำคัญเกินกว่าที่จะปล่อยให้ เป็นเพียงอารมณ์ชั่ววูบของคนหนุ่มสาว พ่อแม่และผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันยาวนานและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับสายตระกูล และฐานะทางสังคม มักถูกมองว่ามีความพร้อมมากกว่าในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ ทุกคน ขณะที่ค่านิยมทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับหน้าที่และพันธะผูกพันต่อครอบครัวมักจะเหนือกว่าอุดมคติ ความรักโรแมนติกแบบตะวันตก แม้ว่าความรักใคร่และความเป็นเพื่อนอาจพัฒนาขึ้นหลังการแต่งงาน แต่ความผูกพันเริ่มต้นนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน ค่านิยมครอบครัวร่วมกัน และ ความสามารถในการปฏิบัติจริงทางเศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์โรแมนติกที่มีอยู่ก่อน แนวคิดเรื่อง “การแต่งงานด้วยความรัก” (Love marriage) เป็นแนวคิดสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจาก ตะวันตก ซึ่งในอดีตถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อระเบียบสังคมที่ดำรงอยู่

แนวคิดรักต่างเพศแบบบังคับของ Adrienne Rich ได้แย้งว่าภาวะรักต่างเพศไม่ใช่ความชอบ โดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิด แต่เป็นสถาบันทางการเมืองที่ถูกกำหนดและบังคับใช้เพื่อรักษาโครงสร้าง อำนาจแบบปิตาธิปไตย กรอบแนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรามองว่า “เป็นธรรมชาติ” นั้นแท้จริงแล้วเป็นโครงสร้างทางสังคมและประวัติศาสตร์ สังคมใช้บรรทัดฐานทาง วัฒนธรรม การนำเสนอผ่านสื่อ และโครงสร้างทางกฎหมาย เพื่อทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง เป็นเรื่องปกติและยกย่อง ขณะเดียวกันก็ตีตราและกีดกันความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ชายหญิงแนวคิดเรื่อง ความรักโรแมนติกถูกนำมาใช้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้หญิงมีความผูกพันทางเศรษฐกิจและอารมณ์กับผู้ชาย ส่งผลให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่า การแสดงให้เห็นว่าความรักต่างเพศเป็นรูปแบบความรักที่ถูกต้อง ตามกฎหมายเพียงรูปแบบเดียว ทำให้การมีความรักต่างเพศแบบบังคับยังคงดำเนินต่อไป ทำให้เกิด การดำรงอยู่ของหน่วยครอบครัวแบบปิตาธิปไตย ซึ่งควบคุมการสืบพันธุ์และการสืบทอด การมุ่งเน้น ไปที่ “ความรักแท้เพียงหนึ่งเดียว” (One true love) ระหว่างชายและหญิง ทำหน้าที่ลบล้างการดำรง อยู่ของความรักรูปแบบอื่น ๆ และลงโทษผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐาน

ในสังคมแอฟริกาได้ซาฮาราบางสังคม เช่น ในกลุ่มชาวมามาไซ หรือในบางส่วนของแอฟริกาตะวันตก ความสัมพันธ์ที่ชาวตะวันตกจัดว่าเป็น “มิตรภาพ” มักมีน้ำหนักทางอารมณ์และความสำคัญทางสังคมที่ชาวตะวันตกอาจเชื่อมโยงกับความรักโรแมนติก แม้ว่าเครือญาติจะมีความสำคัญสูงสุด แต่สังคมเหล่านี้ก็ให้ความสำคัญกับเครือญาติสมมติหรือครอบครัวที่เลือกสรร มิตรภาพ โดยเฉพาะมิตรภาพที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มอายุ ไม่ใช่แค่ความผูกพันแบบผิวเผิน แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เปี่ยมไปด้วยความภักดี ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความผูกพันทางอารมณ์ที่ลึกซึ้ง มิตรภาพเหล่านี้สามารถผูกพันและเชื่อถือได้เช่นเดียวกับสายเลือด ทำให้อารมณ์ความรักถูกเข้าใจต่างจากที่ชาวตะวันตกให้ความสำคัญกับความสนิทสนมทางอารมณ์ มิตรภาพเหล่านี้มักสร้างขึ้นจากการสนับสนุนในทางปฏิบัติและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น เพื่อนอาจถูกคาดหวังให้ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน แรงงาน หรือการสนับสนุนในช่วงวิกฤต ดังนั้น การแสดงออกถึง “ความรัก” จึงไม่ใช่การแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่่อลังการ แต่เป็นเรื่องการจับต้องได้มากกว่า สำหรับความรักที่รินทศและไม่สมหวังจนมีการจบนั้น เพราะสังคมสร้างบรรทัดฐาน ค่านิยมขึ้นมาเหมือนสังคมสร้างกฎเกณฑ์เป็นแนวทางปฏิบัติแห่งรักให้กับยุคสมัยต่างกันแต่ละช่วงเวลา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณการสนับสนุนจากเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ ประจำปี 2567 ที่ให้โอกาสสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานขอขอบคุณต่อความรักของมนุษยชาติที่ทำให้โลกใบนี้มีความหมายและเกิดเป็นแรงบันดาลใจ ท้ายที่สุดขอขอบคุณความรักในความใฝ่รู้ที่ทำให้การเดินทางในเส้นทางวิชาการไม่เหน็ดเหนื่อย และก่อให้เกิดผลงานที่มาจากความรักอย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพล สรคานนท์. (2562). ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories). กรุงเทพฯ: แชลมอน.
- ซัฟพล เกียรติขจรดา. (2563). 500 ล้านปีของความรัก เล่ม 1: วิทยาศาสตร์ของอารมณ์ ความรัก และความเกลียดชัง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ. (2558). รักโรแมนติกในภาพยนตร์ไทย. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Romantic Love: in Sociological and Anthropological Perspective. วารสารสังคมศาสตร์. 23 (1-2): 17-45.
- วิสุทธิ์ เวชวารณ. (2567). มานุษยวิทยานาคค: มนุษย์ที่จะ “รัก”: พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สรวิศ ชัยนาม. (2562). ทำไมต้องตกหลุมรัก? Alain Badiou ความรัก และ The Lobster (สุชานาฏ จารุโพบูลย์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: Illuminations Edition.
- Burgess, Ernest W.; Locke, Harvey J.; & Thomes, Mary Margaret. (1945). The Family: From Traditional to Companionship. New York: American Book.

- Engels, Friedrich. (1884). **The Origin of the Family, Private Property and the State.** Zurich: Hottingen
- Garcia -Andrade, Adriana. (2018). Digithum: A Relational Perspective on Culture and Society. **A Scientific.** July 2018 (22): 63-66.
- Gluckman, Max (1955). **Custom and Conflict in Africa.** Oxford: Basil Blackwell.
- Goode, William J. (1959). The Theoretical Importance of Love. **American Sociological Review.** 24(1): 38-4.
- Mayer, Claude-Hélène. (2023). Challenges and Coping of Couples in Intercultural Romantic Love Relationships. **International Review of Psychiatry.** 35(1): 4–15.
- Murdock, George Peter. (1949). **Social Structure.** New York: The Macmillan.

2.4 วิทยานิพนธ์ ปริญญานิพนธ์ หรือสารนิพนธ์

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์). **ชื่อเรื่อง**. ชื่อวุฒิปริญญา (สาขาวิชาเอก). เมืองที่พิมพ์:
ชื่อมหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ตัวอย่าง

เลิศชาย ศิริชัย. (2537). **การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา:
ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง**. ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (พัฒน
ศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

2.5 บทความจากวารสาร

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์, วัน เดือน). ชื่อบทความ. **ชื่อวารสาร**. ปีที่(ฉบับที่): หน้าที่ย่าง.

ตัวอย่าง

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2540, มีนาคม). พระพุทธรูปพระพุทธรูปยอดีฟ้าจุฬาโลก.
ศิลปวัฒนธรรม. 18(5): 38-39.

Harris, Mark N., Loundes, Joanne, and Webster, Elizabeth. (2002).
Determinants of Household Saving in Australia. *The Economic
Record*. 78(241): 207-233.

2.6 บทความจากหนังสือพิมพ์

ชื่อ นามสกุล. (ปี, วันที่ เดือน). ชื่อบทความหรือชื่อหัวข้อในคอลัมน์. **ชื่อหนังสือพิมพ์**.
หน้าที่ตีพิมพ์บทความ.

ตัวอย่าง

นวลจันทร์ จินตนาพันธ์. (2546, 14 กุมภาพันธ์). ปรับหนี้เพิ่มแรงขับฟื้นเศรษฐกิจ
ยั่งยืน. **คมชัดลึก**. หน้า 15.

2.7 แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์หรือปีที่สืบค้น). **ชื่อเรื่อง**. สืบค้นเมื่อ วัน เดือน ปี (หรือ Retrieved
เดือน วัน, ปี), จาก (from) ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2548). **หลักสูตรประกาศนียบัตร 1 ปี ด้านบริหาร
จัดการสำหรับผู้บริหาร**. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2548, จาก [http://
news.swu.ac.th/newsdetail.asp?ID](http://news.swu.ac.th/newsdetail.asp?ID)

Kishwar, Madhu. (1997). **Women's Marginal Role in Politics**. Retrieved
October 2, 2000, from [http://www.freespeech.org/manushi/97/
politics.html](http://www.freespeech.org/manushi/97/politics.html)

ตัวอักษรและรูปแบบการพิมพ์

1. ตัวอักษรการพิมพ์: ใช้รูปแบบตัวอักษร TH Sarabun PSK, Single Space
 ด้านบน 1 นิ้ว ด้านล่าง 1 นิ้ว ด้านซ้าย 1.25 นิ้ว ด้านขวา 1 นิ้ว
2. รูปแบบการพิมพ์

รายการ	ลักษณะตัวอักษร	รูปแบบการพิมพ์	ขนาดตัวอักษร
ชื่อบทความ	ตัวหนา	กลางหน้ากระดาษ	18
ชื่อผู้เขียนบทความ (ไทยและอังกฤษ)	ตัวเอน	ชิดขวา	16
บทคัดย่อ	ตัวหนา	ชิดซ้าย	16
เนื้อหาบทคัดย่อ	ตัวปกติ	-	14
หัวข้อใหญ่	ตัวหนา	ชิดซ้าย	16
หัวข้อย่อย	ตัวหนา	ใช้หมายเลขกำกับ	14
หัวข้อย่อย	ตัวปกติ	ใช้หมายเลขกำกับ	14
เนื้อหาบทความ	ตัวปกติ	-	14
การเน้นความในบทความ	ตัวหนา	-	14
ข้อความในตาราง	ตัวปกติ	-	12
ข้อความอ้างอิง	ตัวเอน	-	14
เอกสารอ้างอิง	ตัวหนา	ชิดซ้าย	14

ตัวอย่างการเขียนลำดับหัวข้อและตัวเลข

หัวข้อใหญ่

1. หัวข้อย่อย

1.1 หัวข้อย่อย

1.1.1 หัวข้อย่อย

1) เนื้อหา

1.1) เนื้อหา

1.1.1) เนื้อหา

(1) เนื้อหา

(1.1) เนื้อหา

(1.1.1) เนื้อหา

จริยธรรมในการตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการ (Publication Ethics)

1. บทบาทและหน้าที่ของผู้เขียนบทความ (Author Ethical Responsibilities)

1.1 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความที่ส่งให้วารสารพิจารณาตีพิมพ์จะต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน ตลอดจนไม่ส่งต้นฉบับบทความซ้ำซ้อนกับวารสารอื่น

1.2 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของวารสาร

1.3 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น

1.4 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความต้องอ้างอิงผลงานของผู้อื่นอย่างเหมาะสม หากมีการนำผลงานเหล่านั้นมาใช้ในบทความของตัวเอง เช่น ภาพ ตาราง เป็นต้น

1.5 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความดำเนินการจัดรูปแบบและขนาดตัวอักษรตามแบบฟอร์ม (template) ของวารสาร

1.6 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความได้รับการตรวจสอบความถูกต้องของรายการเอกสารอ้างอิงทั้งในของรูปแบบ และเนื้อหา ทั้งในส่วนของการอ้างอิงในบทความ และเอกสารอ้างอิง

1.7 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความปรากฏชื่อผู้ร่วมทำบทความทุกคน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินการบทความจริง

1.8 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ และ/หรือมีผลประโยชน์ทับซ้อนจะต้องระบุในบทความ และแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบ

1.9 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความจะต้องไม่รายงานข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างข้อมูลเท็จ หรือการปลอมแปลง บิดเบือน รวมไปถึงการตกแต่ง หรือ เลือกแสดงข้อมูลเฉพาะที่สอดคล้องกับข้อสรุป

1.10 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความนั้น หากเป็นการศึกษาวิจัย และทำการทดลองในคนหรือสัตว์ทดลอง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความปลอดภัย และสุขภาพของคน ขอให้แนบหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์หรือสัตว์ทดลอง ทั้งนี้การอนุมัติให้ลงตีพิมพ์ขึ้นอยู่กับพิจารณาจากกองบรรณาธิการวารสารฯ ถือเป็นที่สุด

2. บทบาทและหน้าที่ของบรรณาธิการวารสาร (Editor Roles and Responsibility)

2.1 บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาคุณภาพของบทความที่ขอพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารที่รับผิดชอบ และไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว

2.2 บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยที่มีระเบียบวิธีวิจัยที่ถูกต้อง และให้ผลที่น่าเชื่อถือ

2.3 บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียน และผู้ประเมินบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิจารณา

2.4 บรรณาธิการต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนและผู้ประเมิน

2.5 บรรณาธิการต้องมีการตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง และจะต้องระงับการประเมินและติดต่อผู้เขียนเพื่อปฏิเสธการตีพิมพ์เมื่อตรวจพบการคัดลอกผลงานของผู้อื่น

2.6 บรรณาธิการสามารถดำเนินการถอนบทความได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้เขียน เมื่อตรวจพบว่า บทความมีการลอกเลียนบทความอื่นโดยมิชอบ หรือมีการปลอมแปลงข้อมูล ซึ่งสมควรถูกถอดถอน แม้ว่าผู้เขียนจะปฏิเสธถอนบทความตนเองก็ตาม

3. บทบาทและหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ (Reviewer Roles and Responsibilities)

3.1 ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลในบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ช่วงระยะเวลาที่ตอบรับประเมินบทความดังกล่าวจนถึงช่วงเวลาที่ยกบทความชิ้นนั้นได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว

3.2 ผู้ประเมินบทความต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนผู้ประเมินบทความ หากไม่แน่ใจจะต้องแจ้งให้บรรณาธิการวารสารทราบและปฏิเสธการประเมินบทความ

3.3 ผู้ประเมินบทความควรพิจารณาตอบรับประเมินบทความเฉพาะสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ และหากมีส่วนใดของบทความที่มีความเหมือนกัน หรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ

**แบบเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ใน
วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

เรียน บรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าพเจ้า ☐ นาย ☐ นาง ☐ นางสาว ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย)

(ภาษาอังกฤษ)

ตำแหน่งทางวิชาการ (โปรดระบุ)

☐ ศาสตราจารย์ ☐ รองศาสตราจารย์ ☐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ☐ อาจารย์ ☐ ดร.

☐ อื่น ๆ ระบุ.....

ที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์ (ที่ติดต่อได้)

.....

.....

โทรศัพท์ที่ทำงาน..... โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... E-mail.....

มีความประสงค์ขอส่งผลงานวิชาการ เรื่อง :

ชื่อผลงาน (ภาษาไทย)

.....

ชื่อผลงาน (ภาษาอังกฤษ)

.....

ประเภทของผลงานวิชาการ

☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ ☐ บทความหนังสือ ☐ บทความปริทรรศน์

ในกรณีที่ไม่สามารถติดต่อข้าพเจ้าได้ กองบรรณาธิการสามารถติดต่อบุคคลดังต่อไปนี้

ชื่อ - สกุล.....

โทรศัพท์..... โทรสาร

E-mail..... มีความเกี่ยวข้องเป็น

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าผลงานนี้

☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าเพียงผู้เดียว

☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ที่เราขอชื่อในผลงาน

ผลงานนี้ยังไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และจะไม่นำไปเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ๆ อีก นับจากวันที่ข้าพเจ้าได้ส่งผลงานต้นฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์

.....ลายมือชื่อเจ้าของผลงาน

แบบรับรองบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/วิทยานิพนธ์/คุษฎีนิพนธ์

เรียน บรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าพเจ้า ☐ ศาสตราจารย์ ☐ รองศาสตราจารย์ ☐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ☐ อาจารย์ ☐ ดร.

ชื่อ – สกุล

ที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์ (ที่ติดต่อได้)

.....

โทรศัพท์ที่ทำงาน..... โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... Email.....

ขอรับรองว่าได้ตรวจสอบบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/คุษฎีนิพนธ์ เรื่อง :

ชื่อผลงาน (ภาษาไทย)

.....

ของ ชื่อ – สกุล

ว่าถูกต้องตามหลักวิชาการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

.....ลายมือชื่อ

(.....)

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

บรรณาธิการแถลง

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568) เป็นวารสารที่อยู่ในฐานข้อมูลศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre [TCI]) กลุ่มที่ 2 ระหว่าง พ.ศ.2568 - 2572 วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่ผลงานการวิจัย และการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางวิชาการในด้านสังคมศาสตร์ ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตนักศึกษา สู่สาธารณชน และผู้ที่มีความสนใจในด้านสังคมศาสตร์ การจัดทำวารสารฯ ฉบับนี้ได้รับความสนใจจากคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาส่งบทความวิจัยเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์และผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งสิ้น 8 เรื่อง เป็นบทความวิจัยทั้งหมด 8 เรื่อง บทความเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบทความที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจและมีความหลากหลายของแขนงวิชาทางสังคมศาสตร์เป็นอย่างมาก ได้แก่ รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก สิทธิของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศในศตวรรษที่ 21: การศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของสถานการณ์ในสังคมไทย และได้หวน ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี สำนึกในถิ่นที่ในชุมชนริมน้ำอัมพวา จากลำนานาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563 ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร: กรณีศึกษา คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน

ในนามของกองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้สนับสนุนบทความทุกท่านที่ให้ความสนใจในการส่งบทความวิจัยมาเผยแพร่ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นำไปสู่การต่อยอดและขยายองค์ความรู้ในทางสังคมศาสตร์สู่สาธารณชนต่อไป ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการประเมินบทความที่นำมาตีพิมพ์ในฉบับนี้ให้เป็นบทความที่มีคุณภาพและขอขอบคุณกองจัดการวารสารที่ทุ่มเท และเสียสละแรงกายและเวลาในการจัดทำวารสารสังคมศาสตร์ให้เป็นวารสารทางวิชาการที่มีคุณภาพเสมอมา

สุดท้ายนี้กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอเชิญชวนคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิตนักศึกษา และผู้ที่สนใจทุกท่านส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์ในฉบับต่อ ๆ ไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ เมฆแสงสวย
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย	หน้า
รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love จารูวรรณ ขำเพชร <i>Jaruwan Kumpetch</i>	128
สิทธิของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศในศตวรรษที่ 21: การศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของสถานการณ์ในสังคมไทยและไต้หวัน The 21 st Century of LGBTQ+ Rights: A Comparative Study of Circumstances in Thailand and Taiwan ชิติพัทธ์ สุนทรสารทูล <i>Chitiphat Suntornsaratool</i>	146
ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี The Idea of the Communist Party in Antonio Gramsci's Political Writings ธนกร บุญเย็น และวัชรพล พุทธรักษา <i>Thanakron Boonyuen and Watcharabon Buddharaksa</i>	159
สำนึกในถิ่นที่ในชุมชนริมน้ำอัมพวา Sense of place in Ampawa Waterfront Community ธนวดี ละม่อม และสุพิชชา โตวิวิชญ์ <i>Tanawadee Lamom and Supitcha Tovivich</i>	179
จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย From Lanna to Siam: The Development of Chiang Mai from the Mangrai Dynasty to the Vassal State Period under Siam ธีรภัทร์ คำตุ้ย และวันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ <i>Teerapat Kamtui and Wanpen Charoentrakulpeeti</i>	199
ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563 People's Opinions toward the Election of the Chief Executive of the Bueng Kan Provincial Administrative Organization, B.E. 2563 (2020) พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์ อนุชา นิลประพันธ์ และกล้วยไม้ พรหมดี <i>Phatthanant Taladsub, Anuchar Ninprapan, and Kluaymai Promdee</i>	217

- ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ 231
อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
People's Expectations Toward the Public Services of Bueng Yitho Municipality,
Thanyaburi District, Pathum Thani Province
อรทัย ทวยนาค วิจิตร วิชัยสาร กรีธา ไชแสง และประภัสสร ทองยินดี
Onthinee Thuynak, Vichit Vichaisarn, Greta Kaisarn, and Prapatsorn Thongyindee
- การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร: 245
กรณีศึกษา คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน
A Study of Factors Affecting the Use of the LINE Application for Internal
Communication: A Case Study of the Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen
อรุณรัตน์ บุญปองหา และศรสร ใจจิตร
Arunrat Bunpongpha and Sasarose Jaijit

รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก

Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love

จารุวรรณ ขำเพชร¹
Jaruwat Kumpetch

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สำนวนสถานะและความรับรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม และศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรักมีวิธีการศึกษาจากการรวบรวมข้อมูลงานวิชาการ บทความงานวิจัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก ความรัก ทั้งในกลุ่มนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ โดยจะเน้นงานทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานทางด้านมานุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตความรักยังไม่มี การศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ จะเป็นการศึกษาด้านสมองหรือด้านจิตวิทยาเป็นหลัก ต่อมาจึงมีการ ขยายขอบเขตการศึกษามากขึ้น ในยุคบรรพกาลความรักยังไม่ปรากฏ เพราะความสัมพันธ์ทางเพศ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการอยู่รอดและผลิตสมาชิกใหม่ ในศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ความรักสัมพันธ์กับ โลกที่พัฒนาไปสู่การเป็นยุคอุตสาหกรรม การจับคู่เพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ส่วนความรักแบบ โรแมนติกถูกนำเสนอ เผยแพร่จากทางตะวันตกที่บูชาความรัก แต่ยังคงอยู่ในลักษณะการจับคู่ที่มีสถานะ ทางสังคมที่ไม่ต่างกัน นักมานุษยวิทยาศึกษาเปรียบเทียบความรักของกลุ่มคนแต่ละภูมิภาค แต่ละ กลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าการตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน จะเรียกว่าการแต่งงานหรือไม่ก็ตาม จะมีความแตกต่างกัน ตามบริบท สถานะ และเรื่องรักยังถูกสร้างขึ้นจากองค์ประกอบทางด้านสังคม

คำสำคัญ: มานุษยวิทยาความรัก สังคมและวัฒนธรรมว่าด้วยรัก การประกอบสร้างความรัก

Abstract

This study, Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love, examines the status and cultural perceptions of love across diverse societies. It investigates the social construction of love by drawing on academic literature, research articles, and studies on emotions, feelings, and love produced by Thai and international scholars, with particular emphasis on the social sciences and, especially, anthropology.

¹รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: jaruwank@sg.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 24 September 2025, Revised 21 November 2025, Accepted 27 November 2025

The findings indicate that love has historically been examined predominantly within psychology and neuroscience, while receiving comparatively limited attention in the social sciences. In early human history, love as a concept was not clearly articulated, as sexual relations were primarily linked to survival and reproduction. From the eighteenth century onward, the meaning of love became intertwined with the rise of industrial society, in which marriage played a significant role in securing economic stability. At the same time, romantic love—highly celebrated in the West—was disseminated globally, though still shaped by social norms regarding partner selection and social parity. Comparative anthropological studies further reveal that arrangements for intimate partnership, whether formalized as marriage or not, are deeply embedded in specific cultural contexts and social hierarchies. Overall, this study demonstrates that love is a socially and culturally constructed concept rather than a universal, unchanging phenomenon.

Keywords: *Anthropology of love, Socio and cultural with love, The construction*

บทนำ

ความรักกับการสมรสเป็นครอบครัว ไม่แน่ว่าสิ่งใดเกิดก่อนหรืออะไรอยู่ในขั้นตอนแรก เพราะบางสังคมต้องมีความรักก่อนการสร้างครอบครัว บางสังคมหาคู่ แต่งงาน สร้างครอบครัว และความรักจะเกิดตามมาเอง ในทางมานุษยวิทยา การกล่าวถึงระบบครอบครัว เครือญาติ หรือรูปแบบการแต่งงาน การพูดถึงประเภทของครอบครัวต่าง ๆ คงไม่พ้นงานของ Murdock (1949) ที่ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่า คือกลุ่มสังคม ที่มีลักษณะอยู่อาศัยร่วมกัน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการสืบพันธุ์ แต่แทบไม่มีการกล่าวถึงความรักเลย หรือความรักไม่สำคัญ? นักมานุษยวิทยาอีกคนที่ศึกษาเรื่องนี้คือ Gluckman (1955) ที่ได้รวบรวมข้อสังเกตที่หลากหลายภายใต้หลักการกว้าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา

แล้วนักมานุษยวิทยาสนใจความรักหรือไม่ มันอาจจะเป็นเพียงคำถามที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ แต่จะพบคำอธิบายเรื่องแบบแผนเครือญาติ (kinship pattern) ที่พบในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าการศึกษาความรักเป็นเพียงเรื่องการมีคู่ การจับคู่สืบพันธุ์เพื่อผลิตทายาท คำว่า “รัก” ไม่เคยปรากฏในดัชนีของหนังสือทางมานุษยวิทยาที่ว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะ หรือแม้แต่ในตำราทางมานุษยวิทยาเอง Goode (1959) ความรักควรถูกพิจารณาในมิติของแบบแผนโครงสร้างสังคม (socio-structure pattern) กู๊ดได้เขียนบทความถึงทฤษฎีว่าด้วยความสำคัญของความรัก โดยมีใจความสำคัญว่า ความรักถูกวิเคราะห์ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของการกระทำทางสังคม (social action) และรวมถึงโครงสร้างสังคม (social structure) อีกด้วย แต่รูปแบบของความรัก (pattern of love) จะพบได้ต่างกันในแต่ละสังคม ความรักจึงเป็นศักยภาพในการผลักดันโครงสร้างสังคมเป็นหลัก และช่วยในการควบคุมสังคมอีกด้วย บุคคลอีกคนหนึ่งที่มีส่วนในการศึกษาความรักคือ Ernest W. Burgess; Harvey J. Locke; and Mary Margaret Thomes (1945) บุคคลผู้นี้มีชื่อเสียงและศึกษาส่วนหนึ่งเรื่องเมือง โดยเฉพาะเมืองชิคาโกของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเบอร์เกสศึกษาเกตโต (Ghetto) หรือ

สลัมในชิคาโก เขาจึงเสนอว่าความรักและการแต่งงานในกลุ่มคนจนในชิคาโกขณะนั้น เป็นการสร้างครอบครัวเพื่อรัก หรือเพื่อ “เชื่อมร้อย” (Conjugal) ให้อยู่ได้กับการตั้งถิ่นฐานและมีชีวิตอยู่ต่อไป และความรักยังถูกตอกย้ำว่าเป็นส่วนร่วมในสังคม (salutary effects in our society) โดยเฉพาะในสังคมใหญ่ที่มีความเป็นปัจเจกบุคคล อิสระภาพ หรือการเติบโตของบุคคลิกภาพ

มานุษยวิทยามองความรักเป็นสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรมสร้างขึ้น ถูกกำหนดขึ้นโดยบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และสถาบันในสังคมนั้น ๆ ซึ่งท้าทายแนวคิดตะวันตกที่เห็นว่าความรักโรแมนติกเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของการแต่งงานและครอบครัว การศึกษาทางมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าความรักไม่ใช่เป็นเรื่องสากลที่ตายตัว ความรักและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องนั้นแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละวัฒนธรรม ถูกตีความและปฏิบัติแตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรม สิ่งที่ถือว่าเป็นการแสดงความรักในสังคมหนึ่งอาจถูกมองว่าไม่เหมาะสมหรือไม่มีความสำคัญในอีกสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในบางวัฒนธรรมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน (arranged marriages) ถือเป็นบรรทัดฐาน และความรักมักเกิดขึ้นหลังจากการแต่งงาน ไม่ใช่ก่อนการแต่งงาน² ในทางตรงข้ามวัฒนธรรมตะวันตกหลายแห่งให้ความสำคัญกับความรักในฐานะรากฐานสำคัญของความสัมพันธ์ และการแต่งงานมักขึ้นกับการเลือกของแต่ละบุคคล มุมมองทางมานุษยวิทยายังเห็นว่าความรักไม่ได้เป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกส่วนบุคคล แต่มีบทบาททางสังคมที่สำคัญ ความรักและความสัมพันธ์เป็นโครงสร้างในการรักษาระเบียบทางสังคม ในหลายสังคมการแต่งงานเป็นหนทางหนึ่งในการเสริมสร้างพันธมิตรทางการเมือง ถ่ายโอนความมั่งคั่ง หรือสร้างหลักประกันสถานะทางสังคม แนวคิดเรื่องความรักในบริบทเหล่านี้ อาจไม่เกี่ยวกับความพึงพอใจทางอารมณ์มากนัก แต่เกี่ยวกับหน้าที่ ความเคารพ และความภักดีต่อครอบครัวหรือชุมชนมากกว่า สถาบันการแต่งงาน คือโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมโยงและให้ความหมายถึงความรักในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อโครงสร้างทางสังคมโดยรวม

แนวคิดเรื่องความรักโรแมนติก (romantic love) ที่ผู้คนจำนวนมากยึดถือในปัจจุบันมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างใหม่ ตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ความรักและการแต่งงานไม่ได้เชื่อมโยงกันโดยเนื้อแท้ ในหนังสือ 500 ล้านปีของความรักได้อธิบายประวัติศาสตร์ความรักของมนุษย์ไว้อย่างเป็นระบบ โดยความรัก ความผูกพัน และความเชื่อของมนุษย์ ถือเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสร้างสรรค์อารยธรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ ชัชพล เกียรติขจรธาดา (2563) ทั้งนี้ก็มานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความรักได้วิวัฒนาการขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ บทบาททางเพศ และอุดมการณ์ทางสังคม ตัวอย่างเช่นจริยธรรมความรักโรแมนติกได้รับความนิยมมากขึ้นพร้อมกับการผงาดขึ้นของระบบทุนนิยมและปัจเจกนิยมของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) สำหรับทางชีววิทยาและจิตวิทยาแล้วเห็นว่าความรักไม่ใช่แค่เป็นเพียงความรู้สึก แต่เป็นการผสมผสานที่ซับซ้อนระหว่างกระบวนการซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยมุมมองทางชีววิทยา ความรักคือแรงผลักดันอันทรงพลังที่ควบคุมโดยสารเคมีในระบบประสาทของมนุษย์ (Neurochemistry) เป็นระบบที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการสร้างคู่ครอง

²Kausar S., Tassadaq F., Shahbaz T., Aslam S., Zafar N. (2024). Trust, romantic love and marital satisfaction in love and arranged marriage couples. *Applied Psychology Review*, 3(2), 122–138. <https://doi.org/10.32350/apr.32.07>

และการสืบพันธุ์ ความรักกระตุ้นระบบให้รางวัลของสมอง เช่นเดียวกับการตอบสนองต่ออาหารหรือสารเสพติด ระบบจะปล่อยสารสื่อประสาทและฮอร์โมนสำคัญ เช่น โดปามีน Dopamine ซึ่งเป็นสารสื่อประสาทที่ให้ความรู้สึกดีที่สร้างความรู้สึกพึงพอใจ แรงจูงใจ และรางวัล เป็นสารที่ทำให้เกิดความรู้สึกเคลิบเคลิ้ม ซึ่งสัมพันธ์กับ “การตกหลุมรัก” (Falling in love) ขณะที่ออกซิโทซิน (Oxytocin) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ฮอร์โมนแห่งการกอด” (Cuddle hormone)³ ถูกปล่อยออกมาผ่านการสัมผัสทางกาย ความใกล้ชิดและความผูกพัน ฮอร์โมนนี้มีบทบาทสำคัญในความรู้สึกไว้วางใจ ความผูกพัน และความพึงพอใจ เฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระยะยาว รวมทั้งวาโซเพรสซิน (Vasopressin) ที่มีความเชื่อมโยงเป็นพิเศษกับความรู้สึกผูกพันและพฤติกรรมปกป้องคุ้มครอง หรือเซโรโทนิน (Serotonin) สารสื่อประสาทที่มักจะลดลงในช่วงแรกของความรักที่หมกมุ่นของคู่รักใหม่ นอกจากนี้ความรักยังมีหน้าที่ในการปรับตัวเชิงวิวัฒนาการช่วยให้มนุษย์สร้างสายสัมพันธ์ที่ยั่งยืนแบบคู่สมรสเดียวซึ่งสำคัญต่อการช่วยยืดเหนี่ยวคู่รักไว้ด้วยกัน เพื่อเพิ่มโอกาสที่ลูก ๆ ของพวกเขาจะเติบโต

ขณะที่ทางจิตวิทยาทำความเข้าใจรูปแบบและขั้นตอนต่าง ๆ ของความรักโดยก้าวข้ามเรื่องชีวภาพ เช่น ทฤษฎีความรักสามเส้า (triangular theory of love) ของโรเบิร์ต สเติร์นเบิร์ก (Robert Sternberg) อธิบายว่าความรักประกอบด้วยองค์ประกอบ ได้แก่ ความหลงใหล (passion) ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นทางร่างกายและแรงจูงใจที่นำไปสู่แรงดึงดูดทางเพศและความโรแมนติก ความรู้สึกใกล้ชิดและความผูกพัน (intimacy) และความมุ่งมั่นในการตัดสินใจที่จะรักใคร่สักคนและรักษาความสัมพันธ์นั้นไว้ในระยะยาว (commitment) การผสมผสานองค์ประกอบทั้งสามนี้เข้าด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดความรักหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่ “ความหลงใหล” (infatuation) ไปกระทั่ง “ความรักที่สมบูรณ์” (consummate love) นอกจากนี้ทฤษฎีทางจิตวิทยา เช่น ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment theory) ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายความผูกพันระหว่างทารกและผู้ดูแลที่ขยายไปสู่ความสัมพันธ์โรแมนติกในวัยผู้ใหญ่ ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ช่วงแรก ๆ ของทารกกับผู้ดูแลเป็นตัวกำหนดรูปแบบความผูกพัน (Attachment style) เช่น ความวิตกกังวล ซึ่งส่งผลต่อวิธีการแสวงหาและรักษาความใกล้ชิดในความสัมพันธ์ของวัยผู้ใหญ่ โดยนักจิตวิทยาได้แบ่งความรักออกเป็นระยะต่าง ๆ เช่น ความรักที่เร่าร้อน (Passionate love) ซึ่งเป็นระยะแรกเริ่ม มีลักษณะรุนแรง และหมกมุ่น และความรักแบบเพื่อน (Companionate love) เป็นความรักที่ลึกซึ้ง มั่นคง และอ่อนโยน ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามเวลา⁴

ฉะนั้นแล้วกล่าวได้ว่าความรักคือเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ โครงสร้างสังคม สถานะภาพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งที่น่าสนใจศึกษาและจะนำเสนอต่อไปคือการนำเสนอเรื่องความรักว่าเกี่ยวข้องกับมิติข้างต้นอย่างไร และทำไมความรักต้องอยู่ภายใต้การควบคุมหากพิจารณาว่ามันเป็นเพียงแค่อารมณ์

³Amy Novotney, “What happens in your brain when you’re in love?,” American Psychological Association, February 10, 2023, <https://www.apa.org/topics/marriage-relationships/brain-on-love#:~:text=Even%20among%20couples%20who%20have,early%20stage%20romantic%20love%20studies>.

⁴Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสำรวจสถานะและความรับรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยจากการทบทวนเอกสาร ภายใต้การวิจัยโดยการตีความเพื่อที่จะมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของความรักจากมุมมองทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน

รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความรัก ทั้งที่ปรากฏ งานเขียนวรรณกรรม หรือ งานวิจัยทั้งของต่างประเทศและของไทย ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาใช้เกณฑ์ทางจริยธรรม โดยได้ผ่านการรับรองการทำวิจัยตามจริยธรรมหมายเลข SWUEC672385

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความแรกเรื่อง “ความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม: ความท้าทายและการรับมือ” เขียนโดย Claude-Helene Mayer (2023) สำรวจแนวความคิดความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม และศึกษาลักษณะที่ช่วยให้คู่รักต่างวัฒนธรรมประสบความสำเร็จในความสัมพันธ์ บทความดังกล่าวใช้ในการออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับมุมมองของคู่รักเกี่ยวกับความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม บทความนี้เน้นถึงความท้าทายที่คู่รักต่างวัฒนธรรมเผชิญ และอธิบายกลไกการรับมือและวิธีการรับมือกับความท้าทายที่ไม่ธรรมดาที่เกิดจากปัญหาทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมต่าง ๆ

Adriana Garcia-Andrade (2018) ได้รื้องานของ Swen Seebach นักสังคมวิทยาความรัก ว่าเรื่องความรักในช่วงปีที่ผ่านมาได้เบ่งบานอย่างมาก ว่าเป็นเรื่องของความยืดหยุ่นทางสังคม ส่วนแรกเขาพูดถึง ความคิดว่าด้วยความรัก (an Idea of Love) จึงมีการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความรัก ออกมามากที่รวมถึงการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้คนในประเทศยุโรปที่ต่างกันในเรื่องการยอมรับเลี้ยงดูหรือด้านอื่นๆ งานเขาได้เสนอไอเดียเรื่องความรักว่า ประเด็นแรกมันคือปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) George Simmel and Niklas Luhmann ถูกนำมาเล่าโดย Sternberg ว่าความรักประกอบด้วย 3 ส่วน คือส่วนแรกคือความผูกพัน ความหลงใหล ที่สอดคล้องกับ Simmel ที่ว่าความรักคือความเชื่อมต่อกันให้สังคมอยู่ต่อ ส่วนที่สอง ความรักเป็นสิ่งเฉพาะมีใช้ปรากฏการณ์ส่วนบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม Seebach เสนอด้านานแห่งรัก (a Myth of Love) ว่าจริงๆ มันเกี่ยวกับการแบ่งปันการบริโภคนิยม ที่กลายเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ว่าด้วยความรัก ส่วนที่สามเขาวิพากษ์เรื่อง ประสบการณ์ของความรัก (an Experience of Love) โดยสิ่งสำคัญที่สุดคือโครงสร้างนิยม พิธีกรรมจะมีอยู่ได้ต้องมีปุมหลังจากตำนานเรื่องเล่า (myth) ที่สนับสนุน หากสิ่งแรกสูญสิ้น พิธีกรรมย่อมหมดไป ตำนานแห่งรักจึงเหมือนการแสดงออกทางสังคม (social representation) หรือสัญลักษณ์ของรัก (semantic) สุดท้ายเขาได้สรุปงานของ Seebach ว่า สิ่งสำคัญคือ ความรักเป็นวาทกรรม (love as a discourse) ความรักเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ (cultural representation and semantics)

ความรักมักถูกนำเสนอแบบซ้ำรอยในสื่ออื่น ๆ เช่น การศึกษาความรักในภาพยนตร์ (หุทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ. 2558) ที่เลือกนำเสนอการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) จากภาพยนตร์ผีไทย ในการศึกษาเรื่อง รักโรแมนติกในภาพยนตร์ผีไทย ที่ศึกษาความรักในรูปแบบโรแมนติคของผีและมนุษย์ รวมถึงการประกอบสร้างความจริงทางสังคม รวมถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผีกับมนุษย์ที่ปรากฏ ในภาพยนตร์ผี การวิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่องความรัก (love theory) และแนวคิดสัญวิทยา และการสร้างความหมาย (Semiology and Signification) รวมแนวคิดการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social construction of reality) แต่ตอนจบของการวิจัยกล่าวถึงโครงสร้างสังคมที่ชายเป็นใหญ่ ความรักมิใช่สิ่งสุดท้ายที่เกี่ยวกันแต่ต้องเป็น การแลกเปลี่ยนที่คุ้มค่า โดยมีโครงสร้างสังคมเป็นสิ่งที่ผลักดันทุกคนให้อยู่ในกรอบ มีนักปรัชญาหลายคนพูดถึงความรัก จากการทบทวนของ กิตติพล สรคานนท์ (2562) ในหนังสือเรื่อง ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories) ให้น่าสนใจหลายประเด็น ดังการนำเสนอของ ฟรีดริช เองเกิลส์ Friedrich Engels (1884) ในหนังสือเรื่อง The Origin of the Family, Private Property and the State ที่วิพากษ์การสมรสของชนชั้นกรรมกรที่ว่า วางอยู่บนประโยชน์มากกว่าความรู้สึก และเห็นว่าชนชั้นแรงงานที่ไม่มีทรัพย์สินให้ได้มา หรือรักษาเท่านั้นที่จะมีความรักจริง ฉะนั้นการเกิดทุนนิยมกับความรักในศตวรรษที่ 19 ล้วนสัมพันธ์กัน เพราะความรักในศตวรรษที่เหนือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 20 ปีแรกของศตวรรษที่ 21 ความรักโรแมนติก (Romantic Love) กับระบบทุนนิยมจึงเหมือนสิ่งตรงกันข้ามเพราะความสัมพันธ์ภายใต้ระบบทุนนิยมมีผลประโยชน์ส่วนตัวรากฐานที่ทำให้เราสามารถเปลี่ยนคู่อริจากการค้าได้ตลอดเวลา ขณะที่ความรักแบบโรแมนติกเหมือนพันธสัญญาระหว่างคน คนที่จะมีผลผูกพันกันไปจนกว่าความตายจะมาพราก วิสุทธิ์ เวชวารกรณ์ (2567) ได้นำเสนอเรื่อง มัธยมที่จะ “รัก” : พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยมานุษยวิทยากับการศึกษาความรักในมิติสังคมวัฒนธรรมนั้น การครองคู่ได้เกิดจากความรัก แต่นับแต่ช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาความรักถูกพิจารณาในมุมมองใหม่แต่อยู่ภายใต้กระแสโลกทั้ง กระบวนการโลกาภิวัตน์ ปัจเจกบุคคลนิยม ทุนนิยมและบริโภคนิยม รวมไปถึงการอพยพข้ามชาติอีกด้วย และความรักโรแมนติกได้ถูกเผยแพร่ออกมาจากโลกตะวันตกและว่าความรักชนะทุกอย่าง

งานอีกชิ้นที่สามารถแจกแจงเรื่องความรักในบางบริบทคือ การเขียนโดยสรวิต ชัยนาม (2562) แปลโดยสุชานาฏ จารุไพบูลย์ เรื่องทำไมต้องตกหลุมรัก: Alain Badiou ความรักและ The Lobster ว่าความรักคือสิ่งที่เป็นการพบกันโดยบังเอิญ (encounter) และการสร้าง (construction) ความรักเป็นเหตุการณ์ และโปรเจ็คเกี่ยวกับการดำรงอยู่ existential project ไปพร้อม ๆ กัน Badiou อ้างว่าความรักอาจเริ่มต้นจากการบังเอิญ หรือการตกหลุมรักนั่นเอง ดังกรณีของรักแรกพบที่พบเห็นทั่วไปเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นตามมาแต่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ และจะก่อให้เกิดผลตามมา ฉะนั้น ผลที่จะตามการสร้าง ความรัก จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะการสร้างความรักจากการบังเอิญ หมายถึงการที่คนสองคนซึ่งแตกต่างกันและไม่เกี่ยวข้อง two one มาบังเอิญเจอกัน เหมือนโชคชะตากำหนด แต่ก็มีได้หมายความว่าความบังเอิญจะทำให้เราตกหลุมรักใครได้ ประเด็นถัดมาคือการสร้าง การกระทบไหล่กัน ทักทายกันเสมอ ไม่สามารถสร้างความรักได้ แต่ต้องเป็นการสร้างความรักคล้ายกับการสร้างบางสิ่งจากความว่างเปล่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม (Social Constructionism)

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคมเป็นทฤษฎีที่เสนอว่าสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เรามองว่าเป็น “ความจริง” (Reality) นั้นไม่ใช่วัตถุวิสัย แต่ถูกสร้างขึ้นและมีความหมายผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสมมติฐานร่วมกัน ทฤษฎีนี้ได้แย้งว่าแนวคิดต่าง ๆ เช่น เพศสภาพ เชื้อชาติ ชนชั้น และแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกนั้น ไม่ได้มีมาแต่กำเนิดหรือเป็นธรรมชาติ แต่มีความลื่นไหลและถูกกำหนดโดยบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม ทฤษฎีนี้ตรงกันข้ามกับทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Essentialism) ซึ่งเชื่อว่าหมวดหมู่และลักษณะนิสัยต่าง ๆ มี “แก่นแท้” ที่แน่นอนและโดยธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาททางเพศสภาพถูกกำหนดโดยความแตกต่างทางชีววิทยา ในขณะที่ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาทเหล่านี้เป็นผลมาจากบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคม

แนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม มองว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นทางสังคม สิ่งที่เรายอมรับว่าเป็น “ความจริง” หรือ “ความรู้” ไม่ใช่ภาพสะท้อนโดยตรงของความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นผลผลิตจากกระบวนการทางสังคมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้คนร่วมกันยอมรับความหมายและการตีความ ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างสังคม เราสร้างและธำรงรักษาความเป็นจริงทางสังคมของเราผ่านการใช้ภาษาและวาทกรรมร่วมกัน ภาษาไม่ได้เป็นเพียงวิธีการอธิบายโลกเท่านั้น แต่ยังหล่อหลอมความเข้าใจของเราที่มีต่อโลกด้วย แนวคิดที่สังคมสร้างขึ้นนั้นไม่ได้เป็นสากล มีรากฐานมาจากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ความหมายของแนวคิดเฉพาะในสังคมหนึ่งอาจแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในอีกสังคมหนึ่ง ซึ่งเน้นย้ำว่า “ความเป็นจริง” นั้นไม่เหมือนกันในทุกที่ ด้วยการท้าทายแนวคิดเรื่องความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรมและไม่เปลี่ยนแปลง แนวคิดการสร้างสังคมจึงเป็นกรอบสำหรับการตรวจสอบเชิงวิพากษ์วิจารณ์ว่าบรรทัดฐานทางสังคมและโครงสร้างอำนาจถูกสร้างขึ้นและธำรงรักษาไว้อย่างไร แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าหมวดหมู่ต่าง ๆ ที่เราใช้ในการจัดระเบียบโลกของเรานั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่ข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ

ทฤษฎีเครือญาติ (Kinship Theory)

ทฤษฎีเครือญาติใช้อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ โดยอิงจากการสืบเชื้อสายและการแต่งงาน ทฤษฎีนี้ไม่ใช่ทฤษฎีเดียว แต่เป็นการรวบรวมกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่พยายามอธิบายว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองอย่างไรผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อทุกสิ่งอย่างไร ตั้งแต่บทบาททางสังคมและการสืบทอด ไปจนถึงพันธมิตรทางการเมือง การศึกษาเรื่องเครือญาติได้พัฒนาไปตามกาลเวลา โดยมีทฤษฎีสำคัญหลายทฤษฎีที่ใหม่มองที่ต่างกัน เช่น ทฤษฎีการสืบเชื้อสาย (Descent Theory) ของนักมานุษยวิทยายุคแรก ๆ เช่น เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) มองว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเรื่องของสายเลือดและกลุ่มเชื้อสายเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นไปที่วิธีที่สังคมสืบเชื้อสาย ไม่ว่าจะเป็นผ่านสายเลือดของบิดา (Patrilineal) สายเลือดของมารดา (Matrilineal) หรือทั้งสองอย่าง ทฤษฎีนี้เน้นย้ำบทบาทของการสืบเชื้อสายในการกำหนดความเป็นสมาชิก สิทธิ และภาระผูกพันของกลุ่ม ทฤษฎีพันธมิตร (Alliance theory) ที่พัฒนาโดยคลอด เลวี-สตราวส์ (Claude Lévi-Strauss) เปลี่ยนจุดเน้นจากการสืบเชื้อสายไปสู่การแต่งงานและพันธมิตรที่สร้างขึ้นระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ เลวี-สตราวส์ ได้แย้งว่า

ข้อห้ามเรื่องการร่วมประเวณีระหว่างญาติพี่น้องบังคับให้กลุ่มต่าง ๆ แลกเปลี่ยนคู่ครอง ส่งผลให้เกิดพันธะและพันธมิตรทางสังคมที่สำคัญยิ่งต่อการอยู่รอดและความสามัคคีของสังคม รวมถึงแนวคิดเชิงโครงสร้างทางสังคม (social constructionism) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผลงานของเดวิด เอ็ม. ชไนเดอร์ (David M. Schneider) ได้ท้าทายแนวคิดที่ว่าความเป็นเครือญาติมีพื้นฐานอยู่บนข้อเท็จจริงทางชีววิทยาสากล มุมมองนี้โต้แย้งว่าความเป็นเครือญาติเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นทางวัฒนธรรม หมายความว่าสังคมต่าง ๆ กำหนดและให้ความหมายกับความสัมพันธ์ในรูปแบบเฉพาะตัว ทฤษฎีนี้เน้นย้ำว่า “สายเลือด” หรือ “การแต่งงาน” ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สร้างความเป็นจริงทางสังคม สิ่งนี้ช่วยอธิบายว่าทำไมความสัมพันธ์ เช่น การเลี้ยงดูบุตรบุญธรรมหรือการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรมจึงถูกมองว่าเป็น “เครือญาติ” (Kin) ในหลายวัฒนธรรม แม้ว่าจะไม่มีพื้นฐานทางชีววิทยาหรือการสมรสก็ตาม ตลอดจนทฤษฎีเครือญาติเชิงวิวัฒนาการ (Evolutionary kinship) ได้นำแนวคิดต่าง ๆ เช่นการคัดเลือกญาติ (Kin selection) มาประยุกต์ใช้อธิบายพฤติกรรมทางสังคม ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อญาติเป็นกลยุทธ์เชิงวิวัฒนาการที่ช่วยให้ยีนที่แบ่งปันกันอยู่รอด ตัวอย่างเช่น ผู้คนมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือญาติใกล้ชิดมากกว่าญาติที่อยู่ห่างไกล เนื่องจากพวกเขามียีนร่วมกันในสัดส่วนที่สูงกว่า ทำให้การศึกษาเครือญาติสมัยใหม่มักผสมผสานทฤษฎีเหล่านี้เข้าด้วยกันเพื่อให้เข้าใจโครงสร้างครอบครัวที่ซับซ้อนได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงโครงสร้างที่เกิดจากการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรม เทคโนโลยีการเจริญพันธุ์แบบช่วยเหลือ และความสัมพันธ์เพศเดียวกัน เครือญาติยังคงเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจว่าผู้คนนิยมความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายทางสังคมอย่างไรในโลกยุคโลกาภิวัตน์

วัฒนธรรมสัมพัทธ์ (Cultural Relativism)

คือ หลักการที่ว่าความเชื่อ ค่านิยม และแนวปฏิบัติของบุคคลควรได้รับการเข้าใจและประเมินภายในบริบทของวัฒนธรรมของตนเอง แทนที่จะตัดสินโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับแนวคิดชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ซึ่งมักมองว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็น “มาตรฐานปกติ” หรือมาตรฐานที่เหนือกว่า วัฒนธรรมสัมพัทธ์มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าไม่มีมาตรฐานทางศีลธรรม กฎหมาย หรือความรู้ที่เป็นสากลหรือสมบูรณ์ ซึ่งใช้ได้กับทุกคนในทุกวัฒนธรรม สิ่งที่ถูกหรือผิดนั้นถูกกำหนดโดยบริบททางวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยการทำความเข้าใจแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมต้องเข้าใจกรอบทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดแนวปฏิบัตินั้นเสียก่อน ตัวอย่างเช่น ในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดวัฒนธรรมหนึ่งจึงนิยมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน จำเป็นต้องพิจารณาโครงสร้างทางสังคม ค่านิยมของครอบครัว และระบบเศรษฐกิจ แทนที่จะตัดสินจากวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการเลือกของปัจเจกบุคคลในเรื่องความรัก สิ่งสำคัญคือต้องแยกความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมสองรูปแบบ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงศีลธรรมที่โต้แย้งว่าไม่มีหลักศีลธรรมใดที่ดีกว่าหลักปฏิบัติอื่นอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือประณามแนวปฏิบัติในวัฒนธรรมอื่น แม้ว่าแนวปฏิบัติเหล่านั้นจะเป็นอันตรายหรือไม่ยุติธรรมจากมุมมองของคนนอกก็ตาม ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญ วัฒนธรรมสัมพัทธ์เป็นแนวคิดสำคัญในการส่งเสริมการยอมรับและความเข้าใจในความหลากหลาย แต่ยังคงก่อให้เกิดคำถามทางจริยธรรมเกี่ยวกับวิธีการจัดการกับแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่อาจละเมิดสิทธิมนุษยชนสากล

ผลการวิจัย

ผลจากการทบทวนงานวิชาการว่าด้วยมานุษยวิทยาว่าด้วยความรักจะนำเสนอ เป็นกรณีกลุ่มชนที่ต่างวัฒนธรรม และพรรณนาความตามชาติพันธุ์วิทยา

1. กรณีศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา

1.1 การแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian Arranged Marriages)

ในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนของอินเดีย ความรักไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกัน แต่มักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ที่ต่อครอบครัว ความรักระหว่างคู่สมรสมักพัฒนาหลังจากการแต่งงานเกิดขึ้น โดยหล่อเลี้ยงด้วยประสบการณ์ชีวิตร่วมกันและความรับผิดชอบร่วมกัน แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดที่ว่า การแต่งงานคือความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างสองครอบครัว ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางความรักระหว่างบุคคลสองคน ความรักในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนมักจะค่อย ๆ พัฒนาผ่านกระบวนการที่เน้นความมั่นคงและความเป็นเพื่อนมากกว่าความรักแรกเริ่ม คู่รักเรียนรู้ที่จะเคารพและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกันในขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวันร่วมกัน ความรักเติบโตจากการสนับสนุนซึ่งกันและกันและการทำงานเป็นทีมที่จำเป็นในการสร้างครอบครัว เลี้ยงดูบุตร และจัดการภาระหน้าที่ในครอบครัว โดยมีความคาดหวังที่ต่างจากความรักโรแมนติกที่มักเริ่มต้นด้วยอารมณ์ที่รุนแรงและความคาดหวังที่สูง การแต่งงานแบบคลุมถุงชนเริ่มต้นด้วยรากฐานที่เน้นการปฏิบัติมากกว่า ซึ่งอาจนำไปสู่ประสบการณ์เชิงบวกมากกว่า เนื่องจากคู่รักมีแนวโน้มที่จะบรรลุหรือสูงกว่าความคาดหวังเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อเวลาผ่านไป การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของทั้งสองครอบครัวก่อให้เกิดระบบสนับสนุนที่แข็งแกร่ง การสนับสนุนร่วมกันนี้ช่วยให้คู่สมรสเอาชนะความท้าทายในช่วงแรกและเสริมสร้างความผูกพัน เนื่องจากพวกเขาไม่ได้โดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ใหญ่กว่าและให้การสนับสนุน การให้ความสำคัญกับหน้าที่มากกว่าการเลือกส่วนบุคคลเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมของอินเดีย ในชุมชนดั้งเดิมของอินเดียหลายแห่ง ครอบครัว เป็นหน่วยทางสังคมพื้นฐาน ไม่ใช่ตัวบุคคล ความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลถูกมองว่าเป็นเรื่องรองเมื่อเทียบกับเกียรติยศ ความมั่นคง และความต่อเนื่องของสายตระกูล การแต่งงานจึงเป็นการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่กำหนดที่สร้าง รักษา หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองระหว่างครอบครัว ปัจจัยต่าง ๆ เช่น วรรณะ ศาสนา สถานะทางสังคม และความมั่นคงทางการเงิน มีความสำคัญมากกว่าแรงดึงดูดส่วนบุคคล เพื่อให้มั่นใจว่าพันธมิตรจะประสบความสำเร็จในระยะยาว การให้ความสำคัญกับหน้าที่ของครอบครัว ช่วยให้บุคคลหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่อาจทำลายความสามัคคีทางสังคมหรือสร้างความอับอายให้กับครอบครัว “การแต่งงานตามความรัก” (Love marriage) อาจถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ก่อปัญหา ทำลายชื่อเสียงของครอบครัว และเป็นอันตรายต่อระเบียบสังคมที่สร้างขึ้นอย่างระมัดระวัง⁵

⁵Gupta, G. R. (1976). Love, Arranged Marriage, and the Indian Social Structure. *Journal of Comparative Family Studies*, 7, 75-85. <https://doi.org/10.3138/jcfs.7.1.75>

1.2 รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory Heterosexuality)

แนวคิดเรื่อง “รักต่างเพศแบบบังคับ” หรือ Comphet เป็นทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลทางสังคมและการเมืองที่หลากหลายในการบังคับใช้และถือว่ารักต่างเพศเป็นวิถีชีวิตพื้นฐาน ปกติและแม้กระทั่งเป็นวิถีชีวิตที่ต้องมี แนวคิดนี้เผยแพร่โดย Adrienne Rich นักเขียนสตรีนิยมเลสเบียน ในบทความ “รักต่างเพศแบบบังคับและการดำรงอยู่ของเลสเบียน” (Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence) ในปี 1980 โดยโต้แย้งว่ารักต่างเพศไม่ใช่ความชอบโดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิดของผู้หญิงทุกคน แต่เป็นสถาบันที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับผู้ชายและธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมแบบปิตาธิปไตย Rich ระบุว่าสังคมปิตาธิปไตยทำงานอย่างไรเพื่อกดขี่การดำรงอยู่ของเลสเบียนและกลุ่มคนรักต่างเพศ และบีบบังคับให้ผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม ระบบนี้อาศัยวิธีการบังคับใช้ทั้งแบบเปิดเผยและแบบแอบแฝง การขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่วัยเด็ก สังคมตะวันตกได้ฝึกฝนผู้คนให้เชื่อว่ารักต่างเพศเป็นทางเลือกเดียวที่ถูกต้อง สิ่งนี้เกิดขึ้นผ่านสื่อ ความคาดหวังของครอบครัว การศึกษา และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่ยกย่องความสัมพันธ์โรแมนติกระหว่างชายหญิง โดยเฉพาะ นอกจากนี้การพึ่งพาทางเศรษฐกิจในอดีตและในบางบริบทในปัจจุบัน ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชายทางเศรษฐกิจผ่านการแต่งงาน การเป็นหญิงโสด เป็นหม้าย หรือเป็นเลสเบียน มักนำมาซึ่งผลกระทบทางสังคมและการเงินที่สำคัญ แรงกดดันเชิงระบบนี้ทำให้การแต่งงานกับผู้ชายเป็นหนทางแห่งความอยู่รอด นอกจากนี้การเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับจะลบล้างการดำรงอยู่ของเลสเบียนโดยการทำให้มองไม่เห็น หรือแสดงให้เห็นว่าเป็นความผิดปกติ ความเบี่ยงเบน หรือเป็นผลมาจาก “การเกลียดผู้ชาย” (Male-hating) การขาดการนำเสนอเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงยากที่จะรับรู้และเข้าใจความปรารถนาเพศเดียวกันของตนเอง⁶

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคำนี้จะมีต้นกำเนิดในช่วงทศวรรษ 1980 แต่แนวคิดเรื่องการเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับยังคงมีความสำคัญอย่างมากในวัฒนธรรมตะวันตกในปัจจุบัน เช่น แรงกดดันทางสังคมในการหาคู่ครอง แต่งงาน และมีลูกเป็นตัวอย่างสำคัญ ผู้หญิงมักถูกถามคำถามเช่น “เธอมีแฟนไหม” หรือ “เมื่อไหร่จะแต่งงาน” ตั้งแต่อายุยังน้อย โดยตั้งสมมติฐานว่าความสุขและความสำเร็จของพวกเธอขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบชายหญิง หรือแม้แต่ความเชื่อภายในอาจนำไปสู่ความสับสนภายในสำหรับผู้หญิง ซึ่งอาจรู้สึกพวกเธอ “ควร” จะดึงดูดผู้ชาย แม้ว่าพวกเธอจะไม่ได้เป็นเช่นนั้นก็ตาม พวกเธออาจตีความความรู้สึกใกล้ชิดแบบเพื่อนหรือความชื่นชมผู้หญิงคนอื่นผิดไปว่าเป็น “ความหลงใหล” (Girl crush) แทนที่จะเป็นแรงดึงดูดทางความรักหรือทางเพศอย่างแท้จริง ตลอดจนการแสดงออกทางเพศของผู้หญิงซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการแสดงออกทางเพศของผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงถูกสอนให้ดึงดูดผู้ชาย ซึ่งอาจส่งผลต่อทุกอย่าง ตั้งแต่การเลือกเสื้อผ้าและภาพลักษณ์ทางร่างกาย ไปจนถึงพฤติกรรมทางสังคม ผู้หญิงที่ไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานเหล่านี้อาจถูกมองกระทั่งเป็นเลสเบียนในเชิงดูถูก

⁶Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence (1980) Rich, Adrienne Cecile. Journal of Women's History, Volume 15, Number 3, Autumn 2003, pp. 11-48 (Article) Published by The Johns Hopkins University Press DOI: 10.1353/jowh.2003.0079

บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบความรักที่ “ปกติ” (Normal) หรือ “พึงปรารถนา” (Desirable) แม้ว่าแง่มุมทางชีววิทยาและจิตวิทยาของความรักอาจเป็นสากล แต่วิธีที่เรานิยาม แสดงออก และให้ความสำคัญกับความรักนั้นมีรากฐานมาจากค่านิยมและโครงสร้างทางสังคมของสังคม ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่วัฒนธรรมหนึ่งมองว่าเป็นรูปแบบความรักในอุดมคติ อีกวัฒนธรรมหนึ่งอาจมองว่าไร้เหตุผลหรือไม่เหมาะสม หากเปรียบเทียบวัฒนธรรมปัจเจกนิยม (Individualistic) กับวัฒนธรรมรวมหมู่ (Collectivistic) วัฒนธรรมพื้นฐานที่หล่อหลอมความรักคือ วัฒนธรรมปัจเจกนิยมในประเทศตะวันตกหลายประเทศซึ่งให้ความสำคัญกับอิสระภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในการเลือก และการแสดงออก อุดมคติของความรักคือสายสัมพันธ์ที่เราร้อนและโรแมนติก บนพื้นฐานของการเลือกส่วนบุคคลและการเติมเต็มทางอารมณ์ ผู้คนถูกคาดหวังให้ “ตกหลุมรัก” และแต่งงานกันเพราะความรัก ความสัมพันธ์มักถูกมองว่าเป็นหุ้นส่วนระหว่างบุคคลสองคนที่เปี่ยมอิสระ และเปิดเผยความรู้สึกของตนอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่นการแสดงความรักในที่สาธารณะ เช่น การจูบ หรือการกอด เป็นเรื่องปกติและถือเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่เปี่ยมด้วยความรัก

ขณะที่วัฒนธรรมแบบรวมหมู่ เช่น ในสังคมเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกาหลายแห่ง ให้ความสำคัญกับความสามัคคีในกลุ่ม พันธะทางสังคม และความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัวและชุมชน ดังนั้นความรักมักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ต่อครอบครัวและเป็นหนทางสู่ความมั่นคงทางสังคม การแต่งงานไม่ใช่แค่การรวมตัวกันระหว่างคนสองคน แต่เป็นพันธมิตรระหว่างสองครอบครัว ความรักคาดว่า จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นหลังจากการแต่งงาน โดยได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยชีวิตที่ร่วมกันและความเคารพซึ่งกันและกัน ในหลายวัฒนธรรมเหล่านี้ คุณค่าของบุคคลขึ้นอยู่กับสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีต่อครอบครัว ดังนั้น การเลือกคู่ครองโดยพิจารณาจากภูมิหลังทางครอบครัว สถานะทางสังคม และความสามารถในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว จึงถือเป็นความรักที่เป็นผู้ใหญ่และพึงปรารถนามากกว่าการเลือกโดยพิจารณาจากความปรารถนาเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้บรรทัดฐานและค่านิยมอื่น ๆ ยังกำหนดวิธีการแสดงออกถึงความรักอีกด้วย โดยในวัฒนธรรมที่มีบริบทสูง ความรักมักแสดงออกผ่านสัญญาณและการกระทำที่อ่อนโยนและไม่ใช้คำพูด ตัวอย่างเช่น บุคคลอาจแสดงความรักด้วยการทำงานบ้าน ดูแลครอบครัวของคู่ครอง หรือเตรียมอาหารมื้อพิเศษ ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมที่มีบริบทต่ำมักนิยมการสื่อสารด้วยวาจาอย่างชัดเจน โดยมีวลีเช่น “ฉันรักเธอ” เป็นเครื่องหมายสำคัญของความรัก ในบางวัฒนธรรม การแต่งงานเป็นธุรกรรมหรือข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ความรักที่พัฒนาขึ้นภายใต้กรอบนี้ถือว่าเชื่อถือได้และยั่งยืนกว่าความรักโรแมนติกที่เลื่อนกลาง ในวัฒนธรรมอื่น การเดทและการเกี้ยวพาราสีเป็นกระบวนการที่ยาวนานที่ออกแบบมาเพื่อค้นหา “เนื้อคู่” และการไม่ทำเช่นนั้นมักถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวส่วนบุคคล โดยบทบาททางเพศในวัฒนธรรมกำหนดว่าการกระทำใดที่ถือว่าเป็น “ความรัก” ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ในบางสังคม ความรักของผู้ชายแสดงออกผ่านความสามารถในการดูแลและปกป้อง ในขณะที่ความรักของผู้หญิงแสดงออกผ่านบทบาทผู้ดูแลที่คอยดูแลเอาใจใส่ บทบาทเหล่านี้กำหนดความคาดหวังและภาระทางอารมณ์ภายในความสัมพันธ์

1.3 “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราบางแห่ง

ในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮารา (Sub-Saharan) หลายแห่ง มิตรภาพถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความรัก เพราะมีรากฐานมาจากการพึ่งพาอาศัยกันและการสนับสนุนในทางปฏิบัติ ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางอารมณ์เท่านั้น ความผูกพันอันแนบแน่นนอกเหนือจากความรักใคร่ถูกกำหนดและให้คุณค่าผ่านกรอบความคิดแบบรวมหมู่และชุมชนมากกว่าแบบปัจเจกบุคคล มุมมองนี้เน้นย้ำว่าอัตลักษณ์ของบุคคลเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่หยั่งรากลึกกลงในการพึ่งพาอาศัยกันและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน

แนวคิดของอูบุนตู (Ubuntu) เป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจในเรื่องนี้ “ฉันเป็นเพราะเราเป็น” เป็นปรัชญาพื้นฐานจากสมมติฐานว่าความเป็นมนุษย์ของบุคคลได้รับการยืนยันผ่านความสัมพันธ์ และบุคคลสามารถเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อแสดงความเห็นอกเห็นใจ การตอบแทน และความรับผิดชอบร่วมกัน นั่นหมายความว่าความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึกส่วนตัว แต่เป็นการปฏิบัติทางสังคมที่สร้างและรักษาความสามัคคีในชุมชน ในบริบทนี้ เพื่อนคือส่วนขยายของครอบครัวและชุมชน

ดังนั้นแนวคิดเรื่องความรักในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราหลายแห่งจึงถูกกำหนดโดยพื้นฐานจากมุมมองโลกแบบรวมหมู่ ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันตกมักให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระส่วนบุคคลและมองว่ามิตรภาพเป็นความสัมพันธ์โดยสมัครใจบนพื้นฐานของความเป็นเพื่อน แต่สังคมแอฟริกันมักมองว่าความสัมพันธ์เป็นเรื่องของพันธะผูกพันและการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อให้แน่ใจว่าบุคคลและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ในกรอบความคิดนี้ ความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึก แต่เป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน มิตรภาพในบริบทนี้แสดงออกผ่านการกระทำที่จับต้องได้ ที่แสดงถึงความภักดี ความรับผิดชอบ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจรวมถึงการช่วยเหลือเชิงปฏิบัติ เช่น การให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมในยามจำเป็น การสนับสนุนทางการเงิน การทำงานร่วมกัน ความช่วยเหลือในการคลอดบุตร การดูแลในช่วงเจ็บป่วย หรือการให้คำแนะนำอย่างจริงใจและแม้กระทั่งการวิพากษ์วิจารณ์เมื่อจำเป็น ซึ่งถือเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยที่สำคัญยิ่ง เพื่อให้มั่นใจว่ากลุ่มจะมีความสุข มิตรภาพมักเชื่อมโยงกับบทบาทและภาระหน้าที่ทางสังคมอื่นๆ มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบแยกจากกัน ในระยะยาวมิตรภาพอาจเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งราวกับเครือญาติ ส่งผลเส้นแบ่งระหว่างเพื่อนและครอบครัวเลือนลางลง คำว่า “เพื่อน” บางครั้งอาจมีความหมายและภาระผูกพันเทียบเท่าพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้อง ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบที่จำเป็นและยั่งยืนและเป็นพื้นฐานของการแสดงออกถึงความรัก ซึ่งมีเครือข่ายเพื่อนและครอบครัวเปรียบเสมือนระบบสนับสนุนที่สำคัญ

ด้วยค่านิยมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ความแตกต่างระหว่าง “มิตรภาพ” และ “ความรัก” ในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราจึงไม่ชัดเจนเท่าในสังคมตะวันตก ความรักไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์อันเร่าร้อนและโรแมนติกเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวคิดที่กว้างกว่า ครอบคลุมถึงความห่วงใย ความเคารพ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นรากฐานของความผูกพันทางสังคมที่แน่นแฟ้น ดังนั้น มิตรภาพจึงกลายเป็นการแสดงออกถึงความรักพื้นฐานนี้ เป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของบุคคล และเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน⁷

⁷Tshivhase, Mpho. “Love as the Foundation of Ubuntu.” *Synthesis Philosophica*, 33, no. 1 (2018): 197–208. <https://doi.org/10.21464/sp33112>

2. โศกนาฏกรรมความรักในสังคมไทย

2.1 สะพานรักสารสิน

ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในวัฒนธรรมของสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากอดีตที่ค่อนข้างเคร่งครัด สู่ปัจจุบันที่เปิดกว้างและหลากหลายมากขึ้น ค่านิยมแบบดั้งเดิมที่อาจยังคงมีอิทธิพลอยู่ เช่น การเลือกคู่ครองมักต้องผ่านความเห็นชอบและการรับรองจากผู้ใหญ่โดยเฉพาะ พ่อและแม่ ถือเป็นภาระให้เกียรติและเคารพผู้ใหญ่ แม้ปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนโดยการเลือกคู่ครอง ในปัจจุบันที่เน้นความรักความเข้าใจและความพึงพอใจของคนทั้งสองฝ่ายเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับความเป็นปัจเจกและอิสระในการใช้ชีวิต อย่างไรก็ตามแม้คนหนุ่มสาวจะมีอิสระมากขึ้นแต่การแนะนำคนรักให้รู้จักครอบครัวก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญ สะท้อนให้เห็นจากเรื่อง “สะพานรักสารสิน” ตำนานโศกนาฏกรรมความรักของหนุ่มสาวต่างฐานะที่ครอบครัวไม่ยอมรับ นำไปสู่การจบชีวิตคู่ ของ ดำ (นายดำ แซ่ตัน) ซึ่งเป็นคนขับรถสองและคนกรรไกร และ กิ๋ว (นางสาวกาญจนา แซ่หงอ) นักศึกษา ป.ศ.ปีที่ 2 วิทยาลัยภูเก็ตที่มีฐานะดีกว่ามาก ดำได้ขับรถรับส่งกาญจนาเป็นประจำ จนมีความสัมพันธ์รักใคร่ และได้เสียกัน ทำให้ครอบครัวของก๊วกิดกันไม่ยอมรับความสัมพันธ์ของทั้งคู่ เนื่องจากความแตกต่างทางฐานะและชาติตระกูล และให้ก๊วกเลิกเรียนเพื่อไม่ให้ติดต่อกับดำอีก โดยต้องการให้แต่งงานกับคนมีฐานะคู่ควรกัน ไม่ใช่คนขับรถรับจ้าง ดำจึงพาก๊วกหนีออกจากบ้านพ่อแม่ไปอยู่บ้านของตน ทำให้พ่อแม่ของก๊วกแค้นความกับตำรวจ เมื่อตำรวจเรื่องจึงพาก๊วกหนีต่อไปอยู่บ้านพ่อแม่ของตน แต่พ่อแม่ของดำก็รังเกียจก๊วก และไม่พอใจสิ่งที่บุตรชายกระทำ ทำให้ดำและก๊วกลัดกลุ้มที่ไม่ได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ของทั้งคู่จนตัดสินใจจบชีวิตลงกอดกันมัดด้วยผ้าขาวม้าและกระโดดลงทะเลที่สะพานสารสิน จังหวัดภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2516 กลายเป็นตำนานรักแท้ที่ไม่สมหวังและสร้างแรงสะเทือนใจแก่ผู้คน ตำรวจได้พบจดหมายที่ดำเขียนไว้ว่า ทั้งสองรักกันมาก เมื่อถูกพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายกีดกันความรัก จนไม่มีหนทางออก จึงขอตายเสียดีกว่าที่จะแยกจากกัน ต่อมาเป๊ยกโปสเตอร์ ผู้กำกับภาพยนตร์ชื่อดังได้นำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2530 และได้รับการยกย่องว่าเป็นภาพยนตร์ไทย 1 ใน 100 เรื่องที่คนไทยควรดู นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2541 ตำนานรักนี้ยังได้ถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 อีกด้วย⁸

สะพานรักสารสินเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงค่านิยมความรักและการแต่งงานในสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับฐานะทางสังคมฐานะทางการเงิน และชาติตระกูล เป็นธรรมเนียมที่หลายวัฒนธรรมทั่วโลก โดยถือว่าการแต่งงานไม่ใช่เพียงการรวมกันของคนสองคน แต่เป็นการรวมกันของสองครอบครัวด้วย การผูกพันกับสถานะสะท้อนค่านิยมที่ต้องการให้บุตรสาวไม่แต่งงานต่ำกว่าฐานะที่ควรจะเป็น หรือเพื่อเป็นการยกระดับสถานะของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล

⁸โรม บุนนาค ตำนานรักกันทด “สะพานรักสารสิน”! ใช้ผ้าขาวม้ามัดติดกันโดดลงทะเล แก้ปัญหากรล้นทางไป!! ผู้จัดการออนไลน์ 16 กุมภาพันธ์ 2561 <https://mgronline.com/online/section/detail/9610000015824>

2.2 พระลอ

แม้ปัจจุบันความรักแบบอิสระจะเป็นที่นิยมในเขตเมือง แต่ในอดีตหรือในครอบครัวที่มีฐานะและอิทธิพลสูง การเลือกคู่ครองอาจถูกกำหนดหรือได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งของตระกูล หรือเพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมืองและธุรกิจระหว่างครอบครัวที่มีสถานะใกล้เคียงกัน การแต่งงานจึงถือเป็นการสร้างหน้าตาทางสังคม (Social Image) ดังนั้นครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอนุมัติและให้คำแนะนำในการเลือกคู่ครอง ค่านิยมความรักที่ผูกพันกับฐานะ ชาติตระกูล และความคาดหวังของครอบครัวในสังคมไทยได้ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรม ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งระหว่างความรักส่วนบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมที่เข้มงวดความรักในเรื่อง “พระลอ” เป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากความรักต้องห้ามระหว่างพระลอ พระเพื่อน และพระแพง เป็นฉากหลังสำคัญของเรื่องที่ขับเคลื่อนโศกนาฏกรรมความรัก ซึ่งเป็นผลมาจากความขัดแย้งของสองตระกูล เมืองของพระลอ (เมืองสรอง) และเมืองของพระเพื่อนพระแพง (เมืองสรอง) ซึ่งมีสาเหตุมาจากสงครามที่ท้าวแมนสรอง (พระบิดาของพระลอ) ยกทัพไปตีและทำให้กษัตริย์เมืองสรองสิ้นพระชนม์ (ปู่ของพระเพื่อนพระแพง) ทำให้เกิดการแค้นและความสูญเสีย โดยความรักนี้มีพื้นฐานมาจากความปรารถนาทางกามารมณ์ของตัวละครเป็นแรงผลักดันสำคัญ ซึ่งนำไปสู่การใช้เวทมนตร์ของปู่เจ้าสมิงพรายเพื่อนำพระลอมาหาพระเพื่อนพระแพง จนนำไปสู่จุดจบอันน่าเศร้าด้วยความตายของตัวละครทั้งสาม เจ้าย่า ในเมืองสรอง ที่มีความแค้นต่อเมืองสรองอย่างฝังใจ และใช้แผนการต่าง ๆ รวมถึงการสั่งให้ทหารเข้าล้อมปลงพระชนม์พระลอ ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากกิเลสและความปรารถนาแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ชนชั้นกษัตริย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความปรารถนา และความกิเลส โศกนาฏกรรมเหล่านี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนว่า ค่านิยมที่ยึดติดกับฐานะและชาติตระกูลสามารถสร้างความรุนแรงและนำมาซึ่งความสูญเสียที่เกิดจากการถูกปฏิเสธสิทธิในการเลือกความรักและชีวิตของตนเอง

2.3 สีดา

ความรักเพศเดียวกันและอัตลักษณ์ทางเพศที่หลากหลายสามารถสืบย้อนกลับไปถึงอารยธรรมโบราณ เช่น ภาพเขียนบนหินยุคหินกลางในอิตาลี (ประมาณ 9600 ปีก่อนคริสตกาล) แสดงให้เห็นคู่รักเพศเดียวกัน และปรากฏในวัฒนธรรมพื้นเมืองต่างๆ ทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกา และทวีปอเมริกา ต่างยอมรับหรือยกย่องความไม่สอดคล้องทางเพศและความรักเพศเดียวกัน ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมไทยและภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกันระหว่างชายและหญิงในสมัยอยุธยา (คริสต์ศตวรรษที่ 14-18) แม้ว่าในสังคมไทยจะไม่แตกต่างจากในหลาย ๆ สังคมซึ่งความรักมักผูกโยงเกี่ยวกับเรื่องของศีลธรรม แต่ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในสังคมไทยยังแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์คุณค่าของความรักแท้ในกลุ่ม LGBTQ+ ซึ่งอยู่เหนือข้อจำกัดทางเพศไม่ขึ้นอยู่กับเพศสภาพ แต่ขึ้นอยู่กับการดูแลและประคับประคองความสัมพันธ์ของทั้งสองคนนั้น ลักษณะสำคัญของความสัมพันธ์ที่ดี ก็ไม่ต่างจากคู่รักเพศตรงข้าม นั่นคือ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ และความเข้าใจ ในฐานะปัจเจกบุคคล แสดงให้เห็นถึงความรักถูกนิยามด้วยคุณค่าและความผูกพันเช่นเรื่องราวชีวิตของคู่ของชายรักชาย ที่เริ่มต้นด้วยความรัก และจบลงด้วยโศกนาฏกรรมระหว่างประโนตย์วิเศษแพทย์ (1 กรกฎาคม 2481 - 2 พฤษภาคม 2510) หรือ “สีดา” กระเทยผู้โด่งดังจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีความสวยไม่แพ้ผู้หญิงและเดินสายประกวดความงามจนได้ฉายาว่า “นางงาม 50 มงกุฏ” กับสมชาติ

แก้วจินดา หรือ “ซีพ” ที่ทั้งคู่ตายตามกันตามคำสาบานใน พ.ศ. 2510 จนกลายเป็นตำนานโลงคู่ของ วัดหัวลำโพง

ความรักของทั้งคู่เริ่มต้นเมื่อ ปราโนต ได้มาเจอกับ ซีพ ชายหนุ่มรูปหล่ออาซีพขับริด สามล้อรับจ้าง สองคนคบหากันและย้ายมาอยู่ด้วยกันที่บ้านในซอยสวนพลู ทั้งสองได้ทะเลาะกันบ่อย ๆ จนต่อมาได้แยกกันอยู่ เนื่องจากปราโนตรู้ว่า ซีพมีผู้หญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง และการที่เธอไม่ใช่ผู้หญิง อาจทำให้ไม่สามารถให้ความสุขอย่างที่ซีพต้องการได้ ปราโนตและซีพเคยได้สาบานต่อกันที่วัดพระแก้ว และศาลหลักเมืองว่าหากไม่ซื่อสัตย์ต่อกันก็ขอให้ตายไปด้วยกัน ถ้าปราโนตตายก่อน ซีพจะตายตามไป แต่ถ้าซีพตายก่อน ปราโนตก็จะตายตามไป แต่ซีพทำให้ปราโนตเสียใจและพยายามฆ่าตัวตายหลายครั้ง จนในที่สุดเธอได้ฆ่าตัวตายสำเร็จด้วยการดื่มยาพิษในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2510 เมื่อซีพทราบข่าว ก็เสียใจร้องไห้กอดศพของปราโนต และบวชอุทิศส่วนกุศลให้เธอ หลังจากสัก ซีพได้ฆ่าตัวตายโดยการกินยาฆ่าแมลงขวดเดียวกับ ในวันที่ 15 พฤษภาคม และตายบนเตียงเดียวกับที่ปราโนตตายที่ โรงพยาบาลตำรวจ ดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ซีพเขียนจดหมายขอให้นำโลงศพของเขาไปไว้ที่วัดหัวลำโพงเคียงคู่กับศพของปราโนตดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ทำให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับพากันตีพิมพ์เรื่องราวการฆ่าตัวตายของทั้งสอง สร้างความเศร้าสลดให้กับผู้คนต่อเรื่องราวความรักนี้ เรื่องของปราโนต และซีพได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดละครเวทีเรื่องฉุยฉายเสน่หาใน พ.ศ.2556 และภาพยนตร์เรื่อง สีดา ตำนานรักโลงคู่ ใน พ.ศ.2563 รวมทั้งสารคดีเรื่อง สีดา รักโลงคู่ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสในพ.ศ.2561 นอกจากนี้ สุรพล โทณะวณิก นักแต่งเพลงชื่อดังยังได้แต่งเพลง สีดา ขึ้นใน พ.ศ.2532 ขับร้องโดย คนุพล แก้วกาญจน์⁸

เรื่องราวความรักของชายรักชาย เรื่อง สีดา หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าความรักแบบ เกย์ หรือ Homosexual แม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และความรักระหว่างผู้ชายกับผู้ชายด้วยกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางเพศ แต่ก็ความรักที่แท้จริงเฉกเช่นเดียวกับความรักในเพศอื่น ๆ ความรักของชายรักชายก็สามารถมีความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความผูกพันที่มั่นคงได้จริง ดังนั้นรักแท้จึงไม่ได้ถูกจำกัดด้วยเพศสภาพ ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของชายรักชายมีความหลากหลายเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ของคู่รักเพศตรงข้ามอาจมีทั้งแบบที่โรแมนติก การอยู่ร่วมกัน หรือแม้แต่การสร้างครอบครัว

สรุปและอภิปรายผล

ความรักไม่ใช่เป็นสิ่งที่เปราะบาง แต่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม ซึ่งหล่อหลอมขึ้นจากค่านิยมทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ความหมายและการแสดงออกของความรักมีความหลากหลายอย่างมากในแต่ละสังคม ดังที่แสดงให้เห็นจากกรณีศึกษาทางชาติพันธุ์เกี่ยวกับการแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian arranged marriages) รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory heterosexuality) และ “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซิมบับเวบางแห่ง รวมทั้งตัวอย่างชีวิตรักกันทนในสังคมไทยเป็นต้น

⁸ ย้อนรอยชีวิต “สีดา” กับตำนานรัก “โลงคู่” วัดหัวลำโพง ผู้จัดการออนไลน์ 2 กุมภาพันธ์ 2566 <https://mgronline.com/entertainment/detail/9660000010573>

แนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมตั้งสมมติฐานว่าความเข้าใจของเราเกี่ยวกับความเป็นจริงรวมถึง อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ถูกสร้างขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความหมายทางวัฒนธรรมร่วมกัน มากกว่าที่จะเป็นความจริงทางชีววิทยาหรือสากล กรอบแนวคิดนี้เมื่อรวมกับวัฒนธรรมสัมพันธ์ที่ยึดมั่นว่าควรเข้าใจแนวปฏิบัติของวัฒนธรรมตามเงื่อนไขของตนเอง เผยให้เห็นว่า “ความรัก” เป็นผลผลิตของบริบททางวัฒนธรรมเฉพาะของมันเอง ไม่ใช่ความรู้สึกเดียวที่สามารถนิยามได้ แต่เป็นพฤติกรรม ภาวะผูกพัน และความคาดหวังที่ซับซ้อน ซึ่งสังคมให้คุณค่าและส่งเสริม

ขณะที่ในสังคมตะวันตกที่เน้นปัจเจกนิยม ความรักโรแมนติกมักถูกมองว่าเป็นการเลือกที่อิงความรู้สึก เป็นส่วนตัว และโดยสมัครใจระหว่างบุคคลสองคน การแต่งงานถือเป็นรากฐานสำคัญของการแต่งงานและเป็นสัญลักษณ์ของอิสรภาพส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม ในบางสังคมความรักไม่ได้ขึ้นอยู่กับความปรารถนาส่วนบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ที่ดีและความมั่นคงของครอบครัวหรือชุมชนมากกว่า แนวคิดที่ว่าความรักของบุคคลนั้นสำคัญกว่าพันธะผูกพันในครอบครัวอาจถูกมองว่าเป็นความเห็นแก่ตัวหรืออันตราย

ในสังคมอินเดียแบบดั้งเดิม การแต่งงานถูกมองว่าไม่ใช่การรวมตัวกันของคนสองคนบนพื้นฐานของความรักโรแมนติก แต่เป็นการผูกมิตรระหว่างสองครอบครัว เป้าหมายหลักคือการสร้างความมั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ และศีลธรรมของหน่วยครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่างคลาสสิกของทฤษฎีเครือญาติ ซึ่งศึกษาว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองผ่านโครงสร้างครอบครัวอย่างไร ในที่นี้ การแต่งงานเป็นกลไกสำคัญในการรักษาระเบียบสังคม ระบบวรรณะ และเส้นแบ่งเขตทรัพย์สิน การเลือกคู่ครองมีความสำคัญเกินกว่าที่จะปล่อยให้เพียงอารมณ์ชั่ววูบของคนหนุ่มสาวพ่อแม่และผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลประสบการณ์อันยาวนานและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับสายตระกูลและฐานะทางสังคม มักถูกมองว่ามีความพร้อมมากกว่าในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อทุกคน ขณะที่ค่านิยมทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับหน้าที่และพันธะผูกพันต่อครอบครัวมักจะเหนือกว่าอุดมคติความรักโรแมนติกแบบตะวันตก แม้ว่าความรักใคร่และความเป็นเพื่อนอาจพัฒนาขึ้นหลังการแต่งงาน แต่ความผูกพันเริ่มต้นนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน ค่านิยมครอบครัวร่วมกัน และความสามารถในการปฏิบัติจริงทางเศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์โรแมนติกที่มีอยู่ก่อน แนวคิดเรื่อง “การแต่งงานด้วยความรัก” (Love marriage) เป็นแนวคิดสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งในอดีตถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อระเบียบสังคมที่ดำรงอยู่

แนวคิดรักต่างเพศแบบบังคับของ Adrienne Rich ได้แย้งว่าภาวะรักต่างเพศไม่ใช่ความชอบโดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิด แต่เป็นสถาบันทางการเมืองที่ถูกกำหนดและบังคับใช้เพื่อรักษาโครงสร้างอำนาจแบบปิตาธิปไตย กรอบแนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรามองว่า “เป็นธรรมชาติ” นั้นแท้จริงแล้วเป็นโครงสร้างทางสังคมและประวัติศาสตร์ สังคมใช้บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม การนำเสนอผ่านสื่อ และโครงสร้างทางกฎหมาย เพื่อทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงเป็นเรื่องปกติและยกย่อง ขณะเดียวกันก็ตีตราและกีดกันความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ชายหญิง แนวคิดเรื่องความรักโรแมนติกถูกนำมาใช้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้หญิงมีความผูกพันทางเศรษฐกิจและอารมณ์กับผู้ชาย ส่งผลให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่า การแสดงให้เห็นว่าความรักต่างเพศเป็นรูปแบบความรักที่ถูกต้องตามกฎหมายเพียงรูปแบบเดียว ทำให้การมีความรักต่างเพศแบบบังคับยังคงดำเนินต่อไป ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของหน่วยครอบครัวแบบปิตาธิปไตย ซึ่งควบคุมการสืบพันธุ์และการสืบทอด การมุ่งเน้นไปที่ “ความรักแท้เพียงหนึ่งเดียว” (One true love) ระหว่างชายและหญิง ทำหน้าที่ลบล้างการดำรงอยู่ของความรักรูปแบบอื่น ๆ และลงโทษผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐาน

ในสังคมแอฟริกาได้ซาฮาราบางสังคม เช่น ในกลุ่มชาวมาไซ หรือในบางส่วนของแอฟริกาตะวันตก ความสัมพันธ์ที่ชาวตะวันตกจัดว่าเป็น “มิตรภาพ” มักมีน้ำหนักทางอารมณ์และความสำคัญทางสังคมที่ชาวตะวันตกอาจเชื่อมโยงกับความรักโรแมนติก แม้ว่าเครือญาติจะมีความสำคัญสูงสุด แต่สังคมเหล่านี้ก็ให้ความสำคัญกับเครือญาติสมมติหรือครอบครัวที่เลือกสรร มิตรภาพ โดยเฉพาะมิตรภาพที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มอายุ ไม่ใช่แค่ความผูกพันแบบผิวเผิน แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เปี่ยมไปด้วยความภักดี ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความผูกพันทางอารมณ์ที่ลึกซึ้ง มิตรภาพเหล่านี้สามารถผูกพันและเชื่อถือได้เช่นเดียวกับสายเลือด ทำให้อารมณ์ความรักถูกเข้าใจต่างจากที่ชาวตะวันตกให้ความสำคัญกับความสนิทสนมทางอารมณ์ มิตรภาพเหล่านี้มักสร้างขึ้นจากการสนับสนุนในทางปฏิบัติและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น เพื่อนอาจถูกคาดหวังให้ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน แรงงาน หรือการสนับสนุนในช่วงวิกฤต ดังนั้น การแสดงออกถึง “ความรัก” จึงไม่ใช่การแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่่อลังการ แต่เป็นเรื่องการจับต้องได้มากกว่า สำหรับความรักที่รินทศและไม่สมหวังจนมีการจบนั้น เพราะสังคมสร้างบรรทัดฐาน ค่านิยมขึ้นมาเหมือนสังคมสร้างกฎเกณฑ์เป็นแนวทางปฏิบัติแห่งรักให้กับยุคสมัยต่างกันแต่ละช่วงเวลา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณการสนับสนุนจากเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ ประจำปี 2567 ที่ให้โอกาสสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานขอขอบคุณต่อความรักของมนุษยชาติที่ทำให้โลกใบนี้มีความหมายและเกิดเป็นแรงบันดาลใจ ท้ายที่สุดขอขอบคุณความรักในความใฝ่รู้ที่ทำให้การเดินทางในเส้นทางวิชาการไม่เหน็ดเหนื่อย และก่อให้เกิดผลงานที่มาจากความรักอย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพล สรคานนท์. (2562). ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories). กรุงเทพฯ: แชลมอน.
- ซัฟพล เกียรติขจรดา. (2563). 500 ล้านปีของความรัก เล่ม 1: วิทยาศาสตร์ของอารมณ์ ความรัก และความเกลียดชัง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ. (2558). รักโรแมนติกในภาพยนตร์ไทย. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Romantic Love: in Sociological and Anthropological Perspective. วารสารสังคมศาสตร์. 23 (1-2): 17-45.
- วิสุทธิ์ เวชวารณ. (2567). มานุษยวิทยานาคค: มนุษย์ที่จะ “รัก”: พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สรวิศ ชัยนาม. (2562). ทำไมต้องตกหลุมรัก? Alain Badiou ความรัก และ The Lobster (สุชานาฏ จารุไพบูลย์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: Illuminations Edition.
- Burgess, Ernest W.; Locke, Harvey J.; & Thomes, Mary Margaret. (1945). The Family: From Traditional to Companionship. New York: American Book.

- Engels, Friedrich. (1884). **The Origin of the Family, Private Property and the State.** Zurich: Hottingen
- Garcia -Andrade, Adriana. (2018). Digithum: A Relational Perspective on Culture and Society. **A Scientific.** July 2018 (22): 63-66.
- Gluckman, Max (1955). **Custom and Conflict in Africa.** Oxford: Basil Blackwell.
- Goode, William J. (1959). The Theoretical Importance of Love. **American Sociological Review.** 24(1): 38-4.
- Mayer, Claude-Hélène. (2023). Challenges and Coping of Couples in Intercultural Romantic Love Relationships. **International Review of Psychiatry.** 35(1): 4-15.
- Murdock, George Peter. (1949). **Social Structure.** New York: The Macmillan.

สิทธิของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศในศตวรรษที่ 21: การศึกษา เปรียบเทียบความแตกต่างของสถานการณ์ในสังคมไทยและไต้หวัน The 21st Century of LGBTQ+ Rights: A Comparative Study of Circumstances in Thailand and Taiwan

ชิติพัทธ์ สุนทรสารทูล¹
Chitiphat Suntornsaratool

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เปรียบเทียบสภาพสังคมของไต้หวันและไทยที่มีอิทธิพลต่อพลวัตรของความเท่าเทียมหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้ยังศึกษาปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมสิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ ในทั้งสองสังคม ซึ่งส่งผลต่อการยอมรับทางสังคมและการรับรองกฎหมาย เช่น กฎหมายสมรสเท่าเทียม ในทั้งสองประเทศ ผู้วิจัยได้รวบรวมแหล่งข้อมูลขั้นต้นและชั้นรอง โดยเฉพาะบทความ หนังสือพิมพ์ และข่าวสื่อสังคมออนไลน์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ (new social movement) และทฤษฎีควีร์ (queer theory) ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งสังคมไต้หวันและไทยมีอิทธิพลที่คล้ายกันจากความเชื่อทางศาสนา และได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นประเทศที่มีความเปิดกว้างต่อการสนับสนุนด้านนโยบายที่ส่งเสริมสิทธิของกลุ่มคนเพศหลากหลาย อย่างไรก็ตาม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองประเทศมีความแตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดปัจจัยทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกันในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ งานวิจัยนี้ได้ค้นพบความเข้าใจที่กว้างขวางขึ้นเกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเพศในสังคมที่สามารถเปรียบเทียบกันได้ นอกจากนี้ยังช่วยให้เข้าใจลึกซึ้งถึงปัจจัยทางสังคมและการเมืองภายในบริบททางสังคมต่าง ๆ ที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเข้าใจความหลากหลายทางเพศในวงกว้าง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านที่มุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ นอกจากนี้ ความเข้าใจที่ลึกซึ้งนี้ยังสามารถนำไปปรับใช้ในการศึกษาต่อในภูมิภาคอื่น ๆ ได้

คำสำคัญ: ความเท่าเทียมทางเพศ สิทธิของกลุ่มคนเพศหลากหลาย การศึกษาเปรียบเทียบ

¹อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Lecturer, Department of History, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: Chitiphat@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 12 October 2024, Revised 13 January 2025, Accepted 12 September 2025

Abstract

This paper compares the circumstances in Taiwan and Thailand that shape the dynamics of gender equity, with particular attention to the factors influencing the promotion of LGBTQ+ rights and their effects on social acceptance and legal recognition. The study draws upon both primary and secondary sources, including academic articles, newspapers, and online materials written in English and Thai. These materials are analyzed through the lenses of queer theory and new social movement theory. The findings indicate that Taiwanese and Thai societies share similar influences rooted in religious beliefs and are both internationally recognized for their relative openness to gender-inclusive policies. However, their distinct historical trajectories have produced different social and political conditions that influence the advancement of gender equality. This comparative study broadens the understanding of gender equity in two culturally comparable contexts and elucidates the societal and political determinants that shape movements toward greater recognition of gender diversity. It further highlights the ways in which evolving social attitudes and policy reforms contribute to expanding the rights of LGBTQ+ communities. The insights gained from this analysis may also serve as a foundation for future comparative research in other regional contexts.

Keywords: *Gender equality, LGBTQ+ rights, Comparative studies*

Introduction

LGBTQ+ sexuality has historically existed in most societies. However, within the heteronormative social system, being LGBTQ+ was often regarded as “other.” Taiwan and Thailand are two societies that have historically embraced various social factors that reinforce heteronormativity as the foundational norm, such as the adoption of Confucianism and religious beliefs in each region. As a result, individuals who do not conform to the male-female binary have been marginalized from a social perspective.

In recent years, significant progress has been made in the recognition of LGBTQ+ rights in these two countries. The LGBTQ+ movement has successfully advocated for improved rights, and LGBTQ+ groups in both nations now seek equality in various aspects, including the right to marry, access healthcare and use titles aligned with their gender identity. The dynamics within the LGBTQ+ community have contributed to social integration. However, despite these advancements, there remain gaps in the ongoing development of LGBTQ+ rights, particularly at the practical level. Notably, while legal reforms in Taiwan and Thailand have advanced ahead of many other countries in the region, practical implementation still lags behind the legal level. This

article will examine the factors influencing the development of the LGBTQ+ community in these two societies, with a focus on a comparative study of the circumstances in Taiwan and Thailand. The analysis will be divided into two levels: legal and practical.

Thailand and Taiwan are both recognized as LGBTQ+-friendly destinations, largely due to their legal recognition of same-sex marriage. Thailand, which heavily depends on its tourism industry, has seen both government officials and private sectors focusing on promoting gay-friendly tourism as a marketing strategy. Taiwan, on the other hand, legalized same-sex marriage after passing the Equal Marriage Act, making it a significant milestone for LGBTQ+ rights in Asia (Matangka. 2020).

Thailand adopted the Victorian sexual structure from the West, whereas Taiwan has experienced several colonial regimes, which has shaped the country's social and political landscape. These historical differences and similarities make Thailand and Taiwan interesting subjects for comparison. Although located in different regions of Asia, both countries share a patriarchal tradition heavily influenced by Chinese cultural norms. Furthermore, Thailand and Taiwan are among the three countries in Asia to legalize same-sex marriage. Given these factors, the study of LGBTQ+ rights in Thailand and Taiwan presents an opportunity to explore the complexities and dynamics of LGBTQ+ issues in societies with distinct historical backgrounds yet similar legal advancements.

As it is presented in mentioned-above paragraph, it is clear that the LGBTQ+ circumstances in Taiwan and Thailand is worth studying. Especially, in terms of the legal frameworks that have enabled same-sex marriage, as well as the societal acceptance of LGBTQ+ individuals in practical level. Although Thailand has promoted its country as the LGBTQ+ heaven among foreigners, Taiwan is the first country in Asia that passed the equal marriage act. It both have common elements and differences in the social contexts which lead to different level of LGBTQ+ rights in two countries. Certainly, the study of the similarities and differences in legal frameworks and societal acceptance at the practical level is an initiative by a researcher who was born and raised in Thailand and has received graduate education at a university in Taiwan. This unique background has led the researcher to recognize that Taiwan and Thailand are often viewed by foreign media, particularly in the Western world, as progressive regarding sexual diversity. This perception is largely due to their legal reforms that promote the rights of LGBTQ+ individuals. However, when considering the lived experiences within these societies, it becomes clear that both Thai and Taiwanese societies continue to face tensions. These tensions arise between traditional attitudes and more contemporary views on sexual diversity in practice.

1. Historical Background of LGBTQ+ in Thailand and Taiwan

1.1 Thailand

Historically, homosexuality in Thailand was not considered wrong or harmful to society, and there were no legal punishments for it (Romjampa. 2003). Evidence of this can be seen in the first Thai law, which described the term “Krateoy” to refer to individuals who embodied both masculine and feminine expressions. This suggests that being neither fully male nor female was not viewed as abnormal in Thai society. However, the introduction of various religious influences, such as Christianity, Islam, Confucianism, and Western social orders, significantly shaped the gender structure in Thailand. As a multicultural society, Thailand experienced substantial impacts from these external influences, which led to the perception of homosexuality and other gender identities as abnormal. It is clear that social integrity played a major role in shaping public views, particularly in relation to gender norms.

Following World War II, Western civilization had a profound influence on Thai society. Western medical knowledge, in particular, contributed to the belief that homosexuality was a mental disorder and that HIV was associated with it (Courtenay–Quirk. 2006; Pongtriang *et al.* 2010). The attachment of homosexuality to mental illness and other disorders, as propagated by Western ideas, led to the development of gender bias among the Thai population. Apart from the disorder belief, religion is one of the main factor to discourse LGBTQ+ status in Thailand. Since the Buddhism is the religion that majority of population profess, it is showed the word “Bandho” which refer to “Krateoy”; transgender, in social context through religious scripture. It is also mentioned that the result of “bad karma” will cause people to reborn as “Krateoy” (Ibid). In the late 1980s, the strong prejudice about gay has been abated. However, the thought of gay peril to society still label and limit the appearance of gay including other gender identities in public sphere (Romjampa. 2003). Among of the gender prejudice and the social exclusion, gay people have made temporary public expression by forming the “Bangkok Gay Festival” with the intension to express themselves in public places even the society has not fully accepted (Ibid).

1.2 Taiwan

Taiwan has experienced several cultural shifts throughout its history, particularly under various colonial regimes. Interestingly, homosexuality has faced less discrimination in Taiwan compared to many other regions. However, while the status of LGBTQ+ individuals was not widely accepted, there was also no legal punishment for homosexuality during Taiwan’s colonial periods. Under Japanese colonial rule, Taiwan was largely removed from Chinese cultural influences, which led to a general disregard for homosexuality, both legally and religiously. Homosexuality was sometimes

viewed as a “male erotic activity” or “the action of youths” (Cheo. 2014). In the 1930s, Japan promoted the ideal of family and reproduction to ensure a stable state, which in turn impacted LGBTQ+ individuals, as the emphasis on family structure reinforced heteronormative values. The government’s control over gender and sexuality roles during this period was evident.

On the other hand, military activities during this time fostered both same-sex and different-sex relationships within the military, creating a homo-social brotherhood aimed at collective military exploits (Cheo. 2014). In contrast, Confucian social practices reinforced clearly defined gender roles for men and women, prioritizing them in society. According to a study by Cho, “homosexuality (buggery) is against Chinese tradition and is considered evil by Chinese” (Cheo. 2014).

Throughout subsequent regimes, particularly under the autocratic rule of the Kuomintang (KMT) from 1949 to Taiwan’s democratization in the late 1980s and early 1990s, homosexuality was largely viewed with intolerance. However, it should be noted that there was never systematic persecution of homosexuals. In essence, while Taiwan under colonial rule and later under the KMT may not have accepted homosexuality in a social, legal, or cultural context, legal punishment for LGBTQ+ individuals was not enforced.

2. Forming & development of LGBTQ+ movement in two countries

Historically, LGBTQ+ individuals were often viewed through the lens of societal norms as “evil” or deviant. However, over time, LGBTQ+ individuals have begun to assert their existence and demand recognition from society without anonymity. This shift became particularly apparent in the modern era when ideas about humanity evolved. As Michel Foucault observed, “The nineteenth-century homosexual became a personage, a past, a case history, and a childhood, in addition to being a type of life, a life form, and a morphology, with an indiscreet anatomy and possibly a mysterious physiology” (Michel Foucault, cited in Cheo. 2014). This quote underscores how the concept of LGBTQ+ identity in the modern age broke from the old norms that condemned homosexuality.

The LGBTQ+ rights movement emerged as part of a broader wave of civil rights, racial, and gender movements that gained momentum globally in the 1960s. The LGBTQ+ movement, often considered one of the modern social movements, was catalyzed by the Stonewall Riots in New York City in 1969, where the LGBTQ+ community resisted police raids at the Stonewall Inn. This event became a pivotal moment in the fight for LGBTQ+ rights and had a significant impact on similar movements in the East, inspiring individuals and groups to demand their rights and assert the legitimacy of

their identities. However, the global movement did not replicate every element from the West. Instead, each society adapted and applied the key issues in ways that were specific to their unique cultural, social, and political contexts.

2.1 Circumstances in Thailand.

Historically, the LGBTQ+ community in Thailand was not recognized and could not freely express themselves in the public sphere. Despite the passing of the Gender Equality Act in 2015, which legalized certain protections, there were still aspects of discrimination. As of 2024, the LGBTQ+ community in Thailand continues to lack legal rights, such as the right to marry. The LGBTQ+ community has played a significant role in correcting misconceptions and challenging societal norms. These efforts have contributed to the increasing organization and systematization of the LGBTQ+ movement in Thailand, leading to greater societal acceptance than in the past. For instance, the criminal code, specifically Section 276, was amended to include protections against violations affecting all genders, not just females (Vichitwatchararak. 2019).

In the 21st century, Thai society began to provide more space for LGBTQ+ individuals, which improved their social standing. However, in terms of legal recognition, more work remains. The LGBTQ+ movement in Thailand began when a homosexual couple sought the right to marry but found they lacked the legal ability to do so. This led to demands for the equal marriage act. Several LGBTQ+ organizations have played a leading role in driving the social movement for gender equality in Thailand. For example, the Rainbow Sky Association of Thailand, founded in 1999, works to promote better treatment of LGBTQ+ individuals. Additionally, the Internet Law Reform Dialogue (iLaw), established in 2009, collaborates with civil society groups and the public to advocate for democracy, freedom of expression, and a more accountable justice system, including issues related to gender diversity (iLaw. 2014).

The Thai LGBTQ+ movement initially focused on securing the right to publicly express their identities and assert their existence. In subsequent years, the movement evolved to demand the legalization of same-sex marriage. In 2020, the LGBTQ+ social movement aligned with political movements advocating for democracy, with the statement “gender equality needs to be demanded together with democracy,” emphasizing that democracy allows for the visibility of diverse identities (Salva. 2020). By 2021, the movement broadened its demands, aiming for full equality in treatment, similar to that experienced by heterosexual individuals in Thai society. The movement also sought the legalization of same-sex marriage. Four drafts of a same-sex marriage bill, proposed by the Move Forward Party, the government, the Democrat Party, and civil society groups, were submitted for parliamentary deliberation in November 2020.

However, the bill was delayed due to other urgent political issues (Nakhata. 2021). Finally, after intense advocacy by social movements and political leaders amid the political uncertainty, the same-sex marriage bill was considered by the Thai parliament on June 15, 2022, and was eventually legalized in 2024.

2.2 Circumstances in Taiwan.

Historically, LGBTQ+ individuals, particularly homosexuals, have existed in Taiwan, though their existence was often overlooked by both society and the state. This marginalization was largely due to the dominant social norm of heteronormativity, which focused exclusively on male and female genders. At the time, the primary concern regarding homosexuality was that gay men would not contribute to the reproduction of the population, as dictated by Confucian family values. Consequently, LGBTQ+ individuals were often overlooked under the strong influence of Confucian traditions, which limited their ability to express themselves publicly. This exclusion also contributed to gender discrimination, as non-binary individuals, who did not conform to traditional gender norms, faced additional challenges.

However, when compared to other countries influenced by Confucian traditions, Taiwan stands out as the most LGBTQ+-friendly nation in East Asia. Taiwan has been a pioneer in protecting and legislating LGBTQ+ rights, particularly through public policies and laws aimed at eliminating discrimination against sexual minorities. These LGBTQ+ policies and legal frameworks both shape and reflect public tolerance of homosexuality within society (Zhou & Hu. 2020). While society in Taiwan has become more accepting of LGBTQ+ individuals, some still face challenges. In the 1990s, the LGBTQ+ movement began to flourish, as lesbians and gays established campus clubs, bookstores, churches, and support groups (Damm. 2011, cited in Ho. 2020).

The official registration of the Taiwan Tongzhi (LGBT) Hotline Association in 2000 marked a significant milestone in the sexual minority community's efforts to claim a public role (Ho. 2020). Additionally, in 2003, Taiwan held its first gay pride parade, and the left-wing party actively supported LGBTQ+ rights, advocating for the legalization of same-sex marriage and adoption rights. Unfortunately, these changes did not come to fruition at that time (Ho. 2020). However, the growing LGBTQ+ movement called for rights and equal treatment from society, which became increasingly visible and vocal.

It is clear that the support of the left-wing political party was essential in driving improvements in the status of LGBTQ+ individuals, working in tandem with the social movement efforts. The rise of the social movement in Taiwan can be traced back to the 1980s, coinciding with the growing influence of political parties. The movement

gained greater momentum after 1988, when Taiwan began to undergo significant political liberalization. This shift provided a public space for discourses on gender equality and sexual diversity, allowing the LGBTQ+ community to establish organizations and legally protest. Since the early 2000s, the Taiwanese government has introduced a comprehensive set of anti-discrimination policies aimed at improving the social, educational, and occupational environments for sexual minorities (Shih. 2007, cited in Zhou & Hu. 2020).

3. Major measurement for advanced LGBTQ+ community in Thailand and Taiwan

The two countries, Thailand and Taiwan, have each taken a strong stance on the LGBTQ+ community in the 21st century, resulting in significant advancements in both the legal and practical levels of LGBTQ+ rights. By adopting Teresa de Lauretis' queer theory, which emphasizes that being queer is not a form of heteronormativity, it is clear that both societies have developed new norms surrounding gender diversity. This shift has led to a transformation in the image of LGBTQ+ individuals, from being viewed negatively to being more widely accepted. These changes have been particularly evident at the legal level. However, changes in societal attitudes at the practical level are still ongoing, with room for further development. Queer theory asserts that being queer is different and does not conform to the binary gender norms historically upheld by Thai and Taiwanese societies. It also challenges the traditional gender norms that society holds (Illinois Library. 2022). The shift in social perspectives can be attributed to the persistence of social movements over the past 20 years.

To fully understand the LGBTQ+ situation in the 21st century, the new social movement theory is essential. This theory allows for an examination of the transformation in public awareness, which has evolved into a social movement advocating for LGBTQ+ rights. Unlike traditional social movement theory, which often focuses on civil rights and class-based actions in Western societies, New Social Movement Theory places greater emphasis on cultural aspects rather than political spheres. It suggests that group formation is rooted in social integration, and it highlights the importance of individual identity within institutions, making it more relevant to social and cultural contexts (Pongpaijitr. 2000, cited in Pattanasrivichian. 2019). Notably, applying the New Social Movement framework allows us to see that the LGBTQ+ movement in Thailand between 2020 and 2022, as well as the decades-long pride parades in Taiwan, serve as two key indicators of the advancement of LGBTQ+ rights in both countries.

3.1 Similarity

Since the social movement has been a global influence in the 1960s onward, the movements have become success and expanded more to various movements like race movement and gender movement. Thailand and Taiwan LGBTQ+ movement has impact a lot to the increasing rights for non-binary people. There are several similarities between these two countries' movements. First, they demanded for only their gender public expression by joining the parade and show their gender identities which was out of the heterosexual norm. Second, when the movements have been developed and society could partly accept non-binary expressions, the movement addressed more to sex education and demand for equal treatment. Third, these two countries movement demanded the same-sex marriage bill.

The LGBTQ+ movements in Taiwan and Thailand with similar demanding over times as the collective action with the awareness of human rights and people who join the action mostly from middle class in urban areas. It is the form of new social movement theory that could describe detail of people who join in the movement such as their social class or the place they belong, to seek better LGBTQ+ 's situation together with queer theory. Queer theory is applied with this sort of movement to explain the content of movement that tries to depict the differences that heteronormative platform of sex being challenged by non-binary sphere. Thus, LGBTQ+ or non-binary construction will be the next norm that society should fully accept as the human beings.

3.2 Difference

Apart from the similarities between both countries' gender movements, there are different elements in LGBTQ+ circumstance too. With the external factors, firstly, Taiwan needs to raise the nation branding to be the self-rule democracy country which, gives the huge focus on human rights aims to be different from China (Krumbein. 2020). This is an intent political factor that has made Taiwan drove to the first Asian country that passed the same sex marriage act. While Thai nation branding mainly focuses on promoting tourism through LGBTQ+ marketing campaign as the "LGBTQ+ friendly destination or pink tour" among Western's perspectives (Puangniyom. 2017). Besides, Thailand has never been colonized by any colonial regimes, thus, it makes Thai parliament and policies could perceive the own traditions which mainly set under heteronormativity. The second point that makes Taiwan different from Thailand LGBTQ+ movement is the country's rule. Thai LGBTQ+ movement demand the equal treatments for non-binary people together with the democratic demanding especially when the Junta system led by Prayuth came into power since 2014. Taiwan is known as the democratic country where gender social movement can be established itself.

Lastly, Taiwan social movement organization has been supported from government and legislation as a part to the successful of LGBTQ+ equality demanding.

4. Reluctant between legal level and practice level about LGBTQ+

4.1 Taiwan

It is the fact that Taiwan has passed the equal marriage act in 2019 which marked as the first and only Asian country that legalized this act at the time. It seems the progressive of legal level that conformed better situation regarding LGBTQ+ people's rights. Taiwan has expanded the country's position from the small island to the self-rule democratic country that emphasized the importance of human rights. Conversely, in the practical level, Taiwan society still not fully accept the equal marriage act from several perspectives. Firstly, religious aspect that believe in the sin of being homosexuality. Ho states that Taiwan conservative movements who raise the countermovement against same sex marriage bill are from religious groups. Taiwan's religious leaders initiated a campaign to defend traditional family values and gender norms that were increasingly eroded by cultural modernization that brought about what they identified as the perverse tendency of sexual liberation (Ho. 2020). Although the conservative countermovement seemed not success to pull the liberal transition back, it has political and social impact to shape people's idea about restoring the good and conservative norms of society. Secondly, Confucianism order that old conservative generation still believes and gets in practice. Since the Confucianism emphasizes the family order which divided gender role into two sexes, male and female, thus, homosexuality is being rejected because it cannot fit into gender role under heterosexual norm.

Notably, both conservative and religious based countermovement are critical to people especially toward the pre-exist social movement. Gender movement to be clear, same sex marriage movement is the way beyond social tolerance in the perception of conservative countermovement. This is the reason why both countermovement need to show their attention to oppose it. In 2018 there were almost 500 LGBTQ+ people attempted suicide from the gender bully and discrimination (Wang *et al.* 2018). In fact, in the 21st century, the globalization makes people more connected and aware of the global citizen. Hence, global concern especially, gender discrimination came into focus of world population. But, the existence of countermovement has depicted that Taiwan's tolerance toward LGBTQ+ people in practical level are not as same as legal level. This is the reluctant circumstance about LGBTQ+ people in Taiwan because with the legal practice, LGBTQ+ could have their rights under the legal protection. On the other hand, with negative gender bias toward this group of people would cause social unfairness and discrimination.

4.2 Thailand

Thailand including Thai officials and private sectors have promoted LGBTQ+ as the marketing campaigns in order to reach more amount of tourism value which is considered as the main industry of Thailand. Thus, among western perspective, Thailand is the LGBTQ+ friendly destination. Moreover, Thailand eventually legalized the equal marriage act in 2024. On the other hand, LGBTQ+ civil rights situation is much concerned because being LGBTQ+ usually faced the discrimination. Also, the social movement pushes more effort to demand more by using civil society and social movement mechanism. Notably, the passing equal marriage act in 2024 has been focused on how society in practical level would be led to. Although Thai people gain much more understanding and focus on social tolerance toward LGBTQ+ community, legal aspect such as The Gender Recognition Act still needs to be passed to truly exercised the gender equality. Interestingly, this article proposes that the situation of gender equality in Thailand has undergone significant political and social transitions in the past five years. The middle stage between social tolerance and legal recognition can be seen as a reluctant situation, requiring both direct and indirect stakeholders to put in more effort. It is more obvious that social movement could shape better understanding by the collective action. Moreover, by increasing social understanding, it helps encourage state to understand and react to meet the population needs especially in order to achieve the human rights.

Conclusion

In conclusion, the status of LGBTQ+ individuals in Thailand and Taiwan plays a crucial role in representing the demand for human rights within these societies. Both countries share similarities and differences in their social movements, influenced by various internal and external factors that have shaped the way these movements have developed. Social movements, therefore, are central to reshaping public perceptions of the LGBTQ+ community and advocating for legal reforms. Currently, the legal status of LGBTQ+ individuals in Taiwan and Thailand is largely comparable. However, Taiwan's success in promoting LGBTQ+ rights, particularly its passage of the same-sex marriage law, can be attributed to its political identity as a self-rule democracy. As the first Asian country to legalize same-sex marriage, Taiwan has positioned itself as a leader in human rights, benefiting from international recognition. This distinction also serves to differentiate Taiwan from Mainland China amidst the complex political situation.

In contrast, Thailand, a country that was never colonized, requires more intense efforts from socio-political actors within social movements to address traditional and patriarchal practices in its parliamentary system. The support for LGBTQ+ rights among

Thai politicians is often seen as politically motivated, particularly in the context of the 2023 general election, where such support may be driven by a desire to attract voters. While legal progress has been made, full acceptance of LGBTQ+ individuals in both Taiwan and Thailand requires much more than just legal reforms. Although both countries still have areas for improvement in both legal and practical aspects, the progress made in LGBTQ+ rights in the 21st century marks a significant step forward. The growing global awareness of human rights issues, including gender discrimination, will continue to influence younger generations to focus on these matters. As time progresses, the situation of LGBTQ+ rights and status in both countries remains an important area for future study, as societal attitudes and legal frameworks continue to evolve.

References

- Cheo, J. (2014). Homosexuality (Buggery) is against the Chinese Tradition [and] is Considered Evil by Chinese. **College Undergraduate Research Electronic Journal. University of Pennsylvania**. Retrieved on May, 25th, 2023, from <https://repository.upenn.edu/curej/172>.
- Courtenay-Quirk, C. (2006). Is HIV/AIDS Stigma Dividing the Gay Community? Perceptions of HIV-positive Men Who Have Sex with Men. **AIDS Education and Prevention**. 18(1): 56-67.
- Ho, M. S. (2020). **The Religion-Based Conservative Countermovement in Taiwan. Civil Society and the State in Democratic East Asia**. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- iLaw. (2014). **Who is iLaw?** Retrieved on June 27th, 2024, from <https://www.ilaw.or.th/%e0%b8%a3%e0%b8%b9%e0%b9%89%e0%b8%88%e0%b8%b1%e0%b8%81ilaw>
- Illinois Library. (2022). **Queer Theory: A Rough Introduction**. Retrieved on June 27th, 2024, from <https://guides.library.illinois.edu/queertheory/background>.
- Krumbein, F. (2020). Rainbow Island: Taiwan's struggle for marriage equality. **Journal of Human Rights**. 19(4): 484-500.
- Pongtriang, Praditporn; Chinnawong, Tippamas; O' Brien, Anthony Paul; & Maguire, Jane. (2010). Perception of sexuality and HIV infection: A Qualitative Study among Bangkok Chaay Rak Chaay (Gay men). **Nursing Journal of the Ministry of Public Health**. 26(3): 94-103.
- Nakhata, N. (2021). **LGBT Community Vows to Push Harder in 2021**. Retrieved on June 30th, 2024, from <https://www.bangkokpost.com/thailand/general/2068191/lgbt-community-vows-to-push-harder-in-2021>.

- Pattanasrivichian, S. (2019). The Power of Social Media on Mobilizing the New Social Movements. **Academic Journal of Humanities and Social Sciences**. 27(53): 132-155.
- Puangniyom, P., Sukcharoen N. (2017). Hotel Business Guidelines for Creating LGBT Marketing Opportunity. **Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)**. 10(3): 2455-2471.
- Romjampa, T. (2003). Jak Krateoy Soo Gay: the history of homosexual in Thailand. **Journal of Letter**. 32(2): 303-335.
- Salvá, A. (2020). **The LGBT Community Joins the Thai Protests Renewed Demands for Equal Rights from Thailand's LGBT Activists have Accompanied the Recent Pro-democracy Protests**. Retrieved on June 30th, 2024, from <https://thediplomat.com/2020/12/the-lgbt-community-joins-the-thai-protests/>.
- Vichitwatchararak, K. (2019). Social Movement of a Group of Sexual Diversity in Thailand. **Journal of MCU Nakhondhat**. 6(8): 3758–3772.
- Wang, P. W., Ko, N. Y., Hsiao, R. C., Chen, M. H., Lin, H. C., and Yen, C. F. (2018). Suicidality Among Gay and Bisexual Men in Taiwan: Its Relationships with Sexuality and Gender Role Characteristics, Homophobic Bullying Victimization, and Social Support. **Suicide and Life-Threatening Behavior**. 49(2): 466-477.
- Zhou, M. & Hu, T. (2020). Social Tolerance of Homosexuality: A Quantitative Comparison of Mainland China, Singapore, and Taiwan. **Chinese Sociological Review**. 52(1): 27-55.

ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนทางการเมือง ของ อันโตนิโอ กรัมสกี¹

The Idea of the Communist Party in Antonio Gramsci's Political Writings

ธนกร บุญเย็น² และวัชรพล พุทธิรักษา³

Thanakron Boonyuen and Watcharabon Buddharaksa

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายแนวความคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่าด้วยแนวความคิดเกี่ยวกับ “พรรคคอมมิวนิสต์” ผ่านการศึกษางานเขียนช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writings) โดยเฉพาะชุดบทความ Towards the Communist Party ที่ถูกตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ L'Ordine Nuovo ระหว่างช่วงปี ค.ศ. ที่ 1910–1920 บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาคุณภาพเชิงเอกสารจากทั้งแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยใช้แนวทางการตีความตัวบทตามข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ ในการเข้าถึงตัวบทเพื่อเสาะหาคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์แบบของกรัมสกี ซึ่งจากผลการศึกษาตีความพบว่าพรรคนั้นมีฐานะเป็น “เครื่องมือทางประวัติศาสตร์” ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้นแรงงาน สร้างจิตสำนึกทางชนชั้น และนำสังคมออกจากโครงสร้างรัฐนายทุนสู่สังคมนิยมและเป้าหมายสูงสุดคือ “สังคมไร้ชนชั้น” อีกทั้งกรัมสกีปฏิเสธแนวคิดกำหนดนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism) ของมาร์กซ์แบบดั้งเดิม โดยชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมต้องอาศัยบทบาทของการปฏิบัติ อุดมการณ์ วัฒนธรรม และพรรคการเมืองที่มีโครงสร้างเข้มแข็ง พรรคคอมมิวนิสต์จึงต้องเชื่อมโยงกับชนชั้นแรงงานอย่างแท้จริงที่มีอุดมการณ์ชัดเจน มียุทธศาสตร์ และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยจุดสำคัญคือการเชื่อมโยงกับแนวคิด “สภาโรงงาน” ของกรัมสกีในฐานะกลไกประชาธิปไตยของชนชั้นแรงงาน ก่อนจะตระหนักถึงความจำเป็นของการจัดตั้งพรรคแห่งการ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนของ Antonio Gramsci” ปรียญมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

²นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

Master's Degree Student in Political Science, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok Province.

³รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok Province.

Corresponding author e-mail: thanakronb66@nu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 18 June 2025, Revised 29 September 2025, Accepted 10 October 2025

ปฏิกิริยาที่สามารถยึดอำนาจรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีในปี ค.ศ. 1921 นอกจากนี้แล้วบทความวิจัยฉบับนี้ยังมีการต่อความเข้าใจลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกรัมสกี ซึ่งมุ่งสร้างคุณภาพและการทบทวนตัวแบบระหว่างปัจจัยโครงสร้างเศรษฐกิจ (ฐาน) และโครงสร้างอุดมการณ์-วัฒนธรรม (ส่วนบน) โดยแนวคิดดังกล่าวยังคงทรงอิทธิพลต่อการศึกษาทางการเมืองและวัฒนธรรมจวบจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: อันโตนิโอ กรัมสกี พรรคคอมมิวนิสต์ มาร์กซ์ ชนชั้นแรงงาน

Abstract

This article examines Antonio Gramsci's conception of the "Communist Party" as articulated in his pre-prison writings, with particular emphasis on the Towards the Communist Party series published in L'Ordine Nuovo during the 1910s–1920s. Using a qualitative, document-based methodology, the study draws on both primary and secondary sources and employs Hans-Georg Gadamer's hermeneutical framework to interpret Gramsci's texts. The findings reveal that Gramsci envisioned the Communist Party as a "historical instrument" responsible for organizing the will of the working class, cultivating class consciousness, and directing the transition beyond the capitalist state toward socialism and ultimately a "classless society." Rejecting the economic determinism characteristic of classical Marxism, Gramsci emphasized the decisive roles of praxis, ideology, culture, and a coherently organized political party. For Gramsci, the Communist Party had to be genuinely rooted in the working class, grounded in clear ideological principles, strategically oriented, and capable of concrete political action. Central to this vision was his concept of the "factory council," which he regarded as a democratic organ of working-class power. His engagement with this model led him to recognize the necessity of establishing a revolutionary party capable of effectively seizing state power—an insight that culminated in the founding of the Italian Communist Party in 1921. This study contributes to a deeper understanding of Gramsci's reinterpretation of Marxism, particularly his effort to recalibrate the relationship between the economic base and the ideological-cultural superstructure. His theoretical contributions continue to shape contemporary analyses of politics, culture, and social transformation.

Keywords: Antonio Gramsci, Communist party, Marx, Working class

บทนำ

บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับ “พรรคคอมมิวนิสต์” (Communist Party) ในทัศนะของอันโตนิโอ กรัมสกี โดยมีคำถามหลักของการศึกษาที่ว่างานเขียนของกรัมสกีในช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ได้อย่างไรบ้าง สำหรับ “อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)” เขาเกิดเมื่อวันที่ 22 มกราคม ค.ศ. 1891 ในเมืองอาเลส (Ales) เกาะซาร์ดิเนีย (Sardinia) ซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่เกาะทางตอนใต้ของประเทศอิตาลี (Italy) และเสียชีวิตเมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1937 เขาเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (Partito Comunista Italiano) กรัมสกียังเป็นนักทฤษฎีการเมืองแนวมาร์กซิสต์ นักหนังสือพิมพ์ นักเคลื่อนไหวทางการเมืองชาวอิตาลี และมีบทบาทสำคัญในฐานะนักเขียนและนักคิดที่วิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและการเมืองของสังคมยุโรปในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 และมีบทบาทสำคัญในวงการวิชาการสากล⁴ ทั้งในทางแนวคิดทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม แนวคิดของกรัมสกีนั้นได้รับการศึกษากันอย่างกว้างขวางในปัจจุบันทั้งในไทย⁵ และระดับสากล เมื่อพิจารณาจากผลงานของกรัมสกีได้รับการเผยแพร่อย่างมีนัยยะสำคัญทั้งบทความ หนังสือ และงานวิจัยที่ใช้แนวคิดของเขาเป็นกรอบในการอธิบาย นอกเหนือจากนี้ความสนใจในแนวคิดของกรัมสกีในวงวิชาการสากลซึ่งสามารถเห็นได้จากการจัดพิมพ์และการศึกษาอย่างต่อเนื่องรวมถึงการจัดสัมมนาประจำปีโดย International Gramsci Society⁶ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของกรัมสกีในด้านแวดวงการศึกษาการเมือง สังคม และวัฒนธรรม (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553)

อย่างไรก็ตามเมื่อหันกลับมาองงานศึกษากรีมสกีในประเทศไทย แม้จะมีการศึกษางานหรือประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีของกรัมสกีในการศึกษาหลายแง่มุมแล้วก็ตาม แต่สำหรับในบริบทของประเทศไทยงานศึกษาส่วนใหญ่นั้นมักตีความและนำเสนอกรัมสกีในลักษณะที่เป็นแบบ “เอกภาพ” (Monolithic View) หรือในเชิงแนวคิดที่มีลักษณะเป็นระบบและคงที่ ซึ่งสะท้อนถึงการมองว่าแนวคิดของกรัมสกีนั้นเป็นกรอบแนวคิดที่เสถียรและสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ประเด็นทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมได้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักนำเสนอแนวคิดเช่น ว่าด้วยเรื่องการครองอำนาจนำของ

⁴งานศึกษากรีมสกีในระดับสากลเช่น Ives & Short (2013), Germain & Kenny (1998), Lin (2022), Merli (2012), Mayo (2008), Baldacci (2025), Spivak (1988) ในภาพรวมของการศึกษากรีมสกีในระดับสากลที่มีอยู่แต่เดิมนั้นจะมีวิธีการศึกษาเป้าหมาย แนวทางต่างๆของการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปรวมถึงการศึกษาพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีทั้งในแบบของกรัมสกีและในเชิงการจัดการองค์กร แม้จะมีคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัมสกีหรือลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกรัมสกี (ซึ่งผู้วิจัยยังไม่ค้นพบ) อยู่แต่เดิมาแล้วบ้างแต่ด้วยแนวทางการศึกษา วัตถุประสงค์ คำถาม ที่แตกต่างกันออกไปดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าเพื่อเป็นการสร้างความหมายใหม่จากการตีความด้วยแนวทางและวิธีการศึกษา ซึ่งสร้างความแตกต่างและชุดความรู้ความเข้าใจใหม่ได้จากภาพรวมของการศึกษาพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีในระดับสากลที่มีอยู่แต่เดิม

⁵งานศึกษากรีมสกีในภาษาไทยที่น่าสนใจในยุคแรกๆที่เน้นในแง่ของการเผยแพร่ตีความ ความคิดของกรัมสกีซึ่งก็ยังถูกนำเสนอในแง่ของการศึกษาในแนวทางภาษาศาสตร์ เช่น สุรพงษ์ ชัยนาม (2525), กุลชีพ วรพงษ์ (2525), กาญจนา แก้วเทพ (2526), สมบัติ พิษสะอาด (2525), นฤมล-ประทีป นครชัย (2526) ยุคหลังถึงปัจจุบันเป็นยุคที่เน้นการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีสำคัญของกรัมสกีมาเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมแต่ยังคงมีการศึกษาแนวความคิดของกรัมสกีอยู่บ้าง เช่น วัชรพล พุทธิรักษา (2558), นิติลักษณ์ แก้วจันดี (2561), ปิยะ กิจถาวร (2565), เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ (2551), กมลศ โปธิกนิษฐ และ ธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์ (2564), วัชรพล พุทธิรักษา (2563)

⁶งานสัมมนาดังกล่าวเป็นการรวมตัวของนักวิชาการและผู้สนใจศึกษางานของกรัมสกีจากทั่วโลก

กรรมชี่ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองไทยได้อย่างครอบคลุม โดยไม่ได้นำเสนอการตีความอื่นๆหรือการประยุกต์ใช้บริบทที่แตกต่างไปจากนี้ในรูปแบบที่ยืดหยุ่นมากนัก ไม่ใช่แค่ในลักษณะทฤษฎีที่ตายตัว (Fixed Framework) ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากงานศึกษากฎกรรมชี่ในแวดวงวิชาการภาษาไทยที่ผ่านมาแล้วพบว่ายังคงมีแนวความคิดที่ถูกศึกษาออกมาอย่างจำกัด (ในเชิงทฤษฎี/ปรัชญาหรือการตีความแนวคิดของการกรรมชี่ ไม่ใช่การนำแนวคิดทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆทางการเมืองหรือสังคม) โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนและบริบทก่อนที่กรรมชี่จะถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) ซึ่งถือเป็นงานเขียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของกรรมชี่ในวัยหนุ่มที่เป็นรากฐานให้แก่แนวคิดหรือทฤษฎีของเขาในเวลาต่อมาและมีอิทธิพลอย่างมากในภายหลัง ซึ่งกรรมชี่ได้สร้างรากฐานของแนวคิดต่าง ๆ เช่น การครองอำนาจนำ (Hegemony) บทบาทของปัญญาชน (Role of Intellectuals)

เมื่อกลับมาพิจารณางานเขียนของกรรมชี่อีกครั้ง นอกจากงานเขียนที่เป็นสมุดบันทึกจากคุกที่เป็นเพชรเม็ดงามแห่งแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ ในระดับสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ไทยงานเขียนชิ้นสำคัญของกรรมชี่ที่ปรากฏใน *L'Ordine Nuovo*⁷ (ออดิเน่ นูโอโว) (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553) นี้เองที่กรรมชี่ยังได้เสนอแนวคิดทฤษฎีหลายประการแต่จุดเน้นของการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะให้ความสนใจการศึกษาไปยังงานเขียนชุด “Towards the Communist Party” หรือ “มุ่งสู่พรรคคอมมิวนิสต์” ที่เป็นหนึ่งในรากฐานทางความคิดให้แก่กรรมชี่ได้ตกผลึกภายในคุกโดยสิ่งที่น่าสนใจคือแนวความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ของกรรมชี่ผู้วิจัยพบว่ายังไม่ได้อ่านมาศึกษาในโลกวิชาการไทยเพราะอาจถือเป็นเรื่องไกลตัวและอาจเป็นความไม่เข้าใจในภาษาจึงทำให้การศึกษาแนวคิดดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัดและด้วยวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยกำลังจะนำเสนอการไม่มองกรรมชี่ในรูปแบบที่เป็นเอกภาพ ซึ่งมองไปถึงบริบทในยุคนั้นจะช่วยสะท้อนความซับซ้อนและการพัฒนาแนวคิดของกรรมชี่ ที่ไม่ใช่การเกิดขึ้นมาแบบลอย ๆ และไม่ได้ตั้งอยู่แบบตายตัว เนื่องจากแนวคิดของกรรมชี่ในช่วงแรกที่เขียนเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ย่อมต่างจากแนวคิดในช่วงที่กรรมชี่อยู่ในเรือนจำ ดังนั้นการเปิดรับแนวคิดของกรรมชี่ในลักษณะที่มีความหลากหลายทำให้สามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการของแนวคิดของกรรมชี่ตามบริบททางการเมืองในยุคนั้นได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นการไม่มองแนวคิดของกรรมชี่เป็นเอกภาพช่วยให้งานวิจัยและการวิเคราะห์มีความยืดหยุ่น สะท้อนความซับซ้อนของทฤษฎีและสามารถประยุกต์ใช้กับบริบทที่แตกต่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาแนวคิดใหม่ๆและการวิพากษ์เชิงลึกเพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมได้ดีขึ้น

ดังนั้นความสำคัญของบทความวิจัยฉบับนี้คือการศึกษาคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรรมชี่ในเชิงลึก ซึ่งการนำเสนองานวิจัยเชิงทฤษฎีการเมืองในแง่มุมที่ยังไม่เคยหรือเคยแต่ปรากฏได้เพียงเล็กน้อยในโลกวิชาการรัฐศาสตร์ไทยสู่คำถามหลักของงานวิจัยดังนี้

⁷หรือ New Order (ที่แปลว่า “ระเบียบใหม่”) เป็นชื่อของหนังสือพิมพ์พวกหัวก้าวหน้าในขณะนั้นที่ก่อตั้งโดยกรรมชี่และเพื่อนร่วมงานในปี 1919 หนังสือพิมพ์ดังกล่าวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาแนวคิดทางการเมืองของกรรมชี่และการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ในอิตาลีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

คำถามหลักของงานวิจัย

งานเขียนของกริมซีในช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ได้อย่างไรบ้าง

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) งานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นการศึกษาด้วยการใช้วิธีอุปมาน (Inductive approach) และสรุปตีความผลของการศึกษาวิเคราะห์และตั้งเป็นองค์ความรู้เป็นคำอธิบายในเชิงแนวคิดหรือทฤษฎีขึ้นมาจากงานเขียนของกริมซี การได้มาซึ่งข้อมูลของงานวิจัยดังกล่าวจะได้มาโดยอาศัยการศึกษาจากเอกสาร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัยที่ครบถ้วนสมบูรณ์ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวทางการศึกษา คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary research) เป็นการค้นคว้าเก็บข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาโดยการศึกษาผู้วิจัยจะตีความผ่านเอกสารชั้นต้น (Primary sources) ที่กริมซีเป็นผู้เขียนขึ้นได้แก่หนังสือ Selections from Political Writings 1910 – 1920 ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมงานเขียนก่อนถูกคุมขังของกริมซีในระหว่างปี ค.ศ. 1910-1920 ภายใต้หัวข้อ Towards the Communist Party ประกอบไปด้วยบทความงานเขียนของกริมซี 19 ชิ้นโดยบทความที่อยู่ภายใต้หัวข้อดังกล่าวถูกนำเสนอโดยการแปล เลือกและเรียบเรียงใหม่ออกมาเป็นรูปแบบของหัวข้อหรือบทในหนังสือโดย Quintin Hoare เป็นผู้เลือกและเรียบเรียงเนื้อหา John Mathews เป็นผู้แปลจากภาษาอิตาลีสู่ภาษาอังกฤษ

นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary sources) มาเป็นส่วนเสริมประกอบการวิเคราะห์และเพื่อใช้เป็นส่วนเสริมของคำอธิบายแนวคิดที่เคยถูกวิเคราะห์ตีความไว้แล้ว ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญบางประการอาจปรากฏในเนื้อหาของงานเขียนในชุด Towards the Communist Party และมีส่วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับคำถามหลักของงานวิจัยจากข้อมูลหลายแหล่งด้วยกันได้แก่ ตำราภาษาอังกฤษ บทความในหนังสือ และวารสารภาษาอังกฤษที่สามารถสืบค้นได้จากฐานข้อมูลออนไลน์ที่สำคัญ อาทิ JSTOR และ Thai Journals Online (ThaiJO)

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาตัวบทผ่านเอกสารชั้นต้น (Primary sources) ที่กริมซีเป็นผู้เขียนขึ้น ได้แก่หนังสือ Selections from Political Writings 1910 – 1920
2. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา ระยะเวลาในการศึกษา คือ ช่วง พ.ศ. 2567-2568 ซึ่งดำเนินศึกษาเนื้อหาของงานเขียนภายใต้หัวข้อ Towards the Communist Party ของ Antonio Gramsci ที่ปรากฏในช่วง ค.ศ. 1910-1920 (พ.ศ. 2453-2463)

แนวทางการวิเคราะห์/ตีความตัวบท

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งแสวงหา “ความหมายที่ซ่อนอยู่ (Hidden Meanings)” (Rohmann. 2000: 174 อ้างถึงใน นิติ มณีกาญจน์. 2556) ในตัวบท (Texts) ซึ่งมีสมมติฐานเบื้องต้นของการตีความว่าความหมายที่แท้จริงของตัวบทและเจตนาของผู้แต่งตัวบทเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริงและผู้ตีความก็สามารถทำความเข้าใจในความหมายนั้นได้โดยมีเงื่อนไขว่า ตัวบทจะต้องถูกทำความเข้าใจ

ภายใต้บริบทของมันเป็นเหตุที่ทำให้ผู้ตีความสามารถเข้าใจความหมายของตัวบทได้ก็เพราะทั้งตัวผู้ตีความและความหมายที่แฝงอยู่ในตัวบทต่างก็ตั้งอยู่บนฐานของความมีเหตุผล ด้วยสมมติฐานดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในแนวทางการตีความแบบ Hermeneutic หรือ วิธีการตีความตามแนวทางอรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics Approach) ซึ่งผู้วิจัยจึงได้หยิบยกข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ (Hans-Georg Gadamer) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยมากที่สุดเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการตีความงานเขียนของกริมซี

หากพิจารณาจากข้อเสนอของ แกดเดอเมอร์ (Gadamer, 2004 อ้างถึงใน นิติ มณีกาญจน์, 2556) ที่เชื่อว่าการตีความที่ดีคือการเปิดใจรับรู้และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงความเข้าใจของตนเองตามกรอบความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการตีความซึ่งเป็นลักษณะของ “การสนทนา” ที่ผู้ตีความจะต้องตั้งคำถามและสร้างบทสนทนากับตัวบท การตั้งคำถามกับตัวบทควรเป็นไปอย่างเปิดกว้าง ยอมปรับความเข้าใจเดิมที่ตนยึดถือไว้และไม่ผูกขาดความถูกต้องในการตีความ เนื่องจากไม่มีการตีความใดที่ถูกต้องตลอดกาลเป็นสำคัญดังนั้นความหมายของตัวบทจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่คงที่แต่เป็นสิ่งที่ผู้อ่านสร้างสรรค์ความหมายขึ้นมาใหม่เสมอในทุกครั้งที่ทำการตีความร่วมกันระหว่างผู้อ่านและตัวบท ซึ่งสอดคล้องกับการที่กริมซี ผู้ซึ่งถึงแก่กรรมเมื่อ 27 เมษายน ค.ศ. 1937 หรือเมื่อ 87 ปีที่แล้ว (นับจากวันที่เริ่มทำการศึกษา) การสนทนาหรือการสัมผัสกับกริมซีนั้นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะเข้าใจถึงเจตนาหรือความรู้สึกของเขาได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงเลือกตีความจากความจริง (ตัวบท) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่หรือเป็นอยู่อย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลงจากเอกสารชั้นต้นที่ผู้วิจัยได้หยิบยกขึ้นมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นหลักเพื่อให้ได้ความหมายที่ชัดเจนและแน่นอนกว่าโดยการตีความนั้นจะขึ้นอยู่กับกรอบความรู้หรือขอบฟ้า (Horizon) ของผู้อ่านที่แตกต่างกันและประสบการณ์ของผู้อ่านในขณะทำการตีความและกรอบความรู้ของตัวบทที่ตัวบทมอบให้ผู้อ่าน ซึ่งส่งผลต่อการตีความในแต่ละครั้ง ความหมายที่ผู้อ่านได้รับจากการตีความตัวบทจึงไม่เคยเป็นสิ่งที่คงที่ แต่มันจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย (Purpose) ของผู้ตีความเองในขณะตีความซึ่งเป้าหมาย (Purpose) ของผู้ตีความจะดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้

สำหรับแนวทางการตีความตัวบทตามข้อเสนอของ แกดเดอเมอร์ ที่ผู้วิจัยนำมาปรับใช้กับการตีความตัวบทที่มีเป้าหมายในการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในมุมมองของกริมซีเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยอย่างสูงที่สุดผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทฤษฎีการตีความตัวบทตามทัศนะของ แกดเดอเมอร์ มาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยฉบับนี้เพื่อสอดคล้องต่อคำถามหลักของการวิจัยคือ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในมุมมองของกริมซีผ่านงานเขียนช่วงก่อนถูกคุมขังโดยอาศัยหลักการสำคัญของแนวคิดทฤษฎีการตีความตามทัศนะของ แกดเดอเมอร์ เป็นแนวทางหลักในการตีความข้อความต่าง ๆ ฉะนั้นตลอดกระบวนการตีความข้อความต่าง ๆ ผู้วิจัยที่ตีความตามแนวปฏิบัติด้วยแนวทางของแกดเดอเมอร์จะมีสองสถานะหลักคือ สถานะที่หนึ่ง ผู้ตีความในฐานะผู้ถามที่จะต้องตั้งคำถามต่อตัวบทที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าโดยมีความกระหายใคร่รู้และยอมรับว่าตนเองยังไม่เข้าใจสิ่งที่ตัวบทกำลังนำเสนอ ทำทีนี้จะช่วยให้ผู้ตีความสามารถสร้างคำถามที่เปิดกว้างและเข้าใจความหมายของตัวบทได้มากขึ้น (นิติ มณีกาญจน์, 2556) สถานะที่สอง ผู้ตีความในฐานะผู้ตอบคำถามที่ตัวบทถามกลับมาหาผู้ตีความในสถานะนี้ผู้ตีความต้องพยายามทำให้ตัวบทเป็นคู่สนทนาที่มีชีวิตโดยการ “ฟังเสียง” ของตัวบทเพื่อรับรู้คำถามที่มันถามกลับมายังผู้ตีความคำถามเหล่านี้จะช่วยขยาย “ขอบฟ้า” ของการเข้าใจและชัดเจนความหมายหรือคำตอบของผู้ตีความให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

(นิติ มณีกาญจน์. 2556) โดยสรุปแล้วการนำแนวคิดการตีความตัวบทตามทัศนะของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ นำมาประยุกต์ใช้กับการตีความในงานวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางที่ช่วยให้สามารถตีความเพื่อสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับ“พรรคคอมมิวนิสต์”ในแบบของกริมซีได้อย่างลุ่มลึกและครอบคลุมถึงเนื้อหาได้มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

1. เกิดอะไรขึ้นก่อนที่กริมซีคิดจะจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์?

ทั้งนี้ตัวผู้วิจัยขออารัมภบท⁸ เสียก่อนว่าก่อนที่กริมซีจะตีพิมพ์งานเขียนเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ภายใต้งานเขียนชุด Towards the Communist Party ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองคือในช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 งานเขียนในตำราของ ศฤงคาร พันธุ์พงศ์ (2540) พบว่าภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลงอิตาลีซึ่งเป็นประเทศฝ่ายชนะสงครามแต่กลับพบเจอกับปัญหาเศรษฐกิจในช่วงปี ค.ศ.1913-1920 เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปเนื่องจากผลกระทบของสงครามมีผลทำให้รัฐบาลอิตาลีเกือบจะต้องตกอยู่ในสภาวะล้มละลายอีกทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบทำให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันพวกทหารผ่านศึกซึ่งถูกปลดจากประจำการก็ไม่สามารถหางานทำได้ จึงทำให้อิตาลีตกอยู่ในสภาวะแห่งความวุ่นวายเพราะเกิดการเดินขบวนโดยพวกกรรมกรที่ตกงาน และเกิดการจลาจลซึ่งระบอบไปทั่วเพื่อประท้วงรัฐบาล นอกจากนี้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นจากผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วยังเป็นผลต่อเนื่องมาจากความล้มเหลวทางด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยปัญหาทางด้านเกษตรกรรมซึ่งมีสาเหตุพื้นฐานมาจากความล่าช้าทางด้านเทคนิคการเกษตรและเรื่องของธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิตทางการเกษตร ส่วนปัญหาทางด้านอุตสาหกรรมมีสาเหตุเกิดจากการขาดแคลนเงินทุน การคมนาคมขนส่งที่ยังคงล่าช้าและอิตาลียังขาดแคลนทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะทรัพยากรที่ใช้ทางด้านพลังงานเช่น ถ่านหินและน้ำมันจึงทำให้การทำอุตสาหกรรมในอิตาลียังคงอยู่ในสภาพที่ล่าช้า

นอกจากปัญหาเหล่านี้แล้วผู้วิจัยยังพบว่าอีกหนึ่งปัญหาสำคัญในช่วงเวลาเดียวกันกับงานเขียนของกริมซีคือในช่วงปี 1910s-1920s นั้นอิตาลียังต้องมาพบเจอกับความผิดหวังจากการเจรจาสันติเพราะถึงแม้อิตาลีจะได้รับดินแดน อิสเทรีย (Istria) ทริเอสเต (Trieste) เทรนติโน (Trentino) และดินแดนส่วนใหญ่ของฟิอูเม (Fiume) เป็นสิ่งตอบแทนแต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความพอใจให้แก่รัฐบาล

⁸อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัยได้เคย กล่าว ศึกษา พรรณนา นั้นมีความหมายอย่างมีนัยยะสำคัญกับคำถามหลักของงานวิจัยและวิธีการศึกษาค้นคว้า ดังนั้นบริบทที่ถูกหยิบยกขึ้นมาหรือบริบทของตัวบทในแต่ละช่วงของบทนี้นั้นผู้วิจัยได้พิจารณาไตร่ตรองเป็นอย่างดีแล้วแล้วจะต้องทำให้การตีความเกี่ยวกับคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ของกริมซีได้ถูกตีความออกมาอย่างถูกต้องและเหมาะสมอย่างมากที่สุด โดยต้องสอดคล้องกับแนวทางการตีความ/วิเคราะห์ข้อมูล ตามแนวทางการตีความตามแนวทางอรรถปริวรรตศาสตร์ ตามข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ ที่ถูกนำมาปรับใช้กับการศึกษา/วิจัยตัวบทในครั้งนี้ ดังนั้นบริบทต่างๆที่จะถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ในบทวิเคราะห์นี้ มีจุดประสงค์เพื่อขยายเส้นขอบฟ้าของการทำความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ตัวบทเกิดขึ้นและถูกสร้างขึ้นให้มีความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้นจากงานเขียนของกริมซี ดังนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ขอบฟ้า (Horizon)” ในความหมายที่ 2 ดังกล่าวในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอถึงบริบทเสียก่อนเพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงสาเหตุของการจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ของกริมซี

และประชาชนชาวอิตาลี เพราะดินแดนที่ อิตาลีได้รับไม่ครบตามจำนวนที่อิตาลีได้ทำข้อตกลงไว้กับอังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซียตามสนธิสัญญาลอนดอน (Treaty of London) ที่ได้ทำไว้ในปี ค.ศ.1915 โดยเฉพาะอิตาลีหวังว่าจะได้รับดินแดนบางส่วนของอัลบาเนีย (Albania) และอาณานิคมในภาคพื้นทะเลของเยอรมนี ความผิดหวังดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลอิตาลีถูกโจมตีเป็นอย่างมาก อีกทั้งการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1919 ได้สร้างความผิดหวังให้แก่ชาวอิตาลีที่ต้องการได้ผู้นำที่เข้มแข็งมาเป็นผู้ปกครอง ซึ่งผลกลับปรากฏว่านายลุยจี แฟกตา (Luigi Facta) แห่งพรรคเสรีนิยมอิตาลี (Italian Liberal Party) ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลแต่รัฐบาลก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดการเมืองภายในอิตาลีกำลังเกิดความแตกแยก (ศฤงคาร พันธุ์พงศ์. 2540) ในขณะเดียวกันนั้นเองในช่วงที่สังคมในอิตาลีได้พบกับความวุ่นวายทั้งหลายกระทั่งในช่วงปี ค.ศ.1918-1920 การปฏิวัติของ Soviet ของวลาดีเมียร์ เลนิน (Vladimir Lenin) ก็ได้ปรากฏอยู่ตรงหน้า สำหรับกรัမ်းแล้ว การปฏิวัตินี้กลายเป็นหนทางในการนำไปสู่อำนาจของชนชั้นกรรมาชีพ อีกทั้งกรั้มยังเห็นความเป็นประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพหลังการปฏิวัติของเลนิน (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) หลังจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งจบลงการแรงงานอิตาลีจึงได้ถูกแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลัก ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนการปฏิวัติแบบรัสเซียซึ่งเรียกร้องให้มีการยึดอำนาจรัฐและสร้างสังคมนิยมผ่านการปฏิวัติ ส่วนอีกฝ่ายเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปผ่านสถาบันนิติบัญญัติ

ในช่วงเดียวกันนี้เองกรั้มอยู่ในฐานะบรรณาธิการของวารสาร L'Ordine Nuovo โดยในปี ค.ศ.1919 กรั้มเสนอให้จัดตั้ง“สภาโรงงาน”โดยแนวคิดที่ว่าด้วยสภาโรงงานนั้นจะเป็นทางเลือกแทนระบบสหภาพแรงงานแบบดั้งเดิม กรั้มชี้มองว่าสหภาพแรงงานมักเน้นต่อรองในระดับเศรษฐกิจแต่กลับขาดพลังในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ในทางกลับกันกรั้มชี้เสนอว่าสภาโรงงานควรเป็นพื้นที่ที่แรงงานได้เรียนรู้การจัดการตนเองและฝึกฝนการบริหารองค์กรอุตสาหกรรม สภาดังกล่าวยังไม่เพียงแต่เรียกร้องค่าจ้างหรือผลตอบแทนที่ดีขึ้นแต่ยังมุ่งเน้นควบคุมวิธีการผลิตและสร้างต้นแบบของกรรมาชีพขึ้นเพื่อใช้เป็นองค์กรประชาธิปไตยของแรงงานและเป็น “โรงเรียน” เพื่อสอนประสบการณ์ทางการเมืองและการบริหาร อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองอีกด้วย กรั้มก็ยังเน้นย้ำอีกว่าการปกครองของแรงงานในโรงงานนั้นเป็นก้าวสำคัญสู่การสร้างระบอบสังคมนิยมและชี้ว่าความรู้และทักษะที่สั่งสมจากสภาโรงงานจะช่วยให้แรงงานเข้าใจบทบาทของตนในฐานะผู้สร้างประวัติศาสตร์ไม่ใช่เพียงผู้รับใช้นายทุนเพราะเขาเชื่อว่าการปลดแอกแรงงานต้องอาศัยทั้งการเปลี่ยนแปลงในระดับเศรษฐกิจและการปลุกฝังสำนึกทางการเมือง (Political Consciousness) ซึ่งสภาโรงงานจะช่วยให้ชนชั้นแรงงานตระหนักถึงศักยภาพของตนและพัฒนาความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553) หลังจากที่ยอดเสนอของกรั้มได้ถูกส่งต่อและเผยแพร่ผ่าน L'Ordine Nuovo พบว่าหลังจากที่ยอดเสนอของกรั้มได้ถูกส่งต่อและเผยแพร่ผ่าน L'Ordine Nuovo แล้วนั้นแรงงานในเมือง Turin ต่างลุกฮือด้วยจำนวนกว่า 50,000 คน ในโรงงาน 30 แห่งเพื่อจัดตั้งสภาโรงงานเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ.1919 จนถึงสิ้นปีมีแรงงานเข้าร่วมทั้งสิ้น 150,000 คน (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) แรงงานที่เข้าร่วมนั้นอาจเป็นทั้งการถูกกดขี่จากระบบราชการอิตาลีในขณะนั้นเหล่าแรงงานจึงรวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง เพื่อเรียกร้องให้มีการควบคุมการผลิตโดยตรงจากแรงงาน ซึ่งเป็นความพยายามในการสร้างรูปแบบการปกครองของกรรมาชีพ (Proletarian Governance)

แม้ว่าแรงงานจะยึดโรงงานและควบคุมการผลิตได้ชั่วคราวแต่สุดท้ายรัฐบาลก็สามารถปราบปรามการนัดหยุดงานได้ (Gramsci. 1977: 310-320) เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้กรัสมิ์ตระหนักถึงข้อจำกัดของการต่อสู้เฉพาะในระดับท้องถิ่นเมื่อพรรคสังคมนิยมอิตาลี (ภาษาอังกฤษ: Italian Socialist Party ภาษาอิตาลี: Partito Socialista Italiano, PSI) ซึ่งประกาศว่าเป็นพรรคปฏิวัติกลับไม่ยอมทำอะไรเลยได้แต่ทำตัวเป็นผู้เฝ้าดูเหตุการณ์และไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเหล่าแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถึงอย่างนั้นเหล่าแรงงานแห่งเมืองตูรินก็ได้หมดกำลังใจไปเสียแต่อย่างใด พวกเขาต้านทานการตอบโต้ของนายทุนอย่างเข้มแข็งและยังคงรักษาวินัยจนถึงวินาทีสุดท้าย แม้หลังจากพ่ายแพ้พวกเขายังคงยึดมั่นในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์และการปฏิวัติของโลก (Gramsci. 1977: 310-320) เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้กรัสมิ์เจ็บแค้นเป็นอย่างมากกรัสมิ์และกลุ่มเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เช่น อามาเดโอ บอร์ดิกา (Amadeo Bordiga) ไม่พอใจที่พรรคสังคมนิยมอิตาลี (PSI) ไม่สามารถตัดสินใจได้อย่างชัดเจนว่าจะสนับสนุนการปฏิวัติหรือไม่เมื่อพรรค PSI ไม่ยอมเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์สากล (Comintern) ตามข้อเรียกร้องของเลนิน กรัสมิ์และบอร์ดิกาจึงตัดสินใจแยกตัวออกมาและสรุปได้ว่าจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองปฏิวัติที่สามารถนำการต่อสู้ระดับประเทศได้ (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (PCI) ขึ้นในปี 1921 โดยมีเป้าหมายในการสร้างพรรคแนวลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ที่มีแนวทางปฏิรูปแตกต่างกันออกไปจากพรรคสังคมนิยมอิตาลี

2. พรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรัสมิ์คืออะไร?

งานเขียนใน ภัทรมน สุวพันธุ์ (2564) ได้ให้คำอธิบายสำหรับคำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้นว่า มาร์กซ์ และฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels) ได้ใช้คำนี้เป็นครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกสารสำคัญที่อธิบายถึงหลักการของคอมมิวนิสต์โดยสาระสำคัญ “คำประกาศของคอมมิวนิสต์” ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของสังคมว่าเป็นประวัติการต่อสู้ระหว่างชนชั้นทาสต่อผู้กับนายทาส ไพร่ต่อสู้กับเจ้าของที่ดิน กรรมกรต่อสู้กับนายทุนและในขั้นตอนสุดท้ายกรรมกรซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกขูดรีดมีความต้องการที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการผลิตหรือระบบกรรมสิทธิ์และโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) อันได้แก่ ระบบกฎหมาย การเมือง วัฒนธรรม และระบบความคิด

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากการปฏิวัติรัสเซียในปี 1917 ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นซึ่งเป็นการปฏิวัติที่กรัสมิ์มองเห็นว่ามันเกิดขึ้นในประเทศที่ยังไม่ได้พัฒนาอุตสาหกรรมเต็มที่ กลับขัดกับสิ่งที่มาร์กซ์เคยคาดการณ์ไว้คือการต่อสู้ระหว่างชนชั้น กรัสมิ์ใช้กรณีนี้เป็นหลักฐานว่าการเมืองและอุดมการณ์สามารถเร่งหรือชะลอการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อันแตกต่างจากแนวคิดแบบเศรษฐกิจกำหนดนิยม (Economic Determinism) ซึ่งเป็นแนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์กระแสหลักในยุคของกรัสมิ์เช่น คาร์ล คาทสกี (Karl Kautsky) และ เอ็ดูอาร์ด เบิร์นสไตน์ (Eduard Bernstein) ที่เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมจะเกิดขึ้นเองเมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาไปถึงจุดหนึ่ง (วัชรพล พุทธิรักษา. 2563: 113-114) ซึ่งสำหรับกรัสมิ์กระบวนการดังกล่าวมันได้ละเลยบทบาทของมนุษย์ในกระบวนการปฏิวัติแม้จะไม่ทั้งหมดและเชื่อว่าชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำ (Praxis) โดยอาศัยความได้ว่าการกระทำหรือปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้โดยไม่ต้องรอให้ชนชั้นถูกกดขี่และตื่นรู้ขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนสังคมตามลำดับแบบมาร์กซ์

แม้ชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำอย่างที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นสำหรับกรัမ်းซึ่งชนชั้นกรรมาชีพสำหรับกรัမ်းซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถวิเคราะห์ได้เป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่มีรูปร่างชัดเจน ไม่มีความคิด ไม่มีเจตจำนงและไม่มีมุมมองที่เป็นหนึ่งเดียว (Gramsci. 1977: 348) ฉะนั้นชนชั้นต่าง ๆ จึงต้องมี “เครื่องมือ” ในการแสดงออกและต่อสู้ทางการเมืองซึ่งก็คือ “พรรคของชนชั้นกรรมาชีพ” หรือองค์กรที่สร้างการรวมตัวและสร้างจิตสำนึกชนชั้น โดยกรัမ်းเสนอว่าองค์กรหรือสถาบันที่เสนอตัวเองว่าเป็น “พรรคการเมือง” หรือ “พรรค” จะต้องมีความคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” กล่าวคือมีหลักรัฐธรรมนูญเป็นของตนเองสามารถสร้างและเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับรัฐของตนเองและสามารถสร้างและเผยแพร่โครงการ/นโยบายที่จะเกิดขึ้นภายใต้รัฐบาลของตนในหมู่มวลชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งโครงการ/นโยบายนี้ต้องสามารถทำให้พรรคจัดตั้งรัฐได้ในทางปฏิบัติคือต้องเป็นสถานการณ์/ลายลักษณ์อักษร/การกระทำที่เป็นรูปธรรมโดยใช้คนจริง ๆ และไม่ใช่เพียงจินตนาการโดยออกมาเป็นเพียงคำพูดปากเปล่าที่เป็นเพียงสิ่งนามธรรมเท่านั้น (Gramsci. 1977: 368-371) ซึ่งอาจตีความได้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรัမ်းจะต้องมีความคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” เฉกเช่นเดียวกันกับพรรคการเมือง (แบบทั่วไป) ในแบบที่เขาได้นำเสนอเอาไว้ นอกจากนี้ยังเสนอว่าพรรคคอมมิวนิสต์นั้นต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ (1) โครงสร้างที่มั่นคงและชัดเจนโดยพรรคคอมมิวนิสต์ต้องมีพื้นฐานที่มั่นคงและเป็นอิสระ ไม่ใช่เพียงการรวมตัวของบุคคลที่ไม่มีเป้าหมายและไม่มีความทะเยอทะยานที่ชัดเจนพรรคต้องถูกมองว่าเป็นองค์กรที่มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับทั้งในระดับชาติและระดับสากล (2) การจัดองค์กรแบบปฏิวัติ พรรคต้องมีการจัดองค์กรที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนภารกิจทางการเมืองของการปฏิวัติ ไม่ใช่เพียงการทำงานของสหภาพแรงงานที่มุ่งเน้นผลประโยชน์เฉพาะหน้า (3) การสร้างความเชื่อมโยงกับมวลชน พรรคคอมมิวนิสต์ต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชนชั้นแรงงานโดยไม่เพียงแต่ให้การศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องเปลี่ยนมวลชนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรปฏิวัติที่มีชีวิตเพื่อสร้างพลังที่สามารถท้าทายระบบชนชั้นปัจจุบันได้ (Gramsci. 1977: 363-365)

นอกจากนี้แล้วด้วยความที่กรัမ်းเป็น “ผู้เจริญรอยตามมาร์กซ์”⁹ แนวคิดอันสำคัญประการหนึ่งของกรัမ်းที่สะท้อนได้ถึงความเป็นผู้เจริญรอยตามมาร์กซ์คือชุดของคำอธิบายต่อความตั้งใจที่มีให้กับการก่อตั้งพรรคคือ กรัမ်းเสนอว่าการเกิดขึ้นของพลังประวัติศาสตร์ที่แท้จริงซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ควรเป็นภาพสะท้อนนั้น พรรคคอมมิวนิสต์จึงไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใดจากความว่างเปล่าหากแต่ต้องผ่านสิ่งที่เรียกว่ากระบวนการ “วิภาษวิธี (Dialectic)” เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ พรรคจะต้องก่อรูปผ่านความขัดแย้งเรียนรู้จากความล้มเหลวสะสมพลังจากมวลชนและค่อย ๆ ก่อร่างสร้างตนเองขึ้นเป็นพรรคที่มีจิตสำนึกชัดเจนต่อภารกิจของชนชั้นกรรมาชีพ (Gramsci. 1977: 309) ซึ่งสะท้อนถึงการนำแนวคิดวัตถุนิยมวิภาษวิธีของมาร์กซ์มาใช้ในฐานะวิธีคิดหลัก (Methodological Framework) ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านการจัดตั้งพรรค ด้วยเหตุนี้การเข้าใจพรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัမ်းจึงมิใช่เพียงมองในเชิงการจัดองค์กร แต่ยังต้องเข้าใจผ่านกรอบวิธีคิดแบบวิภาษวิธีวัตถุนิยมที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ จิตสำนึก และวัฒนธรรม

⁹อย่างไรตามผู้วิจัยไม่ได้ยกย่อง คาร์ล มาร์กซ์ เสมือนเป็นอาจารย์ในโลกทางปรัชญาของกรัမ်းแต่เพียงผู้เดียวหากแต่กรัမ်းก็ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดจากนักคิดท่านอื่นด้วยเช่นกัน แต่จากการศึกษาตัวบทของผู้วิจัยจึงจะเห็นว่าพรรคคอมมิวนิสต์ของกรัမ်းนั้นมีความเป็นมาร์กซ์อยู่น้อย

อย่างเป็นองค์รวมเพื่อตระหนักรู้ถึงปัญหาของสังคมแล้วซ้ำเล่า ในการเข้าถึงและเข้าใจปัญหาได้อย่างถ่องแท้พรรคจึงจะก่อตัวขึ้นมาเพื่อทำภารกิจนำพาชนชั้นกรรมาชีพในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมนิยมทุนนิยมสู่สังคมนิยมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง เพราะกรรมาชีพไม่ได้มองพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเพียงแต่องค์กรทางการเมืองแต่ยังมองในฐานะที่เป็นเครื่องมือเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์

นอกจากจัดการนำความรู้สึทางประวัติศาสตร์และการจัดตั้งองค์กรหรือพรรคคอมมิวนิสต์เข้าสู่อำนาจของพลังการผลิตแล้วหน้าที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์สำหรับกรรมาชีพ คือ ยังจะต้องสร้างฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืนเพื่อให้ชนชั้นกรรมาชีพยึดครองอำนาจทางการเมืองได้อย่างมั่นคง (Gramsci. 1977: 305-309) และเมื่อพรรคที่จะเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบทางการเมืองให้กับชนชั้นที่ถูกกดขี่ทั้งหมดโดยจะต้องมีชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์เป็นศูนย์กลาง เพื่อบรรลุเป้าหมายสู่สังคมนิยมมิวนิสต์ เพราะฉะนั้นกรรมาชีพจึงเสนออีกว่าพรรคคอมมิวนิสต์นั้นจะต้องกลายเป็น “พรรคที่ปกครอง (Governing Party)” ซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นอื่น ๆ เป็นพรรคสำหรับชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์ (Communist Proletariat) นำโดยเหล่ากรรมาชีพเท่านั้นจริง ๆ (โดยต้องถูกยอมรับโดยส่วนมากด้วย) พรรคจึงจะเป็นพรรคแห่งการปฏิบัติได้อย่างแท้จริงและแล้วพรรคคอมมิวนิสต์จะกลายเป็นพรรค “ประชาธิปไตย (Democratic Party)”¹⁰ ที่ได้รับความไว้วางใจจากชนชั้นที่ถูกกดขี่ทั้งหมดและต้องคอยหน้าที่รักษาการติดต่อประสานงานหรือการรับฟังเสียงอย่างต่อเนื่องกับทุกกลุ่มของชนชั้นแรงงานด้วยหน้าที่เหล่านี้เองจะเป็นสิ่งที่กรรมาชีพมองว่าเป็นตัวกระตุ้นให้กลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่จากรัฐนายทุนนั้นได้ยอมรับชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์ไปเองโดยปริยายในฐานะชนชั้นผู้ปกครองที่ต้องเข้ามาแทนที่ชนชั้นนายทุนในอำนาจรัฐ โดยการที่พรรคสร้างเงื่อนไขที่ทำให้การปฏิวัติในฐานะการทำลายรัฐนายทุนกลายเป็นสิ่งเดียวกับการปฏิวัติกรรมาชีพ ซึ่งเป็นการปฏิวัติที่ยึดอำนาจคืนจากผู้ยึดครองและเริ่มต้นพัฒนาระเบียบใหม่ในความสัมพันธ์ของการผลิตและการกระจายทรัพยากร (Gramsci. 1977: 305-309)

ฉะนั้นแล้วสำหรับกรรมาชีพเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ได้นำเสนอตัวเองในฐานะที่เป็นพรรคเฉพาะของชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งต้องทำงานเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและกำหนดแนวทางที่ชัดเจนให้กับพลังของการผลิตที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของระบบทุนนิยม กรรมาชีพเสนออีกว่าพรรคจะต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์สามารถยึดครองอำนาจรัฐได้เช่นกันและพรรคนั้นต้องสร้างเงื่อนไขที่ทำให้การปฏิวัติกรรมาชีพสามารถเชื่อมโยงกับการลุกฮือของประชาชนที่ต่อต้านรัฐนายทุนพร้อมกับสร้างเงื่อนไขให้การลุกฮือกลายเป็นการปลดปล่อยโดยแท้จริงจากพลังการผลิตที่แท้จริง ซึ่งได้เติบโตขึ้นจากภายในสังคมทุนนิยมซึ่งได้กดขี่ชนชั้นต่าง ๆ (Gramsci. 1977: 305-309) เสมือนการเปลี่ยนสังคมตามลำดับแบบมาร์กซ์หากแต่กรรมาชีพก้าวข้ามจุดนั้นมาได้โดยเชื่อว่าชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้โดยไม่ต้องรอถึง กระนั้นพรรคคอมมิวนิสต์เองก็จะทำหน้าที่เพื่อสร้างความตื่นรู้แก่ชนชั้นกรรมาชีพควบคู่ไปด้วยกันโดยผ่านสิ่งที่กรรมาชีพเรียกกันว่า “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” (Gramsci. 1977: 305-309) ทั้งนี้

¹⁰ ในมุมมองนี้กรรมาชีพระบบประชาธิปไตยเข้ามาใช้แต่ไม่ได้บอกรับมาใช้

ตีความได้ว่าเพื่อเป็นการสถาปนาชนชั้นปกครองหรือก็คือการสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ¹¹ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิบัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้น อันเป็นอำนาจของมวลชนกรมาชีพและคอมมิวนิสต์เองเพื่อสนับสนุนอำนาจทางการเมืองด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจ และความมุ่งมั่นของมวลชนกรมาชีพเหล่านี้ที่จะนำระเบียบแบบกรมาชีพเข้าสู่โรงงาน ทำให้โรงงานเป็นหน่วยพื้นฐานของรัฐใหม่และสร้างรัฐใหม่ให้เป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ทางอุตสาหกรรมในระบบโรงงาน

นอกจากนี้แล้วในแง่ของยุทธศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัมซึ้นน์ผู้วิจัยได้พบแนวคิดหลักอีกหนึ่งแนวคิดที่กรัมซึ้นน์หยิบยืมมาจากแนวคิดของมาร์กซ์คือ แนวคิดว่าด้วยวัตถุนิยมประวัติศาสตร์หากพิจารณาด้วยแนวคิดดังกล่าวแล้ว โดยความสำคัญของแนวคิดดังกล่าวนั้นเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักปฏิวัติทั่วโลกว่าเป็นหลักสำคัญในการวิเคราะห์ลักษณะสังคมเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมให้สอดคล้องกับการแย่งชิงและแย่งยึดครองของชนชั้น และนำพาการปฏิวัติให้เกิดความสำเร็จ (ภัทรมน สุวพันธุ์, 2564: 76) โดยแนวคิดดังกล่าวได้ปรากฏในตัวบท¹² ภายใต้บริบทในงานเขียนของกรัมซึ้นน์เพื่อการสร้างการตื่นรู้ให้แก่ชนชั้นกรมาชีพ อาจตีความได้ว่ากรัมซึ้นน์ ได้นำแนวคิดดังกล่าวเพื่อใช้ในการดำเนินแผนยุทธศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์ของกรัมซึ้นน์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการสร้างพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสำหรับกรัมซึ้นน์จึงต้องไม่ใช่การรวมตัวของพวกที่ใช้ความกลัวความเกลียดและความรักหรือปฏิบัติตามแนวทางแบบเจ้าผู้ครองนครในแบบของ Machiavelli ทั้งนี้กรัมซึ้นน์ใช้คำว่า Little Machiavelli จากบริบททั้งหมดทำให้ผู้วิจัยตีความได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเจ้าผู้ครองนคร หรือ The Prince ของ Machiavelli (Gramsci, 1977: 305-309) ดังเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

“เราต้องพยายามส่งเสริมการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อย่างเป็นระบบซึ่งไม่ใช้การรวมตัวของนักบวชหัวรุนแรงหรือมาเกียเวลลิตัวเล็ก ๆ แต่เป็นพรรคคอมมิวนิสต์แห่งการกระทำปฏิวัติ พรรคที่สำนึกชัดเจนนึงถึงภารกิจทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรมาชีพ และมีความสามารถในการชักนำชนชั้นกรมาชีพให้บรรลุภารกิจนั้น”

Antonio Gramsci, 1977, p.309

11 “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ตามแนวคิดของ กรัมซึ้นน์ คือ การที่ชนชั้นปกครองสามารถครองอำนาจได้ ไม่เพียงด้วยการใช้กำลังหรือบังคับ แต่ด้วยการทำให้ชนชั้นอื่น ยอมรับและเห็นพ้องโดยสมัครใจ ผ่านอุดมการณ์ วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ จนกลายเป็น “สามัญสำนึก” ของสังคม ดูเพิ่มเติมใน วัชรพล พุทธิธรรมา. (2563). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรัมซึ้นน์: A Survey of Gramsci's Political Thought น.156-167

12 “สำหรับผู้ที่ยึดถืออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ที่ไม่เข้าใจองค์ประกอบพื้นฐานของแนวคิดคอมมิวนิสต์และวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ แต่ดำเนินชีวิตตามความเป็นจริงของการต่อสู้และเข้าใจความเป็นจริงนั้น จงทำความเข้าใจได้เพียงว่าการปฏิวัติในฐานะการพิชิตอำนาจทางสังคมของชนชั้นกรมาชีพสามารถเข้าใจได้เพียงว่าเป็นกระบวนการวิภาษวิธีที่อำนาจทางการเมืองทำให้อำนาจทางอุตสาหกรรมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับสภาโรงงานในฐานะตัวแทนของความเป็นอิสระของผู้ผลิตในด้านอุตสาหกรรมและในฐานะรากฐานขององค์กรเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มันจะเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ครั้งสุดท้ายกับระบบทุนนิยมเนื่องจากมันสร้างเงื่อนไขที่สังคมที่แบ่งแยกชนชั้นถูกกำจัดและการแบ่งแยกชนชั้นใหม่จะกลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางกายภาพ” (Gramsci, 1977: 305-309)

อีกหนึ่งตัวอย่างคือการใช้มวลชนในแบบมากอแบ็ง (Jacobins) ในฝรั่งเศสที่กริมซีเป็นผู้ยกตัวอย่าง (Gramsci. 1977: 305-309) กล่าวคือการใช้ความกลัวและความรุนแรงในการปฏิวัติ เมื่อพิจารณาจากตัวบทที่ผู้วิจัยได้ทำการตีความแล้วจึงจะเห็นได้ว่ากริมซีนั้นได้เน้นย้ำเรื่องของการใช้ความกลัวและความรุนแรงในการนำพามวลชนสู่การเปลี่ยนผ่านสังคมเป็นอย่างมากดังนั้นอย่างที่เราได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่า การสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิวัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกริมซีที่ต้องการเปลี่ยนผ่านสังคมทุนนิยมสู่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ดังนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ที่เป็นของมวลชนผู้ซึ่งก่อตั้งพรรคด้วยความพยายามของพวกเขาเองนั้นที่จะมุ่งมั่นที่จะปลดปล่อยตนเองจากการกดขี่ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างอิสระผ่านการจัดองค์กรเศรษฐกิจสังคมและหากพิจารณาจากที่กริมซีเสนอว่า ต้องเป็นพรรคที่มีการกระทำปฏิวัติแบบคอมมิวนิสต์ พรรคที่มีจิตสำนึกชัดเจนในพันธกิจทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรรมาชีพ ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งตัวพรรคและมวลชนได้ตื่นรู้และรับรู้ถึงศัตรูของชนชั้นผ่านสิ่งที่กริมซีเสนอไว้ดังที่เราได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นคือ การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกต่อการต่อสู้ของชนชั้นในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาอันต้องนำพาสังคมสู่การปลดแอกจากสังคมทุนนิยมสู่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตามสำหรับกริมซีแล้วเมื่อเกิดการเปลี่ยนผ่านสังคม กริมซีตระหนักดีอยู่แล้วว่าความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชนชั้นกรรมาชีพนั้นไม่ใช่สิ่งที่ยั่งยืนแต่อยู่เพียงช่วงสั้น ๆ ที่เกิดจากการปฏิวัติเท่านั้นมวลชนที่ขาดประสบการณ์เกี่ยวกับเจตจำนงและอำนาจ จะถูกฮือเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเป็นกลุ่มเพื่ออำนาจต่อรองบางอย่างอย่างง่ายดาย แม้จะดูเป็นปรปักษ์หรือก่อเกิดความวุ่นวายแต่เป็นผลพวงตามธรรมชาติของการปฏิวัติที่ทำให้โครงสร้างเดิมถูกทำลายลงซึ่งตัวกริมซีเองก็ยังอธิบายว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็น “ผลพวงของการตอบโต้ (A Consequence Of Reaction)” โดยเกิดขึ้นจากความล้มเหลวของรัฐในการจัดการปัญหาในประเทศชนชั้นแรงงานมีความรับผิดชอบในการเผชิญหน้ากับความล้มเหลวของรัฐซึ่งสะท้อนถึงบทบาทที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ในการสร้างการเปลี่ยนแปลง (Gramsci 1977: 330-339) เพื่อให้สังคมเป็นระเบียบกริมซีจึงเสนอว่า “พรรคคอมมิวนิสต์” จะมีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้นแรงงานและชนชั้นต่าง ๆ และทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประวัติศาสตร์สำหรับการเปลี่ยนผ่านสังคมฉะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ต้องทำให้หรือกำหนดให้ชนชั้นแรงงานเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ตาม” ไปสู่ “ผู้ริเริ่ม” และจากแรงงานที่ไม่มีเป้าหมายไปสู่แรงงานที่มีจุดมุ่งหมายซึ่งพรรคจะช่วยสร้างโครงสร้างที่เหมาะสมสำหรับการเกิดรัฐของคณาชนโดยพรรคจะต้องช่วยให้แรงงานค้นพบตำแหน่งและบทบาทของตนในสังคมใหม่ซึ่งเป็นก้าวแรกสู่การก่อเกิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์โดยผ่านช่วงที่กริมซีเรียกว่า ช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) เพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมาชีพโดยต้องใช้รัฐของกรรมาชีพเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแต่เมื่อถึงในท้ายที่สุดแล้วเมื่อถึงปลายทางของสังคมแล้วกริมซีเสนอว่า องค์กรที่คอยปกป้องชนชั้นกรรมาชีพจะต้องค่อย ๆ สลายตัวไปอย่างเป็นระบบ ควบคู่ไปกับการสลายตัวของชนชั้นและผู้คนหรือแรงงานจะกลายมาเป็นมนุษยชาติด้วยกันทั้งหมด (Gramsci. 1977: 305)

ทั้งนี้อย่างที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าการ “รักษาสัจตวิญญานแห่งการปฏิวัติให้คงอยู่ในมวลชน” และการ “สร้างผู้นำจากชนชั้นกรรมาชีพ” สะท้อนถึงความเชื่อที่ว่า การเปลี่ยนแปลงต้องมาจากชนชั้นล่าง ไม่ใช่จากชนชั้นปกครอง ซึ่งสำหรับกริมซีผู้ที่จะนำพาชะตากรรมของชนชั้นกรรมาชีพและ

รักษาไว้ซึ่งความเชื่อในตัวพรรค กรัสม์ชี้ให้เห็นความสำคัญกับกลุ่มที่เขาเรียกว่ากลุ่มหัวหอกปฏิวัติ (Proletarian Vanguard) ในฐานะผู้นำทางอุดมการณ์ซึ่งคล้ายกับแนวคิดของเลนิน (Leninism) ที่เชื่อว่าการปฏิวัติจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีพรรคแนวหน้าที่ตั้งตัวอย่างมีวินัยและมีจิตสำนึกทางการเมืองสูง อย่างไรก็ตามกรัสม์ชี้แจงเน้นว่ากลุ่มนี้ต้องเชื่อมโยงกับมวลชนอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงการสั่งการจากเบื้องบน (Gramsci, 1977: 347-349) ฉะนั้นแล้วพรรคคอมมิวนิสต์สำหรับกรัสม์ขึ้นนั้นจึงต้องมีโครงสร้างที่เป็นหนึ่งเดียวและมีความเป็นศูนย์กลางที่เข้มแข็งต้องมีการจัดเตรียมกำลังคน เครื่องมือ และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อควบคุมและจัดระเบียบสังคมรวมถึงการดำเนินการอย่างต่อเนื่องในการชักชวนและโฆษณา เพื่อสร้างการตื่นรู้ (ทัศนคติ เจตจำนง อุดมการณ์) ในหมู่มวลชน ฉะนั้นพรรคจึงต้องกระทำการรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของชนชั้นแรงงานเอาไว้และสร้างช่องทางให้ชนชั้นกรรมาชีพสามารถจัดตั้ง “รัฐ” ของคนงานและสร้าง “เงื่อนไข” ให้กับการเกิดสังคมคอมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง เพราะในมุมมองของกรัสม์พรรคคอมมิวนิสต์ไม่ได้เป็นเพียงองค์กรทางการเมืองแต่เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนผ่านของประวัติศาสตร์ซึ่งจะช่วยสร้างสังคมใหม่ที่มีเสรีภาพโดยเสรีภาพที่ไม่ใช่แค่การมีโอกาสดำเนินการแต่เป็นผลลัพธ์ของเงื่อนไขทางสังคมที่ถูกจัดระเบียบให้เอื้อต่อเสรีภาพที่แท้จริง และความเป็นธรรมเป็นรากฐานผ่านการจัดระเบียบ เจตจำนงและพลังของชนชั้นกรรมาชีพอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยที่พรรคคอมมิวนิสต์จะต้องเป็นแกนนำที่หล่อเลี้ยงและสร้างแรงบันดาลใจให้กับชนชั้นแรงงานและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรวมพลังและการต่อสู้ของชนชั้นแรงงานเพื่อปลดแอกตัวเองจากการกดขี่

สรุป

บทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของอันโตนิโอ กรัสม์ คือเครื่องมือเปลี่ยนผ่านทางประวัติศาสตร์สู่สังคมคอมมิวนิสต์ ในบรรดานักคิดมาร์กซิสต์รุ่นหลัง อันโตนิโอ กรัสม์ (Antonio Gramsci) ได้พัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ให้มีความซับซ้อนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเขาไม่ได้มองพรรคในฐานะองค์กรทางการเมืองทั่วไปเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับบทบาทของพรรคในฐานะ “เครื่องมือทางประวัติศาสตร์” ที่มีหน้าที่ในการจัดระเบียบเจตจำนง การสร้างจิตสำนึกและการนำพาชนชั้นกรรมาชีพไปสู่การปลดแอกและสถาปนารัฐใหม่ของแรงงานอย่างแท้จริง สิ่งที่กรัสม์ชี้ได้วิพากษ์แนวคิดเศรษฐกิจกำหนดนิยมแบบดั้งเดิมของมาร์กซ์ คือการเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาถึงจุดสูงสุด แต่กรัสม์กลับมองว่าการเมืองและอุดมการณ์มีบทบาทสำคัญในการเร่งหรือชะลอการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือสังคมได้ตัวอย่างเช่น การปฏิวัติรัสเซียปี 1917 ที่ได้เกิดขึ้นในประเทศที่ยังไม่พัฒนาอุตสาหกรรมเต็มที่จึงขัดกับสิ่งที่มาร์กซ์เคยคาดการณ์ไว้ กรัสม์จึงเสนอว่าการปฏิวัติไม่จำเป็นต้องรอให้เงื่อนไขทางวัตถุพร้อมแต่ต้องอาศัย “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” ของชนชั้นแรงงานเป็นสำคัญกล่าวคือการพัฒนาปัจจัยทางวัตถุและจิตสำนึกหรือการตื่นรู้ไปพร้อม ๆ กัน

ดังนั้นพรรคคอมมิวนิสต์จึงองค์กรนำทางของชนชั้นกรรมาชีพ ในทัศนะของกรัสม์พรรคคอมมิวนิสต์ไม่ควรเป็นเพียงองค์กรทางการเมืองแบบ “พรรคที่ปกครอง (Governing Party)” เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นพรรคที่ยึดโยงกับชนชั้นกรรมาชีพจริง ๆ เป็น “พรรคของแรงงาน” ที่มีภารกิจชัดเจนในการสร้างจิตสำนึก การจัดตั้งและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม พรรคต้องมีแนวคิดเกี่ยวกับรัฐของตนเอง มีโครงการที่เป็นรูปธรรมและสามารถดำเนินการได้จริง ไม่ใช่เพียงจินตนาการลอย ๆ

หรือคำสัญญาทางวาทกรรม โดยหนึ่งในแนวคิดสำคัญของยุทธศาสตร์ของพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั้มซีคือการยึดอำนาจโดยฉันทามติไม่ใช่เพียงกำลัง กรั้มซีเชื่อว่าพรรคต้องทำงานผ่านวัฒนธรรม การศึกษา และการสื่อสาร เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการปฏิวัติและทำให้ชนชั้นแรงงานถูกยอมรับจากกลุ่มชนชั้นอื่น ๆ ที่ถูกกดขี่ พรรคจึงต้องมีโครงสร้างที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกประวัติศาสตร์ และเชื่อมโยงกับมวลชนอย่างแท้จริงไม่ใช่แยกตัวอยู่เพียงในระดับผู้นำ

อย่างไรก็ตามการปฏิวัติไม่ใช่เพียงการล้มรัฐแต่คือการสร้างระเบียบใหม่ สำหรับกรั้มซีการปฏิวัติไม่ใช่แค่การโค่นล้มรัฐบาลทุนแต่คือกระบวนการสร้างระเบียบใหม่ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พรรคต้องมีหน้าที่สร้างเงื่อนไขให้ชนชั้นกรรมาชีพสามารถสถาปนา “รัฐของตน” ได้โดยเฉพาะการจัดองค์กรการผลิต การกระจายทรัพย์สินและการจัดระเบียบอุตสาหกรรมให้เป็นหน่วยพื้นฐานของรัฐใหม่ ซึ่งสะท้อนแนวคิดที่ว่าโรงงานไม่ใช่แค่ที่ผลิตสินค้าแต่เป็นฐานของอำนาจในสังคมใหม่ โดยต้องมี “หัวหอกปฏิวัติ (Proletarian Vanguard)” ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของเลนิน ที่ว่าพรรคแนวหน้าต้องมีวินัยสูง มีจิตสำนึกชัดเจนและพร้อมชี้นำมวลชน แต่กรั้มซีเน้นย้ำว่าหัวหอกนี้ต้องเชื่อมโยงบกับมวลชน ไม่ใช่สั่งการจากเบื้องบนเพียงอย่างเดียว พวกเขาต้องเป็นผู้นำทางอุดมการณ์ที่มาจากมวลชนเองและเข้าใจประสบการณ์ของชนชั้นแรงงานอย่างลึกซึ้ง สุดท้ายกรั้มซีมองว่าพรรคคอมมิวนิสต์ต้องไม่ใช่เพียงองค์กรเพื่ออำนาจแต่เป็นพลังทางประวัติศาสตร์ที่หล่อหลอมเจตจำนงของชนชั้นแรงงาน ช่วยให้แรงงานตระหนักถึงบทบาทของตนเองในสังคมใหม่และเป็นกลไกในการสร้างเงื่อนไขทางสังคมที่จะนำไปสู่เสรีภาพและความยุติธรรมอย่างแท้จริง พรรคต้องรักษาโครงสร้างของชนชั้นแรงงาน จัดระเบียบพลังทางเศรษฐกิจ สร้างการครองอำนาจนำ และทำให้การปฏิวัติเป็นกระบวนการที่ทั้งถูกต้องชอบธรรมและยั่งยืน

คุณูปการของการศึกษาสู่การทำใจ “ลัทธิมาร์กซ์” ในแบบของ “กรั้มซี”

อย่างที่เกริ่นไว้ในเบื้องต้นความว่าสำหรับคำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้น มาร์กซ์ และฟรีดริช เองเกิลส์ (Friedrich Engels) ได้ใช้คำนี้เป็นครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 และหากพิจารณาจากบทความ “The Revolution Against Capital” หรือ “การปฏิวัติอันเป็นการต่อต้านหนึ่งเดียวด้วยทุนของมาร์กซ์” แล้วซึ่งตีพิมพ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 1917 บทความนี้แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของกรั้มซีที่ต่อต้านแนวคิดกำหนดนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism) แบบมาร์กซ์ โดยในครั้งหนึ่งในโลกของปรัชญาเคยมีปราชญ์ทางโลกปรัชญาเคยจารึกไว้ว่า

“กรั้มซีทำให้ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีลักษณะที่ ‘สมดุล’ ระหว่างพลังจากปัจจัยต่าง ๆ กรั้มซีไม่ได้ละทิ้งความสำคัญของโครงสร้างส่วนล่างขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดกับโครงสร้างส่วนบนควบคู่กันไปกับการให้คุณค่ากับ ‘มนุษย์’ ในฐานะผู้สร้างสรรค์ปัจจัยทั้งหมดในประวัติศาสตร์”

จูเลียน ซอริน (อ้างถึงใน วัชรพล พุทธรักษา. 2563: 215)

และเช่นเดียวกันกับงานเขียนชุด Towards The Communist Party ของกรั้มซีที่ ทำให้ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีลักษณะที่ “สมดุล” ระหว่างพลังจากปัจจัยต่างๆ โดยงานเขียนชุดดังกล่าวนี้เองก็ได้ปรากฏแนวคิด มุมมอง ของมาร์กซ์ที่ถูกนำมา ปรับเปลี่ยน ประยุกต์ใช้ในเชิงทฤษฎีหรือเป็นแนวทาง มาเป็นใน

แบบของกรัสม์ซึ่งจากการศึกษาตัวบทจากงานเขียนชุดดังกล่าวแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกรัสม์ซึ่งจะเห็นได้ว่า สำหรับมาร์กซ์ผู้ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานแนวคิด “คอมมิวนิสต์” ครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกสาร สำคัญที่อธิบายถึงหลักการของคอมมิวนิสต์สาระสำคัญ “คำประกาศของคอมมิวนิสต์” คือแนวคิดว่าด้วยวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) โดยแนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นว่ากิจกรรมการผลิตหรือวิถีการผลิตของมนุษย์เป็นรากฐานความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันทางสังคมของมนุษย์ขึ้นมา มาร์กซ์เชื่อว่าประวัติศาสตร์ถูกขับเคลื่อนด้วยประวัติการต่อสู้ ความขัดแย้งทางชนชั้น (Class Struggle) ระหว่างชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิต (นายทุน) และชนชั้นแรงงาน ตลอดถึงความเป็นไปในทางสังคมและการเมือง ระบบเศรษฐกิจ (Base) หรือโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปอันประกอบด้วยพลังการผลิต (Forces of Production) ได้แก่ เทคโนโลยี เครื่องมือ แรงงาน ความรู้ ฯลฯ ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเช่น นายทุนกับแรงงาน ชุนนางกับชาวนา ฯลฯ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เช่นกำหนดโครงสร้างสังคม การเมือง และอุดมการณ์และในขั้นตอนสุดท้ายกรรมกรซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกขูดรีดมีความต้องการที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการผลิตหรือระบบกรรมสิทธิ์และโครงสร้างส่วนบนผ่านการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ มาร์กซ์เสนอว่า ระบบทุนนิยม (Capitalism) จะพังทลายลงเมื่อชนชั้นกรรมาชีพลุกขึ้นปฏิวัติ โดยมาร์กซ์มองระบบทุนนิยมว่าจะถูกทำลายตัวเองจากความตึงเครียดภายในและความขัดแย้งกันระหว่างผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกกดขี่กับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนายทุนที่เห็นแก่ตัวและมองชนชั้นแรงงานเป็นเพียงเครื่องจักรในการผลิต แรงงานจะตระหนักถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบ (Class Consciousness) ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ และแทนที่ด้วยระบบใหม่คือสังคมนิยมหลังจากการปฏิวัติ จะมีช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) เพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมคอมมิวนิสต์ เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมกรโดยไม่ต้องใช้รัฐของกรรมกรเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ นำไปสู่สังคมไร้ชนชั้นเมื่อชนชั้นหมดไป รัฐก็จะ “เหี่ยวเฉาไป (Withering Away of the State)” และสังคมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้น

ขณะเดียวกันงานเขียนในช่วงดังกล่าวได้ช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ ในแบบของกรัสม์ซึ่งนี้ สำหรับกรัสม์ที่ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิด/ทฤษฎีของมาร์กซ์โดยเน้นที่บทบาทของวัฒนธรรมและอุดมการณ์ในขณะที่มาร์กซ์เสนอไว้ในข้างต้นที่กล่าวว่าแรงงานจะต้องตระหนักถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบ (Class Consciousness) และลุกขึ้นปฏิวัติแต่จุดเน้นสำคัญสำหรับกรัสม์คือการต่อสู้ด้วยอุดมการณ์โดย “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” ทั้งนี้เองก็สืบเนื่องมาจากแนวคิดว่าด้วยวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) สาระสำคัญจากคำประกาศของคอมมิวนิสต์ ซึ่งมาสู่การกำหนดยุทธศาสตร์ของกรัสม์ซึ่งเช่นเดียวกัน โดยแนวคิดดังกล่าวมีผลอย่างยิ่งกับการทำให้เห็นว่ากิจกรรมการผลิตหรือวิถีการผลิตของมนุษย์เป็นรากฐานความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันทางสังคมของมนุษย์ขึ้นมาสำหรับมาร์กซ์แล้วมันคือปัจจัยการผลิตต่าง ๆ แต่สำหรับกรัสม์แล้วโครงสร้างส่วนบนไม่ได้เป็นเพียงผลลัพธ์ของเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลย้อนกลับต่อโครงสร้างพื้นฐาน จึงจะเห็นได้จากคำอธิบายว่าพรรคคอมมิวนิสต์ของกรัสม์ต้องเข้าใจว่าการปฏิวัติไม่สามารถ

เกิดขึ้นได้เพียงแค่เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ แต่ต้องเปลี่ยนผ่านอำนาจจากอำนาจในมือของชนชั้นนายทุนสู่ชนชั้นกรรมาชีพ ทั้งนี้ว่าด้วยการสถาปนาอำนาจนั้นต้องสถาปนาอำนาจตนเอง (ชนชั้นกรรมาชีพ) ให้เป็นชนชั้นปกครองในแวดวงการเมือง วัฒนธรรม และ จริยธรรม การสถาปนาชนชั้นปกครองก็คือการสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิบัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้น อันเป็นหน้าที่ภารกิจสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั่มซีที่ไม่ได้เกิดมาลอย ๆ แต่ต้องเกิดจากกระบวนการวิภาษวิธีที่กรั่มซีนำแนวคิดมาร์กซ์มาปรับใช้อันพรรคต้องตระหนักรู้ถึงปัญหาของสังคม เข้าถึงและเข้าใจปัญหาได้อย่างถ่องแท้พรรคจึงจะก่อตัวขึ้นมาเพื่อทำการกิจนำพาชนชั้นกรรมาชีพในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมระบบทุนนิยมสู่สังคมคอมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามการสถาปนาอำนาจดังกล่าวยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทของอุดมการณ์ (Ideology) และวัฒนธรรม (Culture) มากกว่าบทบาทของปัจจัยทางการผลิตที่มีผลต่ออุดมการณ์แบบมาร์กซ์ท้ายที่สุดแล้วสำหรับกรั่มซีเมื่อชนชั้นกรรมาชีพลุกขึ้นมาต่อสู้กับชนชั้นนายทุนโดยการปฏิบัติ พรรคต้องสร้างเงื่อนไขที่ปฏิบัติต้องเป็นครั้งเดียวและการลุกฮือของประชาชนที่ลุกขึ้นมาต่อต้านรัฐนายทุนนั้นจะต้องพบกับพลังที่จัดระเบียบเอาไว้อย่างดีแล้วทั้งในแง่ของการตื่นรู้และพลังทางกายภาพและเช่นเดียวกันกับมาร์กซ์การเข้ามาแทนที่ด้วยระบบใหม่คือสังคมนิยมหลังจากการปฏิบัติ จะมีช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) ซึ่งเป็นสิ่งที่กรั่มซีเชื่อมั่นอย่างยิ่งว่าจะต้องผ่านช่วงเวลาดังกล่าวเพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมคอมมิวนิสต์ เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมาชีพโดยต้องใช้รัฐของกรรมาชีพเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจนำไปสู่สังคมไร้ชนชั้นเมื่อชนชั้นหมดไป รัฐก็จะ “เหี่ยวเฉาไป (Withering Away of the State)” และสังคมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้นเฉกเช่นเดียวกันกับสิ่งที่มาร์กซ์ได้คิดเอาไว้ แต่สิ่งที่แตกต่างกันออกไปคือการสถาปนาอำนาจที่กล่าวไว้ในข้างต้นมีผลอย่างยิ่งกับสังคมหลังการปฏิบัติ เพราะพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั่มซีนั้น มีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้น อันต้องเป็นที่ยอมรับกันได้ในทุก ๆ ชนชั้น จึงต้องผ่านการสถาปนาอำนาจดังกล่าวขึ้นมาก่อนในช่วงกระทำการปฏิบัติ เพราะในฐานะพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั่มซียังต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประวัติศาสตร์สำหรับการเปลี่ยนผ่านสังคมด้วยเช่นกันซึ่งจะเป็นหน้าที่ที่จะนำพาให้ชนชั้นกรรมาชีพเกิดรัฐของตนเองโดยพรรคจะต้องช่วยให้แรงงานค้นพบตำแหน่งและบทบาทของตนในสังคมใหม่ซึ่งเป็นก้าวแรกสู่การก่อเกิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์

จึงจะเห็นได้ว่าจากการศึกษาคุณูปการที่ได้รับอย่างแท้จริงคือการทบทวนตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและส่วนบนสำหรับกรั่มซีที่ทำให้ทฤษฎีมาร์กซ์ได้เติมเต็มมิติของการเมืองเชิงวัฒนธรรมด้วยซึ่งยังคงเป็นประเด็นที่ยังถูกพูดถึงในแวดวงวิชาการ ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาการเมืองวัฒนธรรมในยุคหลังถึงปัจจุบันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตามการเติมเต็มมิติของการเมืองเชิงวัฒนธรรมของกรั่มซีนี้เองที่เป็นการเสริมสร้างสมดุลแนวคิดของมาร์กซ์อันเป็นคุณูปการหลักที่กรั่มซีมอบให้กับทฤษฎีมาร์กซ์

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่าแนวคิดของกรัมนี่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเข้าใจการเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะในแง่ของกระบวนการสร้างอำนาจและบทบาทของพรรคการเมืองในการเปลี่ยนแปลงสังคม งานวิจัยฉบับนี้ช่วยให้เห็นแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์พรรคการเมือง ขบวนการปฏิวัติ และการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะในประเด็นการสร้างอำนาจผ่านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิดการครองอำนาจนำของกรัมนี่ กรัมนี่เห็นว่าพรรคการเมืองไม่ใช่เพียงเครื่องมือของชนชั้นกรรมาชีพ แต่ต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างชนชั้นต่าง ๆ โดยการสร้างแกนนำหรือผู้นำที่เกิดจากภาคประชาชนเองและมีศักยภาพในการเชื่อมโยงอุดมการณ์เข้ากับการปฏิบัติจริง ตัวอย่างเช่น ในอิตาลีหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กรัมนี่สนับสนุนการจัดตั้งสภาโรงงาน (Factory Councils) เพื่อสร้างพื้นที่ประชาธิปไตยของชนชั้นแรงงานไม่ใช่เพียงการต่อสู้เรื่องค่าแรงหรือเงื่อนไขการทำงานแต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ของการมีส่วนร่วมและการมีอำนาจนำทางสังคม ในบริบทสมัยใหม่ตัวอย่างของพรรคการเมืองที่พยายามสร้างอำนาจนำจากฐานประชาชน เช่น พรรคแรงงานอังกฤษ (Labour Party) ภายใต้ Jeremy Corbyn (2015–2020) ได้พยายามระดมฐานแกนนำจากสหภาพแรงงาน ขบวนการนักศึกษาและประชาชนทั่วไป โดยเน้นการเชื่อมโยงอุดมการณ์สังคมนิยมกับกิจกรรมทางการเมืองระดับท้องถิ่น ผ่านนโยบาย grassroots campaigning และการใช้โซเชียลมีเดียเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างเข้มแข็ง

เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎีแล้วแนวคิดของกรัมนี่ยังสามารถใช้วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายและนโยบายความร่วมมือระหว่างองค์กรและสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะเครือข่ายที่มีรากฐานจากประชาชน เช่น สหภาพแรงงาน ชุมชนท้องถิ่น หรือองค์กรวัฒนธรรมย่อย ซึ่งช่วยให้พรรคหรือขบวนการทางสังคมสามารถสร้างอำนาจนำอย่างยั่งยืน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ Movimiento al Socialismo (MAS) ของโบลิเวีย ภายใต้การนำของ Evo Morales พรรคไม่ได้อาศัยโครงสร้างพรรคเพียงอย่างเดียว แต่ผนวกเครือข่ายชุมชนพื้นเมืองและสหภาพแรงงานเกษตรเข้ามาเป็นฐานทางสังคม ทำให้สามารถสร้างอำนาจนำทางสังคมที่กว้างขวางและยั่งยืน แต่สำหรับบริบทไทยแนวคิดของกรัมนี่อาจถูกนำมาใช้วิเคราะห์ว่าพรรคการเมืองหรือขบวนการทางสังคมสามารถสร้างอำนาจนำและความร่วมมือระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ได้อย่างไร การสร้างแกนนำที่มาจากภาคประชาชน การเชื่อมโยงอุดมการณ์เข้ากับการปฏิบัติในระดับท้องถิ่น หรือการออกแบบกลยุทธ์เครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ล้วนเป็นแนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ แม้บทบาทและบริบทของงานเขียนกรัมนี่เกิดขึ้นในยุโรป แต่หลักการเกี่ยวกับการการสร้างแกนนำที่มาจากภาคประชาชน ครองอำนาจนำและการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองยังคงให้ข้อเสนอแนะที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาพรรคการเมืองไทยและการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมในยุคปัจจุบัน งานวิจัยฉบับนี้จึงไม่เพียงช่วยให้เห็นแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์พรรคการเมืองและขบวนการปฏิวัติ แต่ยังเป็นกรอบสำหรับนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการทำความเข้าใจกลไกของพรรคการเมือง อำนาจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

- กมลเศ โปธิกนิษฐ และ ธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์. (2564). การเว้นระยะห่างทางสังคม ระยะห่างทางชนชั้นกับการกลายเป็นกลุ่มผู้มีสถานะรอง: กรณีศึกษากลุ่มผู้ค้าในตลาดสดในเขตเทศบาลพิษณุโลก. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2565, จาก https://sac-research.sac.or.th/uploads/article//2021_20210217115046-1.pdf
- กาญจนา แก้วเทพ. (2526). ลัทธิมาร์กของกรีมซี. *วารสารธรรมศาสตร์*. 12(2): 104-122
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ. (2551). การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทยจาก พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2549. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- กุลชีพ วรพงษ์. (2525). ทำไมใคร ๆ จึงสนใจกรีมซี. *ปาจารย์สาร*. 9(4).
- นิติ ณีภาณูญ. (2556). “ความจริง” และ “วิธีการ”: แนวคิดการตีความตัวของ Hans-Georg Gadamer. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 16 (มกราคม-ธันวาคม 2556): 1–20.
- นิติลักษณ์ แก้วจันดี. (2561). ผู้ชายในกฎหมายโบราณอีสาน: มองมุมใหม่ผ่านแนวคิดเชิงวิพากษ์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 14(1): 193-225.
- ปิยะ กิจถาวร. (2565). ความสุขในทัศนะของประชาชน พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: มุมมองผ่านแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony). *วารสารวาระการเมืองและสังคม*. 1(1): 1-11
- ภัทรมน สุวพันธุ์. (2564). วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ รากฐานทางปรัชญาและคุณูปการในการเปลี่ยนแปลงสังคม. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*. 2(1): 73-97
- วัชรพล พุทธรักษา. (2553). อันโตนิโอ กรีมซีกับแนวความคิดสภาพโรงงาน. *วารสารยุโรปศึกษา*. 18(2): 52–79.
- _____. (2563). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรีมซี: A Survey of Gramsci's Political Thought. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.
- วัชรุณี ชื้อสตัย. (2558). ระบบแม่ [กะเทย]: ศิลป์และศาสตร์การครองอำนาจนำในสังคมกะเทยไทย. *วารสารศิลปศาสตร์*. 15(2): 101-118
- ศฤงคาร พันธุ์พงศ์. (2540). *ประวัติศาสตร์ยุโรป 2*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2525). อันโตนิโอ กรีมซีกับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่. *ปาจารย์สาร*. 8(6).
- Baldacci, M. (2025). *Gramsci e l'educazione Critica Nella Società Contemporanea*. Roma: Carocci.
- Fiorelli, G. (2526). *La vie de Antonio Gramsci [ชีวิตของอันโตนิโอ กรีมซี]*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. 2nd ed. London: Continuum.
- Germain, R., & Kenny, M. (1998). Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians. *Review of International Studies*. 24(1): 3–21. <https://doi.org/10.1017/S0260210598000035>

- Gramsci, A. (1977). Split or ruin. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 363–365). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The workers’ state. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 368–371). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). Two revolutions. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 305–309). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The communist party. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 330–339). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). Political capacity. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 347–349). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The Turin Factory Councils Movement. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 310–320). London: Lawrence and Wishart.
- Ives, P., & Short, B. (2013). **Gramsci, Language, and Translation**. Lanham, MD: Lexington Books.
- Karabel, J. (2525). **Revolutionary contradictions: Antonio Gramsci and the problem of intellectuals** [ความขัดแย้งของการปฏิบัติ: อันโตนิโอ กรัมสกีกับปัญหาของปัญญาชน]. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- Lin, C. (2022). **The Crisis of Socialist Modernity: The Gramscian Challenge in China**. Leiden: Brill.
- Merli, F. (2012). Gramsci and the Italian Communist Party: Culture, Politics, and Hegemony. *Journal of Modern Italian Studies*. 17(4): 451–467. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2012.xxxxx>
- Mayo, P. (2008). **Gramsci, Freire and Adult Education: Possibilities for Transformative Action**. London: Zed Books.
- Rohmann, C. (2000). **The Dictionary of Important Ideas and Thinkers**. New York: Random House.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.). **Marxism and the Interpretation of Culture**. Urbana, IL: University of Illinois Press.

สำนึกในถิ่นที่อยู่ในชุมชนริมน้ำอัมพวา Sense of Place in Ampawa Waterfront Community

ธนวดี ละม่อม¹ และสุพิชชา โตวิวิชญ์²

Tanawadee Lamom and Supitcha Tovivich

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสำนึกในถิ่นที่อยู่ในของผู้อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวาที่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการเปลี่ยนแปลงนี้จะส่งผลกระทบต่อสำนึกในถิ่นที่อยู่อย่างไร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ การสำรวจสภาพทางกายภาพ รวมถึงการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการทำแผนที่การรับรู้ขอบเขตชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนมาเกินกว่าครึ่งชีวิตของตน จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่รับรู้ขอบเขตพื้นที่ชุมชนโดยใช้ปัจจัยที่จับต้องได้ คือ คนรู้จัก สะพาน เขตการปกครอง ร่วมกับปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ คือ ความคุ้นเคยในพื้นที่และการดำเนินชีวิตประจำวันในพื้นที่เป็นตัวกำหนดขอบเขต โดยขอบเขตการรับรู้ตามความรู้สึกส่วนใหญ่จะไม่ตรงกับขอบเขตชุมชนที่รัฐกำหนด การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สำคัญ คือ การตัดถนนและขอย่อยเข้ามาในพื้นที่ตลาดน้ำทำให้มีทางเข้าออกจากชุมชนเพิ่มมากขึ้นและพื้นที่ใช้ชีวิตประจำวันมีขนาดเล็กลง ส่งผลต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่อยู่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่อยู่ในของชุมชนริมน้ำ คือ การรับรู้ขอบเขตชุมชนที่แคบลง และลดโอกาสที่จะจะได้พบปะทางสังคมสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนรู้จักในชีวิตประจำวันผ่านพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชน เช่น ทางเท้าหน้าบ้านน้อยลง ในมิติด้านความรู้สึกผูกพันนั้น การสร้างสถานที่ท่องเที่ยว คือ อุทยาน ร.2 ที่มีการกิจกรรมและการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ส่งผลต่อความรู้สึกผูกพันต่ออุทยาน ร.2

คำสำคัญ: สำนึกในถิ่นที่อยู่ใน ชุมชนริมน้ำ การรับรู้อัตลักษณ์ชุมชน ความรู้สึกผูกพัน

¹ นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

Ph.D. Student in Vernacular Architecture and Built Environment Program, Department of Vernacular Architecture and Built Environment, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok.

² รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok.

Corresponding author email: bewbastic@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 16 January 2025, Revised 12 March 2025, Accepted 10 June 2025

Abstract

This research examines the sense of place in the Amphawa waterfront community, which has increasingly transformed into a tourist destination, and investigates how this transformation affects local residents' sense of place. A qualitative research design was employed, incorporating community-related documents, photographs, aerial imagery, and physical surveys. Additional data were collected through in-depth interviews and perception mapping with long-term community residents who have lived in the area for more than half of their lives. The data were analyzed using content analysis, and the findings are presented descriptively. The study reveals that most residents perceive community boundaries through tangible elements such as social acquaintances, bridges, and administrative demarcations, along with intangible factors such as familiarity with the area and daily routines. These emotionally based perceptions often do not align with the official boundaries set by the state. A key physical change—the construction of new roads and alleys leading into the floating market—has created additional entry and exit points, thereby reducing the area available for everyday community life. This transformation affects residents' sense of place, particularly in the dimension of place identity, leading to a perception of a diminished community scope and fewer opportunities for social interaction with familiar acquaintances due to reduced communal public spaces, such as the shrinking sidewalks in front of rowhouses. In terms of emotional attachment, the establishment of King Rama II Memorial Park, with its historical narratives and activities, has contributed to a growing sense of place attachment centered around this newly developed tourist site.

Keywords: *Sense of place, Waterfront community, Place identity perception, Place attachment*

บทนำ

ชุมชนริมน้ำถือเป็นวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับแหล่งน้ำ ทำให้เกิดเป็นรูปแบบชุมชนที่มีอัตลักษณ์จากการรวมกลุ่มทางสังคมของคนอาศัยในพื้นที่เดียวกัน โดยมีศาสนสถาน (วัด ศาลเจ้า มัสยิด) เป็นศูนย์กลาง และยังมีตลาด ร้านค้า โรงเรียน และพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ จนเกิดเป็นประเพณี วิถีชีวิต จนกระทั่งระบบเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบการอยู่อาศัยที่มีเรือนบ้าน และหมู่บ้านต่างเป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกัน กลายเป็นชุมชนริมน้ำที่พึ่งพาอาศัยกับน้ำทั้งในด้านที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน การคมนาคม (ศิริวรรณ ศิลพัชรนนท์. 2556) ชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กระแสการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีผลต่อชุมชนริมน้ำในพื้นที่ภาคกลางอย่างมาก การแทนที่การสัญจรทางน้ำด้วยการคมนาคมขนส่งทางบก ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเก่าแก่วิถีน้ำหลายแห่งมีการย้ายออกไปอาศัยอยู่ในชุมชนที่ตั้งใหม่ริมใหม่ถนน จนชุมชนริมน้ำเก่าแก่หลายแห่งมีสภาพขบเซาะลง ชุมชนริมน้ำเริ่มถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นชุมชนฐานบก

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชุมชนริมน้ำหลายแห่งได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาอีกครั้ง โดยเฉพาะชุมชนอัมพวาซึ่งถูกฟื้นฟูให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยในช่วงก่อนปี พ.ศ.2547 ชุมชนอัมพวายังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ผู้อาศัยในชุมชนยังคงมีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชาวสวน มีเพียงอุทยาน ร.2 ซึ่งเป็นสถานที่พระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเท่านั้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก โดยเป็นเพียงจุดแวะพักของนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังตลาดน้ำดำเนินสะดวก ต่อมาเมื่อมีการฟื้นฟูตลาดน้ำอัมพวาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้จากการค้าขาย ผลผลิตทางการเกษตร การเดินเรือชมตลาด ขายอาหาร รวมถึงบริการพายเรือชมหิ่งห้อยเป็นรายได้จำนวนมาก อีกทั้งยังมีการปรับปรุงสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน รวมถึงมีการพัฒนาด้านการคมนาคมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น (ศศกมลภัก ศิริวัฒน์กุลวงศ์. 2567)

การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยว อาจทำให้เกิดลักษณะเฉพาะเดิมของพื้นที่หายไป และสร้างมาตรฐานสภาพแวดล้อมขึ้นมาใหม่ ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาพความรู้สึกไร้ที่ (Placelessness) และทำให้สิ่งที่เชื่อมโยงความหมายและความรู้สึกของผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อพื้นที่ทั้งทางกายภาพ รูปแบบกิจกรรม และการใช้งานไม่ได้ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกของผู้อาศัยต่อพื้นที่นั้น ๆ ด้วย (दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. 2559) ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงความรู้สึกของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่จึงเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษานี้จึงได้นำแนวคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่มาใช้เพื่อศึกษาถึงการรับรู้ของผู้คนต่อสภาพแวดล้อมในชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนกับชุมชนที่อยู่อาศัย และสามารถนำความรู้นี้ไปใช้ประกอบเป็นข้อมูลในการวางแผนแนวทางเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนริมน้ำต่อไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา
2. เพื่อศึกษาลักษณะสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา
3. เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่มีต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องสำนึกในถิ่นที่ในย่านชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้ศึกษาในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการกำหนดขอบเขตเนื้อหางานวิจัยดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ อยู่ในบริเวณชุมชนอัมพวาซึ่งประกอบไปด้วย 10 ชุมชนย่อย คือ ชุมชนบางจาก ชุมชนโรงเจ ชุมชนบางหัวแหลม ชุมชนวัดอัมพวัน ชุมชนตลาดอัมพวา ชุมชนคลองอัมพวา ชุมชนประชาติศ ชุมชนบางกะพ้อม 1 และชุมชนบางกะพ้อม 2

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ เพื่อค้นหาและอธิบายถึงลักษณะของสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา เนื่องจากเป็นชุมชนริมน้ำเก่าแก่ที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาโครงข่ายถนนเข้ามายังพื้นที่ชุมชนริมน้ำ ความเป็นเมือง และการท่องเที่ยว ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน และส่งผลต่อการรับรู้ของผู้อาศัยในชุมชนอย่างจริงจังเป็นจุดสนใจของงานวิจัยฉบับนี้

การกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาจะทำการวิเคราะห์ลักษณะของสำนึกถิ่นที่ในด้านการรับรู้ขอบเขตชุมชนและความรู้สึกผูกพันของผู้อาศัยที่ชุมชนริมน้ำอัมพวาที่ในอดีตเป็นย่านการค้าริมน้ำที่เป็นแหล่งรวบรวมและกระจายผลผลิตสินค้าทางการเกษตรและปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ร่วมกับการสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ที่ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การทำแผนที่การรับรู้ขอบเขตชุมชน โดยทำการเก็บข้อมูลกับผู้อาศัยในชุมชนอัมพวานานกว่าครึ่งชีวิตของตน จำนวนทั้งหมด 27 คนโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การทบทวนแนวคิดทฤษฎีหลัก ๆ 3 เรื่อง คือ 1) แนวคิดเรื่องถิ่นที่ (place) 2) แนวคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และ 3) ทฤษฎีจินตภาพชุมชน (Image of the city) เพื่อสร้างกรอบในการวิจัยดังนี้

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจศึกษามาตั้งแต่สมัยทศวรรษที่ 1970 โดยแนวคิดหนึ่งที่ได้รับความสนใจอย่างมากคือ แนวคิดเรื่องความเป็นถิ่นที่ (place) ซึ่งความเป็นถิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อตัวสภาพแวดล้อมหรือสถานที่มีลักษณะเฉพาะหรือบรรยากาศเฉพาะของพื้นที่นั้นๆ (ปรานอม ต้นสุขานันท์ และวิทยา ดวงธิดา, 2556) โดยลักษณะเฉพาะของสถานที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ กิจกรรมที่สังเกตเห็นได้ และสัญลักษณ์ (Relph, 1976)

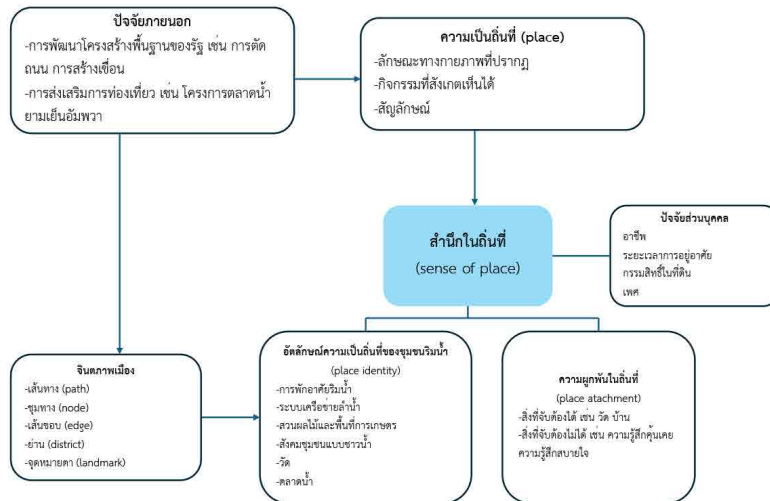
การรับรู้ถึงความเป็นถิ่นที่นั้นขึ้นอยู่กับหลายมิติ ตั้งแต่การให้ความหมายต่อที่ว่าง การเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในถิ่นที่ หรือความรู้สึกผูกพันต่อถิ่นที่ (Cooper, 1974) ซึ่งแนวคิดที่ศึกษาด้านความรู้สึกที่เกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อม คือ แนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) เป็นแนวคิดที่ถูกใช้อย่างมากในการศึกษาการออกแบบทางสถาปัตยกรรม เมือง สภาพแวดล้อม ไปจนถึงจิตวิทยา โดยสำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของ 2 องค์ประกอบหลัก โดยองค์ประกอบแรกคือ คน ซึ่งเป็นผู้ส่งสมสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านประสบการณ์ การรับรู้ การทำกิจกรรมทางสังคม ความรู้สึกพึงพอใจ ความรู้สึกผูกพันที่มีต่อถิ่นที่ และปัจเจกบุคคลนั้นต่างมีประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกัน ทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งมีผลต่ออย่างมากต่อการเกิดสำนึกในถิ่นที่ โดยความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลด้านอาชีพ เพศ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ รวมถึงกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะทำให้ระดับของสำนึกในถิ่นที่นั้นจะมีความซับซ้อนและแตกต่างกัน จากงานวิจัยเรื่องถิ่นที่ได้ระบุว่าอายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้คาดการณ์มิติของสำนึกในถิ่นที่ (Cuba & Hummon, 1993) โดยบุคคลที่ยังมีอายุน้อยจะมีความคิดเกี่ยวกับถิ่นที่แตกต่างไปจากบุคคลที่มีอายุมาก บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มักจะคิดถึงสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการขณะที่ผู้สูงอายุจะคิดถึงสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของถิ่นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือคิดถึงตัวบ้านมากกว่าสภาพแวดล้อมในวงกว้างและชุมชน (Rowles and Watkins, 1993 อ้างถึงใน Jorgenson & Stedman, 2006) ส่วนงานศึกษาของ Steele (1981) พบว่า ในกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในด้านประสบการณ์ แรงกระตุ้น พื้นฐานด้านภูมิปัญญาความรู้ และลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความรู้สึกที่ต่างกัน

องค์ประกอบที่สองคือ ตัวถิ่นที่เอง ถิ่นที่ที่ดีจะทำให้คนเกิดความรู้สึกสำนึกในถิ่นที่นั้น ๆ โดยสำนึกในถิ่นที่แบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ 1) อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ (place identity)

โดยอัตลักษณ์ของถิ่นที่นั้น Christian Norberg-Schulz (1979) ได้อธิบายว่าหมายถึงการที่มนุษย์สามารถรับรู้และกำหนดตำแหน่งของตนเอง รับว่าตรงนี้คือพื้นที่ของตน สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างพื้นที่ของตนกับพื้นที่ของคนอื่น และมีการหลอมรวมเอาอัตลักษณ์ของตนเข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำภาคกลางประกอบด้วย การพักอาศัยริมน้ำ ระบบเครือข่ายลำน้ำ สวนผลไม้และพื้นที่การเกษตร สังคมชุมชนแบบชาวน้ำ (เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ. 2543) ส่วนความเห็นของ Chaweewan Denpaiboon (2001) มองว่าอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำภาคกลางนั้นนอกจากที่พักอาศัยริมน้ำ คลอง และพื้นที่ทางเกษตรแล้ว ยังมีวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมชุมชนและตลาดน้ำอันเป็นพื้นที่ที่ใช้ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าด้วย อีกทฤษฎีหนึ่งที่ศึกษาถึงการรับรู้อัตลักษณ์ของถิ่นที่และเกิดเป็นจินตภาพพื้นที่ในความคิดของคน คือ แนวคิดเรื่องจินตภาพเมืองของ Lynch (1960) ที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 5 ประการคือ เส้นทาง (paths) ขอบเขต (edges) ย่าน (districts) ชุมชน (nodes) และจุดหมายตา (landmarks)

อีกมิติหนึ่งของสำนึกในถิ่นที่ คือ มิติที่เป็นด้านอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเรียกว่า ความผูกพันในถิ่นที่ (place attachment) ซึ่งเป็นความรู้สึกเชื่อมโยงหรือผูกพันกับถิ่นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็น “อะไร” ที่เรารู้สึกผูกพันในทางบวก โดยความผูกพันในถิ่นที่นั้นสามารถเกิดขึ้นได้เป็นสองรูปแบบ คือ 1) ความผูกพันต่อสิ่งที่จับต้องได้ เช่น บ้าน วัด เพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากการประสบการณ์การใช้ชีวิตที่สั่งสมในพื้นที่ และ 2) ความผูกพันต่อสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้สึกคุ้นเคย ความสบายใจ เป็นประสบการณ์ทางอารมณ์ ความภูมิใจต่อความหมายที่ถูกสร้างขึ้นในเชิงสัญลักษณ์จากกายภาพถิ่นที่นั้นว่าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล และความมั่นใจถึงความปลอดภัยและรู้สึกปลอดภัย (สิงหนาท แสงสีหนาท. 2561) ซึ่งการศึกษาด้านจิตวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพในชุมชนที่อาจส่งผลต่อความผูกพันต่อถิ่นที่ (Manzo & Perkins. 2006)

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนเป็นสิ่งที่เปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาจากภายนอกส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนซึ่งกระทบต่อความเป็นถิ่นที่ของชุมชนได้ สำหรับชุมชนริมน้ำแล้วปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเฉพาะของชุมชนอย่างมากคือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ โดยเฉพาะการตัดถนนที่ทำให้โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำเปลี่ยนแปลงไป โดยชุมชนจะมีการเคลื่อนจากการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำน้ำ ปากน้ำ และทำให้ชุมชนมีความเป็นชุมชนเมืองและชุมชนบกมากขึ้น อีกทั้งกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวยังทำให้รูปแบบทางเศรษฐกิจในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป (วิลาวัณย์ ภมรสุวรรณ. 2548)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในชุมชนริมน้ำ เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาศัยกับถิ่นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ผ่านประสบการณ์และมุมมองส่วนบุคคล จึงได้เลือกใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมีวิธีการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำอัมพวาโดยการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ การตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ

1.2 การสำรวจพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัจจุบันของพื้นที่ โดยเก็บข้อมูลลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อาคารบ้านเรือน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ไปจนถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจในพื้นที่ โดยในการสำรวจใช้ข้อมูล ได้แก่ แผนที่ แบบสำรวจพื้นที่

1.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการทำการสัมภาษณ์

1.4 การทำแผนที่ขอบเขตชุมชน เนื่องจากการรับรู้พื้นที่ คือ ความเข้าใจและสามารถแยกแยะชุมชนของตนกับชุมชนอื่นได้ ดังนั้นจึงทำการเก็บข้อมูลโดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์วาดขอบเขตพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกลงบนแผนที่ที่ผู้วิจัยได้จัดเตรียมไว้ให้ เพื่อนำมาวิเคราะห์และคำนวณขนาดขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้

2. วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 การคำนวณขอบเขตพื้นที่การรับรู้ โดยทำการสแกนภาพเพื่อตรึงพิกัดภูมิศาสตร์ แล้วจึงนำเข้าข้อมูลขอบเขตพื้นที่เพื่อคำนวณขอบเขตแต่ละพื้นที่ด้วยโปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ArcGIS

2.2 การวิเคราะห์สำนึกในถิ่นที่ โดยแบ่งสำนึกในถิ่นที่ออกเป็น 2 มิติ คือ 1) การรับรู้ขอบเขต และ 2) สิ่งที่ถูกค้น โดยการวิเคราะห์สำนึกในถิ่นที่ทั้ง 2 มิตินี้จะใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยจะทำการถอดเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และนำข้อความจากบทสัมภาษณ์ที่ได้มาจำแนกข้อมูลเพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มข้อมูล แล้วจึงนำเสนอข้อค้นพบทั้งหมดในรูปแบบของการบรรยาย เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะของสำนึกในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำอัมพวา

3. การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ คือ บุคคลที่อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวาเป็นระยะเวลายาวนานมากกว่าครึ่งชีวิตของตน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงโดยขนาดตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จะอิงตามแนวทางของระเบียบวิธีการวิจัยตามแนวทางของ Nastasi and Schensul (2005: 177-195 อ้างถึงใน ประไพพิมพ์ สุวีริสสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์. 2559: 41-43) ที่ระบุถึงหลักการกำหนดขนาดตัวอย่างของระเบียบวิธีการวิจัยปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) จะมีขนาดตัวอย่างประมาณ 20-30 คน โดยจะพิจารณาถึงความอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) ที่สามารถนำไปค้นหารูปแบบเพื่อสร้างข้อสรุปในการวิจัย โดยใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ตัวอย่างรายละ 1-1.30 ชั่วโมง และในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลักในการบันทึกเสียงสนทนา หากไม่อนุญาตก็จะบันทึกเสียงสนทนา

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วง โดยพิจารณาจากองค์ประกอบความเป็นชุมชนริมน้ำ พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ริมน้ำอัมพวาในแต่ละช่วง (ตารางที่ 1)

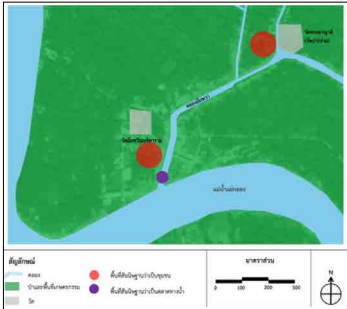
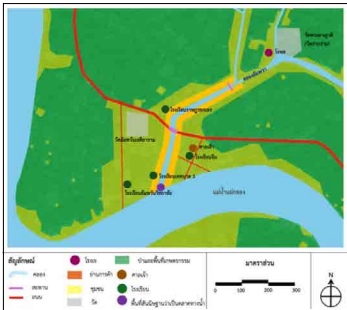
1.1 ช่วงที่ 1 ยุคก่อร่างสร้างชุมชน (พ.ศ.1970-2417) การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวาเกิดจากความเหมาะสมของทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ระบบเครือข่ายคลองและความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวของแม่น้ำ และมีระบบเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพซึ่งมีระบบการผลิตทางการเกษตรแบบผสมผสาน คือ การทำสวนไม้ผลที่จะปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิด โดยมีปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน คือ สงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เพิ่มขึ้น

1.2 ช่วงที่ 2 ยุคชุมชนริมน้ำขยายตัว (พ.ศ.2417-2510) เป็นช่วงที่ความเป็นตลาดริมน้ำของชุมชนริมน้ำอัมพวามีความชัดเจนทั้งด้านกายภาพที่มีการย้ายจากเรือนแพริมน้ำมาสร้างเป็นเรือนแถวค้าขายริมสองฝั่งคลอง บริเวณริมสองฝั่งคลองอัมพวามีการพักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น รวมถึงมีการสร้างบ้านเรือนไปตามคลองสายรองต่าง ๆ รวมถึงพื้นที่ในสวน ส่วนในด้านเศรษฐกิจตลาดน้ำอัมพวาได้กลายมาเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำแม่กลองมีหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม ซื้อขาย แลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าจากการทำประมง โดยมีความเชื่อมโยงกับตลาดน้ำโดยรอบด้วยระบบบันไดน้ำมีการพายเรือขายสินค้าในคลองและบริเวณเรือนแถวริมน้ำ โดยมีปัจจัยภายนอก คือ การลงนามในสนธิสัญญาบาวริงในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้มีการเปิดการค้าเสรีและชุดคลองเพิ่มเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการขนส่งสินค้าทางการเกษตร

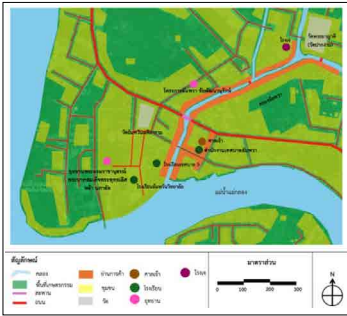
1.3 ช่วงที่ 3 ยุคเปลี่ยนผ่าน พื้นที่ริมน้ำชลบเขา (พ.ศ.2510-2540) ปัจจัยภายนอก คือ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของประเทศส่งผลให้มีการพัฒนาโครงข่ายถนน การสร้างเขื่อน เป็นสิ่งสนับสนุนให้ถนนได้กลายเป็นองค์ประกอบใหม่ของชุมชน อีกทั้งชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นจะเป็นการ ขยายตัวไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทางบก อีกทั้งการสร้างเขื่อนส่งผลให้น้ำเค็มรุกเข้าพื้นที่สวนทำให้ สวนผลไม้เสียหายเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการสร้างโรงอุตสาหกรรมในพื้นที่รอบ ๆ ทำให้ชาวสวน จำนวนมากเลิกทำสวนและย้ายไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมแทน ส่งผลให้ย่านตลาดน้ำอัมพวา ที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้ายุติบทบาทลง เหลือเพียงการค้าขายสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันให้กับคน ในชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียงเท่านั้น

1.4 ช่วงที่ 4 ยุคกระแสฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) ผลจากแผนการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยวชุมชนทำให้ชุมชนริมน้ำอัมพวาได้รับการฟื้นฟูตลาดน้ำอัมพวาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2547 อีกทั้งการเข้ามามีบทบาทในชุมชนจากหน่วยงานภายนอก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในการทำโครงการวิจัยต่าง ๆ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการทำโครงการแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาสภาพแม่น้ำ โครงการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมพื้นที่คลองอัมพวา เป็นต้น ซึ่งโครงการเหล่านี้มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพในชุมชน คือ ทำให้เกิดการซ่อมแซมอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ และการ ปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยอาคารมาเป็นที่พักนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 1: พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา

พัฒนาการของชุมชน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
ช่วงที่ 1 ยุคก่อร่างสร้างชุมชน (พ.ศ.1970-2417) องค์ประกอบหลัก ของชุมชนประกอบไปด้วย เรือนแพตั้งไปตามแนวยาวของคลองสายหลัก และบ้านสวนกระจายตัวไปตามลำคลองสายย่อย และพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ป่า และมีการทำสวนบางส่วน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน	
ช่วงที่ 2 ยุคชุมชนริมน้ำขยายตัว (พ.ศ.2417-2510) เกิดย่านการค้าริมน้ำถาวรบริเวณสองฝั่งคลอง มีการ พักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น บ้านเรือนขยายตัวไปตาม คลองสายรองต่าง ๆ รวมถึงพื้นที่ในสวน ในชุมชนยังมิ มีการสร้างศาลเจ้า โรงเจ และโรงเรียนราษฎร์เองขึ้น	

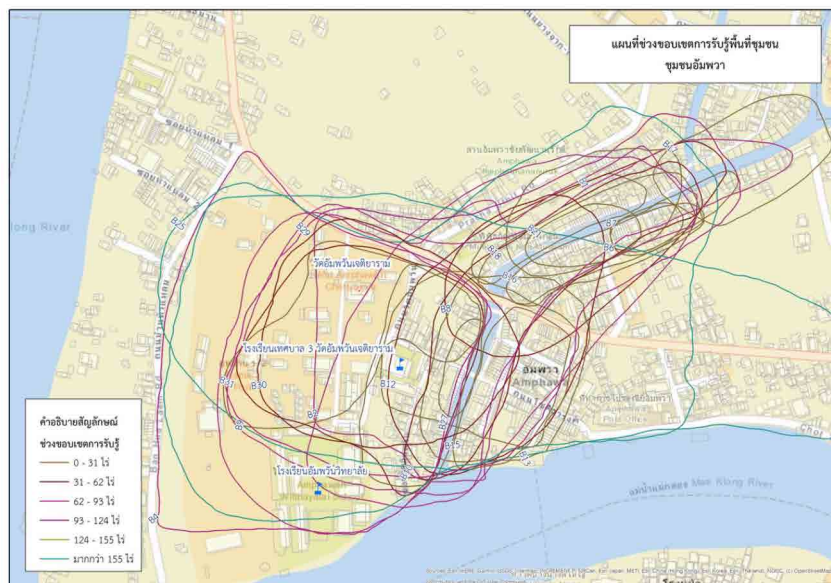
ตารางที่ 1: (ต่อ)

พัฒนาการของชุมชน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
ช่วงที่ 3 ยุคเปลี่ยนผ่าน พื้นที่ริมน้ำขบเซา (พ.ศ.2510-2540) พื้นที่ริมน้ำขบเซา ถนนเป็นองค์ประกอบใหม่ของชุมชน มีการขยายตัวของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไป จากคลองและไปตั้งอยู่บริเวณแนวถนนสายหลักมากขึ้น ระยะห่างจากถนนและพื้นที่ริมน้ำแคบขึ้น เกิดพื้นที่พาณิชยกรรมใหม่ ๆ บริเวณริมถนน	
ช่วงที่ 4 ยุคกระแสพื้นที่ชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) อาคารบ้านเรือนขยายตัวไปยังพื้นที่ด้านในคลอง รวมถึงพื้นที่ริมถนน และในซอยด้านหลังคลอง การเพิ่มขึ้นของพื้นที่พาณิชยกรรมบริเวณปากคลองและสองฝั่งคลองอัมพวา พื้นที่ถนนซอยที่อยู่ติดกับคลองอัมพวาเปลี่ยนเป็นพื้นที่พาณิชยกรรม และที่พักอาศัย สะพานข้ามคลองจำนวน 3 แห่งถูกสร้างเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว	

2. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ ผู้ถูกสัมภาษณ์ทั้งหมด 27 คน แบ่งเป็นเพศชาย 11 คน (ร้อยละ 41) และเพศหญิง 16 คน (ร้อยละ 59) โดยส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายในชุมชนมีจำนวนมากที่สุด คือ 22 คน (ร้อยละ 81) สำหรับระยะเวลาในการอยู่อาศัยในชุมชนนั้นมีผู้ที่อาศัยในชุมชนเป็นระยะเวลา 31-60 ปี มากที่สุด คือ 19 คน (ร้อยละ 70) และอยู่อาศัยต่ำกว่า 30 ปี และมากกว่า 60 ปี มีจำนวนเท่ากัน คือ กลุ่มละ 4 คน (ร้อยละ 15)

โดยลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำนั้น เป็นการทำความเข้าใจด้านการรับรู้ของผู้อาศัยที่รับรู้ถึงพื้นที่ชุมชนของตนและสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างพื้นที่ของตนเองและชุมชนอื่นได้ ดังนั้นในการเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำนั้น จะเป็นการเก็บข้อมูลการรับรู้ขอบเขตชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่ชุมชนอัมพวาให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยมีคำถามคือ “เมื่อเดินเข้ามาในชุมชน จะรับรู้ได้อย่างไรว่าได้เข้าสู่ขอบเขตชุมชนของตนแล้ว” และหลังจากนั้นผู้ถูกสัมภาษณ์จะทำการวาดขอบเขตพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกลงไปบนแผนที่ (ภาพประกอบที่ 2)

สิ่งที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ระบุว่าใช้ในการบอกขอบเขตชุมชน คือ การใช้คนรู้จัก เขตชุมชนของเทศบาล สะพาน และความรู้สึกคุ้นเคยมากที่สุด โดยผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้บริเวณที่มักพบเจอคนรู้จัก ตำแหน่งบ้านของคนรู้จักในฐานะเส้นขอบเขตชุมชน เช่นเดียวกับเขตชุมชนตามการปกครองและความรู้สึกคุ้นเคยก็ถูกใช้เป็นเส้นบอกขอบเขตชุมชนเช่นกัน ส่วนสะพานนั้นถูกใช้ฐานะจุดหมายตา

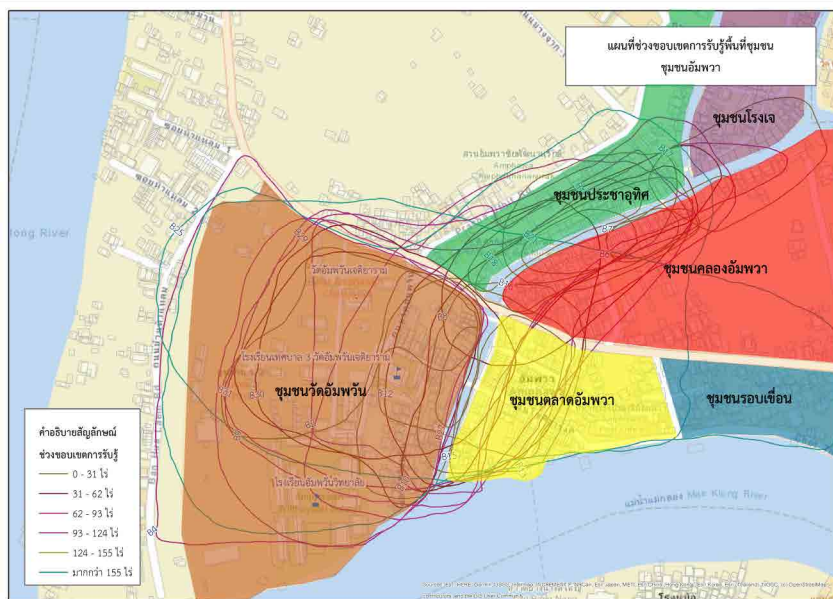
ภาพประกอบที่ 2 ขอบเขตการรับรู้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ทั้งหมดในชุมชนอัมพวา

เมื่อนำขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์วาดลงบนแผนที่มาทำการคำนวณหาพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึก ผู้วิจัยจึงได้แบ่งช่วงขอบเขตการรับรู้พื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกออกเป็น 6 ช่วง คือ 1) น้อยกว่า 31 ไร่ 2) 31-62 ไร่ 3) 62-93 ไร่ 4) 93-124 ไร่ 5) 124-155 ไร่ และ 6) มากกว่า 155 ไร่ เมื่อพิจารณาระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนร่วมกับช่วงขอบเขตการรับรู้ (ตารางที่ 2) พบว่า ช่วงระยะขอบเขตการรับรู้ความเป็นชุมชนที่ผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงน้อยกว่า 31 ไร่ โดยปัจจัยที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่รับรู้ขอบเขตชุมชนในช่วงน้อยกว่า 31 ไร่ ใช้ในการรับรู้ขอบเขตชุมชนคือ การใช้ความรู้สึกคุ้นเคยในชุมชน เนื่องจากอยู่อาศัยมานาน การเดินเข้าไปใช้พื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีต และการมีคนรู้จักซึ่งเป็นคนเก่าแก่ ซึ่งหมายถึงคนที่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานาน และมักจะมีการแยกแยะระหว่างความเป็นคนนอกพื้นที่ที่มาค้าขายเฉพาะช่วงสุดสัปดาห์กับคนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ประจำ ร่วมกับการใช้สะพาน ถนน คลอง วัด รวมถึงชื่อชุมชนซึ่งเป็นเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดให้เป็นตัวแบ่งขอบเขต ส่วนการรับรู้ขอบเขตมากกว่า 31 ไร่ขึ้นไป จะใช้การเดินและใช้ชีวิตประจำวันในชุมชนร่วมกับเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนด ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตลาดน้ำที่มีลักษณะอาคาร และความเป็นธรรมชาติของคลอง ร่วมกับความคุ้นเคยในการใช้ชีวิตในพื้นที่มาตั้งแต่เด็กและการใช้ชีวิตในปัจจุบัน

ตารางที่ 2: ระยะเวลาอยู่อาศัยในชุมชนและขอบเขตการรับรู้ชุมชนอัมพวา

ระยะเวลาการอยู่ อาศัยในชุมชน (ปี)	ขอบเขตการรับรู้ (ไร่)						รวม
	น้อยกว่า 31	31-62	62-93	93-124	124-155	มากกว่า 155	
น้อยกว่า 30	4	-	-	-	-	-	4
31-60	8	4	4	2	-	1	19
มากกว่า 60	2	1	-	-	-	1	4
รวม	14	5	4	2	-	2	27

จากปัจจัยที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้บอกขอบเขตชุมชนตามความรู้สึกนั้น เห็นได้ว่า การรับรู้พื้นที่ชุมชนในช่วงที่แตกต่างกันมีการใช้อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำที่แตกต่างกันไปด้วย โดย การรับรู้ขอบเขตชุมชนน้อยกว่า 31 ไร่ นั้นจะมีการใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนริมน้ำเป็นตัวบอกขอบเขตพื้นที่ร่วมกับองค์ประกอบของทฤษฎีจินตภาพชุมชน คือ สะพานในฐานะของจุดหมายตา (landmarks) ส่วนการรับรู้ขอบเขตชุมชนมากกว่า 31 ไร่ นั้น จะใช้อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ทางกายภาพ คือ ห้องแถวริมน้ำ และคลอง เป็นตัวบอกขอบเขต อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายนอก เช่น ขอบเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดมีผลต่อการรับรู้ขอบเขตชุมชนเช่นกัน โดยมีผลต่อการรับรู้ในทุกช่วงขอบเขตการรับรู้พื้นที่ชุมชน (ภาพประกอบที่ 3)

ภาพประกอบที่ 3 ขอบเขตชุมชนตามความรู้สึกของผู้ถูกสัมภาษณ์
เทียบกับเขตชุมชนตามการปกครองของรัฐ

ข้อสังเกตที่พบคือ ระยะเวลาในการอยู่อาศัยไม่ได้ส่งผลต่อขนาดในการรับรู้ขอบเขตพื้นที่ หากพิจารณาตามช่วงอายุการอยู่อาศัย ผู้ถูกสัมภาษณ์จะมีการระบุขอบเขตการรับรู้ที่ต่างกันออกไป เช่น ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่อยู่ในชุมชนมากกว่า 60 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้อยู่ 2 ช่วง คือ ช่วงที่น้อยกว่า 31 ไร่ และ 31-62 ไร่ ส่วนกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ที่อยู่ในชุมชน 31-60 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้ที่หลากหลาย คือตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 31 ไร่ ไปจนถึง 62-93 ไร่

3. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความรู้สึกผูกพัน เมื่อถามผู้ถูกสัมภาษณ์ถึงสิ่งที่รู้สึกผูกพันในชุมชน พบว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์มีสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันในชุมชนมากที่สุด 4 อันดับ คือ 1) รัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 2) บรรยากาศเก่าแก่ 3) คลอง แม่น้ำ และ 4) ย่านการค้าริมน้ำ โดยผู้ถูกสัมภาษณ์บางรายมีการระบุถึงของ 2-3 สิ่ง เช่น บ้านและเพื่อนบ้าน เป็นต้น

3.1 รัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่มีความรู้สึกผูกพันกับรัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 ระบุถึงความรู้สึกผูกพันว่ามาจากการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และที่ตั้งของอุทยานรัชกาลที่ 2 ในอดีตเคยเป็นพื้นที่สวน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เคยใช้บริเวณนั้นทำกิจกรรมในอดีตทั้งการเป็นพื้นที่เล่น และบริเวณที่ต้องเดินผ่านในชีวิตประจำวัน

3.2 บรรยายภาพเก่าแก่ภายในชุมชน ผู้ถูกสัมภาษณ์ระบุถึงความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ เนื่องจากภายในชุมชนยังคงมีลักษณะทางกายภาพ คือ ห้องแถว ที่ยังคงสภาพเอาไว้ผู้นอกจากนั้นยังมีวิถีชีวิตแบบเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่

3.3 คลอง ความรู้สึกผูกพันกับลำคลองของผู้ถูกสัมภาษณ์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงวัยเด็กที่เป็นยุคที่ชีวิตมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างมาก ทั้งการใช้เพื่ออุปโภค บริโภค และเป็นเหมือนสนามเด็กเล่นของเด็กที่อยู่บ้านริมคลอง ถึงแม้ปัจจุบันผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองเหมือนในอดีต และรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพ แต่ก็ยังให้ความผูกพันกับคลองอยู่เช่นเดิม

3.4 ย่านการค้าริมน้ำ ความผูกพันกับบริเวณที่เป็นย่านการค้านั้น ผู้ถูกสัมภาษณ์ระบุถึงการที่เป็นที่อยู่อาศัยที่เติบโตและที่ทำมาหากินแล้ว ผู้ถูกสัมภาษณ์บางรายยังระบุถึงการที่ยานห้องแถวริมน้ำมีความแตกต่างจากที่อื่น

จากลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความผูกพันของผู้ถูกสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ความรู้สึกผูกพันกับรัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 นอกจากเกิดมาจากความภาคภูมิใจในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของอัมพวาที่เป็นที่ประสูติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแล้ว การสร้างอุทยานรัชกาลที่ 2 ขึ้นมาในบริเวณวัดอัมพวันเจติยาราม และส่งเสริมให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวผ่านการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการจัดกิจกรรมที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ส่วนความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ภายในชุมชนเนื่องจากปัจจุบันชุมชนอัมพวากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้บ้านพักอาศัยบางส่วนถูกเปลี่ยนไปเป็นร้านค้าและที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ผู้ถูกสัมภาษณ์บางส่วนจึงมีความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ที่มาจากการเก็บอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ เช่น ห้องแถวริมน้ำคลองเอาไว้ได้

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ 2 ประเด็น คือ

1. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1.1 ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติของอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นการรับรู้ถึงคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนจนสามารถระบุขอบเขตพื้นที่ชุมชนของตนได้ โดยสิ่งที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอัมพวาระบุถึงในการใช้รับรู้ขอบเขตมากที่สุด คือ คนรู้จัก โดยเฉพาะการใช้คนรู้จักที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตของชุมชน

ความสนิทสนมคุ้นเคยนี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ คือ สังคมชุมชนชาวน้ำ ที่ผู้คนมีความสัมพันธ์อันดีมีความถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เกิดจากการที่ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นแนวยาวไปตามลำน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ย่านการค้าที่มีลักษณะเป็นห้องแถวริมน้ำที่ตั้งติดกันและใช้พื้นที่ทางเดินหน้าบ้านร่วมกัน ทำให้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันเสมอ จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของชุมชนริมน้ำ ไม่ว่าจะเป็นจะเป็นวัด ย่านการค้าริมน้ำ

แม่น้ำลำคลอง ต่างเป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ให้ผู้คนได้มีการพบเจอกันในชีวิตประจำวันบนที่ว่างสาธารณะในชุมชน สอดคล้องกับความเห็นของเดือนเต็มดวง บุญคง (2548: 116-118) ที่กล่าวถึงลักษณะเชิงสัณฐานของชุมชนที่มีลักษณะเชื่อมต่อของโครงข่ายพื้นที่สาธารณะและการสัญจรด้วยการเดินเท้า เอื้อให้เกิดพื้นที่ของการพบปะพูดคุย ซื้อขาย และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ เป็นชีวิตสังคมที่เกิดขึ้นบนที่ว่างสาธารณะในชุมชน ที่เอื้อให้ผู้คนได้ช่วยกันดูแลความปลอดภัย กระจายข่าวสาร ตลอดจนเกิดเครือข่ายทางสังคมในระดับต่าง ๆ ขึ้น นอกจากนั้นการที่เคยเป็นแหล่งค้าขาย รวบรวม และกระจายผลผลิตทางน้ำขนาดใหญ่ในอดีต ทำให้ตลาดน้ำยังถือเป็นพื้นที่พบปะทางสังคมระหว่างชาวสวนด้วยกันเอง และระหว่างพ่อค้าคนกลางที่มาแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและมาพบปะกันบนท้องน้ำในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นความสัมพันธ์กันทางสังคม และเป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนผลผลิต เกิดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างกันและเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับที่ว่าง (ลักษณะ สัมมานิติ. 2554: 33-34)

นอกจากการใช้น้ำรู้จักเป็นตัวบอกขอบเขตชุมชนแล้ว ปัจจัยที่ใช้องลงมาคือ การใช้เขตชุมชนตามการปกครอง และสะพานเป็นตัวบอกขอบเขต โดยใช้ร่วมกับปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ คือ ความคุ้นเคย ที่มาจากการใช้ชีวิตหรือทำกิจกรรมในพื้นที่ตั้งแต่อดีต และถึงแม้สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงแต่การรับรู้ถึงขอบเขตยังคงใช้ประสบการณ์ในอดีตที่เป็นความทรงจำและสร้างการรับรู้ได้

ส่วนขนาดพื้นที่การรับรู้ขอบเขตชุมชนกับระยะเวลาการอยู่อาศัยนั้น พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน และมีข้อสังเกตคือ ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ที่อาศัยในชุมชนน้อยกว่า 30 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้ชุมชนอยู่ในช่วงต่ำกว่า 31 ไร่ โดยใช้การเดินในชีวิตประจำวันและการมีคนรู้จักอยู่อาศัยในบริเวณนั้น

เห็นได้ว่าการรับรู้ขอบเขตชุมชนของชุมชนริมน้ำอัมพวานั้น ส่วนใหญ่จะเขียนขอบเขตชุมชนไม่ตรงกับเขตชุมชนที่แบ่งให้โดยรัฐ โดยจะเขียนขอบเขตชุมชนในเนื้อที่ที่อาจจะมีความแคบ หรือขนาดกว้างกว่าเขตชุมชนที่แบ่งโดยรัฐ ซึ่งขนาดของเขตชุมชนที่ผู้อาศัยรู้สึกนั้นมักยึดโยงจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่มาจากพื้นที่การทำกิจกรรม พื้นที่ทางสังคม และความรู้สึกมักคุ้นกับผู้คนเป็นตัวกำหนดขอบเขตชุมชน ในกรณีที่เป็นพื้นที่แคบ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่รอบ ๆ บ้าน หรือพื้นที่ที่ใช้ชีวิตอยู่ประจำวัน ขอบเขตการรับรู้ในช่วงต่ำกว่า 31 ไร่ นั้นเป็นขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ในทุกชุมชนรับรู้ผ่านความคุ้นเคย และพื้นที่ทางสังคมที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันและพบปะกับคนภายในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดชุมชนทางมานุษยวิทยาที่สรุปไว้โดยดาร์รงค์ดี แก้วเพ็ง (2556: 14) ซึ่งมีข้อเสนอว่า ชุมชนควรมีความขนาดเล็กเพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่น สร้างความรู้สึกความเป็นเจ้าของ และเป็นสังคมที่ผู้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน

ส่วนในกรณีการรับรู้ขอบเขตชุมชนมีขนาดกว้างขึ้น แสดงให้เห็นถึงพื้นที่กิจกรรม พื้นที่ทางสังคม และการพบปะสังสรรค์กันระหว่างทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน ข้อสังเกตคือ บางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ผู้ถูกสัมภาษณ์เคยไปใช้งานหรือทำกิจกรรมในอดีต แม้ปัจจุบันไม่ได้เข้าไปใช้งานหรือทำกิจกรรม แต่ในการรับรู้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ยังคงถือว่าพื้นที่นั้น ๆ เป็นขอบเขตที่ตนรับรู้ได้ว่าเป็นชุมชนของตนเช่นเดิม ซึ่งการรับรู้ขอบเขตชุมชนผ่านพื้นที่กิจกรรมรวมถึงพื้นที่ทางสังคมนั้น เกิดจากลักษณะที่ว่างและที่สาธารณะภายในชุมชนริมน้ำซึ่งพื้นที่สาธารณะในอดีตนั้นจะมาจากพื้นที่วัด ไปจนถึงทางเดินในร่องสวนที่เป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนสามารถเดินลัดเลาะผ่านสวนต่าง ๆ โดยที่เจ้าของสวนไม่ได้หวงห้าม หรือในย่านเรือนแถวค้าขายริมน้ำจะมีพื้นที่ว่างหน้าบ้านที่ต่อกันเป็นทางยาวที่ผู้คนสามารถใช้งานพื้นที่ในการพบปะ พูดคุย ได้โดยสะดวก ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของคัทลียา จิระประเสริฐกุล

(2553: 5-8) ว่า ตั้งแต่สมัยที่ประเทศไทยยังเป็นประเทศสยามนั้นไม่เคยมีการกำหนดขอบเขต (boundary) ที่แน่ชัดมาก่อน มีเพียงการรับรู้ถึงอาณาบริเวณภายใต้การปกครองอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น อีกทั้งลักษณะเฉพาะทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยที่ถูกแสดงออกในรูปแบบการสร้างสรรค์สร้างและใช้ที่ว่าง เช่น การใช้สอยพื้นที่ของบ้านไทยที่ปราศจากรั้วและแนวกั้น ซึ่งเอื้อให้ผู้อยู่อาศัยสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมได้ง่าย ทำให้ความรู้สึกของผู้อาศัยในชุมชนถึงคำว่า “บ้าน” มีพื้นที่ครอบคลุมมากกว่า “พื้นที่บ้านของตน” แต่ยังรวมไปถึง “บริเวณทั้งหมดบ้าน”

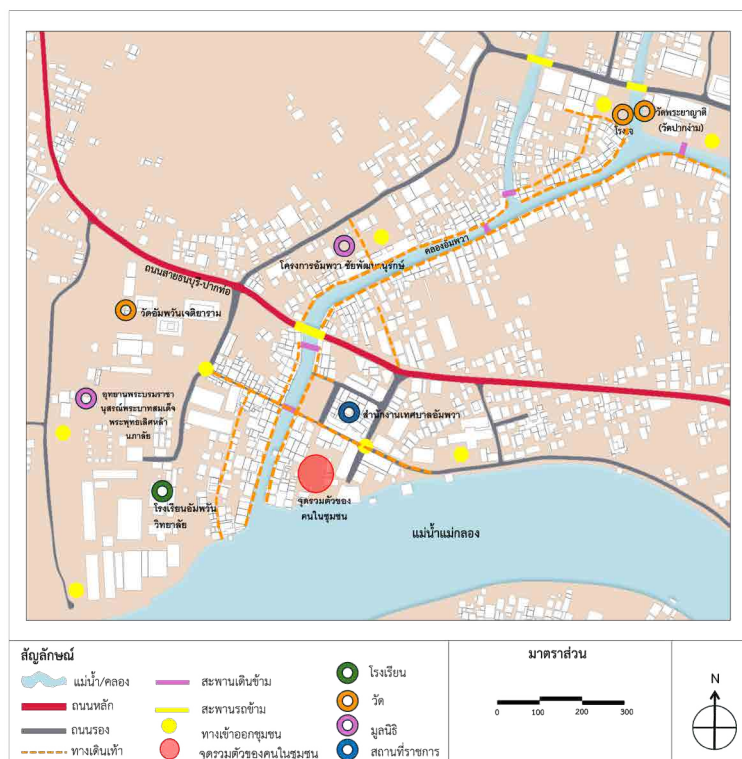
การไร้ซึ่งขอบเขตของชุมชนนี้ตรงกับความคิดเห็นของอนุสรณ์ อุณโณ และคณะ (2546: 201-202) ที่ว่า ชุมชนริมน้ำในภาคกลางนั้นมีขอบเขตหรือหน่วยชุมชนที่ไม่ชัดเจนพรมั่ว ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวไปตามแม่น้ำลำคลอง ศูนย์กลางชุมชนไม่ได้อยู่ที่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน แต่อยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนสองฝั่งคลองใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และอยู่บริเวณวัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนในละแวกใกล้เคียงใช้สำหรับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนริมน้ำนั้นเป็นชุดเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดเล็กบนฐานของเครือญาติและสมัคพรคพวกซึ่งเชื่อมโยงหรือตัดกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ภายใต้เงื่อนไขและโอกาสต่าง ๆ ซึ่งก้าวข้ามหน่วยพื้นที่การปกครองที่อาศัยลำคลองเป็นเส้นแบ่ง เช่นเดียวกับงานเขียนของศรีศักร วัลลิโภดม (2554: 192-194) ที่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ขอบเขตหรือพื้นที่ชุมชนของชุมชนท้องถิ่นไทยนั้นเป็นสิ่งที่รับรู้กันเพียงกลุ่มคนภายในที่มาจากระบวนการรวมตัวกันทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายใน ซึ่งมีการใช้พื้นที่ไร้อำนาจ พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ เช่น วัด หรือร่อนน้ำที่ไ้ร่วมกัน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัด และศาลผีเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมศีลธรรมและมโนธรรมของชาวบ้าน ทำให้เกิดสำนึกร่วมกันของการเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

1.2 ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความผูกพันในถิ่นที่ ความรู้สึกผูกพันในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกผูกพันกับสถานที่หรือสิ่งที่จับต้องได้ คือ อุทยานรัชกาลที่ 2 คลอง และย่านการค้าริมน้ำหรือความรู้สึกผูกพันกับสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น บรรยากาศเก่าแก่ภายในชุมชนนั้นล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การอยู่อาศัยที่ยาวนาน เกิดและเติบโต มีการใช้ชีวิตประจำวันในชุมชน โดยสิ่งที่รู้สึกผูกพันบางอย่าง เช่น คลอง ที่ถึงแม้ปัจจุบันจะไม่ได้มีการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองเหมือนในอดีต แต่ประสบการณ์การใช้คลองเป็นพื้นที่เล่นตั้งแต่วัยเด็กก็เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกมีความผูกพันจนถึงปัจจุบันได้ สอดคล้องกับความเห็นของ Relph (1976) ที่ระบุถึงความสำคัญของประสบการณ์ในถิ่นที่ทำให้เกิดการพัฒนารูสึกผูกพันได้ เช่นเดียวกับในงานวิจัยของ Fisman (2007: 293-294) ที่ระบุถึงรายละเอียดว่า เด็ก ๆ ที่มีประสบการณ์ในพื้นที่ร่วมกับกลุ่มเพื่อนจะมีความเข้มข้นของความรู้สึกต่อถิ่นที่แตกต่างจากเด็กที่มีประสบการณ์ในพื้นที่ด้วยตัวเองเพียงลำพัง

นอกจากนั้นแล้ว การที่ชุมชนริมน้ำอัมพวายังสามารถเก็บรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ คือ ห้องแถวริมน้ำ และโครงข่ายแม่น้ำลำคลองเอาไว้ได้ ทำให้บรรยากาศเก่าแก่เช่นในอดีตยังคงอยู่และก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันในชุมชน ถึงแม้ว่าผู้อาศัยบางส่วนต่างพูดถึงความเจริญ ความสะดวกสบายในการซื้อหาสินค้าที่มาจากการพัฒนาาระบบถนน และการพัฒนาทางกายภาพในชุมชนจะส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองไม่ได้พึ่งพาแม่น้ำลำคลองมากเท่าในอดีตก็ตาม แต่สิ่งที่ผู้คนในชุมชนผูกพันก็ยังคงเป็นแม่น้ำลำคลอง เห็นได้จากการยึดเอาด้านที่หันหน้าเข้าคลองว่าเป็น “หน้าบ้าน” และเรียกทางที่เข้าจากทางถนนว่าเป็น “หลังบ้าน” นอกจากนั้นผู้อาศัยยังรับรู้ถึงการที่แม่น้ำลำคลองแปรเปลี่ยนในด้านลบ เช่น น้ำเสีย การมีขยะในคลอง แต่ผู้อาศัยยังคงมีความผูกพันทางใจกับคลอง

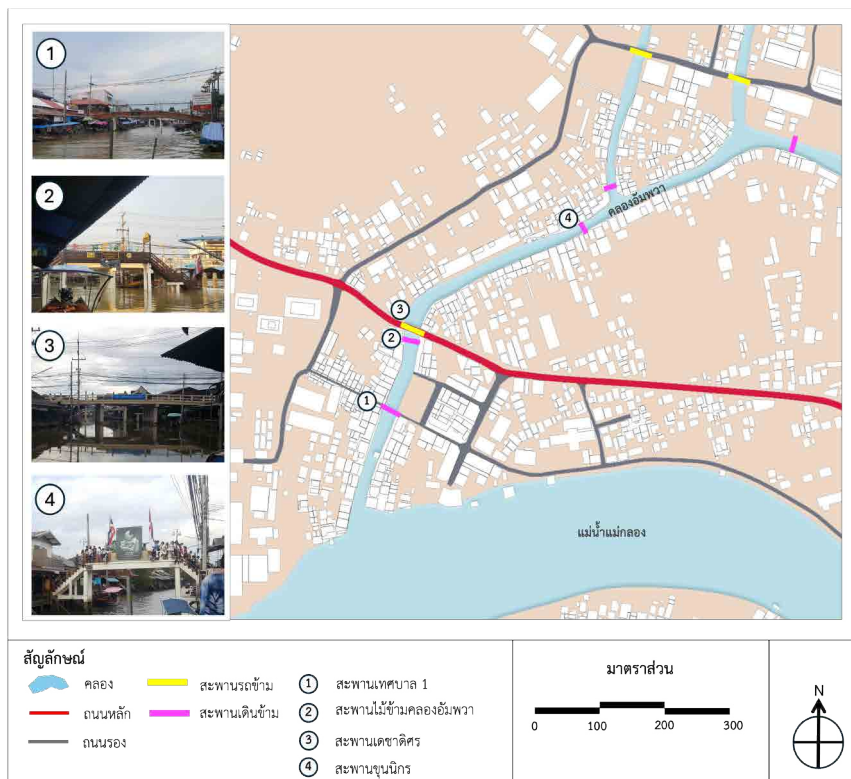
สอดคล้องกับข้อเสนอในงานวิจัยของคัทลียา จิระประเสริฐกุล (2553: 103) ที่กล่าวถึงการที่คลองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีความหมายสำหรับชุมชนที่อยู่ริมน้ำ และเป็นสิ่งที่สร้างให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันในถิ่นที่ของตนและยังเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาเมืองและชุมชนในบริบทแบบไทย ส่วนการที่ชุมชนอัมพวาได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาได้มากมาย เป็นจุดสำคัญที่ทำให้ผู้อาศัยยังคงผูกพันกับชุมชน แม้ว่าจะรู้สึกถึงความเปลี่ยนแปลงด้านลบของชุมชนก็ตาม

2. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในชุมชนต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่ ชุมชนริมน้ำอัมพวาเป็นชุมชนริมน้ำที่ได้รับผลกระทบหลัก ๆ จากภายนอก 2 สาเหตุ คือ 1) การตัดถนน และ 2) การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชน การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งทางบกทำให้บทบาทความเป็นศูนย์กลางหลักในการซื้อขาย รวบรวม และกระจายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนริมน้ำอัมพวาหายไป อีกทั้งการสร้างเชื่อมโยงของโครงข่ายถนนทั้งตรอกและซอยเข้าไปยังพื้นที่ริมน้ำกับถนนทำให้เกิดลักษณะความเป็นบล็อกย่อย ๆ ภายในชุมชน (ภาพประกอบที่ 4) ซึ่งส่งผลต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ คือ มีการรับรู้ขอบเขตเพียงระยะแคบและเกิดการพบปะกับผู้คนเพียงระยะสั้น ๆ เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนใช้ชีวิตประจำวันอยู่บริเวณท้องแถวและร้านค้าของตน เมื่อต้องเดินเข้าออกไปยังพื้นที่นอกชุมชนจะสามารถใช้สะพานไม้ที่สร้างเพิ่มขึ้น รวมถึงตรอกซอยที่ตัดเชื่อมไปสู่ถนนนี้ไปสู่พื้นที่อื่นได้ และลดโอกาสที่ผู้คนในชุมชนจะสามารถพบปะ พูดคุย และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกันได้

ภาพที่ 4 ตำแหน่งของสถานที่สำคัญ ทางเข้าออกชุมชน และจุดที่เป็นพื้นที่รวมตัวของคนในชุมชนอัมพวา

ส่วนผลกระทบจากการที่ชุมชนอัมพวาเปลี่ยนมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อการรับรู้ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในอดีตอีกชั้นหนึ่งที่พบว่า การสร้างสะพานในชุมชนซึ่งแต่เดิมมีสะพาน 2 แห่ง คือ สะพานไม้สำหรับคนเดินข้ามที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2511 และสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสำหรับรถยนต์ เพื่อเชื่อมต่อระหว่างฝั่งวัดอัมพวันและอำเภอบางคนทีในปี พ.ศ.2512 แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวในชุมชน จึงได้มีการสร้างสะพานไม้สำหรับคนเดินข้ามเพิ่มขึ้นอีก 3 แห่งเพื่อรองรับการท่องเที่ยวตลาดน้ำยามเย็น (ภาพประกอบที่ 5) ซึ่งสะพานข้ามคลองนี้ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอัมพวารับรู้ว่าเป็นจุดหมายตา (landmarks) ในการกำหนดตำแหน่งของพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกของตน

ภาพที่ 5 ตำแหน่งสะพานภายในบริเวณชุมชนอัมพวา

นอกจากนั้นผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อการรับรู้ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในอดีตอีกชั้นหนึ่งที่อีกประการหนึ่ง คือ การแบ่งแยกคนในชุมชนออกเป็นกลุ่มคนในซึ่งหมายถึงคนอัมพวาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน กับกลุ่มคนนอกซึ่งหมายถึงกลุ่มผู้ค้าและผู้ประกอบการที่เข้ามาทำธุรกิจในพื้นที่เฉพาะช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ปัจจุบันกลุ่มคนในที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิมจำนวนหนึ่งไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่พักอาศัย เมื่อมีการขึ้นค่าเช่าจากเจ้าของบ้านทำให้คนที่เคยอยู่เดิมต้องย้ายออก และมีกลุ่มนายทุนที่เป็นคนภายนอกเข้าไปเช่าพื้นที่เพื่อใช้ในการขายสินค้าสำหรับการท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำให้ปัจจุบันในชุมชนมีคนที่เคยอยู่อาศัยมาแต่เดิมลดน้อยลง และผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่โดยใช้การแบ่งแยกระหว่างพื้นที่ของกลุ่มคนนอกและกลุ่มคนที่เป็นคนอัมพวา

ส่วนการกำหนดเขตชุมชนโดยรัฐทั้งการกำหนดเขตหมู่ เขตอำเภอ หรือกำหนดชุมชนตามชื่อที่รัฐตั้งให้มีส่วนต่อการรับรู้ขอบเขตชุมชน จากที่ชุมชนมีน้ำในอดีที่มีขอบเขตที่เลื่อนลางไม่สามารถบอกได้ชัด บางครั้งขอบเขตชุมชนในความรู้จักจะกินพื้นที่ไปทั้งสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง หรือเวลาที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอ้างอิงถึง “คนอัมพวา” มักจะนึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่รู้จักมักคุ้น ทำให้มีขอบเขตที่ไม่แน่ชัด แต่เมื่อมีการระบุขอบเขตชุมชนอย่างเป็นทางการโดยรัฐ ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้สิ่งอ้างอิง เช่น แม่น้ำ ถนน ที่รัฐใช้เป็นตัวแบ่งเขตชุมชนเป็นแนวเขตชุมชนของตน) ส่วนคลอง ถนน ซึ่งเป็นเส้นขอบเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดให้นั้นถูกผู้ถูกสัมภาษณ์มีการรับรู้และใช้เป็นขอบเขต (edges) ชุมชนตามความรู้สึกด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของคัทลียา จิระประเสริฐกุล (2553: 9-17) ที่ศึกษาผลกระทบของโครงการวางแนวถนนออกที่ตัดผ่านชุมชนริมน้ำ และส่งผลให้สังคมในชุมชนได้เปลี่ยนไปจากเดิม จากชุมชนที่มีลักษณะไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (unbounded space) ไปสู่ลักษณะของสังคมเมืองแบบปัจเจกที่มีลักษณะของที่ว่างที่มีขอบเขตและการแบ่งแยก (bounded space) ที่มีแนวโน้มจะเพิ่มความแตกต่าง และเกิดกลุ่มย่อย ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากการใช้ระบบการปกครองที่กำหนดจากรัฐและไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบเดิมของท้องถิ่น

สำหรับสิ่งที่รู้สึกผูกพันนั้น คือ อุทยานรัชกาลที่ 2 ซึ่งอยู่ในบริเวณวัดอัมพวันเจติยาราม เห็นได้ว่า การสร้างเรื่องเล่าบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่สร้างความรู้สึกผูกพันให้กับคนในชุมชนได้อย่างไรก็ตามผลกระทบด้านการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้ชุมชนอัมพวามีคนนอกพื้นที่เข้ามาเช่าห้องแถวเพื่อทำการค้าขายในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ส่งผลต่อความรู้สึกในด้านลบต่อผู้ถูกสัมภาษณ์ที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิม ทำให้เกิดความรู้สึกที่ชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นคนนอกชุมชนอยู่อาศัย และส่วนที่เป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยเดิม นอกจากนั้นการจัดระเบียบพื้นที่ทางกายภาพ เช่น การกำหนดเขตในการวางขายบริเวณหน้าบ้านแต่ละหลัง หรือการทำให้พื้นที่ทำน้ำของบ้านแต่ละหลังสามารถให้เช่าเพื่อจอดเรือสำหรับนักท่องเที่ยวได้ ส่งผลให้พื้นที่หน้าบ้านริมน้ำที่แต่เดิมเคยเป็นพื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลที่สามารถหาผลประโยชน์ได้ และทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง และส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากกระแสการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องได้รับผลกระทบจากการเปิดชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวนี้ มีประโยชน์ในด้านการเพิ่มรายได้ให้กับคนที่อยู่อาศัยในชุมชน และทำให้เกิดแรงดึงดูดที่จะอยู่อาศัยในชุมชนต่อไป แต่การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นสามารถส่งผลกระทบในด้านลบให้เกิดกับคนในชุมชนได้ ทั้งการเข้ามาของกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งกระทบกับคนในชุมชน หรือความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อความรู้สึกต่อถิ่นที่ที่เปลี่ยนไป

ผู้วิจัยจึงนำข้อค้นพบเรื่องสำนึกในถิ่นที่มาพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกผูกพันในชุมชนเอาไว้ โดยพบว่า ควรเริ่มต้นที่การสร้างแรงเกาะเกี่ยวด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเอาไว้ โดยการทำโครงการพัฒนา หรือการรวมกลุ่มใด ๆ ควรเริ่มจากการพิจารณาถึงลักษณะชุมชนทางสังคมของคนในท้องถิ่น และควรมีการสนับสนุนให้คนในชุมชนที่มีช่วงวัยต่างกัน ได้มีโอกาสในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนั้นควรมีวิธีการในการที่จะหลอมรวม

เอาคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในพื้นที่ให้เข้ากับกลุ่มคนที่อยู่เดิมได้ โดยขั้นตอนอาจเป็นการสร้างพื้นที่ในชุมชนที่เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ผู้คนที่ต้องใช้งานในชีวิตประจำวัน และสามารถใช้งานได้ อย่างยืดหยุ่นหลากหลาย เช่น พื้นที่วัด หรือระบบทางเดินเท้าที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างปลอดภัย มีแสงสว่างเพื่อความปลอดภัย เพื่อส่งเสริมให้เกิดการปะทะสังสรรค์แบบเห็นหน้าค่าระหว่างคนในชุมชน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย

นอกจากนั้นแล้ว ควรมีการรักษาไว้ซึ่งองค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนริม น้ำที่คนในชุมชนรู้สึกผูกพันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายลง ทั้งการรักษาสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกความเป็นชุมชนริมน้ำ เช่น ห้องแถวริมน้ำ ทางเดินเท้าหน้าห้องแถวริมน้ำ รวมถึงการรักษาอัตลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ เครือชายแม่น้ำและคลองไม่ให้มีสร้างบ้านเรือนลำน้ำหรือถมคลอง อีกทั้งควรมีการส่งเสริมให้เกิดการใช้พื้นที่ริมน้ำและแม่น้ำลำคลองในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนกับน้ำเอาไว้

ในชุมชนควรมีการบอกเล่าที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในชุมชน ทั้งประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการรับรู้ร่วมกันและเกิดความภาคภูมิใจ

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง สำนักในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำเก่าแก่ภาคกลาง กรณีศึกษา: ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ชุมชนคลองบางหลวง และชุมชนอัมพวา และได้รับการสนับสนุนทุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุพรรณในการดำเนินงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- คัทลียา จิระประเสริฐกุล. (2553). **โครงการการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล : ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2567, จาก** https://elibrary.tsri.or.th/fullP/MRG4980162/MRG4980162_s01.pdf
- दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. (2559). **สำนักในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี. วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจิตร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 16(1): 72.**
- เดือนเต็มดวง บุญคง. (2548). **การคงอยู่ของชุมชนพักอาศัยในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ กรณีศึกษา ชุมชนหลังวัดราชนัดดา. วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต (เคหะการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.**
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). **ชุมชน. สงขลา: บริษัท นาสิลป์โฆษณา จำกัด.**
- เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ. (2543). **ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย. วิทยานิพนธ์ผังเมืองมหาบัณฑิต (การวางผังเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.**
- ประไพพิมพ์ สุธีสินนทร์ และประสพชัย พสุนนท์. (2559). **กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ. วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ. 29(2): 31-48.**

- ปรานอม ตันสุขานันท์ และวิทยา ดวงธิดา. (2556). **แนวทางการพัฒนาความเป็นย่านหลากหลายมิติของเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ปู-เป้.
- ลักขณา สัมมานิธิ. (2554). **กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงตลาดน้ำในบริบทสวนพื้นที่ดินดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก**. วิทยานิพนธ์ผังเมืองดุสิตบัณฑิต (การวางแผนภาคและเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วิลาวัณย์ ภูมิสุวรรณ. (2548). **การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ผังเมืองดุสิตบัณฑิต (การวางแผนภาคและเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์. (2556). **อัตลักษณ์ชุมชนริมน้ำแม่กลองและบางปะกง**. กรุงเทพฯ: สหยาบล็อกการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศศกมลศักดิ์ ศิริวัฒน์กุลวงศ์. (2567). **กระบวนการปรับตัวของชุมชนเพื่อความอยู่รอดในพื้นที่ท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**. 9(2): 255-259
- สิงหนาท แสงสีหนาท. **สำนึกต่อถิ่นที่กับสัณฐานต่างลักษณะในเมืองกรุงเทพ**. **Veridian E-Journal ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. 11(3): 2567-2568
- อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ. (2547). **สืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- Chaweewan Denpaiboon. (2001). **Transformation by Modernization of the Traditional Waterfront Settlements in the Context of Their Coexistence with the Aquatic Environment: A Case Study of Raft Houses and Pillar Houses in Thailand**. Ph.D. dissertation (Engineering). Kyoto: Department of Global Environmental Engineering, Graduate School of Engineering, Kyoto University.
- Cooper, C. (1974). The House as a Symbol of the Self. In J. Lang, C. Burnett, W. Moleski and D. Vachon (eds), **Designing for Human Behaviour: Architecture and the Behavioural Sciences** (pp.130-146). Stroudsburg, Pennsylvania: Dowden, Hutchinson and Ross
- Cuba, L. & Hummon, D. M. (1993). A Place to Call Home : Identification with Dwelling, Community and Region. **The Sociological Quarterly**. 34(1): 111-131.
- Fisman, Lianne. (2003). **Sowing a Sense of Place: An in-depth Case Study of Changing Youths' Sense of Place**. Ph.D. dissertation. Cambridge, MA: Department of Urban Studies and Planning, Massachusetts Institute of Technology.
- Jorgenson S.B. & Stedman C.R. (2006). A Comparative of Predictors of Sense of Place Dimensions: Attachment to, Dependence on and Identification with Lakeshores Properties. **Journal of Environmental Management**. 79(3): 316-327.

- Lynch, K. (1960). **The Image of the City**. Massachusette: The M.I.T. Press
- Manzo C. Lynne & Perkin D. Douglas. (2003). Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. **Journal of Planning and Literature**. 20(4): 335-350.
- Relph, E. (1976). **Place and Placelessness**. London: Pion.
- Schulz, N. Christian. (1979). **Genius loci. towards a Phenomenology of Architecture**. New York: Rizzoli.

จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

From Lanna to Siam: The Development of Chiang Mai from
the Mangrai Dynasty to the Vassal State Period under Siam

ธีรภัทร์ คำดุย¹ และวันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ²

Teerapat Kamtui and Wanpen Charoentrakulpeeti

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและกระบวนการพัฒนาเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายจนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารและสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์เชียงใหม่ และการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีกำเนิดเมือง และกระบวนการพัฒนาเมืองในมิติเชิงพื้นที่และเวลา การศึกษาได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้น ของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (2) สมัยราชวงศ์มังราย ปกครอง (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย ผลการศึกษา พบว่าในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง เชียงใหม่มีการกลายเป็นเมืองและเกิดการเป็นชนเมืองในเวลา ต่อมา โดยมีปัจจัยขับเคลื่อนจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ ศาสนา และการทหาร ในสมัยตกเป็นเมือง ขึ้นของพม่า การกลายเป็นเมืองและการเป็นชนเมืองลดลง ซึ่งได้รับอิทธิพลหลักจากปัจจัยทางการ ทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา ส่วนในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พบการออกจากเมืองและ การฟื้นฟูเมือง ซึ่งมีปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และทางศาสนา การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะ ว่าการวิเคราะห์ในครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 13 เพื่อทำความเข้าใจทฤษฎีและกระบวนการพัฒนาเมืองในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ล้านนา มิติเชิงพื้นที่และเวลา ทฤษฎีกำเนิดเมือง กระบวนการพัฒนาเมือง

¹นักศึกษาลัทธิสุตรวินยาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Master's of degree student in Geography and Geoinformatics, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์วิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

Corresponding author email: bewbastic@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 19 September 2024, Revised 24 September 2025, Accepted 4 November 2025

Abstract

This study investigates the factors and processes underlying the urban development of Chiang Mai Province from the Mangrai Dynasty to its period of vassalage under Siam. Data were collected from historical documents and records related to Chiang Mai and analyzed using content analysis to trace the origins and evolution of the city across spatial and temporal dimensions. The study divides the emergence and transformation of Chiang Mai into four key periods: (1) the pre-urban stage preceding the establishment of Chiang Mai, (2) the Mangrai Dynasty, (3) the era of Burmese suzerainty, and (4) the period during which Chiang Mai became a vassal state under Siam. The findings reveal that urban development began during the Mangrai Dynasty and expanded into suburban areas, driven by economic, religious, and military factors. During the Burmese suzerainty, Chiang Mai experienced a decline in both urbanization and suburbanization, influenced by similar factors. A comparable pattern occurred during the vassalage period under Siam, characterized by deurbanization followed by phases of reurbanization shaped by military, economic, and religious conditions. The study suggests that future research should integrate insights from Thailand's First to Thirteenth National Economic and Social Development Plans to enhance the understanding of contemporary theories and processes of urban development.

Keywords: *Lanna, Spatio-temporal dimensions, Urban origins, Urban development*

บทนำ

การศึกษานามศาสตร์ประวัติ (Historical geography) เป็นการศึกษาสถานที่หรือภูมิภาคในทางภูมิศาสตร์ โดยศึกษาในช่วงเวลาหนึ่งหรือช่วงเวลาหนึ่งในอดีต รวมถึงศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ของสถานที่หรือภูมิภาคในช่วงเวลาหนึ่ง (Britannica. 2024) จังหวัดเชียงใหม่ หรือลพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ มีอายุร่วมเจ็ดร้อยกว่าปี เริ่มตั้งแต่สมัยเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยในสมัยพระยาเม็ญราย พ.ศ. 1839 และได้มีวิวัฒนาการตลอดมา จนสามารถแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ได้เป็น 4 สมัย ได้แก่ 1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) 2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) 3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ 4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ม.ป.ป.) สู่ยุคปัจจุบันที่กลายเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญของภาคเหนือ ทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

การศึกษาเรื่อง “จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย” เป็นการนำแนวคิดเรื่องมิติเชิงพื้นที่และเวลา (Spatiotemporal) ร่วมกับการศึกษานามศาสตร์ประวัติ (Historical Geography) เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย การศึกษานี้มีความสำคัญเนื่องจากการวิเคราะห์พัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ผ่านเลนส์ของทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในอดีต

ที่อาจเน้นการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว บทความนี้มุ่งเติมเต็มช่องว่างความรู้โดยการเชื่อมโยงพลวัตทางประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่เข้ากับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ การทำความเข้าใจปัจจัยและกระบวนการในอดีตจะช่วยให้สามารถพิจารณาแนวคิดกำเนิดเมืองตลอดจนกระบวนการพัฒนาเมืองในปัจจุบันได้ถึงความเหมือนหรือความแตกต่างในยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีกำเนิดเมือง

1. ทฤษฎีการปฏิวัติเมือง (The Urban Revolution) อธิบายแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็ก ไปสู่สังคมเมืองที่ซับซ้อน โดย Childe ได้ระบุเกณฑ์ทั้งสิบประการของการปฏิวัติเมือง ได้แก่ (1) ขนาดของที่ตั้งและการเพิ่มขึ้นของประชากร (2) ความแตกต่างทางองค์ประกอบและหน้าที่ของประชากร (3) การสะสมทุนจากส่วนเกินทางสังคม (4) สิ่งก่อสร้างสาธารณะขนาดใหญ่ (5) ขนชั้นปกครอง (6) ระบบบันทึกและวิทยาศาสตร์ (7) การพัฒนาวิทยาศาสตร์ที่แม่นยำ (8) การแสดงออกทางศิลปะรูปแบบใหม่ (9) การค้าทางไกล และ (10) การรวมกลุ่มทางสังคมบนพื้นฐานของการอยู่อาศัย (Childe. 1950)

2. ทฤษฎีการกดขี่บูรพา (Oriental Despotism) อธิบายสังคมของเอเชียว่าเป็นสังคมไฮดรอลิก (Hydraulic Societies) เนื่องจากรัฐควบคุมประชาชนด้วยการควบคุมน้ำและระบบชลประทาน อีกทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเองก็เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดสังคมเช่นนี้ การจัดการระบบชลประทานทำให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการที่รวมศูนย์อำนาจ นำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐที่แข็งแกร่ง อำนาจเผด็จการ และการยอมจำนนเบ็ดเสร็จของสังคมต่ออำนาจรวมศูนย์ (Wittfogel. 1957)

3. ทฤษฎีต้นกำเนิดของรัฐ (A Theory of the Origin of the State) อธิบายเกี่ยวกับการเสนอสมมติฐานเชิงนิเวศวิทยาใหม่เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของรัฐโดยปฏิเสธทฤษฎีแบบดั้งเดิม ได้แก่ ทฤษฎีสมัครใจ (Voluntaristic Theories) ซึ่งเชื่อว่าผู้คนสละอำนาจอธิปไตยส่วนบุคคลของตนเองอย่างสมัครใจเพื่อรวมตัวกันเป็นรัฐ และทฤษฎีแบบบังคับ (Coercive Theories) ซึ่งเสนอว่าการใช้กำลัง (Force) ไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นกลไกที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการทางการเมืองจากหมู่บ้านอิสระไปสู่รัฐ โดย Carneiro ได้เสนอทฤษฎีการจำกัดขอบเขต (Circumscription Theory) ซึ่งชี้ว่าการก่อตัวของรัฐเกิดขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขอบเขตจำกัดทางสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเกิดสงครามจากความกดดันของประชากร เมื่อประชากรที่พ่ายจากสงครามไม่สามารถกระจายไปได้และถูกบังคับให้จำนน จึงนำไปสู่การรวมตัวทางการเมืองและการพัฒนารัฐ (Carneiro. 1970)

แนวคิดกระบวนการพัฒนาเมือง (Urban Development) กล่าวถึงการอธิบายลำดับขั้นของความเป็นเมืองที่เริ่มจากการกระจุกตัวและแผ่ขยายออกไปยังบริเวณรอบนอกมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งส่งผลทั้งทางมนุษย์และทางกายภาพ ได้แก่

1. การกลายเป็นเมือง (Urbanisation) หมายถึง ระยะเริ่มของการขยายตัวของเมือง เป็นผลมาจากการเพิ่มสัดส่วนของผู้คนที่มีการอาศัยอยู่ในเมืองต่าง ๆ เกิดจากคนในพื้นที่ชนบทย้ายเข้าไปยังพื้นที่เมืองมากขึ้น ด้วยเหตุผลของการแสวงหาการทำงานหรือโอกาสที่ดีกว่า มักเกิดขึ้นในพื้นที่ของประเทศที่กำลังพัฒนา (EEA, n.d.) เช่นกรุงเทพมหานคร กรุงเทพฯ ถูกขนานนามว่าเป็น “เมืองโตเดี่ยว” ซึ่งหมายถึงการที่กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวในประเทศที่รวมทุกอย่างไว้ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงโอกาสต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา การทำงาน และการทำธุรกิจ ทำให้ผู้คนจากต่างจังหวัดหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อหางานทำและศึกษาเล่าเรียน ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่ที่มีการพัฒนาสูง (สิริภัทร เกาฤทธิ์. 2566) ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการกลายเป็นเมืองในปัจจุบันนั้นซับซ้อนกว่าในอดีต และไม่ได้นำมาซึ่งความเจริญเสมอไปหากปราศจากการวางแผนและการจัดการที่ดี

2. การเป็นชนเมือง (Urbanisation) หมายถึง การขยายตัวของเขตชานเมืองที่อยู่นอกของการพัฒนาเมือง มีอาณาเขตที่เริ่มกลืนบริเวณพื้นที่หมู่บ้านและเมืองโดยรอบ เปลี่ยนให้เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เป็นพื้นที่รอบนอกของเมืองที่ผู้คนสามารถสัญจรไปมาได้ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเป็นชนเมืองประกอบไปด้วยคนและธุรกิจ เป็นการเพิ่มสัดส่วนของผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองต่าง ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเขตชานเมืองขยายตัวยังก่อให้เกิดแรงดึงดูดผู้คน เกิดการแพร่กระจายรูกล้ำพื้นที่สีเขียวและชนบท (Cool Geography. 2015a) พันธทิพย์ จงโกเรีย (2551) พบว่าพื้นที่ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร กำลังเข้าสู่ช่วง ‘Suburbanization’ โดยมีอัตราการเติบโตของประชากรสูงขึ้น ฐานเศรษฐกิจเปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองและสิ่งปลูกสร้างอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในจังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการตั้งถิ่นฐานในลักษณะผสมผสาน ทั้งการรวมศูนย์ (Concentration) ที่หนาแน่นขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกรุงเทพฯ และการกระจายตัว (Deconcentration) ไปยังพื้นที่ใหม่ตามแนวถนนสายหลักและพื้นที่การเกษตร ซึ่งการกระจายตัวแบบไร้ทิศทางนี้ก่อให้เกิดปัญหาระบบชุมชนเมืองตามมา

3. การออกจากเมือง (Deurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาของการลดลงของประชากรหรืออุตสาหกรรม เป็นผลมาจากปัจจัยผลักดันภายในเมือง เช่น การเสื่อมถอยของเศรษฐกิจ ปัญหาสภาพแวดล้อม ค่าของชีพสูง ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรืออาจเป็นปัจจัยที่ดึงดูดนอกเขตเมืองที่ดีกว่า (Cool Geography. 2015b) การศึกษาเรื่อง Deurbanisation and Mobility ของ Gogola & Hocova (2016) ได้ศึกษาผลกระทบของการขยายตัวของพื้นที่เมือง (Urban Spread) ต่อการใช้พื้นที่และปัญหาการสัญจรในเมืองขนาดเล็ก 2 แห่งของประเทศสโลวาเกีย คือ เมือง Senica และ Liptovsky Mikulas การศึกษาพบว่า เมืองทั้งสองมีแนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่อย่างมาก ซึ่งในบางกรณีอาจเพิ่มขึ้นเกือบสองเท่าในอนาคต ขณะที่จำนวนประชากรกลับมีแนวโน้มลดลง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ลดลงอย่างชัดเจน และก่อให้เกิดการใช้รถยนต์ส่วนตัวเพิ่มสูงขึ้น เพื่อตอบสนองการเดินทางที่ไกลขึ้น ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการจราจรติดขัด ความต้องการที่จอดรถและระบบขนส่งสาธารณะที่ขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้การขยายตัวของเมืองยังส่งผลให้เกิดการใช้ที่ดินทางการเกษตรอย่างไม่เหมาะสม และนำไปสู่โครงสร้างเมืองแบบไฮบริดที่ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและขาดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

4. การฟื้นฟูเมือง (Reurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาที่ผู้คนเริ่มมีการย้ายกลับเข้าสู่เมืองบริเวณพื้นที่กลางเมือง โดยที่ก่อนหน้านี้เกิดการลดลงของจำนวนประชากร เนื่องมาจากการเสื่อมถอย

ทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหลายประการ เมื่อพื้นที่กลางเมืองได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งจากภาครัฐหรือภาคเอกชน จึงทำให้เกิดการดึงดูดผู้คนให้กลับเข้ามาใจกลางเมืองอีกครั้ง (BBC. 2024) เช่นการศึกษาของ ปราษญญา ทาประเสริฐ (2558) เรื่องการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุงโครงการพาณิชย์กรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อหา แนวทางการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรมให้กลับมาใช้งานได้ใหม่และ สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน โดยใช้วิธีการศึกษาจากทฤษฎี การเก็บข้อมูล และการออกแบบ สถาปัตยกรรม ผลการศึกษาพบว่า การปรับปรุงอาคารและพื้นที่ในกรณีศึกษาบนถนนท่าแพนั้นสอดคล้อง กับทฤษฎีการฟื้นฟูเมือง โดยโครงสร้างอาคารเดิมยังคงมีศักยภาพที่จะนำกลับมาใช้งานใหม่ได้ การศึกษา ลักษณะการค้าขายในย่านถนนท่าแพที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่เคยให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นแนวทาง สำคัญในการออกแบบ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดการประยุกต์การจัดวางสินค้าแบบห้องแถวมาใช้ในการจัดแสดง ในอาคารร้าง รวมถึงการออกแบบปรับเปลี่ยนหรือต่อเติมโครงสร้างสถาปัตยกรรม เพื่อให้พื้นที่กลับมา มีชีวิตอีกครั้ง

ปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการกำเนิดและพัฒนาเมืองเชียงใหม่

1. ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ มองว่ากระบวนการเติบโตของเมืองเริ่มจากการเป็นศูนย์กลางการค้า โดยมีการตีความไว้สองประการ ได้แก่ การค้าขาย พิจารณาการเติบโตของเมืองเป็นผลผลิตจากการค้า ทางไกล และตลาด มองว่าเมืองเติบโตจากการเป็นศูนย์กลางการค้าที่สร้างขึ้นภายในเมือง ทำให้มีแลกเปลี่ยนสินค้า และพัฒนาเป็นศูนย์กลางที่สามารถส่งออกไปยังนอกภูมิภาคได้ ในการพิจารณาการ กำเนิดขึ้นของเมืองภายในแนวคิดเศรษฐศาสตร์จึงจำเป็นต้องพิจารณาสาเหตุทั้งสองประการควบคู่กัน (Harold. 1977)

2. ปัจจัยทางทหาร ให้ความสำคัญกับความปลอดภัย ด้วยการให้เหตุผลว่าเมืองที่เก่าแก่ควรมี การป้องกันที่มีความซับซ้อนและมีความแข็งแรง โดยเฉพาะช่วงสงครามที่ต้องมีการป้องกันเมือง จึงกระตุ้นให้มีการรวมตัวกันจึงทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน และเมืองสามารถพัฒนาต่อไปได้ (Wheatley. 1971) หรือกล่าวได้ว่าความมั่นคงทางทหารเป็นสาเหตุของการกำเนิดเมือง

3. ปัจจัยทางศาสนา เชื่อว่าการกำเนิดของเมืองมีที่มาจากศาสนา ซึ่งอาศัยความเคารพ ความยึดมั่น และความเชื่อถือต่ออำนาจของศาสนา เช่น ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมที่มีการนำเสนอโดย นักภูมิศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ยุคกลางชื่อ Ibn khalidun ได้อธิบายความแตกต่างของระบบ วัฒนธรรมไว้สองประเภท ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมเร่ร่อนของสังคมอาหรับก่อนยุคอิสลาม และลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมในเมืองหรืออารยธรรมของสังคมอิสลาม เมื่อพิจารณาทั้งสองวัฒนธรรม นี้จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านจากวัฒนธรรมเร่ร่อนมาเป็นวัฒนธรรมเมือง จำเป็นต้องมีเหตุผล สำหรับการจัดระเบียบทางสังคมที่มีน้ำหนักมากพอให้เกิดการรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว สร้างความศรัทธา และความภักดีร่วมกัน (Riaz. 1972)

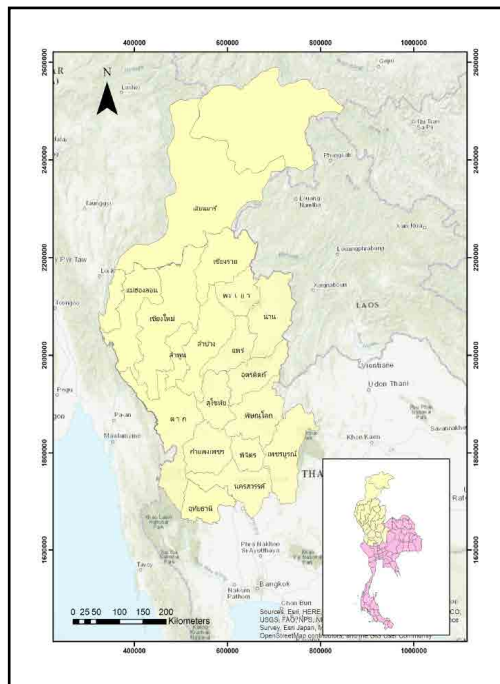
จากการแนวคิด ทฤษฎี และปัจจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแนวคิดการกำเนิดเมืองนั้นมีในเรื่อง ของเศรษฐกิจ ในด้านการค้าและตลาด เรื่องทหารในด้านความมั่นคงของประเทศ และเรื่องศาสนา ในด้านความศรัทธาและการร่วมใจเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาเมือง ทั้งสี่ขั้นตอน ได้แก่ การกลายเป็นเมือง ที่มีการขยายตัวของเมืองจากการเข้ามาของประชากรมาก จนก่อให้เกิดการขยายตัวของชนเมืองไปยังบริเวณรอบนอกกว้างขึ้น เมื่อเมืองเกิดปัญหาซึ่งเป็นเหตุ ให้ต้องออกจากเมืองในขั้นการออกจากเมือง ทำให้เมืองขาดผลผลิตและความหนาแน่น ทว่าสามารถ

ฟื้นฟูได้อีกครั้งในขั้นการฟื้นฟูเมืองที่ได้รับการแก้ไขปัญาและปรับปรุงให้เกิดความน่าอยู่และดึงดูดผู้คน

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มีการรวบรวมไว้แล้ว จากนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์ แหล่งข้อมูลที่ศึกษา ประกอบด้วย งานวิชาการ เช่น หนังสือ บทความวารสาร วิทยานพนธ์ และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการรวบรวมบทความ เพื่อทำการสรุปเนื้อหาเพื่อวิเคราะห์ทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมือง และข้อมูล Shape File จากศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (ภาคเหนือ) นำมาใช้ในการวิเคราะห์แผนที่รวมถึงทำความเข้าใจในพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้นของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) (2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าว อ้างอิงจากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษา ทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเป็นต้นมา โดยมีพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย 17 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ส่วนบนบางส่วนของประเทศเมียนมาร์ และแสดงข้อมูลแผนที่ด้วยโปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์ ArcGis 10.8 ดังแสดงในภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 พื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ผลการวิจัย

กระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ผู้วิจัยได้กระบวนการพัฒนาเมืองทั้ง 3 ช่วง ตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว โดยเลือกช่วงหลังสมัยหลังสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ (1) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (2) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (3) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) ซึ่งนอกจากนี้ สรัสวดี อ๋องสกุล (2558) ได้จำแนกประวัติศาสตร์เชียงใหม่ออกเป็นห้าช่วง ได้แก่ (1) ล้านนาสมัยประวัติศาสตร์ยุคแคว้น – นครรัฐ ก่อนการกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 (2) อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101) (3) ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) (4) ล้านนาสมัยเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) และ (5) ล้านนาสมัยรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง (พ.ศ. 2442-2476) ซึ่งพริษฐ์ ชิวารักษ์ (2568) ได้ศึกษาเรื่องอาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา และอธิบายว่า ในสมัยพม่าปกครองและสมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยามนั้นสามารถรวมเป็นสมัยเดียวกันได้ เนื่องจากเกิดความแตกแยกทางการเมือง และตกอยู่ภายใต้อาณาจักรวรรดิที่แตกต่างกันในด้านภาษา ผู้วิจัยจึงได้ใช้กรอบช่วงเวลาตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สรุปได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) เกิดกระบวนการเป็นเมือง (Urbanization)

จากประวัติเมืองเชียงใหม่เบื้องต้น เมื่อทำการพิจารณาในแง่ของพัฒนาการในแต่ละช่วง จะเห็นได้ว่าความเป็นเมืองเชียงใหม่ เริ่มต้นในสมัยพระยาเม็งรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) ที่มีการทำเลในการสร้างเมืองใหม่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ตอนเหนือของเวียงกุมกาม บริเวณเชิงภูเขาสุเทพ และได้เชิญพระสหายของพระองค์มาช่วยคิดการสร้างเมือง คือ พระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) แห่งเมืองสุโขทัย และพระยาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการเป็นเมืองมีการขยายตัวและมีการเพิ่มจำนวนของประชากรและมีการทำงานมากขึ้น รวมไปถึงการขยายอำนาจยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเมือง จากข้อความข้างต้นทำให้ระบุได้ว่ามีปัจจัยเมืองช่วงนี้ในด้านของปัจจัยเศรษฐกิจ ที่พูดถึงการพัฒนาเครือข่ายการค้าขนาดใหญ่ละซับซ้อนช่วยกระตุ้นการเติบโตของสังคมเมือง และปัจจัยศาสนาในการปกครองเมือง มุ่งเน้นไปที่ความสำคัญของโครงสร้างอำนาจที่ได้รับการพัฒนาเพื่อการก่อตั้งและการคงอยู่ของสถานที่ในเมือง ซึ่งในยุคพระเจ้ากือนา พระพุทธศาสนาก็ได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุด ดังข้อความดังกล่าว “ได้มีการสันนิษฐานว่านำเอากฎหมายสถมมอยู่ในเมืองหริภุญไชย มาใช้เป็นกฎหมายมังรายศาสตร์ หรือในด้านภาษาเองก็ได้มีการนำภาษามลายูมาดัดแปลงเป็นอักษรล้านนาหรืออักษรไทย ในด้านศาสนายังรับเอาพระพุทธศาสนาจากหริภุญไชยที่มีความรุ่งเรืองตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนา เพื่อพยายามผลักดันให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา” และ “พระยาเม็งรายสิ้นพระชนม์ราว พ.ศ.1854 ตลอดเวลาที่มีการปกครองเมืองเชียงใหม่ ได้สร้างสัมพันธอันดีกับอาณาจักรอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดการรับวัฒนธรรมเข้ามาจนเกิดการแลกเปลี่ยนขึ้นกับอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรพะเยา และอาณาจักรพุกาม รวมถึงการรับพระพุทธศาสนานิกายหินยานจากสุโขทัยมาด้วยเช่นกัน พระยาเม็งรายได้รับการกล่าวขานว่าเป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถหลายประการ ทั้งการรบ การปกครอง ควบคุมไปกับการผลักดันให้ประชาชนมีอาชีพอื่น ๆ นอกจากภาคเกษตรกรรม และได้มีการนำช่างฝีมือเข้ามาในอาณาจักร เช่น ช่างทอง ช่างตอ ช่างเหล็ก ช่างเงิน ฯลฯ จากเมืองพุกาม”

ช่วงที่ 2 สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) เกิดกระบวนการเป็นชานเมือง (Suburbanization)

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) จะพบว่าพม่ามีการควบคุมนโยบายหลายด้าน การเป็นเมืองและชานเมืองลดลง มีการใช้ปัจจัยทหารและปัจจัยเศรษฐกิจมาใช้ ดังข้อความข้างต้น “พระเมกุฎีปกครองบ้านเมืองตามเดิมในสมัยที่พระเจ้าบุเรงนองยึดเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพม่ายังไม่ได้มีการปกครองโดยตรง แต่ให้ล้านนาเป็นฐานะเมืองของประเทศราชพม่า ในระหว่างนั้นต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการทั้งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปีละหนึ่งครั้ง และยังต้องส่งส่วยและช่วยยามมีเหตุสงคราม กระทั่งพระเมกุฎีถูกปลดลงใน พ.ศ.2107 จากการถูกกล่าวหาว่าคิดกบฏ ทำให้พระยาราชเทวี หรือพระนางวิสุทธิเทวีปกครองเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายจากการถูกแต่งตั้งขึ้นในภายหลัง อีกทั้งการปกครองเมืองเชียงใหม่ในตอนนั้นก็มาจากพม่าที่แต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการของพม่าเองให้เป็นคนปกครอง รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมนโยบายที่สำคัญทั้งเศรษฐกิจ การเมือง เกณฑ์กำลังคนไปช่วยยามสงคราม มีอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าเมืองล้านนาได้” ความเป็นเมืองและความเป็นชานเมืองในสมัยนี้ยังคงปรากฏ ทั่วความเป็นเมืองในด้านของประชากรลดลง เนื่องมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงจากพม่า และการเกณฑ์กำลังคนช่วยพม่าออกรบ รวมไปถึงคนที่ลักลอบหนีเข้าป่าหรือไปยังเมืองอื่น รวมไปถึงปัจจัยศาสนา “ด้านวัฒนธรรม ประเพณีพม่าได้สะท้อนผ่านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร ฯลฯ โดดเด่นในด้านศิลปกรรมทางศาสนา เช่น รูปแบบของเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่ที่สร้างแบบประเพณีพม่า หรือประติมากรรมพระพุทธรูปแบบพม่าในวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปวัดพระแก้วดอนเต้า ลำปาง นอกจากนี้ยังนิยมการสักเป็นรูปสัตว์ตามร่างกาย เนื่องจากเชื่อว่าทำให้คงกระพัน หรือในเรื่องของการบวชนเณรมากกว่าพระภิกษุอีกเช่นกัน พม่าได้ปกครองนานกว่า 200 ปี จนกระทั่งในสมัยพระเจ้ากาวิละได้มีการร่วมมือกับฝ่ายไทยจึงทำให้สามารถขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จ จนทำให้ล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนไทยตั้งแต่นั้น”

ช่วงที่ 3 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เกิดกระบวนการออกจากเมือง (Deurbanization)

สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เชียงใหม่สมัยเป็นประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5) มีปัจจัยทหารเด่นชัดในยุคนี้ เนื่องจากต้องการขับไล่พม่า จึงร่วมมือกับไทยในการขับไล่ ดังข้อความข้างต้น “จุดยุทธศาสตร์ของล้านนาตั้งอยู่ตรงกลางของไทย ทำให้ไทยมีความคิดที่อยากจะขับไล่พม่าออกไป เช่นเดียวกับล้านนาเอง นำมาสู่การที่ไทยต้องการครอบครองล้านนาให้ได้ก่อนที่พม่าจะบุกมายังไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้มีการยกทัพไปตีเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2313 นำทัพกว่า 15,000 คนล้อมเมือง โดยมีพระยาสุสีห์ (บุญมา) เป็นทัพหน้า แต่ไม่เป็นผล นำมาสู่การตีเมืองอีกครั้งในพ.ศ.2317 โดยครั้งนี้ผู้นำล้านนาได้ตัดสินใจเลือกข้างฝ่ายไทยเพื่อที่จะขับไล่พม่าออกไป เนื่องมาจากสาเหตุของโปมะยวงวน หรือ โป้หัวขาว ได้กระทำการกดขี่ข่มเหงชาวล้านนา และยักริดรอนอำนาจพระยาจำป๋าน พระยาสามล้าน พระยาแสนหลวงแห่งเมืองเชียงใหม่ และพระยาภาณุวงศ์เจ้าเมืองลำปาง” และปรากฏปัจจัยเศรษฐกิจและปัจจัยศาสนาอีกครั้งจากการฟื้นฟูราชประเพณีที่สำคัญ รวมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สร้างวัดอารามต่าง ๆ รวมถึงกำแพงเมืองเชียงใหม่ ให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

เชียงใหม่ในยุคนี้มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการออกจากเมืองหลังจากเสร็จสิ้นสงคราม ทำให้ผู้คนออกจากเมือง กลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง จากข้อความเบื้องต้น “กระทั่งสิ้นสุด

สงครามใน พ.ศ.2317 พระยาตากสินมหาราชก็ได้แต่งตั้งให้พระยาจำบ้านปกครองเมืองเชียงใหม่ และให้พระยาภาวดีปกครองเมืองลำปาง ทว่าพม่าเองก็ยังได้พยายามที่จะยึดครองเมืองเชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2318 ซึ่งในขณะนั้นพระยาจำบ้านไม่สามารถที่จะรักษา ปกครองบ้านเมืองเอาไว้ได้ เนื่องจากจากจำนวนของประชาชนที่ลดน้อยและยังอยู่ในสภาพอดอยาก ทำให้พระยาจำบ้านต้องถอยไปตั้งหลักที่วังพร้าว ลำปาง ลักษณะของการเดินทางเป็นแบบกลับไปกลับมาในช่วงปลายธนบุรี เมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นจึงกลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง รวมถึงเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย เหลือเพียงเมืองลำปางเท่านั้นที่ยังตั้งมั่นอยู่ได้”

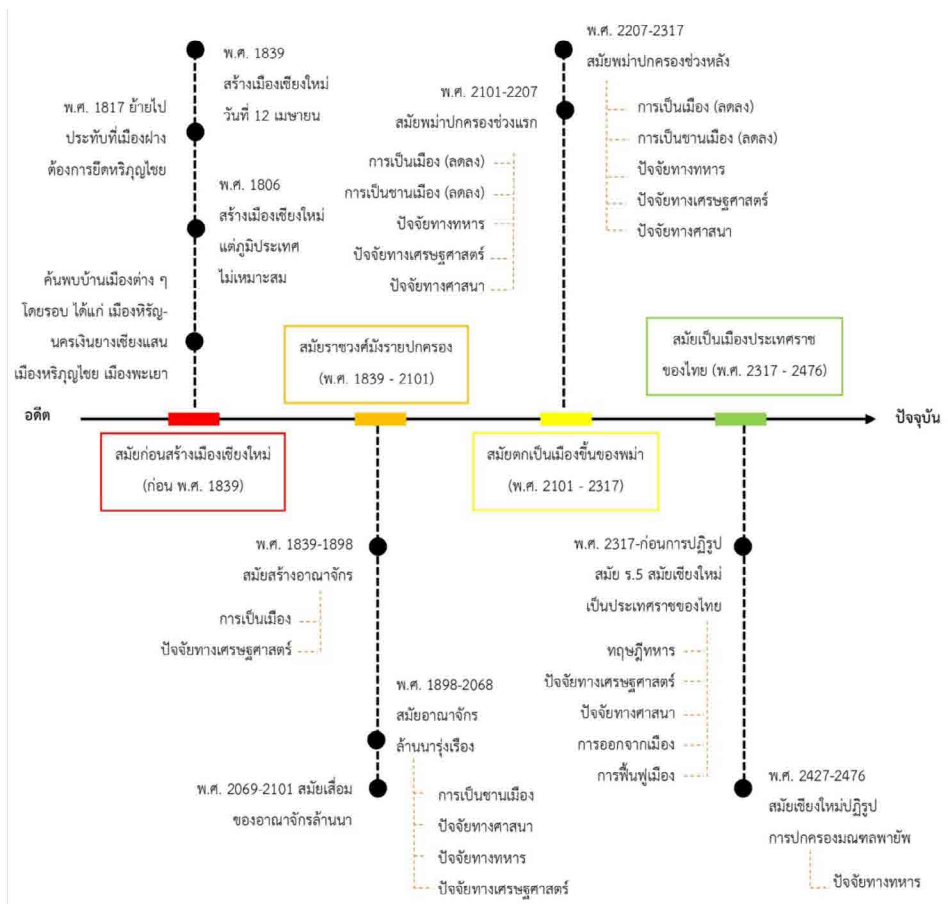
ช่วงที่ 4 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) กระบวนการฟื้นฟูเมือง (Reurbanization)

กระทั่งสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมืองจึงเป็นกระบวนการการฟื้นฟูเมือง อีกครั้ง มีการกลับเข้ามาของประชาชน และการสร้างเมืองใหม่ จนมีความกลายเป็นเมืองในภายหลังตามกระบวนการการกลายเป็นเมืองมาจนถึงปัจจุบัน “การเสียชีวิตของพระยาจำบ้าน (บุญมา) ในช่วงปลายธนบุรี เป็นเหตุให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แต่งตั้งพระยาภาวดีเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ หวังให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของล้านนาไทยและมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ได้ริเริ่มการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นที่ยังกลายเป็นเมืองร้างในช่วง พ.ศ.2339-2347 และยังต้องการให้กวาดล้างพม่าที่หมดไป พระยาภาวดีมีแนวหน้าที่ ‘สร้างบ้านแปงเมือง’ เชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2325 โดยเริ่มจากเมืองป่าซางก่อน ได้อยู่ที่ป่าซาง 15 ปี จนสามารถตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ.2339 และสุดท้ายก็สามารถกวาดล้างพม่าให้หมดไปได้ใน พ.ศ.2347 พระยาภาวดีได้พยายามกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่ได้หลบหนีจากป่าให้มาสู่เมือง รวมทั้งผู้คนจากสิบสองปันนา ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน และยอง เป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ดินแดนล้านนา รวมไปถึงฟื้นฟูราชประเพณีโดยกระทำพิธีราชาภิเษก สถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นปกครองต่อจากราชวงศ์มังราย รวมถึงมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างวัด พระพุทธรูป และกำแพงเมืองขึ้นใหม่ขึ้น”

ส่วนเชียงใหม่สมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2427-2476) มีการใช้ปัจจัยทหารในรูปแบบการเมืองและสนธิสัญญาเพื่อป้องกันผู้ร้าย ดังข้อความข้างต้น “รัชกาลที่ 5 เป็นยุคของการปรับปรุงเมืองแบบตะวันตก และเป็นการผนวกเชียงใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของไทย มีการยกเลิกการปกครองแบบหัวเมืองแบบประเทศราช ทำให้เกิดการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน สิ่งเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิรูปมาจากปัญหาเกี่ยวกับการป่าไม้ รวมทั้งปัญหาความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดน เป็นเหตุให้รัฐบาลกลางต้องเข้ามาช่วยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพในเวลาต่อมา เพื่อให้เกิดการรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ จนกระทั่งเกิดสัญญาเชียงใหม่ (the Treaty of Chiang Mai) ฉบับแรก พ.ศ.2416 จากการที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียกับรัฐบาลไทยตกลงกัน โดยวัตถุประสงค์สัญญานี้คือเพื่อจัดการป้องกันผู้ร้ายที่ปล้นสดมภ์ตามชายแดนเชียงใหม่ หลังทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ รัฐบาลกลางส่งพระนรินทรราชสี (พุ่มศรีไชยันต์) ไปเป็นข้าหลวงที่สามหัวเมืองเชียงใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน (1) เพื่อให้ข้าหลวงทำหน้าที่ชำระคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ มีฐานะเป็น “ข้าหลวงตระลาการ ศาลต่างประเทศ” (2) ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ (3) เพื่อแนะนำให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่และคำสั่งของรัฐบาล”

สรุปและอภิปรายผล

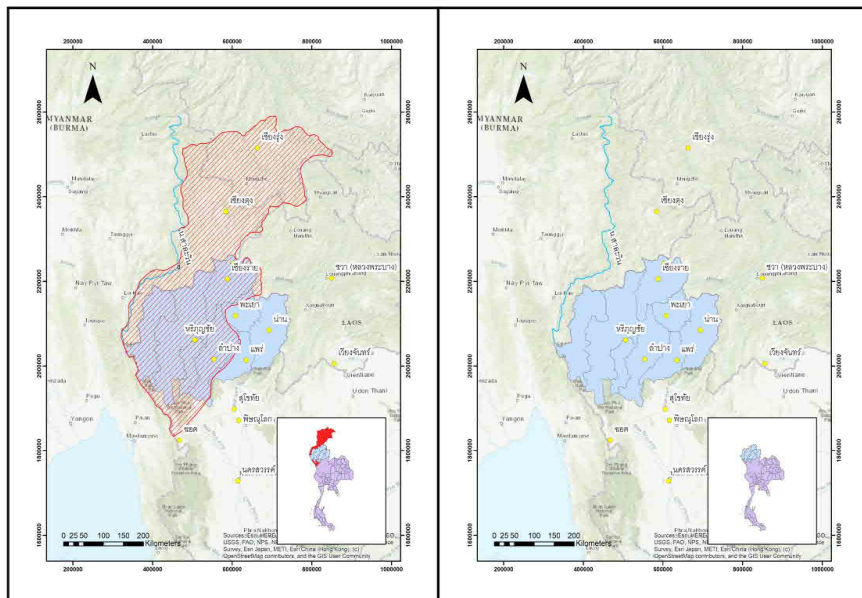
จังหวัดเชียงใหม่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ ก่อน พ.ศ.1839 ได้ค้นพบว่าเมืองต่าง ๆ อยู่ก่อนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน เมืองหิรัญไชย หรือเมืองพะเยา ในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 ช่วงสมัยสร้างอาณาจักร พ.ศ.1839-1898 มีการเป็นเมืองและใช้ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ในการปกครอง เมื่อถึงสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง พ.ศ.1898-2068 มีการเป็นขานเมือง โดยมีปัจจัยทางศาสนา การทหาร และ เศรษฐศาสตร์เป็นแรงขับเคลื่อน กระทั่งถึงสมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนา พ.ศ.2069-2101 เมื่อถึง สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ.2101-2317 พบว่าสมัยพม่าปกครองช่วงแรก พ.ศ.2101-2207 และ สมัยพม่าปกครองช่วงหลัง พ.ศ.2207-2317 มีการเป็นเมืองและการเป็นขานเมืองลดลง โดยมีปัจจัย ทางทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนาในการปกครอง จนเมื่อสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 สมัย พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.5 มีการออกจากเมืองและการฟื้นฟูเมือง โดย มีปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา. ในสมัยเชียงใหม่ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2427-2476 ก็ได้ปรากฏปัจจัยทางการทหารในการปกครอง แสดงสรุปในภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 ช่วงเวลาประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

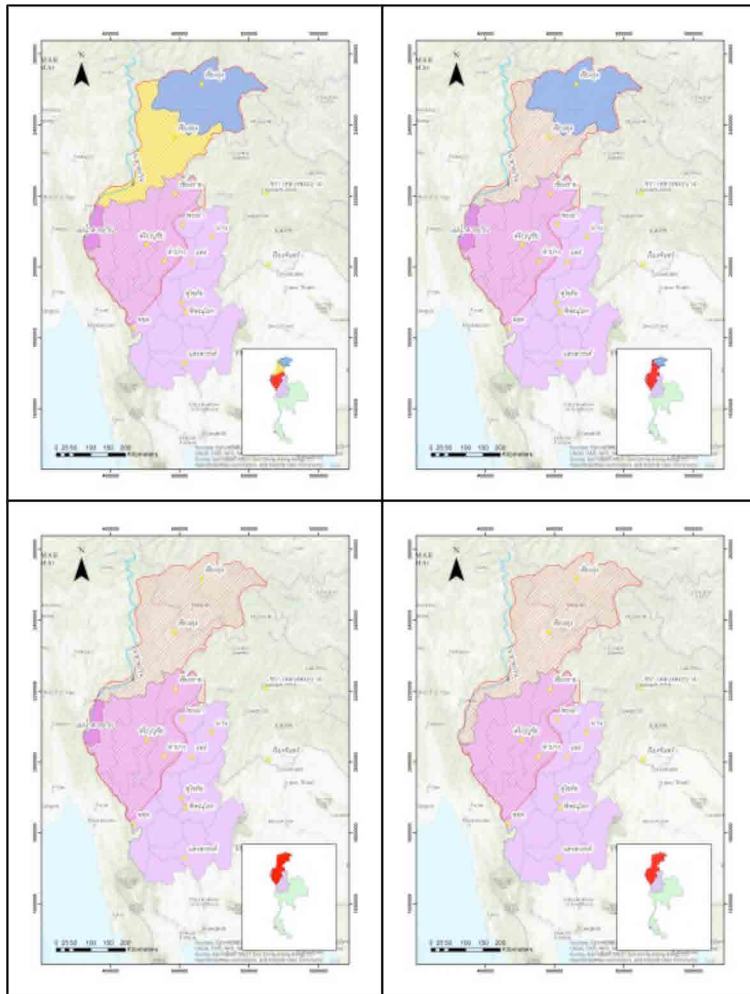
ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

จากผลการศึกษาพบว่าในสมัยสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ก่อน พ.ศ. 1839 ซึ่งเป็นสมัยที่พญามังรายต้องการรวบรวมดินแดนเพื่อขยายอำนาจ การที่พญามังรายไม่ได้รื้อล้าอาณาจักรสุโขทัยเนื่องจากคำสัญญาที่แน่นแฟ้นจากการเป็นมิตรสหายที่ดีมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อครั้งที่พญามังรายต้องการหาชัยภูมิที่ดีในการสร้างเมืองเชียงใหม่ พ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัยและพญางำเมืองแห่งเมืองพะเยาแห่งอาณาจักรล้านนา ก็ถูกชักชวนขึ้นมายังล้านนาเมื่อช่วยสร้างเมือง จนกลายเป็นชื่อ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” (นิรัตน์ธิดา จันทราทิพย์. ม.ป.ป.) อาณาเขตของล้านนาไม่แน่นอนตามจารีตของรัฐบาลโบราณ ตามการขยายตัวของอาณาจักรในคราเพื่อผูกฟูกหรือการลดการครองเมืองเมื่ออ่อนแอลง สามารถประมาณได้ว่ามีอาณาจักรสุโขทัยอยู่ทางทิศใต้ เมืองตาก แม่น้ำสาละวินอยู่ทางทิศตะวันตก ติดกับรัฐฉาน แม่น้ำโขงอยู่ทางทิศตะวันออก ติดกับล้านช้าง เชียงรุ่งอยู่ทางทิศเหนือ มีเขตบ้านเมืองเล็กน้อยที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองถูกรัฐขนาดใหญ่คุกคาม ไม่ว่าจะเป็น เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองยอง เมืองปู้ เมืองสาด เชียงแขง อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างล้านนา พม่า ลาว และญวนนาน หากแบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม หนึ่งคือกลุ่มล้านนาตะวันตกและสองคือล้านนาตะวันออก โดยกลุ่มล้านนาตะวันตกประกอบไปด้วย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย พะเยา ส่วนล้านนาตะวันออกประกอบไปด้วย แพร่และน่าน นอกจากนี้ยังมีดินแดนขอบล้านนาทางใต้ ประกอบไปด้วยส่วนบนของตาก อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ในปัจจุบันล้านนาหมายถึง 8 จังหวัดทางภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน และพะเยา (สรวิศ อ่องสกุล. 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 (ซ้าย) ดินแดนล้านนาในอดีต และ (ขวา) ดินแดนล้านนาในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย (2024)

การเสียดินแดนของดินแดนล้านนาไทย เริ่มในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทยใน พ.ศ.2317-2476 โดยเสียดินแดนครั้งแรกของล้านนาในแสนหวี เมืองพง เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2368 ตรงกับสมัยรัชกาลที่สาม นับเป็นครั้งที่สี่ของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ใน พ.ศ.2393 สมัยรัชกาลที่สี่ เป็นครั้งที่หกของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน และครั้งสุดท้ายที่ฝ่งซ้ายของแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษใน 27 ตุลาคม พ.ศ.2435 สมัยรัชกาลที่ห้า (ม.กิริติ ม่วงมณี. 2564) เมื่อคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ก็ได้มีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ.2476 ทำให้เชียงใหม่กลายเป็นเมืองเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น แสดงในภาพประกอบที่ 4

ภาพประกอบที่ 4 (ซ้ายบน) ดินแดนล้านนาที่เสียไปสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

พ.ศ.2317-2476 ล้านนาก่อนเสียดินแดน

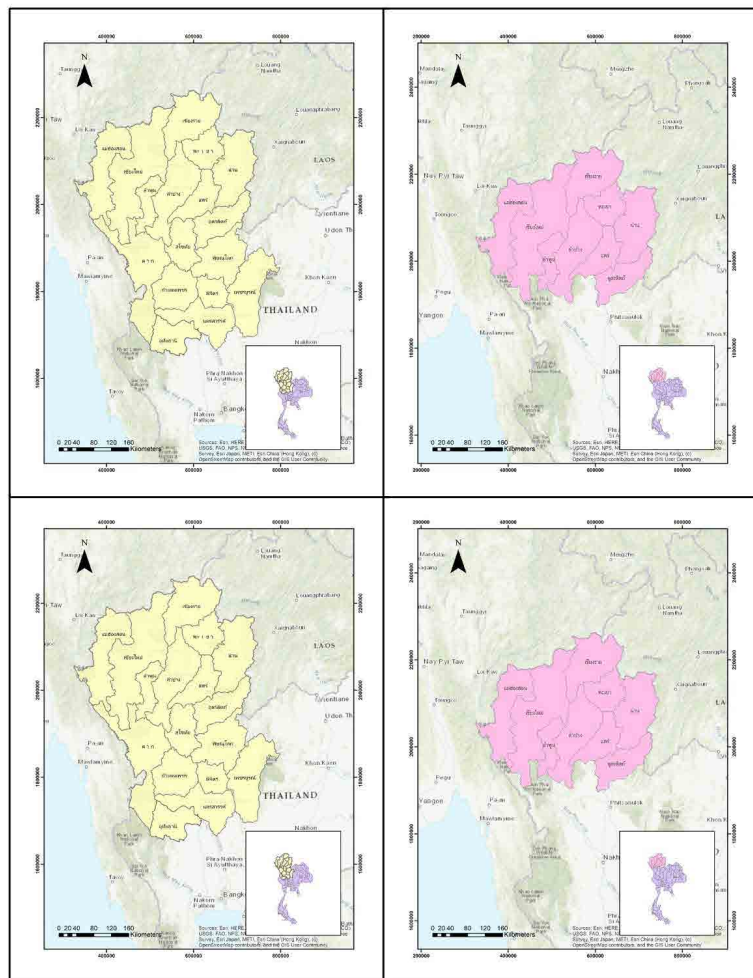
(ขวาบน) เสียดินแดนแสนหวี เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2336 สมัย ร.3

(ซ้ายล่าง) เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ในพ.ศ.2397 สมัย ร.4 และ

(ขวาล่าง) เสียดินแดนฝ่งซ้ายแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษ พ.ศ.2433 สมัย ร.5

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ปัจจุบันการแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ของทางราชบัณฑิตยสถานก็ได้แบ่งประเทศไทยออกเป็น 6 ภูมิภาค ตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้มีการเสนอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี ใช้ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ตลอดจนความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเป็นเกณฑ์พิจารณา โดยภาคเหนือถูกแบ่งออกเป็น 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ และน่าน ส่วนคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้แบ่งออกเป็น 6 ภูมิภาคเช่นเดียวกัน แต่มีขอบเขตที่แตกต่างกัน ทำให้มีจังหวัดเพิ่มขึ้นรวมเป็น 17 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน ตาก พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร พิจิตร และเพชรบูรณ์ (นฤมล บุญแต่ง, 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 5

ภาพประกอบที่ 5 (ซ้าย) ภาคเหนือ 9 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ และ (ขวา) ภาคเหนือ 17 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ทิศทางของแนวคิดเมืองต่าง ๆ ในอนาคตจะเป็นไปได้อย่างไร? เมืองอาจจะยังคงใช้ทฤษฎีเดิม เช่นเดียวกับในอดีต? เมืองอาจจะใช้ทฤษฎีเดิมเช่นเดียวกับในอดีตหากแต่รายละเอียดแตกต่างไปจากเดิม? หรือในอนาคตอาจมีทั้งทฤษฎีเก่าและทฤษฎีใหม่ผสมผสานกัน? เมื่อพิจารณาในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 ในสมัยสร้างอาณาจักร พ.ศ.1839-1898 โดยปรากฏการ กลายเป็นเมือง และมีการใช้ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ จนถึงสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง พ.ศ.1898-2068 ก็ได้ปรากฏปัจจัยทางศาสนา การทหาร และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการปฏิวัติเมืองของ Childe (1950) ซึ่งการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ.1839 โดยพญามังราย สะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์ การพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของทฤษฎีการปฏิวัติเมือง โดยก่อนหน้านั้นพญามังราย ทรงย้ายราชธานีจากเวียงกุมกามไปยังพื้นที่ใหม่ เนื่องจากเวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วม การตัดสินใจ เลือกชัยภูมิใหม่ ณ ที่ราบลุ่มเชิงดอยสุเทพใกล้แม่น้ำปิง คือการเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการ เกษตรและการตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างปัจจัยสำคัญที่สุดของการปฏิวัติเมือง คือการ ผลิตอาหารส่วนเกินเพื่อรองรับประชากรที่หนาแน่น อีกทั้งยังมีการนำช่างฝีมือเข้ามา รวมถึงการสร้าง วัดขนาดใหญ่ และการรวมศูนย์อำนาจในสมัยราชวงศ์มังราย ยิ่งไปกว่านั้น การวางผังเมืองรูปสี่เหลี่ยม ตามหลักการของเมืองโบราณ รวมถึงการสร้างระบบชลประทานโบราณที่เรียกว่า “เหมืองฝาย” ที่เคารพ และปรับใช้ตามธรรมชาติของภูมิประเทศอย่างชาญฉลาด แสดงให้เห็นถึงการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ที่จำเป็นต่อการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองตามแนวคิดของ Childe สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานที่ทำให้เชียงใหม่ สามารถก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาที่มีความซับซ้อนได้ อย่างไรก็ตาม โครงสร้าง อำนาจในยุคนี้มีความแตกต่างจากทฤษฎีการกดขี่บูรพา ที่ Wittfogel (1957) นำเสนอ อำนาจของ ผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์มังรายไม่ได้รวมศูนย์และเผด็จการเบ็ดเสร็จ เมืองบริวารต่าง ๆ ในล้านนา ยังคงมีอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูง ซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะของรัฐล้านนาที่เน้นความสัมพันธ์ แบบเครือญาติมากกว่าการควบคุมแบบรวมศูนย์จากส่วนกลางเพียงแห่งเดียว

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ.2101-2317 ในสมัยพม่าปกครองช่วงแรก พ.ศ.2101-2207 และสมัยพม่าปกครองช่วงหลัง พ.ศ.2207-2317 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 ในสมัยเชียงใหม่เป็นประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.5 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ การออกจากเมือง และการฟื้นฟูเมือง ในสมัยเชียงใหม่ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2427-2476 ปรากฏปัจจัย ทางการทหารในปัจจัยทางเศรษฐกิจเองก็มีความคล้ายคลึงและได้ปรากฏในหนังสือ The Economy of Cities ของ Jacobs (1969) ในบท Cities First-Rural Development Later ซึ่งเห็นได้ว่า การ เติบโตของเมืองทำให้ความเข้มข้นทางการเกษตรเพิ่มขึ้น Jacobs ได้สร้างเมืองในจินตนาการชื่อ New Obsidian ขึ้นมา แสดงให้เห็นถึงการค้าขายออบซิเดียนในท้องถิ่น และมีการแผ่ขยายออกไปกับคนที่ อยู่ห่างไกลมากขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมืองโดยตรง เป็นการสร้างโลกที่อ้างอิงจาก Catal Huyuk ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานในยุคหินใหม่ (Neolithic Era) ประมาณ 7500 ปีก่อนคริสตกาล ประชากรในเมืองนี้เป็นสังคมเกษตรกรรมยุคแรกที่มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไม่ใช่กลุ่มนักล่าสัตว์ ยุคหินเก่า มีเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นและเกิดการพัฒนาเมือง ในปัจจัยทางการทหาร Mellaart (1967) ได้อธิบายว่าทหารมีการกำกับดูแลให้ประชาชนแสวงหาความคุ้มครอง การป้องกันทำให้กำเนิดเมืองขึ้น ผู้คนใน Catal Huyuk สร้างที่อยู่อาศัยแบบไม่มีประตู มีทางเข้าทางเดียวคือหลังคาบ้าน นอกจากนี้ สงครามยังกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเพื่อป้องกันก็ทำให้เมืองสามารถพัฒนาไปได้ (Wheatley. 1971)

ในปัจจุบันทางศาสนาเอง ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมก็มาจากความเชื่อทางศาสนาในการเคารพและยึดมั่นบูชา เกิดความศรัทธาที่ก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมจนเป็นความแข็งแกร่ง (Riaz. 1972)

เมื่อพิจารณาในยุคปัจจุบัน พบว่าปัจจัยในยุคปัจจุบันยังคงมีการใช้เช่นเดียวกับในปัจจุบัน ทั้งเศรษฐศาสตร์ การทหาร และศาสนา แต่แตกต่างกันในรายละเอียด แนวโน้มของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (The Fourth Industrial Revolution-4IR) ในเรื่องของเทคโนโลยีก็จะเริ่มเข้ามา มีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น ทำให้การทำงานในด้านต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการเชื่อมต่อกับเครือข่ายของ IoT (The Internet of Things) ระบบ AI (Artificial Intelligence) และ machine learning (Petvirojchai. 2021) ซึ่งในแง่ความเป็นเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในปัจจุบันไม่ได้มีเพียงแค่การขยายตัวของความเป็นเมืองที่กระจายออกโดยรอบจนกินบริเวณชานเมืองแล้วเท่านั้น ตามความหมายของโลกาภิวัตน์ หมายถึง คำที่ใช้อธิบายถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จากการเพิ่มขึ้นของเศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงประชากรโลก ทำให้เกิดการค้าสินค้าและการบริการข้ามพรมแดน รวมไปถึงเทคโนโลยี การไหลเวียนของการลงทุน ผู้คน ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ทำให้หลายประเทศเกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่อการเคลื่อนไหวเหล่านี้ (PIIE. 2018) เมืองหลายเมืองใช้แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ในการพัฒนาเมือง โดยแนวคิดเมืองอัจฉริยะ หมายถึง เมืองที่มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมที่มีความทันสมัย มีความชาญฉลาด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการและการบริหารจัดการเมือง สามารถลดค่าใช้จ่ายและการใช้ทรัพยากรของเมือง มุ่งเน้นไปที่การออกแบบที่รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคธุรกิจในการพัฒนาเมือง (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. 2563)

จากแนวคิดเมืองอัจฉริยะ ปัจจุบันได้มีหลายเมืองที่นำแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ ยกตัวอย่างเช่น เมืองมิลตันเคนส์ (Milton Keynes) สหราชอาณาจักร ที่มีการสร้าง ศูนย์ข้อมูล (Data Hub) ขนาดใหญ่ไว้สำหรับการรวบรวมข้อมูล ซึ่งถูกนำมาใช้ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการขนส่งมวลชนที่เชื่อมโยงกับข้อมูลของผู้ใช้งาน ทั้งระบบจอร์จธาธารณะและการจ่ายเงิน โดยมีแอปพลิเคชัน Motionmap ใช้อธิบายการเคลื่อนไหวแบบเรียลไทม์ของคนรวมถึงยานพาหนะทั่วทั้งเมือง สามารถเช็คตารางเวลา ลานจอดรถ เส้นทางถนน ประเมินความแออัดของเส้นทางต่าง ๆ ในเมือง สำหรับช่วยในการตัดสินใจหลีกเลี่ยงเส้นทางได้ ในด้านของพลังงานเองก็มีการใช้รถยนต์ที่มาจากพลังงานไฟฟ้าสามารถชาร์จไฟจากพลังงานโซลาร์เซลล์ โดยทั้งชุมชนเองก็มีการใช้ข้อมูลที่ถูกรวบรวมไว้ สามารถวิเคราะห์การใช้พลังงานในแต่ละพื้นที่ได้ ความสำเร็จของโครงการนี้มาจากการที่มีความเชื่อมั่นในการคิดว่าประชาชนคืออนาคตของเมือง ทำให้เกิดการเปิดโอกาส ฟังเสียงของประชาชนในเมือง และมีการสร้างแอปพลิเคชัน QuickChat ที่รวบรวมการสนทนาของชาวเมืองและสามารถรายงานปัญหาต่าง ๆ ได้ อีกหนึ่งตัวอย่างเกิดขึ้นในอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam) เนเธอร์แลนด์ ที่มีการริเริ่มโครงการเมืองอัจฉริยะตั้งแต่ พ.ศ. 2552 โดยมีเป้าหมายคือการแก้ปัญหาการติด ประหยัดพลังงาน พัฒนาความปลอดภัยของประชาชน มีโปรเจกต์ของเมืองอย่าง City-Zen ที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองใช้พลังงานสะอาดจากพลังงานแสงอาทิตย์ ลม ชีวมวล ผลักดันให้เกิดการรวบรวมพลังงานเหล่านี้เข้ากับระบบเมืองไปจนถึงตึก อาคารต่าง ๆ อีกทั้งยังมีเป้าหมายในการสร้างเมืองระบบหมุนเวียนในโปรเจกต์ชื่อ Circular Amsterdam ที่มีจุดมุ่งหมายต้องการหมุนเวียนเศรษฐกิจของเมือง รวมถึงการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งอัมสเตอร์ดัมเองยังมีโครงการอื่น ๆ อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านศึกษา การขนส่ง เทคโนโลยี ความเป็นอยู่ของพลเมือง ฯ ที่ล้วนทันสมัยและทำให้ประชาชนในเมืองใช้งานได้ (Chetpayark. 2560)

เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จึงไม่ได้มีเพียงแค่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางศาสนา หรือปัจจัยทางการทหารเท่านั้น แต่ยังต้องผสมผสานกับเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น กระบวนการกลายเป็นเมืองเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ทฤษฎีและการออกแบบเมืองตามทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) เพื่อให้เกิดการตอบรับและการใช้งานของกลุ่มคนหลายช่วงอายุที่มีความหลากหลายเหมาะสมสำหรับทุกเพศทุกวัย คนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ ตามทฤษฎีการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design : UD) โดยมีหลักการทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ (1) เน้นหลักการเท่าเทียม (Equitability) ให้ทุกคนมีความเสมอภาคในการใช้งาน (2) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) อุปกรณ์และบ้านมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนได้ (3) ใช้งานง่าย (Simple and Intuitive) จากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในบ้าน (4) เข้าใจง่าย มีข้อมูลชัดเจน (Perceptible Information) ไม่ว่าจะเป็นป้ายหรือสัญลักษณ์ (5) การออกแบบเพื่อการใช้งานที่อาจเกิดความผิดพลาด (Tolerance for Error) เช่น การมีที่จับกันลิ้น (6) ใช้แรงน้อย (Low Physical Effort) อุปกรณ์ควรออกแรงน้อยหรือช่วยในการทุ่นแรง และ (7) ขนาดและพื้นที่เหมาะสม (Size and Space) มีขนาดและพื้นที่ที่เหมาะสม ไม่กีดขวาง (MOGEN. 2560) เมื่อการออกแบบเมืองควบคู่ไปกับการพิจารณาถึงการใช้อยู่ของทุกคน ก็จะทำให้ตอบโจทย์ต่อผู้คนได้ทุกช่วงวัยอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองที่เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 จนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 การศึกษาครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 จนถึงฉบับที่ 13 พ.ศ.2566-2570 เพื่อดูทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองในยุคปัจจุบันได้

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล บุญแดง. (2558). การแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2566, จาก <http://legacy.orst.go.th/?knowledges>
- นิรัตติยา จันทราทิพย์. (ม.ป.ป.) ประวัติศาสตร์สุโขทัย (Sukhothai History). สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <https://maymeanjulie.wixsite.com/sukhothaihistory/blank-pba83>
- ปราชญ์ญา ทาประเสริฐ. (2558). การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุง โครงการพาณิชยกรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พริษฐ์ ชิวารักษ์. (2568). อาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา. วารสารไทยคดีศึกษา. 22(1): 1-40.
- พันธทิพย์ จงไกรย. (2551). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ม.กิตติ ม่วงมณี. (2564). การเสียดินแดน 14 ครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์. สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <http://elearning.acn.ac.th/lms/seconddary/mod/forum/discuss.php?d=5524>

- สรสวดี อ่องสกุล (2558). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- สิริภัทร เกาฐีระ. (2566). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขต
ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2568, จาก <https://www.krungsri.com/th/wealth/krungsri-prime/privileges/articles/urbanization-opportunities-challenges>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. (2563). **การส่งเสริมเมืองอัจฉริยะ**. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2566, จาก <https://www.depa.or.th/th/smart-city->
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่ (ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ (สมัย
ราชวงศ์มังราย และสมัยพม่าปกครอง)**. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2566, จาก https://www.insiam.com/wpcontent/uploads/2016/02/n_chiengmai.pdf
- BBC. (2024). **Urban Populations – OCR**. Retrieved January 14, 2024, from <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/z24ksg8/revision/4>
- Britannica. (2024). **Historical Geography**. Retrieved October 3, 2023, from <https://www.britannica.com/event/Iron-Age>
- Carneiro, Robert L. (1970). A Theory of the Origin of the State. **Science**. 169(3947): 733-738.
- Chetpayark, Karoonp. (2560). **6 Smart Cities** นำอิจฉา ตัวอย่างเมืองดีๆ ที่เทคโนโลยีช่วย
พัฒนา. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://thematter.co/social/smart-city/32385>
- Childe, V. Gordon. (1950). The Urban Revolution. **The Town Planning Review**. 21(1): 3-17.
- Cool Geography. (2015a). **Urban Processes**. Retrieved October 1, 2023, from https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Urban_Processes.php
- _____. (2015b). **Suburbanisation**. Retrieved October 1, 2023, from <https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Suburbanisation.php>
- EEA. (n.d.). **Urbanization**. Retrieved October 5, 2023, from [https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20\(towns%20and%20cities\).](https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20(towns%20and%20cities).)
- Gogola, M. & Hocova, M. (2016). Deurbanisation and Mobility. **Transportation Research Procedia**. 14: 1193-1200. DOI: 10.1016/j.trpro.2016.05.190
- Harold, Carter. (1977). Urban Origins: A Review. **Progress in Human Geography**. 1(1): 12-32. <https://doi.org/10.1177/030913257700100103>
- Jacobs, Jane. (1969). **The Economy of Cities**. New York: Random House.
- Mellaart, James. (1967). **Catal Huyuk: a neolithic city in Anatolia**. London: Oxford University Press.
- MOGEN. (2560). **Universal Design (UD) หมายถึงอะไร?** สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2566 จาก, <https://www.mogen.co.th/bathrooms-guru-detail/3-22/Universal-Design-UD>

- Petvirojchai, Sahatorn. (2021). การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 คืออะไร: ผลกระทบ ความท้าทาย และบทบาทสำคัญของ HR. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://th.hrnote.asia/tips/industrial-revolution-4ir-210618/>
- PIIE. (2018). **What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?** Retrieved October 20, 2023, from <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization-plan/smart-city-office>
- Riaz, Hassan. (1972). Islam and Urbanization in the Medieval Middle-East. **Ekistics**, 33(195): 108–112.
- Wheatley, Paul. (1971) **The Pivot of the Four Quarters**. Chicago: Chicago University Press.
- Wittfogel, K. A. (1957). **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**. New Haven: Yale University Press.

ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563

People's Opinions toward the Election of the Chief Executive of the Bueng Kan Provincial Administrative Organization, B.E. 2563 (2020)

พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์¹ อนุชา นิลประพันธ์¹ และกล้วยไม้ พรหมดี²
Phatthanant Taladsub, Anuchar Ninprapan, and Kluaymai Promdee

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ สำนวความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ทำการเก็บรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม โดยสุ่มตัวอย่างแบบง่ายกับประชาชนที่มีภูมิลำเนาในเขตจังหวัดบึงกาฬที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 9,872 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าความถี่และค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 52.15 เพศชาย คิดเป็นร้อยละ 47.85 อยู่ในช่วงระหว่างอายุ 30-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.86 รองลงมา อายุระหว่าง 41-59 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.50 และอายุ 18-29 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.00 ตามลำดับ จำแนกตามอาชีพพบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 27.35 อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 20.57 อาชีพค้าขาย 16.70 ส่วนความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า (1) ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 89.11 ระบุว่า จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ขณะที่ ร้อยละ 1.78 ระบุว่า จะไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (2) ท่านชื่นชอบผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.13 เลือกผู้สมัครหมายเลข 3 รองลงมา ร้อยละ 24.20 เลือกผู้สมัครหมายเลข 2 ร้อยละ 22.54 เลือกผู้สมัครหมายเลข 4 และ (3) เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” รองลงมา ร้อยละ 23.91 ระบุว่า “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้”

คำสำคัญ: ความคิดเห็นของประชาชน การเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์สา สังคมศาสตร์ คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

Assistant Professor, Department of Social Science, Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University, Khon Kaen Province.

²อาจารย์ประจำสาขาสังคมศาสตร์ คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

Lecturer, Department of Social Science, Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University, Khon Kaen Province.
Corresponding author e-mail: Somsta@kku.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 28 September 2024, Revised 27 December 2024, Accepted 10 September 2025

Abstract

The objective of this study is to examine public opinion regarding the 2020 election of the Chief Executive of the Bueng Kan Provincial Administrative Organization (PAO). This quantitative research employed a questionnaire as the primary data collection instrument. A simple random sampling technique was used to select 9,872 respondents who were residents of Bueng Kan Province and aged 18 years or older. Data were analyzed using descriptive statistics, including frequency and percentage. The findings indicate that the majority of respondents were female (52.15%), while males accounted for 47.85%. The most represented age group was 30–40 years (33.86%), followed by 41–59 years (25.50%) and 18–29 years (25.00%). Regarding occupation, most respondents worked in agriculture (27.35%), followed by laborers (20.57%) and traders (16.70%). Concerning public opinion on the selection of the PAO Chief Executive, the results show that: (1) most respondents (89.11%) intended to exercise their voting rights in the upcoming election, while only 1.78% stated that they would not vote; (2) in terms of candidate preference, 26.13% favored candidate number 3, followed by candidate number 2 (24.20%) and candidate number 4 (22.54%); and (3) the most cited reason for selecting a candidate was “being a good person with knowledge and competence” (36.35%), followed by “clear, good, and feasible policies” (23.91%).

Keywords: *People’s opinions, Election, Chief executive of Bueng Kan Provincial Administrative Organization*

บทนำ

จังหวัดบึงกาฬเดิมเป็นตำบลหนึ่งในเขตการปกครองของอำเภอยักษ์บุรี จังหวัดนครพนม ซึ่งมีการอำเภอตั้งอยู่ที่บริเวณปากน้ำสงคราม ต่อมาไม่ทราบชัดว่าปีใดที่ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บึงกาฬจน ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามเมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปี พ.ศ.2459 ทางราชการ ก่อสร้างที่ว่าการอำเภอขึ้นใหม่ และโอนการปกครองอำเภอยักษ์บุรีมาขึ้นกับจังหวัดหนองคาย ส่วนบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอยักษ์บุรีเดิมนั้น ทางราชการยุบมาเป็นตำบลอยู่ในเขตการปกครอง ของอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม การจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬเป็นความต้องการของประชาชนในพื้นที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีระยะทางยาวจากเหนือจรดใต้ ประมาณ 330.6 กิโลเมตร ราษฎรที่อาศัยอยู่อำเภอบึงโขงหลง ซึ่งเป็นอำเภอที่ไกลที่สุดต้องเดินทางมาติดต่อราชการระยะทางถึง 238 กิโลเมตร การเดินทางไป-กลับ ทำให้เสียเวลาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย การบริหารราชการและการแก้ไขปัญหาด้านชายแดนไม่สะดวกและไม่ทั่วถึง การจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬสามารถย่นระยะทางได้ถึง 102 กิโลเมตร ทำให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของราษฎร ทั้งนี้ การบริหารราชการในการแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนในพื้นที่ได้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (สำนักงานจังหวัดบึงกาฬ. 2565)

ในปี พ.ศ. 2537 นายสุเมธ พรหมพันธุ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดหนองคาย พรรคเสรีธรรม ได้เสนอให้จัดตั้งจังหวัดบึงกาฬขึ้น โดยกำหนดจะแยกพื้นที่อำเภอบึงกาฬ อำเภอปากคาด อำเภอโซ่พิสัย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา อำเภอบึงโขงหลง อำเภอศรีวิไล และอำเภอบุ่งคล้า ออกจากจังหวัดหนองคาย รวมเป็นท้องที่ทั้งหมด 4,305 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรประมาณ 390,000 คน แต่ไม่ผ่านกระบวนการพิจารณาในขณะนั้น โดยกระทรวงมหาดไทย แจ้งผลการพิจารณาว่ายังไม่มีแผนที่จะยกฐานะอำเภอบึงกาฬขึ้นเป็นจังหวัด เพราะการจัดตั้งจังหวัดใหม่เป็นการเพิ่มภาระด้านงบประมาณ อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มกำลังคนภาครัฐซึ่งจะขัดกับมติคณะรัฐมนตรี โครงการล้งมาเกือบ 20 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2553 กระทรวงมหาดไทยได้นำเรื่องการจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีอีกครั้ง กอปรกับผลการสำรวจความเห็นของประชาชนจังหวัดหนองคายในคราวเดียวกัน ปรากฏว่าร้อยละ 98.83 เห็นด้วยกับการจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬ และต่อมาเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2554 จึงประกาศจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬแยกออกจากจังหวัดหนองคายอย่างเป็นทางการตาม”พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. 2554” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2567)

สำหรับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จัดตั้งตาม พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540 (แก้ไขเพิ่มเติมถึง ฉบับที่ 5 พ.ศ.2562) ประกอบด้วยสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาจากการเลือกตั้งของประชาชนโดยตรง (พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540. 2540) มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการภายในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้แก่ (1) ตราข้อบัญญัติ โดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมาย (2) จัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด ตามระเบียบคณะรัฐมนตรีกำหนด (3) สนับสนุนสภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น (4) ประสานและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ของสภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่น (5) แบ่งสรรเงินซึ่งตามกฎหมายจะต้องแบ่งให้แก่สภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่น (6) อำนาจหน้าที่ของจังหวัดตามพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ.2498 เฉพาะภายในเขตสภาตำบล/ให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุนในการดูแลการจราจรและการรักษาความสงบเรียบร้อย (7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม/บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น/จัดการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา รวมทั้งการจัดการหรือสนับสนุนการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก (8) จัดทำกิจการอื่นใด ๆ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจการนั้นเป็นการสมควรให้ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการหรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ ทั้งนี้ ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (9) จัดทำกิจกรรมอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น (ตามที่กำหนดในกฎกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ.2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติ องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542) เป็นต้น ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัด ถือได้ว่าเป็นท้องถิ่นระดับบน มีบทบาทและอำนาจหน้าที่สำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนาท้องถิ่น และสามารถกล่าวได้ว่าเป็นส่วนราชการในระดับท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน เข้าใจสภาพปัญหา ตลอดจนถึงความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากที่สุดหน่วยงานหนึ่ง

การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดจากอดีตที่ผ่านมา นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะต้องได้รับเลือกจากหัวหน้ากลุ่ม หรือคหบดี ผู้มีอิทธิพล นักการเมืองทั้งระดับชาติ ระดับท้องถิ่น พ่อค้านักธุรกิจหรือคนที่มาจากพรรคการเมืองที่มีความนิยมในพื้นที่จังหวัดนั้นๆ เป็นหลัก ซึ่งส่งผลทำให้ประชาชนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างจริงจังเท่าที่ควร และทำให้กลุ่มผู้คุมอำนาจทางการเมืองในจังหวัดถือโอกาสหาประโยชน์จากการรวมกลุ่มกันแสวงหาผลประโยชน์จากการเมืองระดับจังหวัด อยู่ในเฉพาะกลุ่มที่อยู่ใกล้ชิดผู้สมัครและเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วก็ไม่ได้ใส่ใจความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นเท่าใดนัก แต่ปัจจุบันพบว่า ได้มีกลุ่มการเมืองระดับชาติได้หันมาให้ความสนใจมาเล่นการเมืองในระดับท้องถิ่นมากขึ้น โดยอาศัยคะแนนความนิยมของนักการเมืองในระดับชาติหรือพรรคการเมืองในระดับชาติลงมาสร้างความนิยมในระดับท้องถิ่นกันมากขึ้น (ชูรัตน์ เทียงธรรม. 2564)

อย่างไรก็ตาม คงมีอาจปฏิเสธได้ว่าการศึกษากองเมืองการเมืองการปกครองไทยที่ผ่านมา ยังมุ่งเน้นไปที่การเมืองระดับชาติเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ขาดหายไปของภาคการเมืองที่ศึกษากันอยู่ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองท้องถิ่น” ที่เป็นการศึกษาเรื่องราวของการเมืองที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณของท้องถิ่นที่เป็นจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นภาพคู่ขนานไปกับการเมืองระดับชาติอีกประเภทหนึ่ง เพราะในขณะที่เวที การเมือง ณ ศูนย์กลางของประเทศกำลังเข้มข้นด้วยการชิงไหวชิงพริบของนักการเมืองในสภา และพรรคการเมืองต่าง ๆ อีกด้านหนึ่งในพื้นที่จังหวัด บรรดาสมัครพรรคพวกและผู้สนับสนุนทั้งหลายก็กำลังดำเนินกิจกรรมเพื่อรักษาสถานะเสียงในพื้นที่ด้วยเช่นกัน และทันทีที่ภารกิจที่ส่วนกลางสิ้นสุดลง การลงพื้นที่พบปะประชาชนตามสถานที่และงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ เป็นสิ่งที่นักการเมืองผู้หวังชัยชนะในการเลือกตั้งมีอาจขาดตกบกพร่องได้ (อลงกรณ์ อรรคแสง. 2547: 15-16)

โดยพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ ก่อนที่จะยกฐานะเป็นจังหวัดบึงกาฬและแยกตัวออกจากจังหวัดหนองคาย ตั้งแต่ พ.ศ.2554 เป็นต้นมาพบว่า พรรคการเมืองใหญ่ในระดับชาติ (เดิมพรรคพลังประชาชน ปัจจุบันพรรคเพื่อไทย) มีอิทธิพลต่อการเลือกตั้งผู้นำทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นของจังหวัดบึงกาฬ มาโดยตลอด ซึ่งประชาชนในพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญที่ตัวพรรคการเมือง มากกว่านโยบายในการหาเสียง ซึ่งถือเป็นเป็นพฤติกรรมทางการเมืองในอดีต แต่ในปัจจุบันถือเป็นยุคเทคโนโลยีดิจิทัล ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ประชาชนตื่นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองที่แตกต่างไปจากเดิม ทั้งการเลือกตั้งผู้นำในระดับชาติและในระดับท้องถิ่นด้วยเหตุนี้ทำให้คณะผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงพฤติกรรม การตัดสินใจเลือกผู้นำในระดับท้องถิ่นของจังหวัดบึงกาฬ ว่าเหตุผลสำคัญที่ตัดสินใจเลือกผู้นำท้องถิ่นเป็นอย่างไร โดยทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน – 2 ธันวาคม 2563 ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

ระเบียบวิธีวิจัย

การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง ตั้งแต่อายุ 18 ปี ขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัด บึงกาฬ จำนวน 328,854 คน (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 9,872 คน สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้แบบสอบถาม กำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 97.0 (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1: เขตเลือกตั้ง จำนวนผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง และกลุ่มตัวอย่าง

ที่	อำเภอ	ตำบล เขตเลือกตั้ง	เขตเลือกตั้ง เลือกตั้ง	จำนวนสมาชิก	จำนวนผู้มีสิทธิ์	กลุ่มตัวอย่าง	ร้อยละ
1	เมืองบึงกาฬ	12	5	5	71,266	2,096	21.23
2	เซกา	9	5	5	68,646	2,176	22.04
3	โซพิสัย	7	5	5	49,795	1,520	15.40
4	ปากคาด	6	2	2	33,351	1,024	10.37
5	พรเจริญ	7	3	3	30,394	928	9.40
6	ศรีวิไล	5	2	2	26,740	816	8.27
7	บึงโขงหลง	4	2	2	29,877	912	9.24
8	บึงคล้า	3	1	1	13,095	400	4.05
รวม		53	24	24	323,349	9,872	100.00

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (2563)

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

เขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 8 อำเภอ ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ (2) อำเภอเซกา (3) อำเภอ โซพิสัย (4) อำเภอปากคาด (5) อำเภอพรเจริญ (6) อำเภอศรีวิไล (7) อำเภอบึงโขงหลง และ (8) อำเภอบึงคล้า รวมจำนวน 24 หน่วยเลือกตั้ง ครอบคลุม 53 ตำบล 617 หมู่บ้าน (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

3. ขอบเขตด้านเวลา

29 พฤศจิกายน – 2 ธันวาคม 2563

4. เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ (1) เพศ (2) อายุ (3) อาชีพ และ (4) อำเภอ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจรายการ (Check List)

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ (อบจ.) ประกอบด้วย (1) ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ (2) ท่านชื่นชอบผู้สมัคร นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด และ (3) เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดบึงกาฬ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจรายการ (Check List)

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยการสุ่มแบบง่าย ตามสัดส่วน ประชากรผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามภูมิสำเนาที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ ครอบคลุม 8 อำเภอ 24 เขตเลือกตั้ง

5.2 ทำการตรวจสอบแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาว่ามีความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ หรือไม่ กล่าวคือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ตอบข้อความครบถ้วนทุกข้อหรือไม่ โดยหากแบบสอบถาม ฉบับใดไม่สมบูรณ์จะนำฉบับใหม่ไปแจกเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างตอบให้สมบูรณ์ครบทุกข้อ จนได้ แบบสอบถาม จำนวน 9,872 ฉบับ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 แบบสอบถามส่วนที่ 1 เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถาม ประเภทสำรวจรายการ (Check List) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage)

6.2 แบบสอบถามส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ เป็นแบบสอบถาม ประเภทสำรวจรายการ (Check List) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage)

ผลการวิจัย

สำหรับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีการไปใช้สิทธิเลือกตั้งมากถึง 29,274,327 คน จากจำนวน ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 46,573,974 คน หรือเท่ากับ ร้อยละ 62.86 ในส่วนของจังหวัดบึงกาฬ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 323,249 คน ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 200,628 คน คิดเป็นร้อยละ 62.07 จำนวนบัตรเสีย 9,060 ใบ คิดเป็นร้อยละ 4.52 บัตรไม่เลือกผู้สมัครผู้ใด 4,445 ใบ คิดเป็นร้อยละ 2.22 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

โดยจังหวัดบึงกาฬ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้ออกประกาศ เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้ง สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ออกเป็น 24 เขตเลือกตั้ง โดยมีสมาชิกเขตเลือกตั้งละ 1 คน ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (2) อำเภอเซกา จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (3) อำเภอโซ่พิสัย จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (4) อำเภอพรเจริญ จำนวน 3 เขตเลือกตั้ง (5) อำเภอศรีวิไล จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (6) อำเภอบึงโขงหลง จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (7) อำเภอปากคาด จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง และอำเภอทุ่งศรีบัว จำนวน 1 เขตเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563) ส่วนรายชื่อผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ประกอบด้วย (1) นายอภิเดช รักษาโหม หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 1 (2) ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาต่น หมายเลขประจำตัว ผู้สมัคร 2 (3) นางแวนฟ้า ทองศรี หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 3 (4) นายพิพนธ์ คนขยัน หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร 4 และ (5) นายณัฐพล เนื่องชมภู หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 5 (องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2563ก)

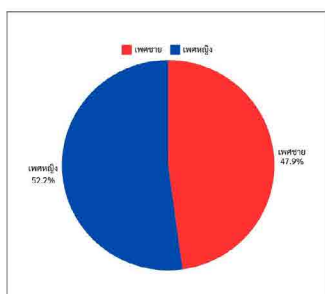
ผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563 ดังนี้

1. ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

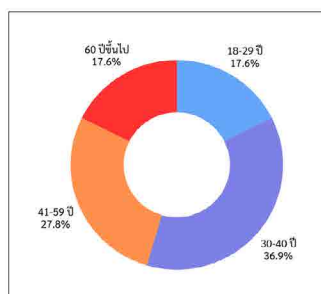
1.1 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ร้อยละ 52.15 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 47.85 เป็นเพศชาย
 1.2 จำแนกตามอายุ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 33.86 อยู่ในช่วงระหว่างอายุ 30-40 ปี รองลงมา ร้อยละ 25.50 อายุระหว่าง 41-59 ปี ร้อยละ 25.00 อายุ 18-29 ปี และ ร้อยละ 16.15 อายุ 60 ปีขึ้นไป ตามลำดับ

1.3 จำแนกตามอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 27.35 ประกอบอาชีพเกษตรกร รองลงมา ร้อยละ 20.57 ประกอบอาชีพรับจ้าง ร้อยละ 16.70 ประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 12.75 เป็นนักเรียนนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 12.51 เป็นผู้สูงอายุ ร้อยละ 3.30 และอื่น ๆ ตามลำดับ

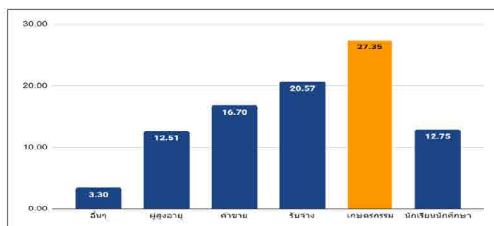
1.4 จำแนกตามอำเภอ พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 22.04 อาศัยอยู่ในอำเภอเซกา รองลงมา ร้อยละ 21.23 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองบึงกาฬ ร้อยละ 15.40 อาศัยอยู่ในอำเภอโซ่พิสัย ร้อยละ 10.37 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอบึงสามพัน ร้อยละ 9.40 อาศัยอยู่ในเขตประจักษ์ศิลปาคม ร้อยละ 9.24 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอวังสามหมอ ร้อยละ 8.27 อาศัยอยู่ในอำเภอศรีวิไล และ ร้อยละ 4.05 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอบึงนาราง ตามลำดับ

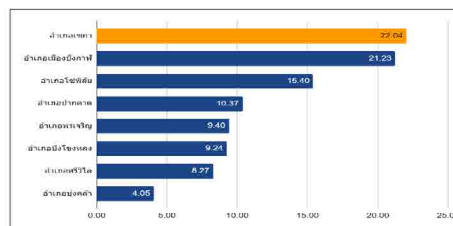
(ก)

(ข)

(ค)

(ง)

ภาพประกอบที่ 1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตาม

(ก) เพศ (ข) อายุ (ค) อาชีพ และ (ง) อำเภอ

2. ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

2.1 ท่านจะใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ขณะที่ ร้อยละ 1.78 ระบุว่า จะไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และร้อยละ 9.11 ระบุว่า ไม่แน่ใจว่าจะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือไม่ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: จำนวน และร้อยละ การไปใช้สิทธิเลือกตั้งในครั้งนี้นหรือไม่

การไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเพื่อเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563	จำนวน	ร้อยละ
ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง	8,797	89.11
ไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง	176	1.78
ไม่แน่ใจว่าจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือไม่	899	9.11
รวม	9,872	100.00

2.2 ท่านชื่นชอบผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 26.13 เลือกเบอร์ 3 รองลงมา ร้อยละ 24.20 เลือกผู้สมัครเบอร์ 2 ร้อยละ 22.54 เลือกผู้สมัครเบอร์ 4 ร้อยละ 16.9 เลือกผู้สมัครเบอร์ 1 ร้อยละ 11.06 เลือกผู้สมัครเบอร์ 5 และร้อยละ 0.41 ยังไม่แน่ใจว่าจะเลือกใคร (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: จำนวน และร้อยละ ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬที่ท่านชื่นชอบ

ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ หมายเลขใดที่ท่านชื่นชอบ	จำนวน	ร้อยละ
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 1	1,539	16.29
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 2	2,389	24.20
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 3	2,580	26.13
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 4	2,225	22.54
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 5	1,132	11.47
รวม	9,872	100.00

2.3 เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” รองลงมา ร้อยละ 23.91 ระบุว่า “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” ร้อยละ 11.75 ระบุว่า “พิจารณาจากผู้สมัครมีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จัก” ร้อยละ 7.88 ระบุว่า “พิจารณาจากคุณสมบัติผู้สมัครที่ ใจถึง ฟังได้” ร้อยละ 7.71 ระบุว่า “พิจารณาจากผู้สมัครที่สังกัดพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่ท่านชื่นชอบ” และร้อยละ 7.62 ระบุว่า “พิจารณาจากผลงานที่ผ่านมาดี” (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4: เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563	จำนวน	ร้อยละ
นโยบายดี ชัดเจน และเป็นไปได้	2,360	23.91
เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ	3,598	36.45
มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก	1,160	11.75
ใจถึง พึ่งได้	778	7.88
คนคุ้นเคย และเป็นกันเอง	681	6.90
ผลงานที่ผ่านมาดี	752	7.62
สังกัดพรรค หรือ กลุ่มการเมืองที่ชื่นชอบ	761	7.71
รวม	9,872	100.00

อภิปรายผล

หลังรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 ประเทศไทยว่างเว้นจากการเลือกตั้งตำแหน่งผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นมานานหลายปี การเลือกตั้งตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (นายก อบจ.) และ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด (สมาชิกสภา อบจ.) เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2563 นับเป็นการเลือกตั้งตำแหน่งในระดับท้องถิ่นครั้งแรกที่จัดให้มีขึ้นหลังรัฐประหารข้างต้น เดิมทีมีข่าวว่าคณะรักษาความสงบแห่งชาติจะจัดให้มีการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นเป็นการชิมลางก่อนที่จะมีการเลือกตั้งระดับชาติ แต่อาจเป็นเพราะเห็นว่าการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นก่อนจะทำให้การควบคุมการเลือกตั้งระดับชาติทำได้ยาก โอกาสแพ้จะมีมาก เพราะปล่อยให้ฝ่ายค้านมีโอกาสเตรียมความพร้อมรับมือการเลือกตั้งระดับชาติที่จะมาถึง การเลือกตั้งครั้งนี้ได้รับความสนใจจากประชาชนไม่น้อย ทั้งฝ่ายที่ต้องการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น นายก อบจ. และ สมาชิกสภา อบจ. และฝ่ายผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ดังปรากฏว่าในส่วนของผู้สมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง นายก อบจ. เป็น จำนวน 335 คน ขาดคุณสมบัติ ถูกตัดสิทธิ์ไป 4 คน เหลือ 331 คน โดยตำแหน่งที่เปิดให้มีการแข่งขัน คือ 76 ตำแหน่ง ใน 76 จังหวัด ผู้สมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง สมาชิกสภา อบจ. จำนวน 8,186 คน ขาดคุณสมบัติถูกตัดสิทธิ์ไป 116 คน เหลือ 8,070 คน โดยตำแหน่งที่เปิดให้มีการแข่งขัน จำนวน 2,312 ตำแหน่ง ใน 76 จังหวัด ยกเว้น กรุงเทพมหานครที่ไม่มี อบจ. (นิยม รัฐอมฤต. 2563)

สำหรับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศ มีการไปใช้สิทธิเลือกตั้งมากถึง 29,274,327 คน จากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 46,573,974 คน หรือเท่ากับ ร้อยละ 62.86 ในส่วนของจังหวัดบึงกาฬ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 323,249 คน ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 200,628 คน คิดเป็นร้อยละ 62.07 จำนวนบัตรเสีย 9,060 ใบ คิดเห็นร้อยละ 4.52 บัตรไม่เลือกผู้สมัครผู้ใด 4,445 ใบ คิดเป็นร้อยละ 2.22 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

โดยจังหวัดบึงกาฬ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้ออกประกาศ เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ออกเป็น 24 เขตเลือกตั้ง มีสมาชิกเขตเลือกตั้งละ 1 คน ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (2) อำเภอเซกา จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง

(3) อำเภอโซ่พิสัย จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (4) อำเภอพรเจริญ จำนวน 3 เขตเลือกตั้ง (5) อำเภอศรีวิไล จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (6) อำเภอวังยาง จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (7) อำเภอปากคาด จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง และอำเภอทุ่งศรี จำนวน 1 เขตเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2563) ส่วนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ประกอบด้วย (1) นายอภิเดช รักษาโณ หมายเลข 1 (2) ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาตุ่น หมายเลข 2 (3) นางแว่นฟ้า ทองศรี หมายเลข 3 (4) นายพิพนธ์ คนขยัน หมายเลข 4 และ (5) นายณัฐพล เนื่องชมภู หมายเลข 5 (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ, 2563ก)

ประเด็นการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง “ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่” พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้น แสดงให้เห็นว่า ประชาชนตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง การตื่นตัวทางการเมือง รวมถึงการมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับ ภารดี ชินโซ สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา และสุรพล พรหมกุล (2566) ศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น พบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการตัดสินใจเลือกตั้งมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.18$) รองลงมา ได้แก่ คุณลักษณะของผู้สมัคร ($\bar{X} = 4.00$) ด้านรณรงค์หาเสียงของผู้สมัคร ($\bar{X} = 4.00$) และสอดคล้องกับ พระสมุห์เจนวิทย์ ธรรมรส (2562) ที่ศึกษา การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่มีผลต่อการออกเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562 ในจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการเลือกตั้งทั่วไป โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และยังสอดคล้องกับ เกรียงศักดิ์ โชติจรุงเกียรติ (2558) ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ประชาชนทุกกลุ่มตัวแปรต่างมีความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ใกล้เคียงกัน ยกเว้นกลุ่มตัวแปรที่ไม่มีอาชีพจะตื่นตัวน้อยที่สุด และยังสอดคล้องกับ นิชาณัฐ ญ นคร และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2567) ที่ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตยของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร พบว่า การมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตย ของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก

ประเด็น “ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่ชื่นชอบหมายเลขใด” พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.13 เลือกเบอร์ 3 ซึ่งเป็นผู้สมัครจากพรรคการเมืองใหญ่ในพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ เป็นพรรคที่มีชื่อเสียง สามารถนำนโยบายมาผลักดันการพัฒนาในพื้นที่ จนมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เช่น การผลักดันการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว 5 (บึงกาฬ-บอลิคำไซ) สนามบินบึงกาฬ โครงการก่อสร้างถนนตัดใหม่สายอุดรธานี-บึงกาฬ เป็นต้น สอดคล้องกับ บุญนุช ดิษฐทองคำ และเกษภา ผาทอง (2567) การตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองคลองมะเดื่อ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านคุณสมบัติของผู้สมัคร ด้านนโยบายของพรรคการเมือง และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านวิธีการหาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองและผู้สมัคร นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ กรวิทย์ เกษกลาง และ วัฒนานนทชิต (2566) ที่ได้ศึกษา การตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2562 ของประชาชนมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่อยู่ในระดับมาก 2 ปัจจัย คือ ด้านพรรคการเมืองที่ ส.ส. สังกัด ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.971) ด้านหาเสียงและประชาสัมพันธ์ ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.939)

ประเด็น “เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองคการบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ” ประชาชนส่วนใหญ่ระบุว่า พิจารณาตัดสินใจเลือกจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” ร้อยละ 36.35 รองลงมา “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” ร้อยละ 23.91 แสดงว่าประชาชนให้ความสำคัญกับตัวแทนที่เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ รวมถึงนโยบายที่ดี ชัดเจน ความเป็นไปได้ มากกว่า ผู้สมัครมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จัก หรือผู้สมัครที่สังกัดพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่ชื่นชอบ ถือเป็นการตัดสินใจในการพิจารณาอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับ ศุภกร บัวติก เสาวลักษณ์ นิกรพิทยา และวัชรินทร์ สุทธิชัย (2566) ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลกองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีข้อเสนอแนะว่า ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น คือ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ด้วยหลักการและเหตุผล มีประสบการณ์และมีความชำนาญในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นบุคคลที่เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด มีนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาท้องถิ่นที่ครอบคลุมทุก ๆ ด้าน เป็นผู้ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการทุจริต ต้องเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นบุคคลที่ออกพื้นที่พบปะกับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ และสอดคล้องกับ สุนา ผาด่านแก้ว (2566) ศึกษา “ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเขา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า ปัจจัยด้านคุณสมบัติผู้สมัคร ได้แก่ เป็นผู้ที่มีการศึกษาอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.24 และ กิตติกร กอบเงิน และวัลลภ พิริยวรรณ (2566) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไป ปี พ.ศ. 2566 กรณีศึกษา อำเภอเมืองแพร่ พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับการตัดสินใจสำคัญ 1 ใน 6 ปัจจัยคือ การตัดสินใจในการพิจารณาอย่างมีเหตุผล ด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบที่มีอยู่ในขณะนั้น เพื่อการชี้ขาดตัวเลือกเพียงตัวเลือกเดียว จากหลาย ๆ ตัวเลือกเพื่อสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เลือกได้มากที่สุด และ สอดคล้องกับ ยุพิน บุญยัง และพลอยชนกวรรณ หวังผล (2565) ศึกษา ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคูเมืองอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยที่ 3.70 (S.D.= 0.50) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ด้าน คือ อันดับแรก ด้านการเสนอนโยบายของผู้สมัคร ค่าเฉลี่ย 4.38 (S.D.= 4.13) รองลงมาคือ ด้านการทำหน้าที่ของพลเมือง ค่าเฉลี่ย 3.88 (S.D.= 0.61) และด้านคุณสมบัติส่วนบุคคลของผู้สมัครค่าเฉลี่ย 3.66 (S.D.= 0.32)

สรุป

การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง ตั้งแต่อายุ 18 ปี ขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 9,872 คน ครอบคลุม 8 อำเภอ 24 เขตเลือกตั้ง สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้แบบสอบถาม ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2563 ก่อนการ

เลือกตั้ง 20 วัน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ส่วนเหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจากตัดสินใจเลือกจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” และ “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” คิดเป็นร้อยละ 23.91 ส่วน 2 เหตุผลที่ประชาชนคิดว่าไม่ส่งผลต่อการพิจารณาตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดในครั้งนี้ ได้แก่ “คนคุ้นเคยเป็นกันเอง” คิดเป็นร้อยละ 6.90 และ “ผลงานที่ผ่านมาดี” คิดเป็นร้อยละ 7.62

และวันที่ 21 ธันวาคม เวลา 08.00 น. ผู้สื่อข่าวรายงานว่า วานนี้ตั้งแต่เวลา 17.00 น. หลังปิดหีบเลือกตั้งนายก อบจ. และส.อบจ.บึงกาฬ และมีการนับคะแนนภายในหน่วยเลือกตั้ง ก่อนจะนำมารวบรวมและส่งหีบบัตรเลือกตั้งให้กับเจ้าหน้าที่กรรมการการเลือกตั้งประจำอำเภอ ณ ที่ว่าการอำเภอทุกอำเภอของจังหวัดบึงกาฬ ท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็น โดยทุกอำเภอใช้เวลาตรวจนับคะแนน และส่งคะแนนรวมให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ โดยใช้เวลานานกว่า 7 ชั่วโมง จนกระทั่งเวลา 03.00 น. ได้ผลการนับคะแนนการเลือกตั้ง นายก อบจ.บึงกาฬ อย่างไม่เป็นทางการ ลำดับที่ 1 ได้แก่ ผู้สมัครหมายเลข 3 นางแว่นฟ้า ทองศรี จากกลุ่มนครนาคา ที่มีแรงผลักดันจากพรรคภูมิใจไทย เรียกได้ว่าทุบทุกลดที่มีการเลือกตั้งมาด้วยคะแนนเสียงทั้งห้าคู่แข่งแบบขาดรอย 105,478 คะแนน ลำดับที่ 2 ผู้สมัครหมายเลข 2 ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาตุ่น จากคณะก้าวหน้าได้ 34,917 คะแนน ลำดับที่ 3 ผู้สมัครหมายเลข 4 นายนิพนธ์ คนขยัน จากกลุ่มเพื่อไทยบึงกาฬและเป็นอดีตนายก อบจ. บึงกาฬ มาแล้ว 9 ปี ได้ 26,274 คะแนน ลำดับที่ 4 ผู้สมัครหมายเลข 1 นายอภิเดช รักษาโสม จากพรรคเพื่อไทยได้ 15,001 คะแนน และลำดับที่ 5 ผู้สมัครหมายเลข 5 นายนิรุฒ พลเนื่องชมภู อดีตสว.บึงกาฬ ได้ 9,401 คะแนน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2563ข)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2563 ที่ผ่านมา ยังพบข้อร้องเรียนว่ามีการทุจริตการเลือกตั้ง เช่น การแจกเงินเพื่อซื้อคะแนนเสียง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด ส่วนราชการในพื้นที่ ควรสื่อสารให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ ไม่รับสินบนเพื่อลงคะแนน (เงินไม่มากไม่เป็น) และควรมีระบบกลไก ในการจัดการปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงอย่างเป็นรูปธรรม

2. การพัฒนาท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนคนในพื้นที่ได้บริหารจัดการตนเอง แต่กลับพบว่าผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงและได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองในระดับชาติ คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ความสามารถ ที่ไร้สังกัดพรรคสนับสนุน อาจมีโอกาสน้อยมากที่จะชนะการเลือกตั้งและเข้ามาบริหารงานท้องถิ่น รัฐควรมีแนวทางในการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันอย่างเท่าเทียมของผู้แทนที่จะอาสาเข้ามาทำงานในระดับท้องถิ่น เช่น ห้ามใช้ชื่อหรือข้อความที่บ่งบอกว่าผู้สมัครคนนั้น ๆ เป็นตัวแทนหรือได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองใด เพื่อให้การเมืองในระดับท้องถิ่นมีความเป็นอิสระ ปราศจากการแทรกแซงจากการเมืองในระดับชาติอย่างแท้จริงต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมประเด็นบทบาทของพรรคการเมืองในระดับชาติ ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือไม่
2. ประชาชนส่วนมากยังพิจารณาตัดสินใจเลือกผู้นำท้องถิ่นที่สังกัดพรรคการเมืองขนาดใหญ่ มีความรู้ ความสามารถ มากกว่า พิจารณาจากนโยบายที่ดีและเป็นไปได้ ควรศึกษาประเด็น ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในจังหวัดบึงกาฬกับการพัฒนาการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรวิทย์ เกาะกลาง และ วัฒนา นนทชิต. (2566). การตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2562 ของประชาชนมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์**. 7(1): 52-70.
- กิตติกร กอบเงิน และวัลลภ พิริยวรรณ. (2566). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไป ปี พ.ศ. 2566. **วารสารการบริหารจัดการและนวัตกรรมท้องถิ่น**. 5(7): 438-447.
- เกรียงศักดิ์ โชติจรุงเกียรติ. (2558). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี. **วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล**. 1(1): 50-63.
- ชูรัตน์ เทียงธรรม. (2564). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ยโสธร: กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลกุดชุมพุงพัฒนา อำเภอกุดชุมพุง จังหวัดยโสธร. **วารสารวิชาการรัตนบุศย์ (Ratanabuth Journal)**. 3(1): 1-12.
- ณิชาณัฐ ญ นคร และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2567). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตยของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร. **วารสารวิชาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม**. 11(1): 78-87.
- นิยม รัฐอมฤต. (2563). การเลือกตั้ง อบจ. 2563. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B9%89%E0%B8%87_%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B8%88._2563
- ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ. (2567, 28 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 137 ตอนที่ 76 ก หน้า 108-110.
- ปยุตนุช ดิษฐทองคำ และเกษภา ผาทอง. (2567). การตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองคลองมะเดื่อ อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารมณีเชษฐารามวัดจอมมณี**. 7(3): 758-777.
- พระสมุทรเจนวิทย์ ธรรมรสี. (2562). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่มีผลต่อการออกเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562. **เสฐฐวิทย์ปริทัศน์**. 2(3): 1-12.
- ภารดี ชินโซ สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา และสุรพล พรหมกุล. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**. 10(3): 111-122.

- ยุพิน บุญยัง และพลอยชนกวรรณ หวังผล. (2565). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การส่วนตำบลคูเมืองอำเภอมหาชนะชัยจังหวัดยโสธร. **วารสารวิชาการรัตนบุศย์ (RATANABUTH JOURNAL)**. 4(1): 1-9.
- ศุภกร บัวติก เสาวลักษณ์ นิกรพิทยา และวัชรินทร์ สุทธิชัย. (2566). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลกองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย. **Journal of Modern Learning Development**. 8(6): 28-42.
- สุณา ผาด่านแก้ว. (2566). “ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นกรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเขา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วารสารวิชาการสังคมมนุษย์**. 13(2): 25-46.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2563). การใช้สิทธิเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดวันที่ 20 ธันวาคม 2563. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://www.ect.go.th/ect_th/th/db_119_ect_th_download_17
- สำนักงานจังหวัดบึงกาฬ. (2565). แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (พ.ศ. 2561 – 2565) ฉบับบททวนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://proxy.gdcatalog.go.th/https://buengkan.gdcatalog.go.th/dataset/4116382a-134b-468f-a2c0-540fffa5b734/resource/1fade88f-1384-4d57-8b6c-02e3bbe48597/download/buengkan.pdf>
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. (2567). ประวัติจังหวัดบึงกาฬ. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengkanpao.go.th/about/01/01>
- _____. (2563ก). ประกาศผู้อำนวยการการเลือกตั้งประจำองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ เรื่อง ชื่อผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengkanpao.go.th/public/file/2020/11/Nayok.pdf>
- _____. (2563ข). ผลการนับคะแนนเลือกตั้ง อบจ.บึงกาฬ อย่างไม่เป็นทางการ. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://buengkanpao.go.th/news_page/387
- อลงกรณ์ อรรคแสง. (2547). สารานุกรมการปกครองท้องถิ่นไทย หมวดที่ 3 พัฒนาการและรูปแบบการปกครองท้องถิ่นไทย ลำดับที่ 2 องค์การบริหารส่วนจังหวัด. กรุงเทพฯ: ธรรมดาเพรส จำกัด.

ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี People's Expectations Toward the Public Services of Bueng Yitho Municipality, Thanyaburi District, Pathum Thani Province

อรรถิณี ทวยนาค¹ วิจิตร วิชัยสาร¹ กริธา ไชแสง¹ และประภัสสร ทองยิณดี^{2*}

Onthinee Thuynak, Vichit Vichaisarn, Greta Kaisarn, and Prapatsorn Thongyindee

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี และเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย รวมถึงเพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้บริหารเพื่อนำไปใช้ในการตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะของประชาชนต่อไป งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 395 คน และสถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน t-test และ F-test ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และน้อยที่สุด คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจ ส่วนการทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัยที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนสมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: ความคาดหวัง การให้บริการสาธารณะ เทศบาล ประชาชน การให้บริการ

¹อาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย จังหวัดปทุมธานี

Lecturer, Faculty of Management Science, Eastern Asia University, Pathum Thani Province.

^{2*}อาจารย์ประจำหมวดวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย จังหวัดปทุมธานี

Lecturer, Office of Academic Affairs, Eastern Asia University, Pathum Thani Province.

Corresponding author e-mail: prapatsorn@eau.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 28 August 2024, Revised 30 January 2025, Accepted 12 September 2025

Abstract

This research aims to examine people's expectations regarding the public services provided by Bueng Yitho Municipality in Thanyaburi District, Pathum Thani Province, and to compare these expectations across gender, age, education, occupation, income, and length of residence. The findings are intended to offer reliable information for municipal executives to enhance future public service development. This study employed a quantitative research design, with data collected from 395 respondents using a structured questionnaire. Statistical analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation, while hypothesis testing was conducted using t-tests and F-tests. The results indicate that overall public expectations toward municipal public services were at a high level. When examined by dimension, all aspects were also rated highly, ranked from highest to lowest mean as follows: (1) Quality of Life and Community Strength, (2) Infrastructure, Natural Resources, and Environment, and (3) Economic and Community Development. Hypothesis testing revealed no significant differences in expectations based on gender, age, education, income, or length of residence. However, occupation was found to significantly influence expectations of public services at the 0.05 significance level.

Keywords: *Expectation, Public services, Municipality, People, Services*

บทนำ

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่สังคมโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายของกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะสิ่งที่สำคัญคือ การกำหนดนโยบายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดแนวคิดการกระจายอำนาจขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ.1970 จนถึงปัจจุบัน การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการกระจายอำนาจ ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำหนดรูปแบบการปกครอง เพื่อแก้ไขปัญหา หรือข้อบกพร่องของการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยให้ความสำคัญกับการปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในเชิงโครงสร้าง และการตัดสินใจจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งการกำหนดยุทธศาสตร์ในการปกครองท้องถิ่นจะต้องอาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐไม่ว่าจะเป็น การร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบาย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการขับเคลื่อนการดำเนินงานอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน (Worrall, Collinge & Bill. 1998) ซึ่งสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน รวมถึงการลดสถานะการแก้ไขปัญหาการรวมศูนย์ของอำนาจ และกระจายการจัดบริการสาธารณะให้ทั่วถึง และครอบคลุม

สำหรับประเทศไทยที่กระแสแนวคิดการกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นได้เริ่มมีพัฒนาการ และเห็นได้ชัด ตั้งแต่ พ.ศ.2535 และการเกิดขึ้นของขบวนการปฏิรูปการเมือง จนเกิดการผลักดันให้เกิดขึ้นตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ระบุให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นซึ่งเป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามมาตรา 78 ที่กำหนดให้รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง โดยสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งปัญหาการกระจายอำนาจ และการปกครองท้องถิ่นไทยที่สำคัญ คือ การพัฒนาการให้บริการสาธารณะ เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนให้มีประสิทธิภาพ (วุฒิสภา. 2557) ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 250 ระบุว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแล และจัดทำบริการสาธารณะ และกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. 2560) ซึ่งหน้าที่ที่สำคัญของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในการให้บริการสาธารณะจะเกี่ยวข้องกับงานที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และงานที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกในชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน การป้องกันภัย รักษาความปลอดภัย สวัสดิการสังคม ได้แก่ การจัดทำถนน สะพาน สวนหย่อม สวนสาธารณะ การกำจัดขยะมูลฝอย งานดับเพลิง การจัดให้หน่วยบริการสาธารณสุข จัดให้มีสถานสงเคราะห์เด็กและคนชรา เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม. 2543) จากที่ได้กล่าวไปจะเห็นได้ว่าการให้บริการสาธารณะนั้น เป็นการดำเนินการของรัฐเพื่อตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม มิใช่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ดำเนินการเอง ซึ่งก็คือรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งประโยชน์สาธารณะต้องเป็นความต้องการของบุคคลแต่ละคนที่ตรงกัน และบุคคลที่ว่ามีก็ต้องมีจำนวนมากเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม ความต้องการนั้นจึงถูกยกระดับให้เป็นประโยชน์สาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การให้บริการสาธารณะของภาครัฐและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใดนั้น ผู้ที่ให้คำตอบได้ดีที่สุดคือประชาชนผู้เข้ามารับบริการ โดยอาศัยกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีโอกาสแสดงทรรศนะและเข้าใจร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ (นันทวัฒน์ บรมานันท์. 2555) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการบริการสาธารณะแนวใหม่ที่มุ่งเน้นการให้บริการที่ผู้ให้บริการจะต้องตอบสนองความต้องการ หรือความคาดหวังของประชาชน และยังสอดคล้องกับแนวคิดกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นดูแลจัดการปัญหาระดับท้องถิ่น และส่งเสริมให้คนแต่ละท้องถิ่นได้แสดงความสามารถพัฒนาบทบาทตนเองในการดูแลรับผิดชอบท้องถิ่นของตน ซึ่งจะทำให้ปัญหาในแต่ละท้องถิ่นได้รับการแก้ไขปรับปรุงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ (ธนสวรรค์ เจริญเมือง. 2535)

แรงกระตุ้นในการให้ความสำคัญกับผู้ที่มาใช้บริการสาธารณะ ได้แก่ ผู้รับบริการเช่นปัจเจกบุคคล องค์การภาคเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ใช้การบริการสาธารณะจากรัฐบาล โดยพยายามให้ความสำคัญกับผู้รับบริการ ในหลายประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ ผู้ใช้บริการสาธารณะของรัฐบาลได้เปิดเผยแนวทางในการปรับปรุงการบริการของภาคเอกชนผ่านทางสื่อต่าง ๆ และทำให้เกิดการเปรียบเทียบการทำงานกับนานาประเทศในเรื่องมาตรฐานในการบริการสาธารณะ โดยสรุปแล้ว ผู้ใช้บริการสาธารณะต้องพยายามผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางของตนเองไปสู่การเป็น

ลูกค้าผู้รับบริการ นอกจากนี้ในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลในหลายประเทศได้สนับสนุนให้ผู้ให้บริการสามารถอ้างสิทธิของตนในการแสดงความต้องการในการปรับปรุงการบริการของรัฐบาลได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาและการปรับปรุงระบบและโครงสร้างนั้นสามารถทำให้เกิดการปรับปรุงการบริการ ซึ่งมีผลต่อแรงผลักดันภายในในการปรับปรุงการดำเนินการให้บริการสาธารณะนั้นควรจะต้องสอดคล้องกับแรงผลักดันที่เกิดขึ้นภายนอกจากผู้ให้บริการในการดำเนินการปรับปรุงการบริการสาธารณะ จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับปัญหาในการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งานวิจัย เรื่อง การประเมินประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยส่วนหนึ่ง พบว่า แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการสาธารณะในกลุ่มขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงด้านความสามารถในการให้บริการ คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เพราะประชาชนในแต่ละหมู่บ้านต่างมีแนวคิดและทราบปัญหาในแต่ละหมู่บ้านได้ดีกว่าบุคคลภายนอก (ปิยะ กล้าประเสริฐ, 2559) เป็นต้น รวมถึงงานวิจัย เรื่อง ความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนที่มีต่อการบริหารส่วนตำบล: ข้อเสนอการกระจายอำนาจจากล่างขึ้นบน ผลการวิจัยส่วนหนึ่ง พบว่า ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสู่ส่วนกลางเพื่อนำไปสู่การกระจายอำนาจในการจัดทำบริการสาธารณะให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบใหม่ คือ การศึกษาความต้องการบริการสาธารณะที่แท้จริงของประชาชน จึงถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งของผู้กำหนดนโยบายซึ่งจะต้องมีการรับฟังเสียงของประชาชนว่า คนในชุมชนต้องการอะไร อยากให้ปรับปรุงหรือเพิ่มเติมในส่วนไหน อะไรที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เพื่อนำความต้องการของประชาชนไปเป็นกรอบในการให้บริการสาธารณะ (อริวัฒน์ อุดมก้านตรง และอลงกรณ์ อรรคแสง, 2561) ดังนั้น ในการจัดทำบริการสาธารณะนั้นจำเป็นจะต้องสอดคล้องกับ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ความพร้อม และอำนาจ บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และที่สำคัญคือความต้องการของประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก จากที่ได้กล่าวไป ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา คาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำผลการศึกษาไปประกอบการพัฒนาและปรับปรุงการให้บริการสาธารณะให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน และพัฒนาขีดความสามารถในการให้บริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย
3. เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้บริหารเพื่อนำไปใช้ในการตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะของประชาชนต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

การศึกษาเกี่ยวกับความคาดหวัง ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล นั้นมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ หรือความคาดหวังภายในตัวบุคคล ซึ่งถ้าความคาดหวังมีสูง ก็จะส่งผลทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นมีมากขึ้น ทำให้บุคคลพยายามที่จะแสดงการกระทำออกมาเพื่อตอบสนองความคาดหวังที่เกิดขึ้น เมื่อความคาดหวังได้รับการตอบสนองก็จะมีผลต่อการทำให้เกิดความพึงพอใจขึ้น (Vroom, 1964) โดยการจัดการกับความคาดหวังนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กร ในการทำความเข้าใจว่าสิ่งที่ความคาดหวังนั้นคืออะไร ซึ่งความคาดหวังนั้นมีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล ดังนั้น การจัดการกับความคาดหวังนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดยุทธศาสตร์ รวมถึงผู้มีส่วนได้เสีย นอกจากนี้ความคาดหวังยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ส่วนบุคคล และสิ่งที่รับรู้มาก่อนหน้านี้ เมื่อองค์กรได้รับรู้ถึงความคาดหวังของบุคคล จะสามารถนำไปกำหนดแนวทางต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือเติมเต็มความคาดหวังของประชาชน หรือผู้ที่มีส่วนได้เสียได้ ซึ่งความคาดหวังนั้นในแต่ละบุคคลก็จะมีผลคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้รับ ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่ได้รับทั้งทางตรง และทางอ้อม ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของค่านิยมส่วนตัว เป็นต้น (Luoma-aho & Olkkonen, 2016)

แนวคิดเกี่ยวกับการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การให้บริการสาธารณะ เป็นกิจกรรมที่ฝ่ายปกครองทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ของสาธารณะหรือส่วนรวม โดยสามารถตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม มิใช่การตอบสนองความต้องการของผู้ดำเนินการเอง (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552) นอกจากนี้ Spicker (2009) ได้ให้นิยามเพิ่มเติมว่า การให้บริการสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นโดยภาครัฐ เพื่อประโยชน์ของสาธารณะ และส่วนรวม เช่น การดำเนินการด้านสุขภาพ การจัดและส่งเสริมศึกษา การจัดสวัสดิการทางสังคม รวมถึงการให้บริการทางคมนาคม และการขนส่ง เป็นต้น

ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 250 ได้กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะ และกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2560)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ได้กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจ และหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2542) ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ทำการวิจัยในบริบทการให้บริการสาธารณะของเทศบาล ซึ่งนันทวัฒน์ บรมานันท์ (2555) ได้กล่าวถึง อำนาจและหน้าที่ของเทศบาล ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 สามารถแบ่งการให้บริการสาธารณะออกเป็น 8 ประเภทใหญ่ ๆ ที่ทางเทศบาลต้องจัดทำให้เกิดภายในพื้นที่ที่เทศบาลของตนรับผิดชอบ คือ (1) การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน เช่น การดับเพลิง การป้องกันและระงับสาธารณภัย (2) การสาธารณสุข เช่น การจัดให้มี

และบำรุงสถานที่พิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ การป้องกันและระงับโรคติดต่อ การรักษาความสะอาดของถนนหรือทางเดินและที่สาธารณะ การกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การจัดให้มีและบำรุงสวนสาธารณะสุสานและฌาปนสถาน เป็นต้น (3) การสาธารณสุขการ เช่น การสงเคราะห์มารดาและเด็ก การสงเคราะห์คนชรา คนอนาถา เด็กกำพร้า เป็นต้น (4) การโยธาสาธารณะ เช่น การสร้างและบำรุงทางบกทางน้ำ การจัดให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของราษฎร เป็นต้น (5) การศึกษา เช่น การจัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา การจัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬา เป็นต้น (6) การสาธารณสุขโรคและเทศพาณิชย์ เช่น การประปา ไฟฟ้า การเดินรถประจำทาง ตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม กิจการโรงรับจำนำ เป็นต้น (7) การทะเบียนราษฎร และ (8) การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร

จากที่ได้กล่าวไปสามารถสรุปได้ว่า การให้บริการสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นโดยภาครัฐในกรอบของรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุขโรคขั้นพื้นฐาน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถัย กักพล และวิลาวัลย์ หงส์นคร (2560) ที่ได้ให้นิยามเพิ่มเติมว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะในหลายประเภทซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของประชาชน ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน และด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน

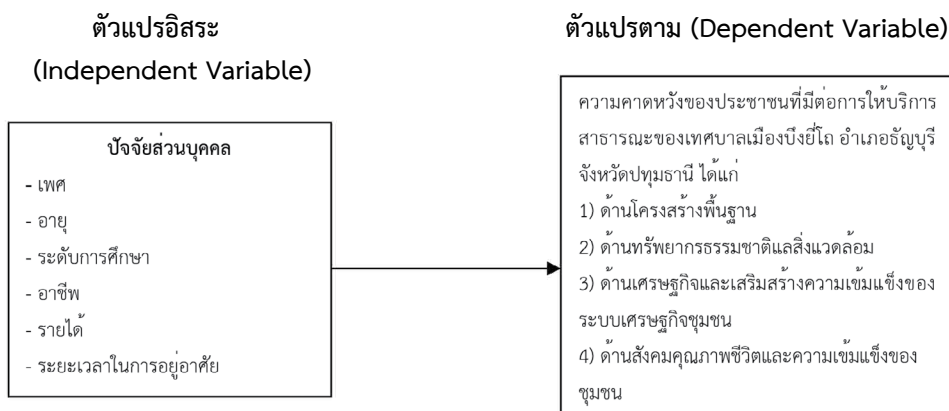
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการประมวลเอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะ และการเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ กับความคาดหวังของประชาชนในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้รูปแบบในการให้บริการสาธารณะในแต่ละด้านของทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลในงานวิจัยที่ศึกษาส่วนใหญ่ในรายละเอียดการให้บริการมีความคล้ายคลึงกัน แต่อาจจะใช้ชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น ด้านการศึกษา ด้านสวัสดิการสังคม ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละด้านสอดคล้องกับในรายละเอียดของพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งถามระดับความคาดหวังโดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด (พรรณเพ็ญแข โฉมอ่อน. 2563; วรพรรณ กิตติสุคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี. 2554; ธาณี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวาศ์. 2559) งานวิจัยเรื่องความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เป็นงานวิจัยที่ศึกษาบริเวณพื้นที่ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ดำเนินการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน ซึ่งจากการประมวลเอกสารพบว่า ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาความคาดหวังของ

ประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะในพื้นที่ พบแต่งงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาความพึงพอใจต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาล ดังนั้น งานวิจัย เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยขั้นแรก ๆ ในพื้นที่ที่ได้ดำเนินการศึกษา ซึ่งสามารถนำไปเป็นข้อมูลให้แก่เทศบาลเมืองบึงยี่โถในการนำไปกำหนดนโยบาย และแนวทางการให้บริการสาธารณะที่สอดคล้องกับความต้องการ หรือความคาดหวังของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ได้ประมวลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปได้ตามอำนาจและหน้าที่ของเทศบาล ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ซึ่งการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ดำเนินการในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน (ภาพประกอบที่ 1)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 1 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีเพศต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีอายุต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 3 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 4 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีอาชีพต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 5 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีรายได้ต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 6 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยของชุมชนต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จำนวน 39 ชุมชน โดยมีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 31,865 คน (สำนักทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ. 2562) ใช้สูตรการหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane (Yamane. 1973 อ้างถึงใน วัลลภ ลำพวย. 2547) ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 395 คน เนื่องจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จำนวน 39 ชุมชน จึงได้เลือกใช้ในการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิชนิดสัดส่วน (Promotional Stratified Random Sampling) คำนวณจากสูตร (กัลยา วาณิชบัญชา. 2550) เพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชน และทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจนครบจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ทั้งสิ้นจำนวน 395 คน

การวัดคุณภาพของเครื่องมือ

1. เครื่องมือที่ใช้จะเป็นแบบสอบถามซึ่งจะมีการทดสอบความเที่ยงตรงในเนื้อหา (Content Validity) โดยทำการตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) เพื่อพิจารณาว่าแบบสอบถามวัดได้ตรงกับนิยามของแต่ละตัวแปร เพื่อที่จะได้ปรับปรุงแก้ไขให้เครื่องมือมีความเหมาะสมเที่ยงตรงและแม่นยำทั้งด้านเนื้อหา ภาษา เพื่อที่จะทำให้ได้คำตอบที่ดีที่สุด โดยทางคณะวิจัยได้นำแบบสอบถามไปปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อหาความน่าเชื่อถือของแบบสอบถามและดำเนินการปรับแก้แบบสอบถามตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบความชัดเจนของภาษา ถ้อยคำ และความเที่ยงตรงในเนื้อหา โดยสอดคล้องข้อคำถามในแบบสอบถามกับวัตถุประสงค์ (Index of item Objective Congruence: IOC) การทดสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสอบถามใช้วิธีทดสอบความตรงของแบบสอบถามโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ตามเทคนิค IOC ซึ่งข้อที่มีค่า IOC น้อยกว่า 0.6 ต้องปรับปรุง และข้อที่มีค่า IOC มากกว่า 0.6 ใช้ได้ ผลการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสอบถามในแต่ละข้อแบบสอบถาม พบว่า มีค่า IOC มากกว่า 0.6

2. การหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้วิจัยหาค่าความเชื่อมั่นโดยนำแบบสอบถามในส่วนของความคาดหวังของผู้รับบริการเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ได้ปรับปรุงแล้วนำไปทดสอบกับประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบึงคำพร้อย อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากเป็นเทศบาลเมืองและพื้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการทดสอบเครื่องมือจำนวน 30 คน นำผลที่ได้มาหาความเชื่อมั่นรวม โดยใช้วิธีการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาร์ค (Cronbach's Alpha coefficient) ผลการวิเคราะห์ได้ค่าความเชื่อมั่นมีค่า 0.9572

ผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 51 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.4 ระดับมัธยมศึกษา/ปวช./ปวส. คิดเป็นร้อยละ 39.2 อาชีพเป็นเจ้าของกิจการ ธุรกิจส่วนตัว และค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 39.2 รายได้อยู่ที่ระดับน้อยกว่าหรือเท่ากับ 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 44.3 และระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณพื้นที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถมากกว่า 10 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 47.8

2. การศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.50$) เมื่อพิจารณาเป็นด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ดังนี้ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ($\bar{X} = 3.56$) รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ($\bar{X} = 3.55$) และน้อยที่สุด คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยที่เท่ากันคือ ($\bar{X} = 3.46$) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตาราง 1 ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม

ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ระดับความคาดหวัง
ด้านโครงสร้างพื้นฐาน	3.55	มาก
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	3.46	มาก
ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน	3.46	มาก
ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน	3.56	มาก
รวม	3.50	มาก

จากตาราง 1 พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.50$) เมื่อพิจารณาเป็นด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ดังนี้ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ($\bar{X} = 3.56$) รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ($\bar{X} = 3.55$) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.46$) และ ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน มีค่าเฉลี่ยที่เท่ากันคือ ($\bar{X} = 3.46$) ตามลำดับ

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานการวิจัย

จากการทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ตาราง 2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

ตัวแปรอิสระ	ค่าสถิติที่ทดสอบ (sig.)	ผลการทดสอบเป็น / ไม่เป็นไปตามสมมติฐาน
เพศ	.340	✓
อายุ	.202	✓
ระดับการศึกษา	.671	✓
อาชีพ	.030*	✓
รายได้	.113	✓
ระยะเวลาในการอยู่อาศัย	.604	✓

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 การทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม พบว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนอยู่ในระดับมากทุกด้าน ตัวอย่างการให้บริการสาธารณะด้านที่ประชาชนในพื้นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความคาดหวังมากที่สุด 2 ด้านแรก ได้แก่ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน เป็นด้านที่ประชาชนมีระดับความคาดหวังมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดรายข้อพบว่า การส่งเสริมการป้องกันปราบปรามยาเสพติด และการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง เป็นข้อที่มีระดับความคาดหวังมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านโครงการพื้นฐาน เมื่อพิจารณารายละเอียดรายข้อ พบว่า การปรับปรุงและจัดทำไฟฟ้าส่องสว่างให้ครอบคลุมและเพียงพอในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ เป็นข้อที่มีระดับความคาดหวังมากที่สุด เป็นต้น จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่ที่มีความต้องการที่จะให้มีการจัดบริการสาธารณะที่เพิ่มเติมหรือปรับปรุงให้มากขึ้นกว่ารูปแบบเดิม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ประชาชนให้ความสำคัญกับ ด้านสังคมคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชน เป็นลำดับแรก โดยเฉพาะการส่งเสริมและป้องกันปัญหา ยาเสพติด ซึ่งสะท้อนถึง ปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และความปลอดภัยของประชาชนโดยตรง ซึ่งความคาดหวังที่สูงในด้านนี้อาจเกิดจากความต้องการให้ภาครัฐมีบทบาทเชิงรุกในการแก้ไขปัญหา และกำหนดนโยบายในการบริหารจัดการปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การให้บริการสาธารณะในด้านต่าง ๆ ที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถจัดให้มีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน ด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความจำเป็นต่อการ

ดำรงชีวิตของประชาชนแทบทั้งสิ้น จึงส่งผลให้ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะอยู่ในระดับมากทุกด้าน นันทวัฒน์ บรมานันท์ (2547) ที่ได้กล่าวว่า การบริการสาธารณะที่จัดทำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเป็นการบริการสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับภารกิจหลักขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นภารกิจที่ดำเนินการไปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การกำจัดขยะมูลฝอย การระบายน้ำ การจัดการศึกษา การดูแลและรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นภารกิจที่ใกล้ชิดกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นอีกด้วย และยังคงสอดคล้องกับอรรถิย กักพล และวิลาวัลย์ หงส์นคร (2560) ที่ได้กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนซึ่งการจัดบริการสาธารณะนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชากรทุกช่วงวัยในทุกมิติทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เช่น ทางเท้า ทางระบายน้ำ ถนนหนทาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรพรรณ กิริติสุขคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี (2554) ที่ได้ศึกษาความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2. จากผลการศึกษาการเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ผลการศึกษา พบว่า เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การให้บริการสาธารณะนั้นเป็นการให้บริการที่จัดทำโดยรัฐ ซึ่งวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการให้บริการคือ การตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยการให้บริการสาธารณะนั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกัวิถีชีวิตของประชาชน เช่น ไฟฟ้าส่องสว่าง ศาลารอรถโดยสาร การกำจัดขยะมูลฝอย การจัดการศึกษา การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การจัดสวัสดิการทางสังคม ต่าง ๆ เป็นต้น จากที่ได้กล่าวไปจะเห็นได้ว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวก และแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต รวมถึงการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของแต่ละบุคคล จึงส่งผลทำให้ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่แตกต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนอาชีพนั้น การประกอบอาชีพของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันจะมีความต้องการใช้บริการสาธารณะแตกต่างกันออกไปตามอาชีพของแต่ละบุคคล เช่น อาชีพแม่บ้าน กับ นักศึกษา เจ้าของกิจการกับแม่บ้าน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ วรพรรณ กิริติสุขคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี (2554) ที่ได้ศึกษา ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน มีระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะในภาพรวมไม่แตกต่างกัน และยังคงสอดคล้องกับธานี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวงศ์ (2559) ที่ได้ศึกษา ความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อน

การจัดทำบริการสาธารณะแนวใหม่ในชุมชน: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีผลต่อระดับความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อนการจัดทำบริการสาธารณะแนวใหม่ในชุมชนที่แตกต่างกัน

ประโยชน์และข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ทำให้ทราบถึงระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ รวมถึงปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูล ในการกำหนดนโยบายและการวางแผนในการพัฒนา และปรับปรุงการให้บริการสาธารณะให้สอดคล้องกับประชาชนในพื้นที่ และสามารถแก้ไขปัญหาให้ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษา เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. จากผลการวิจัย ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า ประชาชนมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะด้านสังคมคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชน มากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประชาชนมีความคาดหวังการป้องกันปราบปรามยาเสพติด และการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสอดส่องดูแลป้องกัน มากที่สุด รองลงมาคือ การส่งเสริมการกีฬา และนันทนาการในทุกระดับเพื่อส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชน และการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชราและผู้ด้อยโอกาส ดังนั้น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร ดำเนินการป้องกัน และต่อต้านยาเสพติดในพื้นที่โดยการทำงานเชิงรุก และอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และเสนอแนวทาง รวมถึงเข้ามาช่วยสอดส่องดูแล และเฝ้าระวังเกี่ยวกับการระบาดของยาเสพติด

2. ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชราและผู้ด้อยโอกาสให้ทั่วถึง โดยอาจจะส่งเสริมผ่านสวัสดิการทางสังคมประเภทต่างๆ เช่น การฝึกอาชีพ การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในแต่ละชุมชน การดูแลผู้ป่วยติดเตียง การจัดรถรับส่งสำหรับผู้สูงอายุเพื่อไปพบแพทย์ หรือร่วมกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เป็นต้น

3. ควรมีการส่งเสริมกีฬาประเภทต่าง ๆ รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และกิจกรรมนันทนาการในแต่ละชุมชนให้ทั่วถึงในแต่ละหมู่บ้าน เนื่องจากบางครั้งประชาชนอาจไม่สะดวกเดินทางไปชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

4. ขับเคลื่อนการให้บริการสาธารณะแนวใหม่ โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ร่วมรับฟัง ร่วมเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา ผ่านรูปแบบกิจกรรมที่หน่วยงานเป็นผู้จัดขึ้น โดยอาจจัดเป็นเวทีประชาคม หรือการประชุมกลุ่มย่อย รวมถึงคำนึงถึงการตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหา และความต้องการของประชาชน เพื่อนำไปปรับปรุงรูปแบบการให้บริการสาธารณะที่ตอบสนองต่อความต้องการ และคาดหวัง

ของประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในพื้นที่ และเกิดความยั่งยืนต่อไป

5. จากผลการวิจัย การเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โก อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะที่แตกต่างกัน ดังนั้น เทศบาลเมืองบึงยี่โก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดทำฐานข้อมูล และสำรวจความต้องการ รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบาย การวางแผน และการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กำหนดรูปแบบกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะในรูปแบบที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

6. จากผลการวิจัย เทศบาลเมืองบึงยี่โก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา เช่น การจัดเวทีประชาคมและการสำรวจความเห็นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อส่งเสริมกลไกการมีส่วนร่วมและการแสดงความคิดเห็นของประชาชน โดยให้อยู่บนพื้นฐานการสมัครใจเข้าร่วม และการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เช่น 6 เดือน ต่อครั้ง เพื่อนำข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนมาปรับปรุงการให้บริการสาธารณะ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการให้บริการสาธารณะที่สอดคล้องกับพื้นที่ของเทศบาลเมืองบึงยี่โกโดยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. ควรศึกษาสภาพการบริหารจัดการในการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โก เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงและพัฒนาการให้บริการสาธารณะ

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา วาณิชขัญชา. (2550). สถิติสำหรับงานวิจัย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิท พวงงาม. (2543). การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน .
- ธนสวรรค์ เจริญเมือง. (2535). การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวงศ์. (2559). ความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อนการจัดทำบริการสาธารณะ แนวใหม่ในชุมชน: กรณีศึกษากองการบริหารส่วนตำบลคำชะอี อำเภอดำคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร. วารสารการบริหารปกครอง. 5(2): 221-236.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2555). มาตรฐานใหม่ของการจัดทำบริการสาธารณะระดับชาติในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศาลรัฐธรรมนูญ.
- _____. (2552). การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- _____. (2547). การปกครองส่วนท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

- ปิยะ กล้าประเสริฐ. (2559). การประเมินประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดปทุมธานี. *วารสารวิจัยและพัฒนาโดยองค์กรฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 11(2): 215-227.
- พรหมเพ็ญแข โฉมอ่อน. (2563). ความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลตำบลไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*. 10(2): 134-143.
- วรวรรณ กิตติสุวคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี. (2554). ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะ ของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*. 7(1): 180-187.
- วัลลภ ลำพาย. (2547). *เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วุฒิสาร ตันไชย. (2557). *การกระจายอำนาจและประชาธิปไตยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2542). *พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- สำนักทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (2562). *ประชากรในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ*. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengyitho.go.th/news-preview-431091791835>.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- อริวัฒน์ อุดมก้านตง และอลงกรณ์ วรรณแสง. (2561). ความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบล: ข้อเสนอการกระจายอำนาจจากล่างขึ้นบน. *วารสารการเมืองการปกครอง*. 8(3): 79-94.
- อรรถัย กักผล และวิลาวณีย์ หงส์นคร. (2560). *บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า: ท้องถิ่นกับบริการสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- Luoma-aho, V., & Olkkonen, L. (2016). Expectation management. In Carroll, Craig E. (ed), *The SAGE Encyclopedia of Corporate Reputation*. (pp.303-306). Thousand Oaks, CA.: SAGE Publications, Inc.
- Spicker, P., (2009). The Nature of a Public Service. *International Journal of Public Administration*. 32(11): 970-991.
- Vroom, Victor H. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.
- Worrall, L., Collinge, C., & Bill, T. (1998). Managing Strategy in Local Government. *International Journal of Public Sector Management*. 11(6): 472-493.

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร ภายในองค์กร: กรณีศึกษา คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน A Study of Factors Affecting the Use of the LINE Application for Internal Communication: A Case Study of the Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen

อรุณรัตน์ บุญปองหา¹ และศรสร ใจจิตร^{2*}
Arunrat Bunpongpha and Sasarose Jaijit

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรม วิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรคของการใช้แอปพลิเคชันไลน์ในการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน เพื่อหาแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้แบบจำลองสมการโครงสร้าง ข้อมูลที่ใช้ได้จากการเก็บรวบรวมด้วยแบบสอบถามจากบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน จำนวน 151 คน ผลการศึกษาจากแบบจำลองสมการโครงสร้างที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยค่าดัชนีชี้วัดไค-สแควร์สัมพัทธ์เท่ากับ 1.85 ค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่าเท่ากับ 0.07 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 0.10 พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับ และความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร คือปัจจัยการรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (0.56, t-value = 11.38) แต่จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสะดวก (ประโยชน์ และความสนุกสนาน) (0.11, t-value = 1.66) และการต้องการความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (0.55, t-value = 6.57) ทำให้บุคลากรเห็นว่าเป็นอุปสรรคในการจัดการข้อมูลและการถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม รวมถึงจากการต้องการความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (-0.11, t-value = -3.40) ยังส่งผลต่อการลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสารด้วย ดังนั้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสาร ควรมุ่งเน้นการให้ความรู้และเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องผ่านการอบรมหรือจัดทำคู่มือการใช้งานที่เข้าถึงง่าย พร้อมกำหนด

¹เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป (ชำนาญการ) ประจำภาควิชาวิศวกรรมการเกษตร คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม

General Administration Officer (Professional Level), Department of Agricultural Engineering, Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom Province.

^{2*}ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหการ คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม

Assistant Professor, Department of Industrial Engineering, Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom Province.

Corresponding author e-mail: sasorose.j@ku.th

ARTICLE HISTORY: Received 21 March 2025, Revised 2 September 2025, Accepted 10 September 2025

นโยบายการสื่อสารที่ชัดเจนเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการทำงานและชีวิตส่วนตัว ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มความตระหนักถึงประโยชน์และความสนุกในการใช้งาน รวมถึงการประเมินผล การสื่อสารอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคลากร ตลอดจนสนับสนุนวัฒนธรรมการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยมีผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งจะช่วยสร้างระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เคารพความเป็นส่วนตัว และส่งเสริมการทำงานร่วมกันภายในคณะ

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ปัจจัย แบบจำลองสมการโครงสร้าง แอปพลิเคชันไลน์

Abstract

This study aims to examine user behavior, analyze problems and obstacles, and propose effective communication strategies for the use of the LINE application within the Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen. A structural equation model (SEM) was employed, with data collected from 151 faculty members through a questionnaire. The model demonstrated a good fit with the empirical data, with a relative chi-square of 1.85, RMSEA of 0.07, and RMR of 0.10. The findings reveal that factors contributing to acceptance and readiness to use LINE for internal communication include perceived usefulness, enjoyment, and information accuracy (0.56, $t = 11.38$). However, convenience-related factors such as usefulness and enjoyment (0.11, $t = 1.66$), as well as privacy concerns and limited understanding of LINE (0.55, $t = 6.57$), pose obstacles to effective data management and appropriate communication timing. Privacy concerns and insufficient understanding of the application were also found to negatively influence acceptance and readiness (-0.11, $t = -3.40$). To improve communication efficiency, the study highlights the importance of providing training and user-friendly guidelines to enhance understanding and appropriate usage. Establishing clear communication policies is also essential to ensure a balance between work and personal life. Encouraging engagement through participatory activities can help foster awareness of the application's benefits and increase user enjoyment. Additionally, continuous evaluation of communication practices is recommended to align strategies with users' needs. Cultivating an organizational culture that values effective communication—supported by leadership serving as role models—can promote a system that respects privacy, strengthens collaboration, and enhances overall operational efficiency within the faculty.

Keywords: *Factor analysis, Structural equation modeling, Line application*

บทนำ

การใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารเริ่มมีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 และยังคงเป็นที่นิยมในปัจจุบัน นอกจากแอปพลิเคชันไลน์แล้ว ยังมีช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการ เช่น อีเมล, Microsoft teams หรือ Google classroom ที่ถูกออกแบบมาเพื่อใช้ในการทำงานและการศึกษา แต่หลายองค์กรการศึกษาในประเทศไทยเลือกใช้แอปพลิเคชันไลน์เป็นช่องทางหลัก เนื่องจากสามารถเข้าถึงได้ง่ายและเป็นแพลตฟอร์มที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน (Suthiwartnarueput & Nutayangkul. 2022) การเลือกใช้แอปพลิเคชันไลน์ที่เป็นแพลตฟอร์มแบบไม่เป็นทางการในมหาวิทยาลัยที่มีโครงสร้างและวัฒนธรรมเฉพาะ เป็นความท้าทายที่แตกต่างจากการใช้แอปพลิเคชันไลน์ในชีวิตประจำวัน เพราะต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านความเป็นทางการ การรักษาความลับ และการบริหารสมดุลระหว่างการทำงานกับชีวิตส่วนตัว การสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์มีทั้งแบบรายบุคคลและแบบกลุ่ม โดยสามารถส่งข้อมูลเป็นข้อความ เสียง วิดีโอ รูปภาพ ไฟล์เอกสาร และสติ๊กเกอร์แสดงความรู้สึกได้ ซึ่งช่องทางการสื่อสารแบบเป็นทางการอาจตอบสนองต่อสิ่งเหล่านี้ได้น้อยกว่า ประโยชน์ของแอปพลิเคชันไลน์นอกจากจะช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารและส่งข้อมูลระหว่างกันแล้ว ยังมีส่วนในการลดการใช้ทรัพยากรและงบประมาณ เช่น การลดปริมาณการใช้กระดาษ และค่าโทรศัพท์ ตลอดจนการมีส่วนร่วมช่วยกระตุ้นให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันมากขึ้น (บัญชา. 2564) และการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการถ่ายทอดข้อมูล และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ที่ส่งผลให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานและส่งเสริมให้การดำเนินงานของคณะสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้โดยง่ายอีกด้วย (พาริตา พรหมบุตร. 2561)

การใช้แอปพลิเคชันไลน์ถึงแม้ว่าจะมีประโยชน์ตามที่กล่าวข้างต้น แต่ยังมีข้อเสีย เช่น การสื่อสารนอกเวลางานที่อาจรบกวนความเป็นส่วนตัว หรือไม่เหมาะกับการสื่อสารเรื่องที่เป็นความลับ (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) รวมถึงรูปแบบการสื่อสารที่เป็นภาษาเขียนอาจทำให้ผู้รับสารมีการตีความสารของผู้ส่งสารผิด ตลอดจนการรบกวนสมาธิในการทำงาน และการเผยแพร่ข่าวสารอย่างรวดเร็วโดยขาดการคัดกรอง (ธีรพร สิริวันต์. 2559) มีหลายงานวิจัยที่ศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร ปัจจัยที่สะท้อนต่อพฤติกรรมฯ เช่น การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561; Ismail. 2016; Chen & Chen. 2021; Dreabi *et al.* 2023) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (Dreabi *et al.* 2023) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561; Ismail. 2016) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ การรับรู้ถึงการยอมรับ (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) และการรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (Schaik *et al.* 2018)

ในการศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ มีทั้งเพื่อต้องการทราบถึง (1) ความรู้ความเข้าใจในการใช้งานของบุคลากร (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) (2) ความพึงพอใจและประสิทธิผลการทำงานจากการใช้ไลน์เพื่อสื่อสารงานระหว่างกัน (นนท์ วัฒนกิจ. 2561; เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. 2565) (3) ปัญหาและอุปสรรคจากการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสารในการปฏิบัติงานขององค์กร (ธีรพร สิริวันต์. 2559) (4) รูปแบบความต้องการของผู้ใช้งาน (ธันณวัฒน์ ยวงแก้ว และคณะ. 2566) และ (5) แนวทางสนับสนุนการใช้ไลน์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในบริบทที่ศึกษา เช่น ด้านการจัดการเรียนการสอน ที่รองรับการเรียนการสอนแบบออนไลน์ และลดช่องว่างในการสื่อสารระหว่างอาจารย์และนักศึกษา (พองคำ พุ่มพวง. 2564; อารีย์ มัยยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. 2565) ผลที่ได้จากการศึกษาเหล่านี้พบว่า ความเข้าใจในการใช้งานแอปพลิเคชันไลน์มีความแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของ

ผู้ใช้ ถึงแม้การใช้ไลน์จะช่วยให้การสื่อสารสะดวกขึ้น แต่ยังมีข้อกังวลเรื่องภาระงานและความไม่เป็นทางการ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น เช่น การตีความผิดและการไม่ตอบสนองต่อข้อความสำคัญ นอกจากนี้ ความต้องการของผู้ใช้งานไลน์เพื่อการสื่อสารในองค์กรยังมีความแตกต่างกันตามอายุ อาชีพ และลักษณะงาน ซึ่งแนวทางสนับสนุนการใช้งานไลน์ควรคำนึงถึงความเหมาะสมกับบริบทขององค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารและลดช่องว่างในการทำงาน วิธีที่ใช้ในการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปดังกล่าว เช่น (1) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ศึกษาความแตกต่างของพฤติกรรมการใช้ไลน์ระหว่างกลุ่มประชากร (ธนวัฒน์ ยวงแก้ว และคณะ. 2566) (2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากผู้ใช้งาน ต่อการทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์และปัญหาที่พบในการใช้ไลน์ (ธีรพร สิริวันต์. 2559; รักษ์ตรา หิรัญรังสิต. 2561; เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. 2565; อารีย์ มัยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. 2565) (3) การทดสอบสมมติฐานทางสถิติ ด้วยการวิเคราะห์การถดถอย เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมและปัญหาการใช้ไลน์ (นนท์ วัฒนกิจ. 2561; ฟองคำ พุ่มพวง. 2564) และ (4) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Chen & Chen. 2021; Dreabi *et al.* 2023) การเลือกใช้แต่ละวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมายังขาดการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ซับซ้อน ทั้งผลกระทบทางตรงและทางอ้อมระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ การวิเคราะห์เชิงลึกด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural equation modeling: SEM) ทำให้สามารถสร้างและทดสอบแบบจำลองที่ซับซ้อน (Bollen. 1989) เพื่อให้สามารถอธิบายพฤติกรรมการใช้งานและให้ข้อเสนอแนะเชิงประจักษ์ต่อการพัฒนาการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ในองค์กรได้ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางพัฒนาการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการสื่อสารในองค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรม

การสื่อสารระหว่างบุคลากรหรือหน่วยงานในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีการใช้แอปพลิเคชันไลน์ทั้งจากโทรศัพท์มือถือส่วนตัวหรือคอมพิวเตอร์ภายในหน่วยงาน โดยเฉพาะช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ในปี พ.ศ. 2566–2567 ที่มีการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารมากขึ้น เนื่องจากมีมาตรการรักษาระยะห่างระหว่างบุคคลและใช้มาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการสร้างกลุ่มไลน์ตามความจำเป็นของงาน ในแต่ละกลุ่มมีการกำหนดสมาชิกในกลุ่มจากผู้สร้างกลุ่มเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้บุคลากรทราบ จากทั้งประโยชน์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารตามที่กล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ด้วยวิธีแบบจำลองสมการโครงสร้าง เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม และนำผลที่ได้มาสร้างแนวทางในการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานและทำให้การดำเนินงานของคณะบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

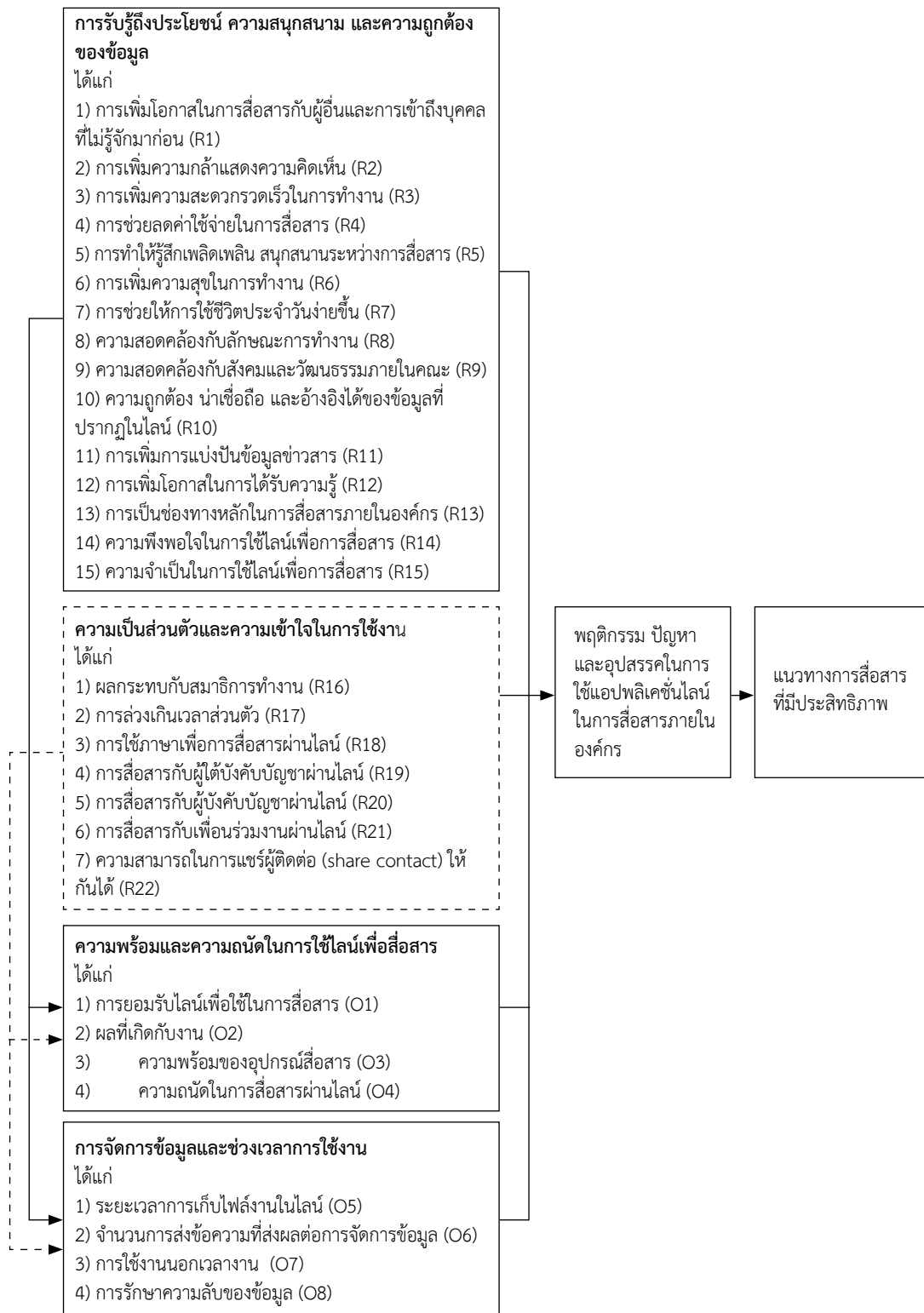
1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารของบุคลากรคณะ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพภายในคณะ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนกันยายน พ.ศ. 2567 ด้วยแบบสอบถามจากบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน จำนวนรวมเท่ากับ 151 คนจากจำนวนบุคลากรทั้งหมด 183 คน คิดเป็นร้อยละ 82.51
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาพฤติกรรม ปัจจัยที่ส่งผล ปัญหาและอุปสรรค ในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร รวมถึงการนำเสนอแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้การศึกษาของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้อุปกรณ์ออนไลน์เพื่อการสื่อสารภายใน คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ห้วงประกอบหลักเพื่อจัดกลุ่มปัจจัย และ ระบุความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ตามผลการวิเคราะห์ห้วงประกอบของปัจจัยที่แสดงรายละเอียดไว้ใน “หัวข้อที่ 4 การสำรวจปัจจัยฯ” ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (2) ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้งาน (3) ความพร้อมและความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน ข้อมูลของปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาได้จากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม จากบุคลากรทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน เพื่อประเมินอิทธิพลของปัจจัยดังกล่าวที่ส่งผลต่อ พฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้อุปกรณ์ออนไลน์ในการสื่อสารภายในคณะ ผลการวิเคราะห์ จะถูกสังเคราะห์เพื่อสร้าง แนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยกรอบความคิดนี้จะเชื่อมโยงตั้งแต่ การระบุปัจจัย การวิเคราะห์ผลต่อพฤติกรรมและอุปสรรค การนำเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติและเชิงนโยบาย ที่ช่วยพัฒนาระบบการสื่อสารของคณะให้ดียิ่งขึ้น (ภาพประกอบที่ 1)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน อาศัยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มปัจจัยที่นำไปใช้ในการหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้ได้จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม รายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน ที่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน โดยมีจำนวนรวมเท่ากับ 183 คน ได้แก่ บุคลากร จากภาควิชาวิศวกรรมเกษตร ภาควิชาวิศวกรรมเครื่องกล ภาควิชาวิศวกรรมโยธา ภาควิชาวิศวกรรมอาหาร ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน ภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหการ ศูนย์ทดสอบ ประตุ หน้าต่างและผนังกระจกสำหรับงานอาคาร ศูนย์ปฏิบัติการวิศวกรรมพลังงานและสิ่งแวดล้อม ศูนย์เครื่องจักรกลการเกษตรแห่งชาติ และสำนักงานเลขานุการ โดยขนาดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้างในการวิจัยครั้งนี้อ้างอิงจาก Boomsma (1985) ที่กำหนดให้มีค่าในช่วง 100 ถึง 200 คน

2. การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือวิจัยที่มีความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่น

ในการทดสอบความเที่ยงตรงของงานวิจัยนี้ใช้การทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา ด้วยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of item-objective congruence: IOC) ส่วนการทดสอบความเชื่อมั่นใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของ ครอนบาค (Cortina, 1993) รายละเอียด มีดังนี้

2.1 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา

การหาค่าดัชนีความสอดคล้องเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาของแบบสอบถาม ใช้ผลจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน สูตรการหาค่า IOC แสดงในสมการที่ (2)

$$IOC = \frac{\sum F}{N} \quad (2)$$

เมื่อ $\sum F$ คือผลรวมของคะแนนความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และ N คือจำนวนผู้เชี่ยวชาญ การพิจารณาความเที่ยงตรงตามเนื้อหาของแต่ละข้อคำถามในแบบสอบถามพิจารณาจากค่า IOC 3 หลักเกณฑ์คือ 1) ค่า IOC = 1 เลือกใช้ 2) ค่า IOC อยู่ในช่วง 0.50 - 0.99 ให้พิจารณาปรับปรุงเนื้อหาในข้อคำถามนั้นๆ และ 3) ค่า IOC น้อยกว่า 0.50 ให้ตัดคำถามข้อนั้นออกจากแบบสอบถาม

2.2 การหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเพื่อทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

สูตรการคำนวณฯ แสดงในสมการที่ (3)

$$\alpha = \frac{K}{K-1} \left(1 - \frac{\sum S_i^2}{S^2} \right) \quad (3)$$

เมื่อ α คือสัมประสิทธิ์แอลฟา K คือจำนวนข้อคำถาม $\sum S_i^2$ คือผลรวมของความแปรปรวนของคะแนนแต่ละข้อ i และ S^2 คือความแปรปรวนของคะแนนรวม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ปัจจัยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวในข้างต้น จำแนกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (R1–R4) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (R5–R6) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (R7–R9) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ (R10–R12) การรับรู้ถึงการยอมรับ (R13–R15) การรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (R16–R17) การรับรู้ถึงความเข้าใจ (R18–R22) และปัญหาและอุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร (O1–O8) รวมทั้งหมด 30 ปัจจัย ข้อมูลทั้งหมดได้จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2567 รายละเอียดและสัญลักษณ์ของปัจจัยแต่ละด้านแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ชื่อและสัญลักษณ์ของปัจจัยที่ใช้ในแบบจำลอง

สัญลักษณ์	ปัจจัย	สัญลักษณ์	ปัจจัย
R1	การเพิ่มโอกาสในการสื่อสารกับผู้อื่นและการเข้าถึงบุคคลที่ไม่รู้จักมาก่อน	R16	ผลกระทบกับสมาธิการทำงาน
R2	การเพิ่มความกล้าแสดงความคิดเห็น	R17	การล่วงเกินเวลาส่วนตัว
R3	การเพิ่มความสะดวกรวดเร็วในการทำงาน	R18	การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารผ่านไลน์
R4	การช่วยลดค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร	R19	การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชาผ่านไลน์
R5	การทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน สนุกสนานระหว่าง การสื่อสาร	R20	การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชาผ่านไลน์
R6	การเพิ่มความสุขในการทำงาน	R21	การสื่อสารกับเพื่อนร่วมงานผ่านไลน์
R7	การช่วยให้การใช้ชีวิตประจำวันง่ายขึ้น	R22	ความสามารถในการแชตผู้ติดต่อให้กันได้
R8	ความสอดคล้องกับลักษณะการทำงาน	O1	การยอมรับไลน์เพื่อใช้ในการสื่อสาร
R9	ความสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมภายในคณะ	O2	ผลที่เกิดกับงาน
R10	ความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และอ้างอิงได้ของข้อมูล ที่ปรากฏในไลน์	O3	ความพร้อมของอุปกรณ์สื่อสาร
R11	การเพิ่มการแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร	O4	ความถนัดในการสื่อสารผ่านไลน์
R12	การเพิ่มโอกาสในการได้รับความรู้	O5	ระยะเวลาการเก็บไฟล์งานในไลน์
R13	การเป็นช่องทางหลักในการสื่อสารภายในองค์กร	O6	จำนวนการส่งข้อความที่ส่งผลต่อการ จัดการข้อมูล
R14	ความพึงพอใจในการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสาร	O7	การใช้งานนอกเวลางาน
R15	ความจำเป็นในการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสาร	O8	การรักษาความลับของข้อมูล

4. การสำรวจปัจจัยสำหรับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะ

จากการทบทวนวรรณกรรมได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะทั้งหมด 30 ปัจจัย ได้แก่ ด้านการรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (4 ปัจจัย) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (2 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (3 ปัจจัย) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ (3 ปัจจัย) การรับรู้ถึงการยอมรับ (3 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (2 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเข้าใจ (5 ปัจจัย) และปัญหาและ

อุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร (8 ปัจจัย) จากทั้งหมด 30 ปัจจัยสามารถสำรวจองค์ประกอบร่วมและระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสังเกตได้ด้วยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (PCA) โดยอาศัยการพิจารณาสัดส่วนความแปรปรวนสะสม ที่ปัจจัยหลังการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักสามารถอธิบายความผันแปรของปัจจัยทั้งหมดได้น้อย 60% (Hair et al. 2014) เช่น จากทั้ง 30 ปัจจัยได้องค์ประกอบร่วม 4 องค์ประกอบ (F1-F4) โดยค่าสัดส่วนความแปรปรวนสะสมของปัจจัย F1-F4 เท่ากับ 67.2% นั่นคือ ปัจจัย F1-F4 สามารถอธิบายค่าความแปรปรวนของทั้ง 4 องค์ประกอบได้เท่ากับ 67.2% ส่วนค่าข้อมูลของปัจจัยหลังการวิเคราะห์ (F1- F4) สามารถหาได้จากสมการที่ (4) และ (5)

$$\begin{aligned} F_1 &= W_{11}Z_1 + W_{12}Z_2 + \dots + W_{1p}Z_p \\ F_2 &= W_{21}Z_1 + W_{22}Z_2 + \dots + W_{2p}Z_p \\ &\vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \\ F_m &= W_{m1}Z_1 + W_{m2}Z_2 + \dots + W_{mp}Z_p \end{aligned} \quad (4)$$

ซึ่งค่า W_p เป็นค่า eigenvector ที่ได้จากเมทริกซ์สหสัมพันธ์สหสัมพันธ์ (correlation matrix: R) สำหรับน้ำหนักปัจจัย (Factor loading) เป็นค่าที่เมื่อนำมาคูณกำลังสองแล้วจะแสดงถึงปริมาณค่าแปรปรวนของตัวแปรสังเกตได้มาตรฐาน (Z_j) ที่อยู่ในแต่ละปัจจัย (F_j) ดังแสดงในสมการที่ (4)

$$\begin{aligned} Z_1 &= \lambda_{11}F_1 + \lambda_{12}F_2 + \dots + \lambda_{1m}F_m \\ Z_2 &= \lambda_{21}F_1 + \lambda_{22}F_2 + \dots + \lambda_{2m}F_m \\ &\vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \\ Z_p &= \lambda_{p1}F_1 + \lambda_{p2}F_2 + \dots + \lambda_{pm}F_m \end{aligned} \quad (5)$$

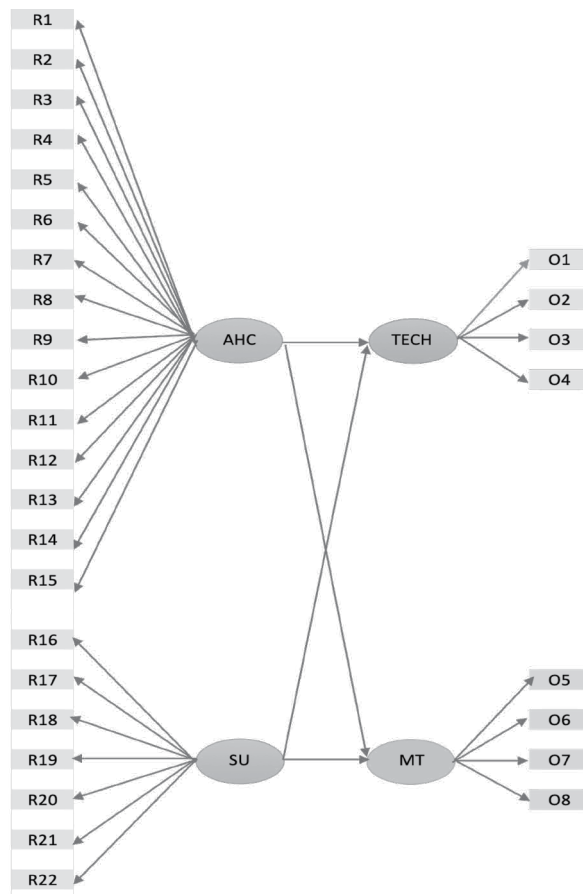
โดยที่ค่า λ_{ij} เป็นค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor loading) หาได้จาก eigenvalue ของเมทริกซ์สหสัมพันธ์สหสัมพันธ์ (correlation matrix: R) และ $(\lambda_{ij})^2$ เป็นปริมาณค่าความแปรปรวนของตัวแปร Z_1 ที่อยู่ในปัจจัย F_j เช่น $(\lambda_{12})^2$ หมายถึง ปริมาณค่าความแปรปรวนของ Z_1 ที่อยู่ในปัจจัย F_2

5. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง

การหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้างเป็นการศึกษาอิทธิพลของตัวแปรต้นที่มีต่อตัวแปรตามภายใต้สมมติฐานของผู้ศึกษา ด้วยหลักสถิติการวิเคราะห์พหุตัวแปร (Multivariate analysis) ภาพที่ 2 แสดงแบบจำลองสมมติฐานของการอธิบายสาเหตุหรือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร โดยมี 4 ปัจจัย ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูลที่ทำให้เกิดการยอมรับการใช้ไลน์ (AHC) (2) ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์ (SU) (3) ความพร้อมและความถนัดใน

การใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร (TECH) และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ปัจจัย TECH และ MT เป็นตัวแปรแฝงภายใน ส่วนปัจจัย AHC และ SU เป็นตัวแปรแฝงภายนอก ปัจจัย R1-R15 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายนอก AHC ปัจจัย R16-R22 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายนอก SU ปัจจัย O1-O4 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายใน TECH และ O5-O8 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายใน MT

การสรุปผลแบบจำลองฯ พิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืน เช่น ค่าไค-สแควร์สัมพัทธ์ (χ^2 / df) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 2.00 ค่ารากที่สองของค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่า (Root mean square error of approximation: RMSEA) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 0.08 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อน (Root mean square residual: RMR) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 2.58 (Diamantopoulos & Siguaw, 2000) ส่วนปัจจัยที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติตามสมมติฐานของโครงสร้างความสัมพันธ์ (ภาพประกอบที่ 2) พิจารณาจากค่าสถิติ t (t-value)

ภาพประกอบที่ 2 แบบจำลองสมมติฐานของการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร

6. การวิเคราะห์และการพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคอาศัยทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักและแบบจำลองสมการโครงสร้าง เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ และใช้การตีความเชิงเนื้อหาจากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อเสริมความเข้าใจเชิงลึก ปัจจัยที่มีค่าน้ำหนักเชิงบวกหรือลบอย่างมีนัยสำคัญจะถูกพิจารณาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมและอุปสรรคจริง เพื่อสรุป “ปัญหาหลัก” และ “ปัจจัยสนับสนุน” ของการสื่อสาร

ในการพัฒนาแนวทางการสื่อสารฯ จะทำขึ้นในลักษณะข้อเสนอเชิงระบบ (Systematic guidelines) ที่เชื่อมโยงจาก (1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงบวก เช่น การรับรู้ประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (2) อุปสรรคที่พบ เช่น ความต้องการความเป็นส่วนตัว การขาดความเข้าใจ และปัญหาการจัดการข้อมูล และ (3) พฤติกรรมการใช้งานจริงของบุคลากร แนวทางดังกล่าวจะนำเสนอในรูปแบบคู่มือเชิงปฏิบัติ (Practical guidelines) ที่ประกอบด้วยมาตรการสำคัญ ได้แก่ การอบรมและพัฒนาความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจในการใช้งาน การกำหนดนโยบายการสื่อสารที่ชัดเจนเพื่อรักษาสัมพันธภาพระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว การส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มแรงจูงใจ และการกำหนดกลไกการประเมินผลการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การนำเสนอจะอาศัยรูปแบบตารางและแผนภาพแสดงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัย อุปสรรค และแนวทางแก้ไข เพื่อให้ผู้บริหารและบุคลากรสามารถมองเห็นภาพรวมได้อย่างชัดเจน และสามารถนำไปใช้พัฒนาระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ คล่องตัว และเหมาะสมกับบริบทของคณะได้จริง

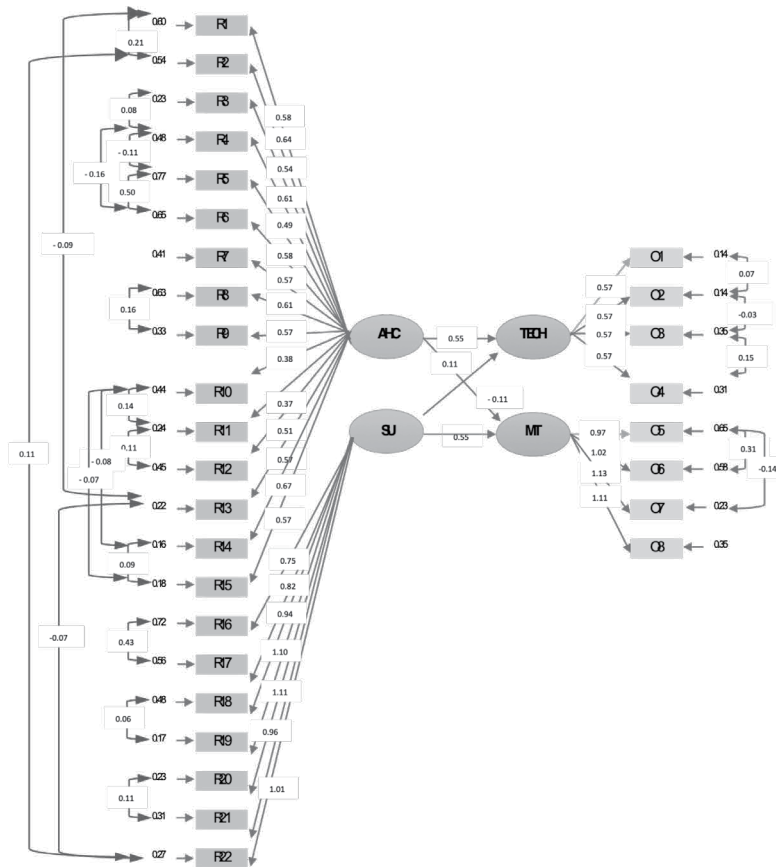
ผลการวิจัย

ในการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้างอ้างอิงจาก Boomsma (1985) ที่กำหนดให้ค่าในช่วง 100 ถึง 200 คน ในงานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลได้ทั้งหมด 151 คนจากบุคลากรทั้งหมด 183 คน คิดเป็นร้อยละ 82.51 จึงใช้จำนวนข้อมูลทั้งหมดในการวิเคราะห์ แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างมีการทดสอบประสิทธิภาพด้วยการวิเคราะห์ความเที่ยงตรงตามเนื้อหาด้วยการหาค่า IOC และความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค โดยค่า IOC เป็นผลจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่านที่ได้ค่า IOC ในภาพรวมเท่ากับ 0.85 และได้ปรับปรุงแบบสอบถามด้วยการตัดข้อคำถามที่ได้ค่า IOC น้อยกว่า 0.5 ออก และได้ผลประเมินความสอดคล้อง IOC ใหม่เท่ากับ 1 สำหรับผลการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคได้เท่ากับ 0.92 (แบบสอบถามที่ใช้ในงานวิจัยนี้มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 92%) หากพิจารณาตามเกณฑ์ค่าความเชื่อมั่น สามารถสรุปได้ว่าแบบสอบถามฉบับนี้มีความเชื่อมั่นสูง

ผลจากการนำชุดปัจจัยที่ใช้ในการหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุฯ ทั้ง 30 ปัจจัยมาวิเคราะห์องค์ประกอบหลักได้องค์ประกอบของปัจจัยใหม่ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (AHC) ประกอบด้วยปัจจัย R1–R15 (2) อุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์ (SU) ประกอบด้วยปัจจัย R16–R22 (3) การยอมรับ การมีความพร้อม และความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร (TECH) ประกอบด้วยปัจจัย O1–O4 และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ประกอบด้วยปัจจัย O5–O8 ที่มีค่าสัดส่วนความแปรปรวนสะสมของปัจจัย AHC, SU, TECH และ MT เท่ากับ 67.2%

เมื่อนำผลการวิเคราะห์หองค์ประกอบหลักของแต่ละกลุ่มที่จำแนกตามอายุ มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้างพบว่า แบบจำลองมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ภายใต้การพิจารณาจากค่าดัชนีชี้วัดไค-สแควร์สัมพัทธ์เท่ากับ 1.85 ค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่าเท่ากับ 0.07 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 0.10 ที่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด (Diamantopoulos & Siguaw, 2000) ภาพประกอบที่ 3 แสดงผลการวิเคราะห์แบบจำลอง

จากการสำรวจ “พฤติกรรม” การใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ของบุคลากรในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน พบว่า ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารคือ การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (AHC) ปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้บุคลากรมีความสนใจและเต็มใจในการใช้งาน โดยเฉพาะในกลุ่มที่มองเห็นถึงความสะดวก รวดเร็ว และความสามารถในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือ การใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ยังช่วยให้บุคลากรสามารถสื่อสารได้ง่ายขึ้นและลดค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยเชิงลบที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้งานฯ คือ ความต้องการความเป็นส่วนตัวและการขาดความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้บุคลากรลังเลในการใช้งาน นอกจากนี้ยังส่งผลให้ความพร้อมและความเต็มใจในการใช้งานเพื่อการสื่อสารลดลง

ภาพประกอบที่ 3 ผลแบบจำลองสมการโครงสร้างของการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร

สำหรับ “ปัญหาและอุปสรรค” แบ่งประเด็นตามองค์ประกอบที่ได้จากการสำรวจปัจจัยฯ และผลการวิเคราะห์สมการโครงสร้าง พบว่า ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะมีประโยชน์และทำให้เกิดความสนุกสนาน (AHC) และมีส่วนทำให้เกิดการยอมรับฯ (TECH) มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพลเท่ากับ 0.56 (t-value = 11.38) แต่ผู้ใช้งานเห็นว่าเป็นการเพิ่มผลกระทบต่อการจัดการข้อมูลและถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ที่ไม่เหมาะสมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล 0.11 (t-value = 1.66) นอกจากนี้ยังพบว่าอุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) มีส่วนลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสาร (TECH) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล -0.11 (t-value = -3.40) เนื่องจาก มีความกังวลในเรื่องความเป็นส่วนตัวและการรบกวนชีวิตส่วนตัวที่เกินกว่าขอบเขตของเวลางาน ตลอดจนเป็นการรบกวนสมาธิที่ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง รวมถึงการสื่อสารที่รวดเร็วและต่อเนื่องยังทำให้ผู้ใช้งานรู้สึกว่ามีงานเพิ่มขึ้นจากภาระงานปกติ (O1 และ O2) นอกจากนี้ แม้ว่าจะมีอุปกรณ์สื่อสารที่พร้อมใช้งาน แต่ผู้ใช้งานอาจไม่ถนัดในการใช้หรือไม่เข้าใจการใช้งานฟังก์ชันต่าง ๆ ของไลน์อย่างเต็มที่ ส่งผลให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งการใช้ภาษาเขียนที่อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือตีความสารคลาดเคลื่อนยังเป็นปัญหาที่พบได้บ่อย (O3 และ O4) ตลอดจนปัจจัยด้านด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) ยังเป็นการเพิ่มผลกระทบต่อการจัดการข้อมูลและถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม (MT) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล 0.55 (t-value = 6.57) โดยการจัดการไฟล์ข้อมูลจำนวนมากเป็นเรื่องยุ่งยากเนื่องจากเป็นข้อกำหนดของแอปพลิเคชันไลน์ที่กำหนดให้ไฟล์มีวันหมดอายุหรือถูกลบไปตามข้อกำหนดของแอปฯ (O5) และการมีข้อความจำนวนมากในกลุ่มไลน์ทำให้การค้นหาข้อมูลสำคัญทำได้ยากและใช้เวลานาน (O6) อีกทั้งการสื่อสารนอกเวลางานถือเป็นปัญหาหลักที่ทำให้บุคลากรรู้สึกถูกรบกวนความเป็นส่วนตัว (O7) และการสื่อสารข้อมูลสำคัญหรือข้อมูลที่เป็นความลับผ่านไลน์มีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดการรั่วไหล ซึ่งไลน์อาจไม่เหมาะสำหรับการสื่อสารในเรื่องที่ต้องการความปลอดภัยของข้อมูล (O8) ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะเป็นเครื่องมือที่สะดวก แต่ยังมีมีความเสี่ยงด้านการละเมิดความเป็นส่วนตัว และการรบกวนสมาธิในการทำงาน รวมถึงการขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการใช้งาน

ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของคณะที่มีโครงสร้างงานซับซ้อนและมีการทำงานเป็นทีมสูง ที่ต้องพึ่งพาการสื่อสารอย่างเป็นระบบ เนื่องจากบุคลากรมีทั้งคณาจารย์ นักวิจัย เจ้าหน้าที่ และนิสิตที่ต้องประสานงานกันตลอดเวลา การรบกวนจากการสื่อสารนอกเวลางานหรือความไม่เข้าใจในการใช้เทคโนโลยี จึงไม่เพียงกระทบต่อประสิทธิภาพงานประจำ แต่ยังลดบรรยากาศการทำงานที่ควรเอื้อต่อการวิจัยและการเรียนการสอน ดังนั้น “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ภายในคณะฯ” ได้แก่ (1) คณะจัดทำนโยบายชัดเจนเกี่ยวกับ “ช่วงเวลาการสื่อสาร” เพื่อป้องกันการรบกวนชีวิตส่วนตัวของบุคลากร (แก้ปัญหา O7) (2) พัฒนาระบบจัดเก็บและค้นหาข้อมูลเสริม เช่น การเชื่อมต่อกับ Google Drive หรือ OneDrive แทนการเก็บไฟล์ในไลน์โดยตรง (แก้ปัญหา O5 และ O6) (3) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้บุคลากรเข้าใจการใช้ฟังก์ชันสำคัญของไลน์ เช่น การตั้งค่าความปลอดภัย การปิดกั้นข้อความ และการใช้โน้ตหรืออัลบั้ม เพื่อเพิ่มทักษะการใช้งานจริง (แก้ปัญหา O3 และ O4) และ (4) กำหนดมาตรการด้านความปลอดภัยข้อมูล เช่น ไม่ใช้ไลน์ส่งข้อมูลลับของหน่วยงาน แต่ใช้แพลตฟอร์มที่ปลอดภัยกว่าซึ่งผ่านการรับรองของมหาวิทยาลัย (แก้ปัญหา O8)

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์ เพื่อหาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน และสามารถสรุปได้ว่า ออปพลิเคชันไลน์เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการสนับสนุนการสื่อสารภายในคณะ ผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักพบ 4 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการยอมรับการใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ ได้แก่ AHC (การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูลที่ทำให้เกิดการยอมรับการใช้ไลน์), SU (ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์), TECH (ความพร้อมและความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร) และ MT (การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน) เมื่อนำ 4 ปัจจัยที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักไปใช้หาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ที่ให้ผลการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับ และความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร คือปัจจัยการรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chen & Chen (2021) และ Dreabi *et al.* (2023) ที่ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ถึงประโยชน์และความสนุกสนานเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการยอมรับเทคโนโลยี แต่จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสะดวก (ประโยชน์ และความสนุกสนาน) และความต้องการความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้ออปพลิเคชันไลน์ ทำให้บุคลากรเห็นว่าส่งผลต่ออุปสรรคในการจัดการข้อมูลและการถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม รวมถึงจากการต้องการความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ออปพลิเคชันไลน์ยังส่งผลต่อการลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสารอีกด้วย ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ รักษ์รา หิรัญรังสิต (2561) และ อีรพร สิริवंธ (2559) ที่ระบุถึงปัญหาและอุปสรรคจากการใช้ไลน์เพื่อการทำงาน เช่น การรบกวนสมาธิและปัญหาการตีความที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ภาษาเขียน และงานของ Schaik *et al.* (2018) ที่แสดงให้เห็นว่า ความกังวลด้านความเป็นส่วนตัวมีผลเชิงลบต่อการยอมรับเทคโนโลยี

จากการศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารของบุคลากรในคณะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร ได้แก่ การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความสนใจและความเต็มใจในการใช้งาน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยเชิงลบ เช่น ความต้องการความสะดวกที่อาจส่งผลให้ขาดการควบคุมเวลาในการใช้งาน และความต้องการความเป็นส่วนตัวที่ส่งผลต่อความลังเลในการใช้งานแอปพลิเคชันนี้ ได้ถูกระบุว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดการข้อมูล รวมถึงเป็นเหตุให้เกิดความไม่พึงพอใจต่อการใช้งานไลน์ในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมอีกด้วย

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะให้ความสะดวก แต่อีกมุมหนึ่งเป็นการสร้างภาระงานเสริมและลดสมาธิจากการได้รับข้อความจำนวนมากได้ นอกจากนี้ บุคลากรยังมีความกังวลด้านความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้ฟังก์ชันขั้นสูง ส่งผลให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพและลดระดับการยอมรับการใช้งาน ตลอดจนผู้ถูกรบกวนจากการสื่อสารนอกเวลางาน และประสบปัญหาในการจัดการข้อมูล เนื่องจากไฟล์มีวันหมดอายุและการค้นหาข้อมูลทำได้ยาก และถึงแม้จะมีอุปกรณ์ที่ทันสมัย แต่ความไม่ถนัดในการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงทำให้การใช้แอปพลิเคชันไลน์ไม่เกิดประสิทธิภาพเต็มที่ โดยเฉพาะเมื่อต้องสื่อสารข้อมูลสำคัญที่เป็นความลับ

สำหรับแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ภายในคณะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ได้แก่ (1) การกำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับช่วงเวลาการสื่อสารเพื่อป้องกันการรบกวน (2) การพัฒนาระบบจัดเก็บข้อมูลเสริม เช่น การเชื่อมต่อกับ Google Drive (3) การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้บุคลากรเข้าใจการใช้ฟังก์ชันสำคัญของแอปพลิเคชันไลน์อย่างถูกต้อง (4) การกำหนดมาตรการด้านความปลอดภัย เช่น การใช้แพลตฟอร์มอื่นที่เหมาะสมสำหรับการส่งข้อมูลที่เป็นความลับของหน่วยงาน แนวทางเหล่านี้จะช่วยลดอุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความยุ่งยากในการจัดการข้อมูล ทำให้การสื่อสารภายในคณะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยนี้ นอกจากจะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการสื่อสารภายในองค์กรจากการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งานแอปพลิเคชันไลน์แล้ว ยังสามารถเพิ่มการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอื่น ๆ เช่น ระบบแจ้งเตือนอัตโนมัติ เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการจัดการข้อมูลและลดภาระงาน นอกจากนี้ ยังสามารถต่อยอดงานวิจัยในเชิงเปรียบเทียบระหว่างแอปพลิเคชันไลน์กับแพลตฟอร์มอื่น ๆ เพื่อประเมินความเหมาะสมและประสิทธิภาพในการใช้งาน หรือการเปรียบเทียบรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคลากรสายวิชาการและสายสนับสนุน เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างของความต้องการและพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน รวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยด้านจิตวิทยา พฤติกรรมการใช้งาน นโยบายองค์กร และบทบาทของผู้นำในการเป็นแบบอย่างการใช้เทคโนโลยี ที่ส่งผลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้งาน เพื่อออกแบบกลยุทธ์การสื่อสารที่ตอบสนองความต้องการของบุคลากรได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งควรมีการศึกษผลกระทบระยะยาวของการใช้งานร่วมด้วย นอกจากนี้ ยังสามารถนำแบบจำลองเดียวกันไปทดสอบในองค์กรที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรไม่แสวงหากำไร เพื่อเปรียบเทียบความสำคัญของปัจจัยที่อาจแตกต่างกันไปตามบริบทและวัฒนธรรมขององค์กร

ถึงแม้ว่าการใช้ SEM จะให้ผลเชิงปริมาณที่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยในอนาคตควรนำการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก มาใช้ร่วมด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ปัญหา และมุมมองของบุคลากรต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและอธิบายผลลัพธ์เชิงปริมาณได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ได้รับเงินอุดหนุนวิจัยจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปี 2567 คณะผู้วิจัยขอขอบคุณคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสนที่ให้การสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- อันณวัฒน์ ยวงแก้ว ปิยวัฒน์ นพฤทธิ์ สมชาย ไชยโคตร และดวงรัตน์ โกยกิจเจริญ. (1 มีนาคม 2567). **พฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันสื่อสารของประชาชนในจังหวัดภูเก็ต**. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 14 ประจำปีการศึกษา 2566 หัวข้อ “Silver Economy: A Golden Opportunity for the Future เศรษฐกิจผู้สูงอายุ: โอกาสทองของอนาคต”. นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้.
- ธีรพร สิริวันต์. (2559). **พฤติกรรมการใช้ไลน์แอปพลิเคชัน (Line Application) เพื่อเป็นช่องทางการสื่อสารการปฏิบัติงานในองค์กร**. สารนิพนธ์การจัดการมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นนท์ วัฒนกิจ. (2561). **พฤติกรรมการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์และความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจ**. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัญชา สิ้นสุพรรณ. (2564). **การสื่อสารภายในองค์กรผ่านแอปพลิเคชันไลน์ (LINE): กรณีศึกษากองร้อยมณฑลทหารบกที่ 33 ค่ายกาวิละ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**. การค้นคว้าด้วยตนเองรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ). พะเยา: คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พาริตา พรหมบุตร. (2561). **การสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน**. วิทยานิพนธ์การจัดการมหาบัณฑิต (การจัดการการบิน). นครราชสีมา: สถาบันการบินพลเรือน สถาบันสมทบมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- พองคำ พุ่มพวง. (2564). **ผลการจัดกิจกรรมเรียนรู้ออนไลน์ด้วย application LINE ของนักศึกษาระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาการบัญชี วิทยาลัยเทคโนโลยีอรรถวิทย์พาณิชย์**. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2568, จาก <https://www.atc.ac.th/category/research-research/page/3/>
- เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. (2565). **การสื่อสารผ่าน Line ของบุคลากรมหาวิทยาลัยเอกชน ในสถานการณ์โควิด 19**. วารสารนวัตกรรมสังคมและเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน. 5(2): 43-50.
- รภัทร หิรัญรังสิต. (2561). **ความเหมาะสมในการใช้ Line Application เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน: กรณีศึกษาการใช้งาน Line Application ในการทำงานของกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ของมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2568, จาก https://archive.lib.cmu.ac.th/full/res/2561/tressh640_19_61_full.pdf
- อารีย์ มัยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. (2565). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารทางการเรียน**. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยอุดรธานี. 4(1): 57-71.
- Bollen, A. Kenneth (1989). **Structural Equations with Latent Variables**. New York: Wiley.
- Boomsma, A. (1985). Non-convergence, Improper Solutions, and Starting Values in LISREL Maximum Likelihood Estimation. *Psychometrika*. 50(2): 229-242.

- Chen, Y.L., & Chen, Y. (2021). A Study of the Use Behavior of Line Today in Taiwan Based on the UTAUT2 Model. **Journal of Business Management**. 61(6): 1-19.
- Cortina, Jose. (1993). What Is Coefficient Alpha? An Examination of Theory and Applications. **Journal of Applied Psychology**. 78(1): 98-104.
- Diamantopoulos, Adamantios & Siguaw, A. Judy. (2000). **Introducing LISREL: A Guide for the Uninitiated**. London: Sage Publications.
- Dreabi, A.H., Halalsheh, N., Alrawashdeh, N.M., Alnajdawi, M.A., Alsawalqa, O.R., & Al-Shboul, M. (2023). Sustainable Digital Communication Using Perceived Enjoyment with a Technology Acceptance Model Within Higher Education, in Jordan. **Frontiers in Education**. 8: 1-15.
- Hair, F. Joseph, Black, C. William, Babin, J. Barry & Anderson, E. Rolph. (2014). **Multivariate Data Analysis**. USA: Pearson.
- Ismail, A.H. (2016). Intention to Use Smartphone through Perceived Compatibility, Perceived Usefulness, and Perceived Ease of Use. **Journal Dinamika Manajemen**. 7: 1-10.
- Schaik, van P., Jansen, J., Onibokun, J., Camp, J., & Kusev, P. (2018). Security and Privacy in Online Social Networking: Risk Perceptions and Precautionary Behaviour. **Computers in Human Behavior**. 78: 283-297.
- Suthiwartnarueput, T., & Nutayangkul, T. (2022). The Outcome of Using the Line App for English-Speaking Practice of Thai EFL Students. **Journal of Institutional Research Southeast Asia**. 20(2): 161-193.

สิทธิของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศในศตวรรษที่ 21: การศึกษา เปรียบเทียบความแตกต่างของสถานการณ์ในสังคมไทยและไต้หวัน The 21st Century of LGBTQ+ Rights: A Comparative Study of Circumstances in Thailand and Taiwan

ชิติพัทธ์ สุนทรสารทูล¹
Chitiphat Suntornsaratool

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เปรียบเทียบสภาพสังคมของไต้หวันและไทยที่มีอิทธิพลต่อพลวัตรของความเท่าเทียมหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้ยังศึกษาปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมสิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ ในทั้งสองสังคม ซึ่งส่งผลต่อการยอมรับทางสังคมและการรับรองกฎหมาย เช่น กฎหมายสมรสเท่าเทียม ในทั้งสองประเทศ ผู้วิจัยได้รวบรวมแหล่งข้อมูลขั้นต้นและชั้นรอง โดยเฉพาะบทความ หนังสือพิมพ์ และข่าวสื่อสังคมออนไลน์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย โดยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ (new social movement) และทฤษฎีควีร์ (queer theory) ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งสังคมไต้หวันและไทยมีอิทธิพลที่คล้ายกันจากความเชื่อทางศาสนา และได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นประเทศที่มีความเปิดกว้างต่อการสนับสนุนด้านนโยบายที่ส่งเสริมสิทธิของกลุ่มคนเพศหลากหลาย อย่างไรก็ตาม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองประเทศมีความแตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดปัจจัยทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกันในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ งานวิจัยนี้ได้ค้นพบความเข้าใจที่กว้างขวางขึ้นเกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเพศในสังคมที่สามารถเปรียบเทียบกันได้ นอกจากนี้ยังช่วยให้เข้าใจลึกซึ้งถึงปัจจัยทางสังคมและการเมืองภายในบริบททางสังคมต่าง ๆ ที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเข้าใจความหลากหลายทางเพศในวงกว้าง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านที่มุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ นอกจากนี้ ความเข้าใจที่ลึกซึ้งนี้ยังสามารถนำไปปรับใช้ในการศึกษาต่อในภูมิภาคอื่น ๆ ได้

คำสำคัญ: ความเท่าเทียมทางเพศ สิทธิของกลุ่มคนเพศหลากหลาย การศึกษาเปรียบเทียบ

¹อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Lecturer, Department of History, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: Chitiphat@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 12 October 2024, Revised 13 January 2025, Accepted 12 September 2025

Abstract

This paper compares the circumstances in Taiwan and Thailand that shape the dynamics of gender equity, with particular attention to the factors influencing the promotion of LGBTQ+ rights and their effects on social acceptance and legal recognition. The study draws upon both primary and secondary sources, including academic articles, newspapers, and online materials written in English and Thai. These materials are analyzed through the lenses of queer theory and new social movement theory. The findings indicate that Taiwanese and Thai societies share similar influences rooted in religious beliefs and are both internationally recognized for their relative openness to gender-inclusive policies. However, their distinct historical trajectories have produced different social and political conditions that influence the advancement of gender equality. This comparative study broadens the understanding of gender equity in two culturally comparable contexts and elucidates the societal and political determinants that shape movements toward greater recognition of gender diversity. It further highlights the ways in which evolving social attitudes and policy reforms contribute to expanding the rights of LGBTQ+ communities. The insights gained from this analysis may also serve as a foundation for future comparative research in other regional contexts.

Keywords: *Gender equality, LGBTQ+ rights, Comparative studies*

Introduction

LGBTQ+ sexuality has historically existed in most societies. However, within the heteronormative social system, being LGBTQ+ was often regarded as “other.” Taiwan and Thailand are two societies that have historically embraced various social factors that reinforce heteronormativity as the foundational norm, such as the adoption of Confucianism and religious beliefs in each region. As a result, individuals who do not conform to the male-female binary have been marginalized from a social perspective.

In recent years, significant progress has been made in the recognition of LGBTQ+ rights in these two countries. The LGBTQ+ movement has successfully advocated for improved rights, and LGBTQ+ groups in both nations now seek equality in various aspects, including the right to marry, access healthcare and use titles aligned with their gender identity. The dynamics within the LGBTQ+ community have contributed to social integration. However, despite these advancements, there remain gaps in the ongoing development of LGBTQ+ rights, particularly at the practical level. Notably, while legal reforms in Taiwan and Thailand have advanced ahead of many other countries in the region, practical implementation still lags behind the legal level. This

article will examine the factors influencing the development of the LGBTQ+ community in these two societies, with a focus on a comparative study of the circumstances in Taiwan and Thailand. The analysis will be divided into two levels: legal and practical.

Thailand and Taiwan are both recognized as LGBTQ+-friendly destinations, largely due to their legal recognition of same-sex marriage. Thailand, which heavily depends on its tourism industry, has seen both government officials and private sectors focusing on promoting gay-friendly tourism as a marketing strategy. Taiwan, on the other hand, legalized same-sex marriage after passing the Equal Marriage Act, making it a significant milestone for LGBTQ+ rights in Asia (Matangka. 2020).

Thailand adopted the Victorian sexual structure from the West, whereas Taiwan has experienced several colonial regimes, which has shaped the country's social and political landscape. These historical differences and similarities make Thailand and Taiwan interesting subjects for comparison. Although located in different regions of Asia, both countries share a patriarchal tradition heavily influenced by Chinese cultural norms. Furthermore, Thailand and Taiwan are among the three countries in Asia to legalize same-sex marriage. Given these factors, the study of LGBTQ+ rights in Thailand and Taiwan presents an opportunity to explore the complexities and dynamics of LGBTQ+ issues in societies with distinct historical backgrounds yet similar legal advancements.

As it is presented in mentioned-above paragraph, it is clear that the LGBTQ+ circumstances in Taiwan and Thailand is worth studying. Especially, in terms of the legal frameworks that have enabled same-sex marriage, as well as the societal acceptance of LGBTQ+ individuals in practical level. Although Thailand has promoted its country as the LGBTQ+ heaven among foreigners, Taiwan is the first country in Asia that passed the equal marriage act. It both have common elements and differences in the social contexts which lead to different level of LGBTQ+ rights in two countries. Certainly, the study of the similarities and differences in legal frameworks and societal acceptance at the practical level is an initiative by a researcher who was born and raised in Thailand and has received graduate education at a university in Taiwan. This unique background has led the researcher to recognize that Taiwan and Thailand are often viewed by foreign media, particularly in the Western world, as progressive regarding sexual diversity. This perception is largely due to their legal reforms that promote the rights of LGBTQ+ individuals. However, when considering the lived experiences within these societies, it becomes clear that both Thai and Taiwanese societies continue to face tensions. These tensions arise between traditional attitudes and more contemporary views on sexual diversity in practice.

1. Historical Background of LGBTQ+ in Thailand and Taiwan

1.1 Thailand

Historically, homosexuality in Thailand was not considered wrong or harmful to society, and there were no legal punishments for it (Romjampa. 2003). Evidence of this can be seen in the first Thai law, which described the term “Krateoy” to refer to individuals who embodied both masculine and feminine expressions. This suggests that being neither fully male nor female was not viewed as abnormal in Thai society. However, the introduction of various religious influences, such as Christianity, Islam, Confucianism, and Western social orders, significantly shaped the gender structure in Thailand. As a multicultural society, Thailand experienced substantial impacts from these external influences, which led to the perception of homosexuality and other gender identities as abnormal. It is clear that social integrity played a major role in shaping public views, particularly in relation to gender norms.

Following World War II, Western civilization had a profound influence on Thai society. Western medical knowledge, in particular, contributed to the belief that homosexuality was a mental disorder and that HIV was associated with it (Courtenay–Quirk. 2006; Pongtriang *et al.* 2010). The attachment of homosexuality to mental illness and other disorders, as propagated by Western ideas, led to the development of gender bias among the Thai population. Apart from the disorder belief, religion is one of the main factor to discourse LGBTQ+ status in Thailand. Since the Buddhism is the religion that majority of population profess, it is showed the word “Bandho” which refer to “Krateoy”; transgender, in social context through religious scripture. It is also mentioned that the result of “bad karma” will cause people to reborn as “Krateoy” (Ibid). In the late 1980s, the strong prejudice about gay has been abated. However, the thought of gay peril to society still label and limit the appearance of gay including other gender identities in public sphere (Romjampa. 2003). Among of the gender prejudice and the social exclusion, gay people have made temporary public expression by forming the “Bangkok Gay Festival” with the intension to express themselves in public places even the society has not fully accepted (Ibid).

1.2 Taiwan

Taiwan has experienced several cultural shifts throughout its history, particularly under various colonial regimes. Interestingly, homosexuality has faced less discrimination in Taiwan compared to many other regions. However, while the status of LGBTQ+ individuals was not widely accepted, there was also no legal punishment for homosexuality during Taiwan’s colonial periods. Under Japanese colonial rule, Taiwan was largely removed from Chinese cultural influences, which led to a general disregard for homosexuality, both legally and religiously. Homosexuality was sometimes

viewed as a “male erotic activity” or “the action of youths” (Cheo. 2014). In the 1930s, Japan promoted the ideal of family and reproduction to ensure a stable state, which in turn impacted LGBTQ+ individuals, as the emphasis on family structure reinforced heteronormative values. The government’s control over gender and sexuality roles during this period was evident.

On the other hand, military activities during this time fostered both same-sex and different-sex relationships within the military, creating a homo-social brotherhood aimed at collective military exploits (Cheo. 2014). In contrast, Confucian social practices reinforced clearly defined gender roles for men and women, prioritizing them in society. According to a study by Cho, “homosexuality (buggery) is against Chinese tradition and is considered evil by Chinese” (Cheo. 2014).

Throughout subsequent regimes, particularly under the autocratic rule of the Kuomintang (KMT) from 1949 to Taiwan’s democratization in the late 1980s and early 1990s, homosexuality was largely viewed with intolerance. However, it should be noted that there was never systematic persecution of homosexuals. In essence, while Taiwan under colonial rule and later under the KMT may not have accepted homosexuality in a social, legal, or cultural context, legal punishment for LGBTQ+ individuals was not enforced.

2. Forming & development of LGBTQ+ movement in two countries

Historically, LGBTQ+ individuals were often viewed through the lens of societal norms as “evil” or deviant. However, over time, LGBTQ+ individuals have begun to assert their existence and demand recognition from society without anonymity. This shift became particularly apparent in the modern era when ideas about humanity evolved. As Michel Foucault observed, “The nineteenth-century homosexual became a personage, a past, a case history, and a childhood, in addition to being a type of life, a life form, and a morphology, with an indiscreet anatomy and possibly a mysterious physiology” (Michel Foucault, cited in Cheo. 2014). This quote underscores how the concept of LGBTQ+ identity in the modern age broke from the old norms that condemned homosexuality.

The LGBTQ+ rights movement emerged as part of a broader wave of civil rights, racial, and gender movements that gained momentum globally in the 1960s. The LGBTQ+ movement, often considered one of the modern social movements, was catalyzed by the Stonewall Riots in New York City in 1969, where the LGBTQ+ community resisted police raids at the Stonewall Inn. This event became a pivotal moment in the fight for LGBTQ+ rights and had a significant impact on similar movements in the East, inspiring individuals and groups to demand their rights and assert the legitimacy of

their identities. However, the global movement did not replicate every element from the West. Instead, each society adapted and applied the key issues in ways that were specific to their unique cultural, social, and political contexts.

2.1 Circumstances in Thailand.

Historically, the LGBTQ+ community in Thailand was not recognized and could not freely express themselves in the public sphere. Despite the passing of the Gender Equality Act in 2015, which legalized certain protections, there were still aspects of discrimination. As of 2024, the LGBTQ+ community in Thailand continues to lack legal rights, such as the right to marry. The LGBTQ+ community has played a significant role in correcting misconceptions and challenging societal norms. These efforts have contributed to the increasing organization and systematization of the LGBTQ+ movement in Thailand, leading to greater societal acceptance than in the past. For instance, the criminal code, specifically Section 276, was amended to include protections against violations affecting all genders, not just females (Vichitwatchararak. 2019).

In the 21st century, Thai society began to provide more space for LGBTQ+ individuals, which improved their social standing. However, in terms of legal recognition, more work remains. The LGBTQ+ movement in Thailand began when a homosexual couple sought the right to marry but found they lacked the legal ability to do so. This led to demands for the equal marriage act. Several LGBTQ+ organizations have played a leading role in driving the social movement for gender equality in Thailand. For example, the Rainbow Sky Association of Thailand, founded in 1999, works to promote better treatment of LGBTQ+ individuals. Additionally, the Internet Law Reform Dialogue (iLaw), established in 2009, collaborates with civil society groups and the public to advocate for democracy, freedom of expression, and a more accountable justice system, including issues related to gender diversity (iLaw. 2014).

The Thai LGBTQ+ movement initially focused on securing the right to publicly express their identities and assert their existence. In subsequent years, the movement evolved to demand the legalization of same-sex marriage. In 2020, the LGBTQ+ social movement aligned with political movements advocating for democracy, with the statement “gender equality needs to be demanded together with democracy,” emphasizing that democracy allows for the visibility of diverse identities (Salva. 2020). By 2021, the movement broadened its demands, aiming for full equality in treatment, similar to that experienced by heterosexual individuals in Thai society. The movement also sought the legalization of same-sex marriage. Four drafts of a same-sex marriage bill, proposed by the Move Forward Party, the government, the Democrat Party, and civil society groups, were submitted for parliamentary deliberation in November 2020.

However, the bill was delayed due to other urgent political issues (Nakhata. 2021). Finally, after intense advocacy by social movements and political leaders amid the political uncertainty, the same-sex marriage bill was considered by the Thai parliament on June 15, 2022, and was eventually legalized in 2024.

2.2 Circumstances in Taiwan.

Historically, LGBTQ+ individuals, particularly homosexuals, have existed in Taiwan, though their existence was often overlooked by both society and the state. This marginalization was largely due to the dominant social norm of heteronormativity, which focused exclusively on male and female genders. At the time, the primary concern regarding homosexuality was that gay men would not contribute to the reproduction of the population, as dictated by Confucian family values. Consequently, LGBTQ+ individuals were often overlooked under the strong influence of Confucian traditions, which limited their ability to express themselves publicly. This exclusion also contributed to gender discrimination, as non-binary individuals, who did not conform to traditional gender norms, faced additional challenges.

However, when compared to other countries influenced by Confucian traditions, Taiwan stands out as the most LGBTQ+-friendly nation in East Asia. Taiwan has been a pioneer in protecting and legislating LGBTQ+ rights, particularly through public policies and laws aimed at eliminating discrimination against sexual minorities. These LGBTQ+ policies and legal frameworks both shape and reflect public tolerance of homosexuality within society (Zhou & Hu. 2020). While society in Taiwan has become more accepting of LGBTQ+ individuals, some still face challenges. In the 1990s, the LGBTQ+ movement began to flourish, as lesbians and gays established campus clubs, bookstores, churches, and support groups (Damm. 2011, cited in Ho. 2020).

The official registration of the Taiwan Tongzhi (LGBT) Hotline Association in 2000 marked a significant milestone in the sexual minority community's efforts to claim a public role (Ho. 2020). Additionally, in 2003, Taiwan held its first gay pride parade, and the left-wing party actively supported LGBTQ+ rights, advocating for the legalization of same-sex marriage and adoption rights. Unfortunately, these changes did not come to fruition at that time (Ho. 2020). However, the growing LGBTQ+ movement called for rights and equal treatment from society, which became increasingly visible and vocal.

It is clear that the support of the left-wing political party was essential in driving improvements in the status of LGBTQ+ individuals, working in tandem with the social movement efforts. The rise of the social movement in Taiwan can be traced back to the 1980s, coinciding with the growing influence of political parties. The movement

gained greater momentum after 1988, when Taiwan began to undergo significant political liberalization. This shift provided a public space for discourses on gender equality and sexual diversity, allowing the LGBTQ+ community to establish organizations and legally protest. Since the early 2000s, the Taiwanese government has introduced a comprehensive set of anti-discrimination policies aimed at improving the social, educational, and occupational environments for sexual minorities (Shih. 2007, cited in Zhou & Hu. 2020).

3. Major measurement for advanced LGBTQ+ community in Thailand and Taiwan

The two countries, Thailand and Taiwan, have each taken a strong stance on the LGBTQ+ community in the 21st century, resulting in significant advancements in both the legal and practical levels of LGBTQ+ rights. By adopting Teresa de Lauretis' queer theory, which emphasizes that being queer is not a form of heteronormativity, it is clear that both societies have developed new norms surrounding gender diversity. This shift has led to a transformation in the image of LGBTQ+ individuals, from being viewed negatively to being more widely accepted. These changes have been particularly evident at the legal level. However, changes in societal attitudes at the practical level are still ongoing, with room for further development. Queer theory asserts that being queer is different and does not conform to the binary gender norms historically upheld by Thai and Taiwanese societies. It also challenges the traditional gender norms that society holds (Illinois Library. 2022). The shift in social perspectives can be attributed to the persistence of social movements over the past 20 years.

To fully understand the LGBTQ+ situation in the 21st century, the new social movement theory is essential. This theory allows for an examination of the transformation in public awareness, which has evolved into a social movement advocating for LGBTQ+ rights. Unlike traditional social movement theory, which often focuses on civil rights and class-based actions in Western societies, New Social Movement Theory places greater emphasis on cultural aspects rather than political spheres. It suggests that group formation is rooted in social integration, and it highlights the importance of individual identity within institutions, making it more relevant to social and cultural contexts (Pongpaijitr. 2000, cited in Pattanasrivichian. 2019). Notably, applying the New Social Movement framework allows us to see that the LGBTQ+ movement in Thailand between 2020 and 2022, as well as the decades-long pride parades in Taiwan, serve as two key indicators of the advancement of LGBTQ+ rights in both countries.

3.1 Similarity

Since the social movement has been a global influence in the 1960s onward, the movements have become success and expanded more to various movements like race movement and gender movement. Thailand and Taiwan LGBTQ+ movement has impact a lot to the increasing rights for non-binary people. There are several similarities between these two countries' movements. First, they demanded for only their gender public expression by joining the parade and show their gender identities which was out of the heterosexual norm. Second, when the movements have been developed and society could partly accept non-binary expressions, the movement addressed more to sex education and demand for equal treatment. Third, these two countries movement demanded the same-sex marriage bill.

The LGBTQ+ movements in Taiwan and Thailand with similar demanding over times as the collective action with the awareness of human rights and people who join the action mostly from middle class in urban areas. It is the form of new social movement theory that could describe detail of people who join in the movement such as their social class or the place they belong, to seek better LGBTQ+ 's situation together with queer theory. Queer theory is applied with this sort of movement to explain the content of movement that tries to depict the differences that heteronormative platform of sex being challenged by non-binary sphere. Thus, LGBTQ+ or non-binary construction will be the next norm that society should fully accept as the human beings.

3.2 Difference

Apart from the similarities between both countries' gender movements, there are different elements in LGBTQ+ circumstance too. With the external factors, firstly, Taiwan needs to raise the nation branding to be the self-rule democracy country which, gives the huge focus on human rights aims to be different from China (Krumbein. 2020). This is an intent political factor that has made Taiwan drove to the first Asian country that passed the same sex marriage act. While Thai nation branding mainly focuses on promoting tourism through LGBTQ+ marketing campaign as the "LGBTQ+ friendly destination or pink tour" among Western's perspectives (Puangniyom. 2017). Besides, Thailand has never been colonized by any colonial regimes, thus, it makes Thai parliament and policies could perceive the own traditions which mainly set under heteronormativity. The second point that makes Taiwan different from Thailand LGBTQ+ movement is the country's rule. Thai LGBTQ+ movement demand the equal treatments for non-binary people together with the democratic demanding especially when the Junta system led by Prayuth came into power since 2014. Taiwan is known as the democratic country where gender social movement can be established itself.

Lastly, Taiwan social movement organization has been supported from government and legislation as a part to the successful of LGBTQ+ equality demanding.

4. Reluctant between legal level and practice level about LGBTQ+

4.1 Taiwan

It is the fact that Taiwan has passed the equal marriage act in 2019 which marked as the first and only Asian country that legalized this act at the time. It seems the progressive of legal level that conformed better situation regarding LGBTQ+ people's rights. Taiwan has expanded the country's position from the small island to the self-rule democratic country that emphasized the importance of human rights. Conversely, in the practical level, Taiwan society still not fully accept the equal marriage act from several perspectives. Firstly, religious aspect that believe in the sin of being homosexuality. Ho states that Taiwan conservative movements who raise the countermovement against same sex marriage bill are from religious groups. Taiwan's religious leaders initiated a campaign to defend traditional family values and gender norms that were increasingly eroded by cultural modernization that brought about what they identified as the perverse tendency of sexual liberation (Ho. 2020). Although the conservative countermovement seemed not success to pull the liberal transition back, it has political and social impact to shape people's idea about restoring the good and conservative norms of society. Secondly, Confucianism order that old conservative generation still believes and gets in practice. Since the Confucianism emphasizes the family order which divided gender role into two sexes, male and female, thus, homosexuality is being rejected because it cannot fit into gender role under heterosexual norm.

Notably, both conservative and religious based countermovement are critical to people especially toward the pre-exist social movement. Gender movement to be clear, same sex marriage movement is the way beyond social tolerance in the perception of conservative countermovement. This is the reason why both countermovement need to show their attention to oppose it. In 2018 there were almost 500 LGBTQ+ people attempted suicide from the gender bully and discrimination (Wang *et al.* 2018). In fact, in the 21st century, the globalization makes people more connected and aware of the global citizen. Hence, global concern especially, gender discrimination came into focus of world population. But, the existence of countermovement has depicted that Taiwan's tolerance toward LGBTQ+ people in practical level are not as same as legal level. This is the reluctant circumstance about LGBTQ+ people in Taiwan because with the legal practice, LGBTQ+ could have their rights under the legal protection. On the other hand, with negative gender bias toward this group of people would cause social unfairness and discrimination.

4.2 Thailand

Thailand including Thai officials and private sectors have promoted LGBTQ+ as the marketing campaigns in order to reach more amount of tourism value which is considered as the main industry of Thailand. Thus, among western perspective, Thailand is the LGBTQ+ friendly destination. Moreover, Thailand eventually legalized the equal marriage act in 2024. On the other hand, LGBTQ+ civil rights situation is much concerned because being LGBTQ+ usually faced the discrimination. Also, the social movement pushes more effort to demand more by using civil society and social movement mechanism. Notably, the passing equal marriage act in 2024 has been focused on how society in practical level would be led to. Although Thai people gain much more understanding and focus on social tolerance toward LGBTQ+ community, legal aspect such as The Gender Recognition Act still needs to be passed to truly exercised the gender equality. Interestingly, this article proposes that the situation of gender equality in Thailand has undergone significant political and social transitions in the past five years. The middle stage between social tolerance and legal recognition can be seen as a reluctant situation, requiring both direct and indirect stakeholders to put in more effort. It is more obvious that social movement could shape better understanding by the collective action. Moreover, by increasing social understanding, it helps encourage state to understand and react to meet the population needs especially in order to achieve the human rights.

Conclusion

In conclusion, the status of LGBTQ+ individuals in Thailand and Taiwan plays a crucial role in representing the demand for human rights within these societies. Both countries share similarities and differences in their social movements, influenced by various internal and external factors that have shaped the way these movements have developed. Social movements, therefore, are central to reshaping public perceptions of the LGBTQ+ community and advocating for legal reforms. Currently, the legal status of LGBTQ+ individuals in Taiwan and Thailand is largely comparable. However, Taiwan's success in promoting LGBTQ+ rights, particularly its passage of the same-sex marriage law, can be attributed to its political identity as a self-rule democracy. As the first Asian country to legalize same-sex marriage, Taiwan has positioned itself as a leader in human rights, benefiting from international recognition. This distinction also serves to differentiate Taiwan from Mainland China amidst the complex political situation.

In contrast, Thailand, a country that was never colonized, requires more intense efforts from socio-political actors within social movements to address traditional and patriarchal practices in its parliamentary system. The support for LGBTQ+ rights among

Thai politicians is often seen as politically motivated, particularly in the context of the 2023 general election, where such support may be driven by a desire to attract voters. While legal progress has been made, full acceptance of LGBTQ+ individuals in both Taiwan and Thailand requires much more than just legal reforms. Although both countries still have areas for improvement in both legal and practical aspects, the progress made in LGBTQ+ rights in the 21st century marks a significant step forward. The growing global awareness of human rights issues, including gender discrimination, will continue to influence younger generations to focus on these matters. As time progresses, the situation of LGBTQ+ rights and status in both countries remains an important area for future study, as societal attitudes and legal frameworks continue to evolve.

References

- Cheo, J. (2014). Homosexuality (Buggery) is against the Chinese Tradition [and] is Considered Evil by Chinese. **College Undergraduate Research Electronic Journal. University of Pennsylvania**. Retrieved on May, 25th, 2023, from <https://repository.upenn.edu/curej/172>.
- Courtenay–Quirk, C. (2006). Is HIV/AIDS Stigma Dividing the Gay Community? Perceptions of HIV–positive Men Who Have Sex with Men. **AIDS Education and Prevention**. 18(1): 56-67.
- Ho, M. S. (2020). **The Religion-Based Conservative Countermovement in Taiwan. Civil Society and the State in Democratic East Asia**. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- iLaw. (2014). **Who is iLaw?** Retrieved on June 27th, 2024, from <https://www.ilaw.or.th/%e0%b8%a3%e0%b8%b9%e0%b9%89%e0%b8%88%e0%b8%b1%e0%b8%81ilaw>
- Illinois Library. (2022). **Queer Theory: A Rough Introduction**. Retrieved on June 27th, 2024, from <https://guides.library.illinois.edu/queertheory/background>.
- Krumbein, F. (2020). Rainbow Island: Taiwan’s struggle for marriage equality. **Journal of Human Rights**. 19(4): 484-500.
- Pongtriang, Praditporn; Chinnawong, Tippamas; O’ Brien, Anthony Paul; & Maguire, Jane. (2010). Perception of sexuality and HIV infection: A Qualitative Study among Bangkok Chaay Rak Chaay (Gay men). **Nursing Journal of the Ministry of Public Health**. 26(3): 94-103.
- Nakhata, N. (2021). **LGBT Community Vows to Push Harder in 2021**. Retrieved on June 30th, 2024, from <https://www.bangkokpost.com/thailand/general/2068191/lgbt-community-vows-to-push-harder-in-2021>.

- Pattanasrivichian, S. (2019). The Power of Social Media on Mobilizing the New Social Movements. **Academic Journal of Humanities and Social Sciences**. 27(53): 132-155.
- Puangniyom, P., Sukcharoen N. (2017). Hotel Business Guidelines for Creating LGBT Marketing Opportunity. **Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)**. 10(3): 2455-2471.
- Romjampa, T. (2003). Jak Krateoy Soo Gay: the history of homosexual in Thailand. **Journal of Letter**. 32(2): 303-335.
- Salvá, A. (2020). **The LGBT Community Joins the Thai Protests Renewed Demands for Equal Rights from Thailand's LGBT Activists have Accompanied the Recent Pro-democracy Protests**. Retrieved on June 30th, 2024, from <https://thediplomat.com/2020/12/the-lgbt-community-joins-the-thai-protests/>.
- Vichitwatchararak, K. (2019). Social Movement of a Group of Sexual Diversity in Thailand. **Journal of MCU Nakhondhat**. 6(8): 3758–3772.
- Wang, P. W., Ko, N. Y., Hsiao, R. C., Chen, M. H., Lin, H. C., and Yen, C. F. (2018). Suicidality Among Gay and Bisexual Men in Taiwan: Its Relationships with Sexuality and Gender Role Characteristics, Homophobic Bullying Victimization, and Social Support. **Suicide and Life-Threatening Behavior**. 49(2): 466-477.
- Zhou, M. & Hu, T. (2020). Social Tolerance of Homosexuality: A Quantitative Comparison of Mainland China, Singapore, and Taiwan. **Chinese Sociological Review**. 52(1): 27-55.

ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนทางการเมือง ของ อันโตนิโอ กรัมสกี¹

The Idea of the Communist Party in Antonio Gramsci's Political Writings

ธนกร บุญเย็น² และวัชรพล พุทธรักษา³

Thanakron Boonyuen and Watcharabon Buddharaksa

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายแนวความคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่าด้วยแนวความคิดเกี่ยวกับ “พรรคคอมมิวนิสต์” ผ่านการศึกษางานเขียนช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writings) โดยเฉพาะชุดบทความ Towards the Communist Party ที่ถูกตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ L'Ordine Nuovo ระหว่างช่วงปี ค.ศ. ที่ 1910–1920 บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาคุณภาพเชิงเอกสารจากทั้งแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยใช้แนวทางการตีความตัวบทตามข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ ในการเข้าถึงตัวบทเพื่อเสาะหาคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์แบบของกรัมสกี ซึ่งจากผลการศึกษาตีความพบว่าพรรคนี้มีฐานะเป็น “เครื่องมือทางประวัติศาสตร์” ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้นแรงงาน สร้างจิตสำนึกทางชนชั้น และนำสังคมออกจากโครงสร้างรัฐนายทุนสู่สังคมนิยมและเป้าหมายสูงสุดคือ “สังคมไร้ชนชั้น” อีกทั้งกรัมสกีปฏิเสธแนวคิดกำหนดนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism) ของมาร์กซ์แบบดั้งเดิม โดยชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมต้องอาศัยบทบาทของการปฏิบัติ อุดมการณ์ วัฒนธรรม และพรรคการเมืองที่มีโครงสร้างเข้มแข็ง พรรคคอมมิวนิสต์จึงต้องเชื่อมโยงกับชนชั้นแรงงานอย่างแท้จริงที่มีอุดมการณ์ชัดเจน มียุทธศาสตร์ และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยจุดสำคัญคือการเชื่อมโยงกับแนวคิด “สภาโรงงาน” ของกรัมสกีในฐานะกลไกประชาธิปไตยของชนชั้นแรงงาน ก่อนจะตระหนักถึงความจำเป็นของการจัดตั้งพรรคแห่งการ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ในงานเขียนของ Antonio Gramsci” ปรินซิพาลบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

²นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

Master's Degree Student in Political Science, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok Province.

³รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok Province.

Corresponding author e-mail: thanakronb66@nu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 18 June 2025, Revised 29 September 2025, Accepted 10 October 2025

ปฏิกิริยาที่สามารถยึดอำนาจรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีในปี ค.ศ. 1921 นอกจากนี้แล้วบทความวิจัยฉบับนี้ยังมีการต่อความเข้าใจลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกรัมสกี ซึ่งมุ่งสร้างคุณภาพและการทบทวนตัวแบบระหว่างปัจจัยโครงสร้างเศรษฐกิจ (ฐาน) และโครงสร้างอุดมการณ์-วัฒนธรรม (ส่วนบน) โดยแนวคิดดังกล่าวยังคงทรงอิทธิพลต่อการศึกษาทางการเมืองและวัฒนธรรมจวบจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: อันโตนิโอ กรัมสกี พรรคคอมมิวนิสต์ มาร์กซ์ ชนชั้นแรงงาน

Abstract

This article examines Antonio Gramsci's conception of the "Communist Party" as articulated in his pre-prison writings, with particular emphasis on the Towards the Communist Party series published in L'Ordine Nuovo during the 1910s–1920s. Using a qualitative, document-based methodology, the study draws on both primary and secondary sources and employs Hans-Georg Gadamer's hermeneutical framework to interpret Gramsci's texts. The findings reveal that Gramsci envisioned the Communist Party as a "historical instrument" responsible for organizing the will of the working class, cultivating class consciousness, and directing the transition beyond the capitalist state toward socialism and ultimately a "classless society." Rejecting the economic determinism characteristic of classical Marxism, Gramsci emphasized the decisive roles of praxis, ideology, culture, and a coherently organized political party. For Gramsci, the Communist Party had to be genuinely rooted in the working class, grounded in clear ideological principles, strategically oriented, and capable of concrete political action. Central to this vision was his concept of the "factory council," which he regarded as a democratic organ of working-class power. His engagement with this model led him to recognize the necessity of establishing a revolutionary party capable of effectively seizing state power—an insight that culminated in the founding of the Italian Communist Party in 1921. This study contributes to a deeper understanding of Gramsci's reinterpretation of Marxism, particularly his effort to recalibrate the relationship between the economic base and the ideological-cultural superstructure. His theoretical contributions continue to shape contemporary analyses of politics, culture, and social transformation.

Keywords: Antonio Gramsci, Communist party, Marx, Working class

บทนำ

บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับ “พรรคคอมมิวนิสต์” (Communist Party) ในทัศนะของอันโตนิโอ กรัมสกี โดยมีคำถามหลักของการศึกษาที่ว่างานเขียนของกรัมสกีในช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ได้อย่างไรบ้าง สำหรับ “อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)” เขาเกิดเมื่อวันที่ 22 มกราคม ค.ศ. 1891 ในเมืองอาเลส (Ales) เกาะซาร์ดิเนีย (Sardinia) ซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่เกาะทางตอนใต้ของประเทศอิตาลี (Italy) และเสียชีวิตเมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1937 เขาเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (Partito Comunista Italiano) กรัมสกียังเป็นนักทฤษฎีการเมืองแนวมาร์กซิสต์ นักหนังสือพิมพ์ นักเคลื่อนไหวทางการเมืองชาวอิตาลี และมีบทบาทสำคัญในฐานะนักเขียนและนักคิดที่วิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและการเมืองของสังคมยุโรปในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 และมีบทบาทสำคัญในวงการวิชาการสากล⁴ ทั้งในทางแนวคิดทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม แนวคิดของกรัมสกีนั้นได้รับการศึกษากันอย่างกว้างขวางในปัจจุบันทั้งในไทย⁵ และระดับสากล เมื่อพิจารณาจากผลงานของกรัมสกีได้รับการเผยแพร่อย่างมีนัยยะสำคัญทั้งบทความ หนังสือ และงานวิจัยที่ใช้แนวคิดของเขาเป็นกรอบในการอธิบาย นอกเหนือจากนี้ความสนใจในแนวคิดของกรัมสกีในวงวิชาการสากลซึ่งสามารถเห็นได้จากการจัดพิมพ์และการศึกษาอย่างต่อเนื่องรวมถึงการจัดสัมมนาประจำปีโดย International Gramsci Society⁶ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของกรัมสกีในด้านแวดวงการศึกษาการเมือง สังคม และวัฒนธรรม (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553)

อย่างไรก็ตามเมื่อหันกลับมามองงานศึกษากรีมสกีในประเทศไทย แม้จะมีการศึกษางานหรือประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีของกรัมสกีในการศึกษาหลายแง่มุมแล้วก็ตาม แต่สำหรับในบริบทของประเทศไทยงานศึกษาส่วนใหญ่นั้นมักตีความและนำเสนอกรัมสกีในลักษณะที่เป็นแบบ “เอกภาพ” (Monolithic View) หรือในเชิงแนวคิดที่มีลักษณะเป็นระบบและคงที่ ซึ่งสะท้อนถึงการมองว่าแนวคิดของกรัมสกีนั้นเป็นกรอบแนวคิดที่เสถียรและสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ประเด็นทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมได้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักนำเสนอแนวคิดเช่น ว่าด้วยเรื่องการครองอำนาจนำของ

⁴งานศึกษากรีมสกีในระดับสากลเช่น Ives & Short (2013), Germain & Kenny (1998), Lin (2022), Merli (2012), Mayo (2008), Baldacci (2025), Spivak (1988) ในภาพรวมของการศึกษากรีมสกีในระดับสากลที่มีอยู่แต่เดิมนั้นจะมีวิธีการศึกษาเป้าหมาย แนวทางต่างๆของการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปรวมถึงการศึกษาพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีทั้งในแบบของกรัมสกีและในเชิงการจัดการองค์กร แม้จะมีคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัมสกีหรือลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกรัมสกี (ซึ่งผู้วิจัยยังไม่ค้นพบ) อยู่แต่เดิมาแล้วบ้างแต่ด้วยแนวทางการศึกษา วัตถุประสงค์ คำถาม ที่แตกต่างกันออกไปดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าเพื่อเป็นการสร้างความหมายใหม่จากการตีความด้วยแนวทางและวิธีการศึกษา ซึ่งสร้างความแตกต่างและชุดความรู้ความเข้าใจใหม่ได้จากภาพรวมของการศึกษาพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีในระดับสากลที่มีอยู่แต่เดิม

⁵งานศึกษากรีมสกีในภาษาไทยที่น่าสนใจในยุคแรกๆที่เน้นในแง่ของการเผยแพร่ตีความ ความคิดของกรัมสกีซึ่งก็ยังถูกนำเสนอในแง่ของการศึกษาในแนวทางภาษาศาสตร์ เช่น สุรพงษ์ ชัยนาม (2525), กุลชีพ วรพงษ์ (2525), กาญจนา แก้วเทพ (2526), สมบัติ พิษสะอาด (2525), นฤมล-ประทีป นครชัย (2526) ยุคหลังถึงปัจจุบันเป็นยุคที่เน้นการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีสำคัญของกรัมสกีมาเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมแต่ยังคงมีการศึกษาแนวความคิดของกรัมสกีอยู่บ้าง เช่น วัชรพล พุทธิรักษา (2558), นิติลักษณ์ แก้วจันดี (2561), ปิยะ กิจถาวร (2565), เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ (2551), กมลศ โปธิกนิษฐ และ ธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์ (2564), วัชรพล พุทธิรักษา (2563)

⁶งานสัมมนาดังกล่าวเป็นการรวมตัวของนักวิชาการและผู้สนใจศึกษางานของกรัมสกีจากทั่วโลก

กรรมซีในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองไทยได้อย่างครอบคลุม โดยไม่ได้นำเสนอการตีความอื่นๆหรือการประยุกต์ใช้บริบทที่แตกต่างไปจากนี้ในรูปแบบที่ยืดหยุ่นมากนัก ไม่ใช่แค่ในลักษณะทฤษฎีที่ตายตัว (Fixed Framework) ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากงานศึกษากฎมซีในแวดวงวิชาการภาษาไทยที่ผ่านมาแล้วพบว่ายังคงมีแนวความคิดที่ถูกศึกษาออกมาอย่างจำกัด (ในเชิงทฤษฎี/ปรัชญาหรือการตีความแนวคิดของการกรรมซี ไม่ใช่การนำแนวคิดทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆทางการเมืองหรือสังคม) โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนและบริบทก่อนที่กรรมซีจะถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) ซึ่งถือเป็นงานเขียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของกรรมซีในวัยหนุ่มที่เป็นรากฐานให้แก่แนวคิดหรือทฤษฎีใดของเขาในเวลาต่อมาและมีอิทธิพลอย่างมากในภายหลัง ซึ่งกรรมซีได้สร้างรากฐานของแนวคิดต่าง ๆ เช่น การครองอำนาจนำ (Hegemony) บทบาทของปัญญาชน (Role of Intellectuals)

เมื่อกลับมาพิจารณางานเขียนของกรรมซีอีกครั้ง นอกจากงานเขียนที่เป็นสมุดบันทึกจากคุกที่เป็นเพชรเม็ดงามแห่งแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ ในระดับสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแวดวงวิชาการรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ไทยงานเขียนชิ้นสำคัญของกรรมซีที่ปรากฏใน *L'Ordine Nuovo*⁷ (ออดิเน่ นูโอโว) (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553) นี้เองที่กรรมซียังได้เสนอแนวคิดทฤษฎีหลายประการแต่จุดเน้นของการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะให้ความสนใจการศึกษาไปยังงานเขียนชุด “Towards the Communist Party” หรือ “มุ่งสู่พรรคคอมมิวนิสต์” ที่เป็นหนึ่งในรากฐานทางความคิดให้แก่กรรมซีได้ตกผลึกภายในคุกโดยสิ่งที่น่าสนใจคือแนวความคิดว่าด้วยเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์ของกรรมซีผู้วิจัยพบว่ายังไม่ได้ถูกนำมาศึกษาในสาขาวิชาการไทยเพราะอาจถือเป็นเรื่องไกลตัวและอาจเป็นความไม่เข้าใจในภาษาจึงทำให้การศึกษาแนวคิดดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัดและด้วยวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยกำลังจะนำเสนอการไม่มองกรรมซีในรูปแบบที่เป็นเอกภาพ ซึ่งมองไปถึงบริบทในยุคนั้นจะช่วยสะท้อนความซับซ้อนและการพัฒนาแนวคิดของกรรมซี ที่ไม่ใช่การเกิดขึ้นมาแบบลอย ๆ และไม่ได้ตั้งอยู่แบบตายตัว เนื่องจากแนวคิดของกรรมซีในช่วงแรกที่เขียนเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ย่อมต่างจากแนวคิดในช่วงที่กรรมซีอยู่ในเรือนจำ ดังนั้นการเปิดรับแนวคิดของกรรมซีในลักษณะที่มีความหลากหลายทำให้สามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการของแนวคิดของกรรมซีตามบริบททางการเมืองในยุคนั้นได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นการไม่มองแนวคิดของกรรมซีเป็นเอกภาพช่วยให้งานวิจัยและการวิเคราะห์มีความยืดหยุ่น สะท้อนความซับซ้อนของทฤษฎีและสามารถประยุกต์ใช้กับบริบทที่แตกต่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาแนวคิดใหม่ๆและการวิพากษ์เชิงลึกเพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมได้ดีขึ้น

ดังนั้นความสำคัญของบทความวิจัยฉบับนี้คือการศึกษาคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรรมซีในเชิงลึก ซึ่งการนำเสนองานวิจัยเชิงทฤษฎีการเมืองในแง่มุมที่ยังไม่เคยหรือเคยแต่ปรากฏได้เพียงเล็กน้อยในสาขาวิชาการรัฐศาสตร์ไทยสู่คำถามหลักของงานวิจัยดังนี้

⁷หรือ New Order (ที่แปลว่า “ระเบียบใหม่”) เป็นชื่อของหนังสือพิมพ์พวกหัวก้าวหน้าในขณะนั้นที่ก่อตั้งโดยกรรมซีและเพื่อนร่วมงานในปี 1919 หนังสือพิมพ์ดังกล่าวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาแนวคิดทางการเมืองของกรรมซีและการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ในอิตาลีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

คำถามหลักของงานวิจัย

งานเขียนของกริมซีในช่วงก่อนถูกคุมขัง (Pre-Prison Writing) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ได้อย่างไรบ้าง

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) งานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นการศึกษาด้วยการใช้วิธีอุปมาน (Inductive approach) และสรุปตีความผลของการศึกษาวิเคราะห์และตั้งเป็นองค์ความรู้เป็นคำอธิบายในเชิงแนวคิดหรือทฤษฎีขึ้นมาจากงานเขียนของกริมซี การได้มาซึ่งข้อมูลของงานวิจัยดังกล่าวจะได้มาโดยอาศัยการศึกษาจากเอกสาร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัยที่ครอบคลุม สมบูรณ์ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวทางการศึกษา คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary research) เป็นการค้นคว้าเก็บข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา โดยการศึกษาผู้วิจัยจะตีความผ่านเอกสารชั้นต้น (Primary sources) ที่กริมซีเป็นผู้เขียนขึ้นได้แก่หนังสือ Selections from Political Writings 1910 – 1920 ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมงานเขียนก่อนถูกคุมขังของกริมซีในระหว่างปี ค.ศ. 1910-1920 ภายใต้หัวข้อ Towards the Communist Party ประกอบไปด้วยบทความงานเขียนของกริมซี 19 ชิ้น โดยบทความที่อยู่ภายใต้หัวข้อดังกล่าวถูกนำเสนอโดยการแปล เลือกและเรียบเรียงใหม่ออกมาเป็นรูปแบบของหัวข้อหรือบทในหนังสือโดย Quintin Hoare เป็นผู้เลือกและเรียบเรียงเนื้อหา John Mathews เป็นผู้แปลจากภาษาอิตาลีสู่ภาษาอังกฤษ

นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary sources) มาเป็นส่วนเสริมประกอบการวิเคราะห์และเพื่อใช้เป็นส่วนเสริมของคำอธิบายแนวคิดที่เคยถูกวิเคราะห์ตีความไว้แล้ว ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญบางประการอาจปรากฏในเนื้อหาของงานเขียนในชุด Towards the Communist Party และมีส่วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับคำถามหลักของงานวิจัยจากข้อมูลหลายแหล่งด้วยกันได้แก่ ตำราภาษาอังกฤษ บทความในหนังสือ และวารสารภาษาอังกฤษที่สามารถสืบค้นได้จากฐานข้อมูลออนไลน์ที่สำคัญ อาทิ JSTOR และ Thai Journals Online (ThaiJO)

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาตัวบทผ่านเอกสารชั้นต้น (Primary sources) ที่กริมซีเป็นผู้เขียนขึ้น ได้แก่หนังสือ Selections from Political Writings 1910 – 1920
2. ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา ระยะเวลาในการศึกษา คือ ช่วง พ.ศ. 2567-2568 ซึ่งดำเนินศึกษาเนื้อหาของงานเขียนภายใต้หัวข้อ Towards the Communist Party ของ Antonio Gramsci ที่ปรากฏในช่วง ค.ศ. 1910-1920 (พ.ศ. 2453-2463)

แนวทางการวิเคราะห์/ตีความตัวบท

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งแสวงหา “ความหมายที่ซ่อนอยู่ (Hidden Meanings)” (Rohmann. 2000: 174 อ้างถึงใน นิติ มณีกาญจน์. 2556) ในตัวบท (Texts) ซึ่งมีสมมติฐานเบื้องต้นของการตีความว่าความหมายที่แท้จริงของตัวบทและเจตนาของผู้แต่งตัวบทเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริงและผู้ตีความก็สามารถทำความเข้าใจในความหมายนั้นได้โดยมีเงื่อนไขว่า ตัวบทจะต้องถูกทำความเข้าใจ

ภายใต้บริบทของมันเป็นเหตุที่ทำให้ผู้ตีความสามารถเข้าใจความหมายของตัวบทได้ก็เพราะทั้งตัวผู้ตีความและความหมายที่แฝงอยู่ในตัวบทต่างก็ตั้งอยู่บนฐานของความมีเหตุผล ด้วยสมมติฐานดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในแนวทางการตีความแบบ Hermeneutic หรือ วิธีการตีความตามแนวทางอรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics Approach) ซึ่งผู้วิจัยจึงได้หยิบยกข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ (Hans-Georg Gadamer) ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยมากที่สุดเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการตีความงานเขียนของกริมซี

หากพิจารณาจากข้อเสนอของ แกดเดอเมอร์ (Gadamer, 2004 อ้างถึงใน นิติ มณีกาญจน์, 2556) ที่เชื่อว่าการตีความที่ดีคือการเปิดใจรับรู้และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงความเข้าใจของตนเองตามกรอบความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการตีความซึ่งเป็นลักษณะของ “การสนทนา” ที่ผู้ตีความจะต้องตั้งคำถามและสร้างบทสนทนากับตัวบท การตั้งคำถามกับตัวบทควรเป็นไปอย่างเปิดกว้าง ยอมปรับความเข้าใจเดิมที่ตนยึดถือไว้และไม่ผูกขาดความถูกต้องในการตีความ เนื่องจากไม่มีการตีความใดที่ถูกต้องตลอดกาลเป็นสำคัญดังนั้นความหมายของตัวบทจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่คงที่แต่เป็นสิ่งที่ผู้อ่านสร้างสรรค์ความหมายขึ้นมาใหม่เสมอในทุกครั้งที่ทำการตีความร่วมกันระหว่างผู้อ่านและตัวบท ซึ่งสอดคล้องกับการที่กริมซี ผู้ซึ่งถึงแก่กรรมเมื่อ 27 เมษายน ค.ศ. 1937 หรือเมื่อ 87 ปีที่แล้ว (นับจากวันที่เริ่มทำการศึกษา) การสนทนาหรือการสัมผัสกับกริมซีนั่นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะเข้าใจถึงเจตนาหรือความรู้สึกของเขาได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงเลือกตีความจากความจริง (ตัวบท) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่หรือเป็นอยู่อย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลงจากเอกสารชั้นต้นที่ผู้วิจัยได้หยิบยกขึ้นมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นหลักเพื่อให้ได้ความหมายที่ชัดเจนและแน่นอนกว่าโดยการตีความนั้นจะขึ้นอยู่กับกรอบความรู้หรือขอบฟ้า (Horizon) ของผู้อ่านที่แตกต่างกันและประสบการณ์ของผู้อ่านในขณะทำการตีความและกรอบความรู้ของตัวบทที่ตัวบทมอบให้ผู้อ่าน ซึ่งส่งผลต่อการตีความในแต่ละครั้ง ความหมายที่ผู้อ่านได้จากการตีความตัวบทจึงไม่เคยเป็นสิ่งที่คงที่ แต่มันจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย (Purpose) ของผู้ตีความเองในขณะตีความซึ่งเป้าหมาย (Purpose) ของผู้ตีความจะดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้

สำหรับแนวทางการตีความตัวบทตามข้อเสนอของ แกดเดอเมอร์ ที่ผู้วิจัยนำมาปรับใช้กับการตีความตัวบทที่มีเป้าหมายในการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในมุมมองของกริมซีเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยอย่างสูงที่สุดผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทฤษฎีการตีความตัวบทตามทัศนะของ แกดเดอเมอร์ มาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยฉบับนี้เพื่อสอดคล้องต่อคำถามหลักของการวิจัยคือ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในมุมมองของกริมซีผ่านงานเขียนช่วงก่อนถูกคุมขังโดยอาศัยหลักการสำคัญของแนวคิดทฤษฎีการตีความตามทัศนะของ แกดเดอเมอร์ เป็นแนวทางหลักในการตีความข้อความต่าง ๆ ฉะนั้นตลอดกระบวนการตีความข้อความต่าง ๆ ผู้วิจัยที่ตีความตามแนวปฏิบัติด้วยแนวทางของแกดเดอเมอร์จะมีสองสถานะหลักคือ สถานะที่หนึ่ง ผู้ตีความในฐานะผู้อ่านที่จะต้องตั้งคำถามต่อตัวบทที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าโดยมีความกระหายใคร่รู้และยอมรับว่าตนเองยังไม่เข้าใจสิ่งที่ตัวบทกำลังนำเสนอ ทำหน้าที่ช่วยให้ผู้ตีความสามารถสร้างคำถามที่เปิดกว้างและเข้าใจความหมายของตัวบทได้มากขึ้น (นิติ มณีกาญจน์, 2556) สถานะที่สอง ผู้ตีความในฐานะผู้ตอบคำถามที่ตัวบทถามกลับมาหาผู้ตีความในสถานะนี้ผู้ตีความต้องพยายามทำให้ตัวบทเป็นคู่สนทนาที่มีชีวิตโดยการ “ฟังเสียง” ของตัวบทเพื่อรับรู้คำถามที่มันถามกลับมายังผู้ตีความคำถามเหล่านี้จะช่วยขยาย “ขอบฟ้า” ของการเข้าใจและชัดเจนความหมายหรือคำตอบของผู้ตีความให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

(นิติ มณีกาญจน์. 2556) โดยสรุปแล้วการนำแนวคิดการตีความตัวบทตามทัศนะของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ นำมาประยุกต์ใช้กับการตีความในงานวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางที่ช่วยให้สามารถตีความเพื่อสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับ“พรรคคอมมิวนิสต์”ในแบบของกริมซีได้อย่างลุ่มลึกและครอบคลุมถึงเนื้อหาได้มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

1. เกิดอะไรขึ้นก่อนที่กริมซีคิดจะจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์?

ทั้งนี้ตัวผู้วิจัยขออารัมภบท⁸ เสียก่อนว่าก่อนที่กริมซีจะตีพิมพ์งานเขียนเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ภายใต้งานเขียนชุด Towards the Communist Party ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองคือในช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 งานเขียนในตำราของ ศฤงคาร พันธุ์พงศ์ (2540) พบว่าภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลงอิตาลีซึ่งเป็นประเทศฝ่ายชนะสงครามแต่กลับพบเจอกับปัญหาเศรษฐกิจในช่วงปี ค.ศ.1913-1920 เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปเนื่องจากผลกระทบของสงครามมีผลทำให้รัฐบาลอิตาลีเกือบจะต้องตกอยู่ในสภาวะล้มละลายอีกทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบทำให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันพวกทหารผ่านศึกซึ่งถูกปลดจากประจำการก็ไม่สามารถหางานทำได้ จึงทำให้อิตาลีตกอยู่ในสภาวะแห่งความวุ่นวายเพราะเกิดการเดินขบวนโดยพวกกรรมกรที่ตกงาน และเกิดการจลาจลซึ่งระบอบไปทั่วเพื่อประท้วงรัฐบาล นอกจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นจากผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วยังเป็นผลต่อเนื่องมาจากความล้มเหลวทางด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยปัญหาทางด้านเกษตรกรรมซึ่งมีสาเหตุพื้นฐานมาจากความล่าช้าทางด้านเทคนิคการเกษตรและเรื่องของธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิตทางการเกษตร ส่วนปัญหาทางด้านอุตสาหกรรมมีสาเหตุเกิดจากการขาดแคลนเงินทุน การคมนาคมขนส่งที่ยังคงล่าช้าและอิตาลียังขาดแคลนทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะทรัพยากรที่ใช้ทางด้านพลังงานเช่น ถ่านหินและน้ำมันจึงทำให้การทำอุตสาหกรรมในอิตาลียังคงอยู่ในสภาพที่ล่าช้า

นอกจากปัญหาเหล่านี้แล้วผู้วิจัยยังพบว่าอีกหนึ่งปัญหาสำคัญในช่วงเวลาเดียวกันกับงานเขียนของกริมซีคือในช่วงปี 1910s-1920s นั้นอิตาลียังต้องมาพบเจอกับความผิดหวังจากการเจรจาสันติเพราะถึงแม้อิตาลีจะได้รับดินแดน อิสเทรีย (Istria) ทริเอสเต (Trieste) เทรนตีโน (Trentino) และดินแดนส่วนใหญ่ของฟิอูเม (Fiume) เป็นสิ่งตอบแทนแต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความพอใจให้แก่รัฐบาล

⁸อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัยได้เคย กล่าว ศึกษา พรรณนา นั้นมีความหมายอย่างมีนัยยะสำคัญกับคำถามหลักของงานวิจัยและวิธีการศึกษาคำนี้ ดังนั้นบริบทที่ถูกหยิบยกขึ้นมาหรือบริบทของตัวบทในแต่ละช่วงของบทนี้นั้นผู้วิจัยได้พิจารณาไตร่ตรองเป็นอย่างดีแล้วว่าจะต้องทำให้การตีความเกี่ยวกับคำอธิบายเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ของกริมซีได้ถูกตีความออกมาอย่างถูกต้องและเหมาะสมอย่างมากที่สุด โดยต้องสอดคล้องกับแนวทางการตีความ/วิเคราะห์ข้อมูล ตามแนวทางการตีความตามแนวทางอรรถปริวรรตศาสตร์ ตามข้อเสนอของ ฮันส์ แกดเดอเมอร์ ที่ถูกนำมาปรับใช้กับการศึกษา/วิจัยตัวบทในครั้งนี้ ดังนั้นบริบทต่างๆที่จะถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ในบทวิเคราะห์นี้ มีจุดประสงค์เพื่อขยายเส้นขอบฟ้าของการทำความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ตัวบทเกิดขึ้นและถูกสร้างขึ้นให้มีความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้นจากงานเขียนของกริมซี ดังนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ขอบฟ้า (Horizon)” ในความหมายที่ 2 ดังกล่าวในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอถึงบริบทเสียก่อนเพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงสาเหตุของการจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ของกริมซี

และประชาชนชาวอิตาลี เพราะดินแดนที่ อิตาลีได้รับไม่ครบตามจำนวนที่อิตาลีได้ทำข้อตกลงไว้กับอังกฤษ ฝรั่งเศสและรัสเซียตามสนธิสัญญาลอนดอน (Treaty of London) ที่ได้ทำไว้ในปี ค.ศ.1915 โดยเฉพาะอิตาลีหวังว่าจะได้รับดินแดนบางส่วนของอัลบาเนีย (Albania) และอาณานิคมในภาคพื้นทะเลของเยอรมนี ความผิดหวังดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลอิตาลีถูกโจมตีเป็นอย่างมาก อีกทั้งการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1919 ได้สร้างความผิดหวังให้แก่ชาวอิตาลีที่ต้องการได้ผู้นำที่เข้มแข็งมาเป็นผู้ปกครอง ซึ่งผลกลับปรากฏว่านายลุยจิ แฟกตา (Luigi Facta) แห่งพรรคเสรีนิยมอิตาลี (Italian Liberal Party) ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลแต่รัฐบาลก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดการเมืองภายในอิตาลีกำลังเกิดความแตกแยก (ศฤงคาร พันธุ์พงศ์. 2540) ในขณะเดียวกันนั้นเองในช่วงที่สังคมในอิตาลีได้พบกับความวุ่นวายทั้งหลายกระทั่งในช่วงปี ค.ศ.1918-1920 การปฏิวัติของ Soviet ของวลาดีเมียร์ เลนิน (Vladimir Lenin) ก็ได้ปรากฏอยู่ตรงหน้า สำหรับกรั้มซีแล้ว การปฏิวัตินี้กลายเป็นหนทางในการนำไปสู่อำนาจของชนชั้นกรรมาชีพ อีกทั้งกรั้มซียังเห็นความเป็นประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพหลังการปฏิวัติของเลนิน (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) หลังจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งจบลงการแรงงานอิตาลีจึงได้ถูกแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลัก ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนการปฏิวัติแบบรัสเซียซึ่งเรียกร้องให้มีการยึดอำนาจรัฐและสร้างสังคมนิยมผ่านการปฏิวัติ ส่วนอีกฝ่ายเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปผ่านสถาบันบัญญัติ

ในช่วงเดียวกันนี้เองกรั้มซีอยู่ในฐานะบรรณาธิการของวารสาร L'Ordine Nuovo โดยในปี ค.ศ.1919 กรั้มซีเสนอให้จัดตั้ง“สภาโรงงาน”โดยแนวคิดที่ว่าด้วยสภาโรงงานนั้นจะเป็นทางเลือกแทนระบบสหภาพแรงงานแบบดั้งเดิม กรั้มซีมองว่าสหภาพแรงงานมักเน้นต่อรองในระดับเศรษฐกิจแต่กลับขาดพลังในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ในทางกลับกันกรั้มซีเสนอว่าสภาโรงงานควรเป็นพื้นที่ที่แรงงานได้เรียนรู้การจัดการตนเองและฝึกฝนการบริหารองค์กรอุตสาหกรรม สภาดังกล่าวยังไม่เพียงแต่เรียกร้องค่าจ้างหรือผลตอบแทนที่ดีขึ้นแต่ยังมุ่งเน้นควบคุมวิธีการผลิตและสร้างต้นแบบของกรรมาชีพขึ้นเพื่อใช้เป็นองค์กรประชาธิปไตยของแรงงานและเป็น “โรงเรียน” เพื่อสอนประสบการณ์ทางการเมืองและการบริหาร อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองอีกด้วย กรั้มซียังเน้นย้ำอีกว่าการปกครองของแรงงานในโรงงานนั้นเป็นก้าวสำคัญสู่การสร้างระบอบสังคมนิยมและชี้ว่าความรู้และทักษะที่สั่งสมจากสภาโรงงานจะช่วยให้แรงงานเข้าใจบทบาทของตนในฐานะผู้สร้างประวัติศาสตร์ไม่ใช่เพียงผู้รับใช้นายทุนเพราะเขาเชื่อว่าการปลดแอกแรงงานต้องอาศัยทั้งการเปลี่ยนแปลงในระดับเศรษฐกิจและการปลุกฝังสำนึกทางการเมือง (Political Consciousness) ซึ่งสภาโรงงานจะช่วยให้ชนชั้นแรงงานตระหนักถึงศักยภาพของตนและพัฒนาความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (วัชรพล พุทธิรักษา. 2553) หลังจากที่ย่อเสนอของกรั้มซีได้ถูกส่งต่อและเผยแพร่ผ่าน L'Ordine Nuovo พบว่าหลังจากที่ย่อเสนอของกรั้มซีได้ถูกส่งต่อและเผยแพร่ผ่าน L'Ordine Nuovo แล้วนั้นแรงงานในเมือง Turin ต่างลุกฮือด้วยจำนวนกว่า 50,000 คน ในโรงงาน 30 แห่งเพื่อจัดตั้งสภาโรงงานเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ.1919 จนถึงสิ้นปีมีแรงงานเข้าร่วมทั้งสิ้น 150,000 คน (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) แรงงานที่เข้าร่วมนั้นอาจเป็นทั้งการถูกกดขี่จากระบบราชการอิตาลีในขณะนั้นเหล่าแรงงานจึงรวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง เพื่อเรียกร้องให้มีการควบคุมการผลิตโดยตรงจากแรงงาน ซึ่งเป็นความพยายามในการสร้างรูปแบบการปกครองของกรรมาชีพ (Proletarian Governance)

แม้ว่าแรงงานจะยึดโรงงานและควบคุมการผลิตได้ชั่วคราวแต่สุดท้ายรัฐบาลก็สามารถปราบปรามการนัดหยุดงานได้ (Gramsci. 1977: 310-320) เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้กรัสมี่ตระหนักถึงข้อจำกัดของการต่อสู้เฉพาะในระดับท้องถิ่นเมื่อพรรคสังคมนิยมอิตาลี (ภาษาอังกฤษ: Italian Socialist Party ภาษาอิตาลี: Partito Socialista Italiano, PSI) ซึ่งประกาศว่าเป็นพรรคปฏิวัติกลับไม่ยอมทำอะไรเลยได้แต่ทำตัวเป็นผู้เฝ้าดูเหตุการณ์และไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเหล่าแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถึงอย่างนั้นเหล่าแรงงานแห่งเมืองตูรินก็ได้หมดกำลังใจไปเสียแต่อย่างใด พวกเขาต้านทานการตอบโต้ของนายทุนอย่างเข้มแข็งและยังคงรักษาวินัยจนถึงวินาทีสุดท้าย แม้หลังจากพ่ายแพ้พวกเขายังคงยึดมั่นในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์และการปฏิวัติของโลก (Gramsci. 1977: 310-320) เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้กรัสมี่เจ็บแค้นเป็นอย่างมากกรัสมี่และกลุ่มเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เช่น อามาเดโอ บอร์ดิกา (Amadeo Bordiga) ไม่พอใจที่พรรคสังคมนิยมอิตาลี (PSI) ไม่สามารถตัดสินใจได้อย่างชัดเจนว่าจะสนับสนุนการปฏิวัติหรือไม่เมื่อพรรค PSI ไม่ยอมเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์สากล (Comintern) ตามข้อเรียกร้องของเลนิน กรัสมี่และบอร์ดิกาจึงตัดสินใจแยกตัวออกมาและสรุปได้ว่าจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองปฏิวัติที่สามารถนำการต่อสู้ระดับประเทศได้ (สมบัติ พิษสะอาด. 2525: 20-38) ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (PCI) ขึ้นในปี 1921 โดยมีเป้าหมายในการสร้างพรรคแนวลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ที่มีแนวทางปฏิรูปแตกต่างกันออกไปจากพรรคสังคมนิยมอิตาลี

2. พรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรัสมี่คืออะไร?

งานเขียนใน ภัทรมน สุวพันธุ์ (2564) ได้ให้คำอธิบายสำหรับคำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้นว่า มาร์กซ์ และฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels) ได้ใช้คำนี้เป็นครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกสารสำคัญที่อธิบายถึงหลักการของคอมมิวนิสต์โดยสาระสำคัญ “คำประกาศของคอมมิวนิสต์” ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของสังคมว่าเป็นประวัติการต่อสู้ระหว่างชนชั้นทาสต่อผู้กับนายทาส ไพร่ต่อสู้กับเจ้าของที่ดิน กรรมกรต่อสู้กับนายทุนและในขั้นตอนสุดท้ายกรรมกรซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกขูดรีดมีความต้องการที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการผลิตหรือระบบกรรมสิทธิ์และโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) อันได้แก่ ระบบกฎหมาย การเมือง วัฒนธรรม และระบบความคิด

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากการปฏิวัติรัสเซียในปี 1917 ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นซึ่งเป็นการปฏิวัติที่กรัสมี่มองเห็นว่ามันเกิดขึ้นในประเทศที่ยังไม่ได้พัฒนาอุตสาหกรรมเต็มที่ กลับขัดกับสิ่งที่มาร์กซ์เคยคาดการณ์ไว้คือการต่อสู้ระหว่างชนชั้น กรัสมี่ใช้กรณีนี้เป็นหลักฐานว่าการเมืองและอุดมการณ์สามารถเร่งหรือชะลอการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อันแตกต่างจากแนวคิดแบบเศรษฐกิจกำหนดนิยม (Economic Determinism) ซึ่งเป็นแนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์กระแสหลักในยุคของกรัสมี่เช่น คาร์ล คาทสกี (Karl Kautsky) และ เอ็ดูอาร์ด เบิร์นสไตน์ (Eduard Bernstein) ที่เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมจะเกิดขึ้นเองเมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาไปถึงจุดหนึ่ง (วัชรพล พุทธิรักษา. 2563: 113-114) ซึ่งสำหรับกรัสมี่กระบวนการดังกล่าวมันได้ละเลยบทบาทของมนุษย์ในกระบวนการปฏิวัติแม้จะไม่ทั้งหมดและเชื่อว่าชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำ (Praxis) โดยอาศัยความได้ว่าการทำหรือปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้เลยไม่ใช้การรอให้ชนชั้นถูกกดขี่และตื่นรู้ขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนสังคมตามลำดับแบบมาร์กซ์

แม้ชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำอย่างที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นสำหรับกรัမ်းซึ่งชนชั้นกรรมาชีพสำหรับกรัမ်းซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถวิเคราะห์ได้เป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่มีรูปร่างชัดเจน ไม่มีความคิด ไม่มีเจตจำนงและไม่มีมุมมองที่เป็นหนึ่งเดียว (Gramsci. 1977: 348) ฉะนั้นชนชั้นต่าง ๆ จึงต้องมี “เครื่องมือ” ในการแสดงออกและต่อสู้ทางการเมืองซึ่งก็คือ “พรรคของชนชั้นกรรมาชีพ” หรือองค์กรที่สร้างการรวมตัวและสร้างจิตสำนึกชนชั้น โดยกรัမ်းชี้เสนอว่าองค์กรหรือสถาบันที่เสนอตัวเองว่าเป็น “พรรคการเมือง” หรือ “พรรค” จะต้องมีความคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” กล่าวคือมีหลักรัฐธรรมนูญเป็นของตนเองสามารถสร้างและเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับรัฐของตนเองและสามารถสร้างและเผยแพร่โครงการ/นโยบายที่จะเกิดขึ้นภายใต้รัฐบาลของตนในหมู่มวลชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งโครงการ/นโยบายนี้ต้องสามารถทำให้พรรคจัดตั้งรัฐได้ในทางปฏิบัติคือต้องเป็นสถานการณ์/ลายลักษณ์อักษร/การกระทำที่เป็นรูปธรรมโดยใช้ความจริง ๆ และไม่ใช่เพียงจินตนาการโดยออกมาเป็นเพียงคำพูดปากเปล่าที่เป็นเพียงสิ่งนามธรรมเท่านั้น (Gramsci. 1977: 368-371) ซึ่งอาจตีความได้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของกรัမ်းจะต้องมีความคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” เฉกเช่นเดียวกันกับพรรคการเมือง (แบบทั่วไป) ในแบบที่เขาได้นำเสนอเอาไว้ นอกจากนี้ยังเสนอว่าพรรคคอมมิวนิสต์นั้นต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ (1) โครงสร้างที่มั่นคงและชัดเจนโดยพรรคคอมมิวนิสต์ต้องมีพื้นฐานที่มั่นคงและเป็นอิสระ ไม่ใช่เพียงการรวมตัวของบุคคลที่ไม่มีเป้าหมายและไม่มีความชัดเจนพรรคต้องถูกมองว่าเป็นองค์กรที่มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับทั้งในระดับชาติและระดับสากล (2) การจัดองค์กรแบบปฏิวัติ พรรคต้องมีการจัดองค์กรที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนภารกิจทางการเมืองของการปฏิวัติ ไม่ใช่เพียงการทำงานของสหภาพแรงงานที่มุ่งเน้นผลประโยชน์เฉพาะหน้า (3) การสร้างความเชื่อมโยงกับมวลชน พรรคคอมมิวนิสต์ต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชนชั้นแรงงานโดยไม่เพียงแต่ให้การศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องเปลี่ยนมวลชนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรปฏิวัติที่มีชีวิตเพื่อสร้างพลังที่สามารถท้าทายระบบชนชั้นปัจจุบันได้ (Gramsci. 1977: 363-365)

นอกจากนี้แล้วด้วยความที่กรัမ်းเป็น “ผู้เจริญรอยตามมาร์กซ์”⁹ แนวคิดอันสำคัญประการหนึ่งของกรัမ်းที่สะท้อนได้ถึงความเป็นผู้เจริญรอยตามมาร์กซ์คือชุดของคำอธิบายต่อความตั้งใจที่มีให้กับการก่อตั้งพรรคคือ กรัမ်းชี้เสนอว่าการเกิดขึ้นของพลังประวัติศาสตร์ที่แท้จริงซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ควรเป็นภาพสะท้อนนั้น พรรคคอมมิวนิสต์จึงไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใดจากความว่างเปล่าหากแต่ต้องผ่านสิ่งที่เรียกว่ากระบวนการ “วิภาษวิธี (Dialectic)” เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ พรรคจะต้องก่อรูปผ่านความขัดแย้งเรียนรู้จากความล้มเหลวสะสมพลังจากมวลชนและค่อย ๆ ก่อร่างสร้างตนเองขึ้นเป็นพรรคที่มีจิตสำนึกชัดเจนต่อภารกิจของชนชั้นกรรมาชีพ (Gramsci. 1977: 309) ซึ่งสะท้อนถึงการนำแนวคิดวัตถุนิยมวิภาษวิธีของมาร์กซ์มาใช้ในฐานะวิธีคิดหลัก (Methodological Framework) ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านการจัดตั้งพรรค ด้วยเหตุนี้การเข้าใจพรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัမ်းซึ่งมิใช่เพียงมองในเชิงการจัดองค์กร แต่ยังต้องเข้าใจผ่านกรอบวิธีคิดแบบวิภาษวิธีวัตถุนิยมที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ จิตสำนึก และวัฒนธรรม

⁹อย่างไรตามผู้วิจัยไม่ได้ยกย่อง คาร์ล มาร์กซ์ เสมือนเป็นอาจารย์ในโลกทางปรัชญาของกรัမ်းแต่เพียงผู้เดียวหากแต่กรัမ်းก็ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดจากนักคิดท่านอื่นด้วยเช่นกัน แต่จากการศึกษาตัวบทของผู้วิจัยจึงจะเห็นว่าพรรคคอมมิวนิสต์ของกรัမ်းนั้นมีความเป็นมาร์กซ์อยู่ไม่น้อย

อย่างเป็นองค์รวมเพื่อตระหนักรู้ถึงปัญหาของสังคมแล้วซ้ำเล่า ในการเข้าถึงและเข้าใจปัญหาได้อย่างถ่องแท้พรรคจึงจะก่อตัวขึ้นมาเพื่อทำภารกิจนำพาชนชั้นกรรมาชีพในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมนิยมทุนนิยมสู่สังคมนิยมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง เพราะกริมซีไม่ได้มองพรรคคอมมิวนิสต์เป็นเพียงแต่องค์กรทางการเมืองแต่ยังมองในฐานะที่เป็นเครื่องมือเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์

นอกจากจัดการนำความรู้สึทางประวัติศาสตร์และการจัดตั้งองค์กรหรือพรรคคอมมิวนิสต์เข้าสู่อำนาจของพลังการผลิตแล้วหน้าที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์สำหรับกริมซี คือ ยังจะต้องสร้างฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืนเพื่อให้ชนชั้นกรรมาชีพยึดครองอำนาจทางการเมืองได้อย่างมั่นคง (Gramsci. 1977: 305-309) และเมื่อพรรคที่จะเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบทางการเมืองให้กับชนชั้นที่ถูกกดขี่ทั้งหมดโดยจะต้องมีชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์เป็นศูนย์กลาง เพื่อบรรลุเป้าหมายสู่สังคมนิยมมิวนิสต์ เพราะฉะนั้นกริมซีจึงเสนออีกว่าพรรคคอมมิวนิสต์นั้นจะต้องกลายเป็น “พรรคที่ปกครอง (Governing Party)” ซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นอื่น ๆ เป็นพรรคสำหรับชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์ (Communist Proletariat) นำโดยเหล่ากรรมาชีพเท่านั้นจริง ๆ (โดยต้องถูกยอมรับโดยส่วนมากด้วย) พรรคจึงจะเป็นพรรคแห่งการปฏิบัติได้อย่างแท้จริงและแล้วพรรคคอมมิวนิสต์จะกลายเป็นพรรค “ประชาธิปไตย (Democratic Party)”¹⁰ ที่ได้รับความไว้วางใจจากชนชั้นที่ถูกกดขี่ทั้งหมดและต้องคอยหน้าที่รักษาการติดต่อประสานงานหรือการรับฟังเสียงอย่างต่อเนื่องกับทุกกลุ่มของชนชั้นแรงงานด้วยหน้าที่เหล่านี้เองจะเป็นสิ่งที่กริมซีมองว่าเป็นตัวกระตุ้นให้กลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่จากรัฐนายทุนนั้นได้ยอมรับชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์ไปเองโดยปริยายในฐานะชนชั้นผู้ปกครองที่ต้องเข้ามาแทนที่ชนชั้นนายทุนในอำนาจรัฐ โดยการที่พรรคสร้างเงื่อนไขที่ทำให้การปฏิบัติในฐานะการทำลายรัฐนายทุนกลายเป็นสิ่งเดียวกับการปฏิวัติกรรมาชีพ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ยึดอำนาจคืนจากผู้ยึดครองและเริ่มต้นพัฒนาระเบียบใหม่ในความสัมพันธ์ของการผลิตและการกระจายทรัพยากร (Gramsci. 1977: 305-309)

ฉะนั้นแล้วสำหรับกริมซีเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ได้นำเสนอตัวเองในฐานะที่เป็นพรรคเฉพาะของชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งต้องทำงานเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและกำหนดแนวทางที่ชัดเจนให้กับพลังของการผลิตที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของระบบทุนนิยม กริมซีเสนออีกว่าพรรคจะต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพคอมมิวนิสต์สามารถยึดครองอำนาจรัฐได้เช่นกันและพรรคนั้นต้องสร้างเงื่อนไขที่ทำให้การปฏิวัติกรรมาชีพสามารถเชื่อมโยงกับการลุกฮือของประชาชนที่ต่อต้านรัฐนายทุนพร้อมกับสร้างเงื่อนไขให้การลุกฮือกลายเป็นการปลดปล่อยโดยแท้จริงจากพลังการผลิตที่แท้จริง ซึ่งได้เติบโตขึ้นจากภายในสังคมทุนนิยมซึ่งได้กดขี่ชนชั้นต่าง ๆ (Gramsci. 1977: 305-309) เสมือนการเปลี่ยนสังคมตามลำดับแบบมาร์กซ์หากแต่กริมซีก้าวข้ามจุดนั้นมาได้โดยเชื่อว่าชนชั้นแรงงานต้องลงมือกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้โดยไม่ต้องรอถึง กระนั้นพรรคคอมมิวนิสต์เองก็จะทำหน้าที่เพื่อสร้างความตื่นรู้แก่ชนชั้นกรรมาชีพควบคู่ไปด้วยกันโดยผ่านสิ่งที่กริมซีเรียกมันว่า “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” (Gramsci. 1977: 305-309) ทั้งนี้

10 ในมุมมองนี้กริมซีรับระบบประชาธิปไตยเข้ามาใช้แต่ไม่ได้นำระบอบมาใช้

ตีความได้ว่าเพื่อเป็นการสถาปนาชนชั้นปกครองหรือก็คือการสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ¹¹ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิบัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้น อันเป็นอำนาจของมวลชนกรมาชีพและคอมมิวนิสต์เองเพื่อสนับสนุนอำนาจทางการเมืองด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจ และความมุ่งมั่นของมวลชนกรมาชีพเหล่านี้ที่จะนำระเบียบแบบกรมาชีพเข้าสู่โรงงาน ทำให้โรงงานเป็นหน่วยพื้นฐานของรัฐใหม่และสร้างรัฐใหม่ให้เป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ทางอุตสาหกรรมในระบบโรงงาน

นอกจากนี้แล้วในแง่ของยุทธศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์ในแบบของกรัมซึ้นนั้นผู้วิจัยได้พบแนวคิดหลักอีกหนึ่งแนวคิดที่กรัมซึ้นหยิบยืมมาจากแนวคิดของมาร์กซ์คือ แนวคิดที่ว่าด้วยวัตถุนิยมประวัติศาสตร์หากพิจารณาด้วยแนวคิดดังกล่าวแล้ว โดยความสำคัญของแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักปฏิวัติทั่วโลกว่าเป็นหลักสำคัญในการวิเคราะห์ลักษณะสังคมเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมให้สอดคล้องกับการแย่งชิงและแย่งยึดครองของชนชั้น และนำพาการปฏิวัติให้เกิดความสำเร็จ (ภัทรมน สุวพันธุ์, 2564: 76) โดยแนวคิดดังกล่าวได้ปรากฏในตัวบท¹² ภายใต้บริบทในงานเขียนของกรัมซึ้นเพื่อการสร้างการตื่นรู้ให้แก่ชนชั้นกรมาชีพ อาจตีความได้ว่ากรัมซึ้น ได้นำแนวคิดดังกล่าวเพื่อใช้ในการดำเนินแผนยุทธศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์ของกรัมซึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นการสร้างพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสำหรับกรัมซึ้นมันจึงต้องไม่ใช่การรวมตัวของพวกที่ใช้ความกลัวความเกลียดและความรักหรือปฏิบัติตามแนวทางแบบเจ้าผู้ครองนครในแบบของ Machiavelli ทั้งนี้กรัมซึ้นใช้คำว่า Little Machiavelli จากบริบททั้งหมดทำให้ผู้วิจัยตีความได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเจ้าผู้ครองนคร หรือ The Prince ของ Machiavelli (Gramsci, 1977: 305-309) ดังเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

“เราต้องพยายามส่งเสริมการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อย่างเป็นระบบซึ่งไม่ใช่การรวมตัวของนักบวชหัวรุนแรงหรือมาเกียเวลลิตัวเล็ก ๆ แต่เป็นพรรคคอมมิวนิสต์แห่งการกระทำปฏิวัติ พรรคที่สำนึกชัดเจนนึงถึงภารกิจทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรมาชีพ และมีความสามารถในการชักนำชนชั้นกรมาชีพให้บรรลุภารกิจนั้น”

Antonio Gramsci, 1977, p.309

11 “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ตามแนวคิดของ กรัมซึ้น คือ การที่ชนชั้นปกครองสามารถครองอำนาจได้ ไม่เพียงด้วยการใช้กำลังหรือบังคับ แต่ด้วยการทำให้ชนชั้นอื่น ยอมรับและเห็นพ้องโดยสมัครใจ ผ่านอุดมการณ์ วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ จนกลายเป็น “สามัญสำนึก” ของสังคม ดูเพิ่มเติมใน วัชรพล พุทธิรัชชา. (2563). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรัมซึ้น: A Survey of Gramsci's Political Thought น.156-167

12 “สำหรับผู้ที่ยึดถืออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ที่ไม่เข้าใจองค์ประกอบพื้นฐานของแนวคิดคอมมิวนิสต์และวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ แต่ดำเนินชีวิตตามความเป็นจริงของการต่อสู้และเข้าใจความเป็นจริงนั้น จงทำความเข้าใจได้เพียงว่าการปฏิวัติในฐานะการพิชิตอำนาจทางสังคมของชนชั้นกรมาชีพสามารถเข้าใจได้เพียงว่าเป็นกระบวนการวิภาษวิธีที่อำนาจทางการเมืองทำให้อำนาจทางอุตสาหกรรมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับสภาโรงงานในฐานะตัวแทนของความเป็นอิสระของผู้ผลิตในด้านอุตสาหกรรมและในฐานะรากฐานขององค์กรเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มันจะเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ครั้งสุดท้ายกับระบบทุนนิยมเนื่องจากมันสร้างเงื่อนไขที่สังคมที่แบ่งแยกชนชั้นถูกกำจัดและการแบ่งแยกชนชั้นใหม่จะกลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางกายภาพ” (Gramsci, 1977: 305-309)

อีกหนึ่งตัวอย่างคือการใช้มวลชนในแบบมากอแบ็ง (Jacobins) ในฝรั่งเศสที่กริมซีเป็นผู้ยกตัวอย่าง (Gramsci. 1977: 305-309) กล่าวคือการใช้ความกลัวและความรุนแรงในการปฏิวัติ เมื่อพิจารณาจากตัวบทที่ผู้วิจัยได้ทำการตีความแล้วจึงจะเห็นได้ว่ากริมซีนั้นได้เน้นย้ำเรื่องของการใช้ความกลัวและความรุนแรงในการนำพามวลชนสู่การเปลี่ยนผ่านสังคมเป็นอย่างมากดังนั้นอย่างที่เราได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่า การสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิวัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกริมซีที่ต้องการเปลี่ยนผ่านสังคมทุนนิยมสู่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ดังนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ที่เป็นของมวลชนผู้ซึ่งก่อตั้งพรรคด้วยความพยายามของพวกเขาเองนั้นที่จะมุ่งมั่นที่จะปลดปล่อยตนเองจากการกดขี่ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างอิสระผ่านการจัดองค์กรเศรษฐกิจสังคมและหากพิจารณาจากที่กริมซีเสนอว่า ต้องเป็นพรรคที่มีการกระทำปฏิวัติแบบคอมมิวนิสต์ พรรคที่มีจิตสำนึกชัดเจนในพันธกิจทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรรมาชีพ ทั้งนี้เพื่อให้ทั้งตัวพรรคและมวลชนได้ตื่นรู้และรับรู้ถึงศัตรูของชนชั้นผ่านสิ่งที่กริมซีเสนอไว้ดังที่เราได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นคือ การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกต่อการต่อสู้ของชนชั้นในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาอันต้องนำพาสังคมสู่การปลดแอกจากสังคมทุนนิยมสู่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตามสำหรับกริมซีแล้วเมื่อเกิดการเปลี่ยนผ่านสังคม กริมซีตระหนักดีอยู่แล้วว่าความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชนชั้นกรรมาชีพนั้นไม่ใช่สิ่งที่ยั่งยืนแต่อยู่เพียงช่วงสั้น ๆ ที่เกิดจากการปฏิวัติเท่านั้นมวลชนที่ขาดประสบการณ์เกี่ยวกับเจตจำนงและอำนาจ จะถูกฮือเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเป็นกลุ่มเพื่ออำนาจต่อรองบางอย่างอย่างง่าย ๆ แม้จะดูเป็นปรปักษ์หรือก่อเกิดความวุ่นวายแต่เป็นผลพวงตามธรรมชาติของการปฏิวัติที่ทำให้โครงสร้างเดิมถูกทำลายลงซึ่งตัวกริมซีเองก็ยังอธิบายว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็น “ผลพวงของการตอบโต้ (A Consequence Of Reaction)” โดยเกิดขึ้นจากความล้มเหลวของรัฐในการจัดการปัญหาในประเทศชนชั้นแรงงานมีความรับผิดชอบในการเผชิญหน้ากับความล้มเหลวของรัฐซึ่งสะท้อนถึงบทบาทที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ในการสร้างการเปลี่ยนแปลง (Gramsci 1977: 330-339) เพื่อให้สังคมเป็นระเบียบกริมซีจึงเสนอว่า “พรรคคอมมิวนิสต์” จะมีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้นแรงงานและชนชั้นต่าง ๆ และทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประวัติศาสตร์สำหรับการเปลี่ยนผ่านสังคมฉะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ต้องทำให้หรือกำหนดให้ชนชั้นแรงงานเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ตาม” ไปสู่ “ผู้ริเริ่ม” และจากแรงงานที่ไม่มีเป้าหมายไปสู่แรงงานที่มีจุดมุ่งหมายซึ่งพรรคจะช่วยสร้างโครงสร้างที่เหมาะสมสำหรับการเกิดรัฐของคณาชนโดยพรรคจะต้องช่วยให้แรงงานค้นพบตำแหน่งและบทบาทของตนในสังคมใหม่ซึ่งเป็นก้าวแรกสู่การก่อเกิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์โดยผ่านช่วงที่กริมซีเรียกว่า ช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) เพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมาชีพโดยต้องใช้รัฐของกรรมาชีพเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแต่เมื่อถึงในท้ายที่สุดแล้วเมื่อถึงปลายทางของสังคมแล้วกริมซีเสนอว่า องค์กรที่คอยปกป้องชนชั้นกรรมาชีพจะต้องค่อย ๆ สลายตัวไปอย่างเป็นระบบ ควบคู่ไปกับการสลายตัวของชนชั้นและผู้คนหรือแรงงานจะกลายมาเป็นมนุษยชาติด้วยกันทั้งหมด (Gramsci. 1977: 305)

ทั้งนี้อย่างที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าการ “รักษาสัจตวิญญานแห่งการปฏิวัติให้คงอยู่ในมวลชน” และการ “สร้างผู้นำจากชนชั้นกรรมาชีพ” สะท้อนถึงความเชื่อที่ว่า การเปลี่ยนแปลงต้องมาจากชนชั้นล่าง ไม่ใช่จากชนชั้นปกครอง ซึ่งสำหรับกริมซีผู้ที่จะนำพาชะตากรรมของชนชั้นกรรมาชีพและ

รักษาไว้ซึ่งความเชื่อในตัวพรรค กรัสมซีได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มที่เขาเรียกว่ากลุ่มหัวหอกปฏิวัติ (Proletarian Vanguard) ในฐานะผู้นำทางอุดมการณ์ซึ่งคล้ายกับแนวคิดของเลนิน (Leninism) ที่เชื่อว่าการปฏิวัติจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีพรรคแนวหน้าที่ตั้งตัวอย่างมีวินัยและมีจิตสำนึกทางการเมืองสูง อย่างไรก็ตามกรัสมซียังเน้นว่ากลุ่มนี้ต้องเชื่อมโยงกับมวลชนอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงการสั่งการจากเบื้องบน (Gramsci, 1977: 347-349) ฉะนั้นแล้วพรรคคอมมิวนิสต์สำหรับกรัสมซีนั้นจึงต้องมีโครงสร้างที่เป็นหนึ่งเดียวและมีความเป็นศูนย์กลางที่เข้มแข็งต้องมีการจัดเตรียมกำลังคน เครื่องมือ และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อควบคุมและจัดระเบียบสังคมรวมถึงการดำเนินการอย่างต่อเนื่องในการชักชวนและโฆษณา เพื่อสร้างการตื่นรู้ (ทัศนคติ เจตจำนง อุดมการณ์) ในหมู่มวลชน ฉะนั้นพรรคจึงต้องกระทำการรักษาโครงสร้างดั้งเดิมของชนชั้นแรงงานเอาไว้และสร้างช่องทางให้ชนชั้นกรรมาชีพสามารถจัดตั้ง “รัฐ” ของคนงานและสร้าง “เงื่อนไข” ให้กับการเกิดสังคมคอมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง เพราะในมุมมองของกรัสมซีพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ได้เป็นเพียงองค์กรทางการเมืองแต่เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนผ่านของประวัติศาสตร์ซึ่งจะช่วยสร้างสังคมใหม่ที่มีเสรีภาพโดยเสรีภาพที่ไม่ใช่แค่การมีโอกาสดำเนินการแต่เป็นผลลัพธ์ของเงื่อนไขทางสังคมที่ถูกจัดระเบียบให้เอื้อต่อเสรีภาพที่แท้จริง และความเป็นธรรมเป็นรากฐานผ่านการจัดระเบียบ เจตจำนงและพลังของชนชั้นกรรมาชีพอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยที่พรรคคอมมิวนิสต์จะต้องเป็นแกนนำที่หล่อเลี้ยงและสร้างแรงบันดาลใจให้กับชนชั้นแรงงานและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรวมพลังและการต่อสู้ของชนชั้นแรงงานเพื่อปลดแอกตัวเองจากการกดขี่

สรุป

บทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์ในทัศนะของอันโตนิโอ กรัสมซี คือเครื่องมือเปลี่ยนผ่านทางประวัติศาสตร์สู่สังคมคอมมิวนิสต์ ในบรรดานักคิดมาร์กซิสต์รุ่นหลัง อันโตนิโอ กรัสมซี (Antonio Gramsci) ได้พัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ให้มีความซับซ้อนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเขาไม่ได้มองพรรคในฐานะองค์กรทางการเมืองทั่วไปเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับบทบาทของพรรคในฐานะ “เครื่องมือทางประวัติศาสตร์” ที่มีหน้าที่ในการจัดระเบียบเจตจำนง การสร้างจิตสำนึกและการนำพาชนชั้นกรรมาชีพไปสู่การปลดแอกและสถาปนารัฐใหม่ของแรงงานอย่างแท้จริง สิ่งที่กรัสมซีได้วิพากษ์แนวคิดเศรษฐกิจกำหนดนิยมแบบดั้งเดิมของมาร์กซ์ คือการเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาถึงจุดสูงสุด แต่กรัสมซีกลับมองว่าการเมืองและอุดมการณ์มีบทบาทสำคัญในการเร่งหรือชะลอการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือสังคมได้ตัวอย่างเช่น การปฏิวัติรัสเซียปี 1917 ที่ได้เกิดขึ้นในประเทศที่ยังไม่พัฒนาอุตสาหกรรมเต็มที่จึงขัดกับสิ่งที่มาร์กซ์เคยคาดการณ์ไว้ กรัสมซีจึงเสนอว่าการปฏิวัติไม่จำเป็นต้องรอให้เงื่อนไขทางวัตถุพร้อมแต่ต้องอาศัย “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” ของชนชั้นแรงงานเป็นสำคัญกล่าวคือการพัฒนาปัจจัยทางวัตถุและจิตสำนึกหรือการตื่นรู้ไปพร้อม ๆ กัน

ดังนั้นพรรคคอมมิวนิสต์จึงองค์กรนำทางของชนชั้นกรรมาชีพ ในทัศนะของกรัสมซีพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ควรเป็นเพียงองค์กรทางการเมืองแบบ “พรรคที่ปกครอง (Governing Party)” เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นพรรคที่ยึดโยงกับชนชั้นกรรมาชีพจริง ๆ เป็น “พรรคของแรงงาน” ที่มีภารกิจชัดเจนในการสร้างจิตสำนึก การจัดตั้งและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม พรรคต้องมีแนวคิดเกี่ยวกับรัฐของตนเอง มีโครงการที่เป็นรูปธรรมและสามารถดำเนินการได้จริง ไม่ใช่เพียงจินตนาการลอย ๆ

หรือคำสัญญาทางวาทกรรม โดยหนึ่งในแนวคิดสำคัญของยุทธศาสตร์ของพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั้มซีคือการยึดอำนาจโดยฉันทามติไม่ใช่เพียงกำลัง กรั้มซีเชื่อว่าพรรคต้องทำงานผ่านวัฒนธรรม การศึกษา และการสื่อสาร เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการปฏิวัติและทำให้ชนชั้นแรงงานถูกยอมรับจากกลุ่มชนชั้นอื่น ๆ ที่ถูกกดขี่ พรรคจึงต้องมีโครงสร้างที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกประวัติศาสตร์ และเชื่อมโยงกับมวลชนอย่างแท้จริงไม่ใช่แยกตัวอยู่เพียงในระดับผู้นำ

อย่างไรก็ตามการปฏิวัติไม่ใช่เพียงการล้มรัฐแต่คือการสร้างระเบียบใหม่ สำหรับกรั้มซีการปฏิวัติไม่ใช่แค่การโค่นล้มรัฐบาลทุนแต่คือกระบวนการสร้างระเบียบใหม่ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พรรคต้องมีหน้าที่สร้างเงื่อนไขให้ชนชั้นกรรมาชีพสามารถสถาปนา “รัฐของตน” ได้โดยเฉพาะการจัดองค์กรการผลิต การกระจายทรัพย์สินและการจัดระเบียบอุตสาหกรรมให้เป็นหน่วยพื้นฐานของรัฐใหม่ ซึ่งสะท้อนแนวคิดที่ว่าโรงงานไม่ใช่แค่ที่ผลิตสินค้าแต่เป็นฐานของอำนาจในสังคมใหม่ โดยต้องมี “หัวหอกปฏิวัติ (Proletarian Vanguard)” ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของเลนิน ที่ว่าพรรคแนวหน้าต้องมีวินัยสูง มีจิตสำนึกชัดเจนและพร้อมชี้นำมวลชน แต่กรั้มซีเน้นย้ำว่าหัวหอกนี้ต้องเชื่อมโยงบกับมวลชน ไม่ใช่สั่งการจากเบื้องบนเพียงอย่างเดียว พวกเขาต้องเป็นผู้นำทางอุดมการณ์ที่มาจากมวลชนเองและเข้าใจประสบการณ์ของชนชั้นแรงงานอย่างลึกซึ้ง สุดท้ายกรั้มซีมองว่าพรรคคอมมิวนิสต์ต้องไม่ใช่เพียงองค์กรเพื่ออำนาจแต่เป็นพลังทางประวัติศาสตร์ที่หล่อหลอมเจตจำนงของชนชั้นแรงงาน ช่วยให้แรงงานตระหนักถึงบทบาทของตนเองในสังคมใหม่และเป็นกลไกในการสร้างเงื่อนไขทางสังคมที่จะนำไปสู่เสรีภาพและความยุติธรรมอย่างแท้จริง พรรคต้องรักษาโครงสร้างของชนชั้นแรงงาน จัดระเบียบพลังทางเศรษฐกิจ สร้างการครองอำนาจนำ และทำให้การปฏิวัติเป็นกระบวนการที่ทั้งถูกต้องชอบธรรมและยั่งยืน

คุณูปการของการศึกษาสู่การทำความเข้าใจ “ลัทธิมาร์กซ์” ในแบบของ “กรั้มซี”

อย่างที่เกริ่นไว้ในเบื้องต้นความว่าสำหรับคำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้น มาร์กซ์ และฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels) ได้ใช้คำนี้เป็นครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 และหากพิจารณาจากบทความ “The Revolution Against Capital” หรือ “การปฏิวัติอันเป็นการต่อต้านหนึ่งเดียวด้วยทุนของมาร์กซ์” แล้วซึ่งตีพิมพ์เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 1917 บทความนี้แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของกรั้มซีที่ต่อต้านแนวคิดกำหนดนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism) แบบมาร์กซ์ โดยในครั้งหนึ่งในโลกของปรัชญาเคยมีปราชญ์ทางโลกปรัชญาเคยจารึกไว้ว่า

“กรั้มซีทำให้ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีลักษณะที่ ‘สมดุล’ ระหว่างพลังจากปัจจัยต่าง ๆ กรั้มซีไม่ได้ละทิ้งความสำคัญของโครงสร้างส่วนล่างขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดกับโครงสร้างส่วนบนควบคู่กันไปกับการให้คุณค่ากับ ‘มนุษย์’ ในฐานะผู้สร้างสรรค์ปัจจัยทั้งหมดในประวัติศาสตร์”

จูเลียน ซอริน (อ้างถึงใน วัชรพล พุทธรักษา. 2563: 215)

และเช่นเดียวกันกับงานเขียนชุด Towards The Communist Party ของกรั้มซีที่ ทำให้ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีลักษณะที่ “สมดุล” ระหว่างพลังจากปัจจัยต่างๆ โดยงานเขียนชุดดังกล่าวนี้เองก็ได้ปรากฏแนวคิด มุมมอง ของมาร์กซ์ที่ถูกนำมา ปรับเปลี่ยน ประยุกต์ใช้ในเชิงทฤษฎีหรือเป็นแนวทาง มาเป็นใน

แบบของกริมส์ซึ่งจากการศึกษาตัวบทจากงานเขียนชุดดังกล่าวแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจลัทธิมาร์กซ์ในแบบของกริมส์ซึ่งจะเห็นได้ว่า สำหรับมาร์กซ์ผู้ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานแนวคิด “คอมมิวนิสต์” ครั้งแรกในการเขียน “คำประกาศของคอมมิวนิสต์ (the Communist Manifesto)” ในระหว่างปี ค.ศ. 1847-1848 ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกสาร สำคัญที่อธิบายถึงหลักการของคอมมิวนิสต์สาระสำคัญ “คำประกาศของคอมมิวนิสต์” คือแนวคิดว่าด้วยวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) โดยแนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นว่ากิจกรรมการผลิตหรือวิถีการผลิตของมนุษย์เป็นรากฐานความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันทางสังคมของมนุษย์ขึ้นมา มาร์กซ์เชื่อว่าประวัติศาสตร์ถูกขับเคลื่อนด้วยประวัติการต่อสู้ ความขัดแย้งทางชนชั้น (Class Struggle) ระหว่างชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิต (นายทุน) และชนชั้นแรงงาน ตลอดถึงความเป็นไปในทางสังคมและการเมือง ระบบเศรษฐกิจ (Base) หรือโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปอันประกอบด้วยพลังการผลิต (Forces of Production) ได้แก่ เทคโนโลยี เครื่องมือ แรงงาน ความรู้ ฯลฯ ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเช่น นายทุนกับแรงงาน ขุนนางกับชาวนา ฯลฯ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เช่นกำหนดโครงสร้างสังคม การเมือง และอุดมการณ์และในขั้นตอนสุดท้ายกรรมกรซึ่งเป็นชนชั้นที่ถูกขูดรีดมีความต้องการที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการผลิตหรือระบบกรรมสิทธิ์และโครงสร้างส่วนบนผ่านการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ มาร์กซ์เสนอว่า ระบบทุนนิยม (Capitalism) จะพังทลายลงเมื่อชนชั้นกรรมาชีพลุกขึ้นปฏิวัติ โดยมาร์กซ์มองระบบทุนนิยมว่าจะถูกทำลายตัวเองจากความตึงเครียดภายในและความขัดแย้งกันระหว่างผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกกดขี่กับชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนายทุนที่เห็นแก่ตัวและมองชนชั้นแรงงานเป็นเพียงเครื่องจักรในการผลิต แรงงานจะตระหนักถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบ (Class Consciousness) ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ และแทนที่ด้วยระบบใหม่คือสังคมนิยมหลังจากการปฏิวัติ จะมีช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) เพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมคอมมิวนิสต์ เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมกรโดยไม่ต้องใช้รัฐของกรรมกรเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ นำไปสู่สังคมไร้ชนชั้นเมื่อชนชั้นหมดไป รัฐก็จะ “เหี่ยวเฉาไป (Withering Away of the State)” และสังคมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้น

ขณะเดียวกันงานเขียนในช่วงดังกล่าวได้ช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ ในแบบของกริมส์ดังนี้ สำหรับกริมส์ที่ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิด/ทฤษฎีของมาร์กซ์โดยเน้นที่บทบาทของวัฒนธรรมและอุดมการณ์ในขณะที่มาร์กซ์เสนอไว้ในข้างต้นที่กล่าวว่าแรงงานจะต้องตระหนักถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบ (Class Consciousness) และลุกขึ้นปฏิวัติแต่จุดเน้นสำคัญสำหรับกริมส์การต่อสู้ด้วยอุดมการณ์โดย “การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึก (Conscious Movement)” ทั้งนี้เองก็สืบเนื่องมาจากแนวคิดว่าด้วยวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) สาระสำคัญจากคำประกาศของคอมมิวนิสต์ ซึ่งมาสู่การกำหนดดุขุทธศาสตร์ของกริมส์เช่นเดียวกัน โดยแนวคิดดังกล่าวมีผลอย่างยิ่งกับการทำให้เห็นว่ากิจกรรมการผลิตหรือวิถีการผลิตของมนุษย์เป็นรากฐานความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันทางสังคมของมนุษย์ขึ้นมาสำหรับมาร์กซ์แล้วมันคือปัจจัยการผลิตต่าง ๆ แต่สำหรับกริมส์แล้วโครงสร้างส่วนบนไม่ได้เป็นเพียงผลลัพธ์ของเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลย้อนกลับต่อโครงสร้างพื้นฐาน จึงจะเห็นได้จากคำอธิบายว่าพรรคคอมมิวนิสต์ของกริมส์ต้องเข้าใจว่าการปฏิวัติไม่สามารถ

เกิดขึ้นได้เพียงแค่เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ แต่ต้องเปลี่ยนผ่านอำนาจจากอำนาจในมือของชนชั้นนายทุนสู่ชนชั้นกรรมาชีพ ทั้งนี้ว่าด้วยการสถาปนาอำนาจนั้นต้องสถาปนาอำนาจตนเอง (ชนชั้นกรรมาชีพ) ให้เป็นชนชั้นปกครองในแวดวงการเมือง วัฒนธรรม และ จริยธรรม การสถาปนาชนชั้นปกครองก็คือการสร้างโลกทัศน์ของการครองอำนาจนำ การปกครองโดยฉันทามติ การทำให้การปฏิบัติถูกต้องชอบธรรมผ่านวัฒนธรรมและครอบครัวมากขึ้น อันเป็นหน้าที่ภารกิจสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั้มซี่ที่ไม่ได้เกิดมาลอย ๆ แต่ต้องเกิดจากกระบวนการวิภาษวิธีที่กรั้มซี่นำแนวคิดมาร์กซ์มาปรับใช้อันพรรคต้องตระหนักรู้ถึงปัญหาของสังคม เข้าถึงและเข้าใจปัญหาได้อย่างถ่องแท้พรรคจึงจะก่อตัวขึ้นมาเพื่อทำการกิจนำพาชนชั้นกรรมาชีพในการเปลี่ยนผ่านจากสังคมระบบทุนนิยมสู่สังคมคอมมิวนิสต์ได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามการสถาปนาอำนาจดังกล่าวยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทของอุดมการณ์ (Ideology) และวัฒนธรรม (Culture) มากกว่าบทบาทของปัจจัยทางการผลิตที่มีผลต่ออุดมการณ์แบบมาร์กซ์ท้ายที่สุดแล้วสำหรับกรั้มซี่เมื่อชนชั้นกรรมาชีพลุกขึ้นมาต่อสู้กับชนชั้นนายทุนโดยการปฏิบัติ พรรคต้องสร้างเงื่อนไขที่ปฏิบัติต้องเป็นครั้งเดียวและการลุกฮือของประชาชนที่ลุกขึ้นมาต่อต้านรัฐนายทุนนั้นจะต้องพบกับพลังที่จัดระเบียบเอาไว้อย่างดีแล้วทั้งในแง่ของการตื่นรู้และพลังทางกายภาพและเช่นเดียวกันกับมาร์กซ์การเข้ามาแทนที่ด้วยระบบใหม่คือสังคมนิยมหลังจากการปฏิบัติ จะมีช่วงเวลาแห่งเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) ซึ่งเป็นสิ่งที่กรั้มซี่เชื่อมั่นอย่างยิ่งว่าจะต้องผ่านช่วงเวลาดังกล่าวเพื่อทำลายระบบเดิมและสร้างสังคมคอมมิวนิสต์ เป้าหมายสูงสุดคือ สังคมไร้ชนชั้น (Classless Society) ผ่านการจัดสรรอำนาจให้กรรมาชีพโดยต้องใช้รัฐของกรรมาชีพเป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดชนชั้นและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจนำไปสู่สังคมไร้ชนชั้นเมื่อชนชั้นหมดไป รัฐก็จะ “เหี่ยวเฉาไป (Withering Away of the State)” และสังคมคอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้นเฉกเช่นเดียวกันกับสิ่งที่มาร์กซ์ได้คิดเอาไว้ แต่สิ่งที่แตกต่างกันออกไปคือการสถาปนาอำนาจที่กล่าวไว้ในข้างต้นมีผลอย่างยิ่งกับสังคมหลังการปฏิบัติ เพราะพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั้มซี่นั้น มีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบเจตจำนงของชนชั้น อันต้องเป็นที่ยอมรับกันได้ในทุก ๆ ชนชั้น จึงต้องผ่านการสถาปนาอำนาจดังกล่าวขึ้นมาก่อนในช่วงกระทำการปฏิบัติ เพราะในฐานะพรรคคอมมิวนิสต์ของกรั้มซี่ยังต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประวัติศาสตร์สำหรับการเปลี่ยนผ่านสังคมด้วยเช่นกันซึ่งจะเป็นหน้าที่ที่จะนำพาให้ชนชั้นกรรมาชีพเกิดรัฐของคนงานโดยพรรคจะต้องช่วยให้แรงงานค้นพบตำแหน่งและบทบาทของตนในสังคมใหม่ซึ่งเป็นก้าวแรกสู่การก่อเกิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์

จึงจะเห็นได้ว่าจากการศึกษาคุณูปการที่ได้รับอย่างแท้จริงคือการทบทวนตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและส่วนบนสำหรับกรั้มซี่ที่ทำให้ทฤษฎีมาร์กซ์ได้เติมเต็มมิติของการเมืองเชิงวัฒนธรรมด้วยซึ่งยังคงเป็นประเด็นที่ยังถูกพูดถึงในแวดวงวิชาการ ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาการเมืองวัฒนธรรมในยุคหลังถึงปัจจุบันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตามการเติมเต็มมิติของการเมืองเชิงวัฒนธรรมของกรั้มซี่นี้เองที่เป็นการเสริมสร้างสมดุลแนวคิดของมาร์กซ์อันเป็นคุณูปการหลักที่กรั้มซี่มอบให้กับทฤษฎีมาร์กซ์

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่าแนวคิดของกรัมนี่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเข้าใจการเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะในแง่ของกระบวนการสร้างอำนาจและบทบาทของพรรคการเมืองในการเปลี่ยนแปลงสังคม งานวิจัยฉบับนี้ช่วยให้เห็นแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์พรรคการเมือง ขบวนการปฏิวัติ และการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะในประเด็นการสร้างอำนาจผ่านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิดการครองอำนาจนำของกรัมนี่ กรัมนี่เห็นว่าพรรคการเมืองไม่ใช่เพียงเครื่องมือของชนชั้นกรรมาชีพ แต่ต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างชนชั้นต่าง ๆ โดยการสร้างแกนนำหรือผู้นำที่เกิดจากภาคประชาชนเองและมีศักยภาพในการเชื่อมโยงอุดมการณ์เข้ากับการปฏิบัติจริง ตัวอย่างเช่น ในอิตาลีหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง กรัมนี่สนับสนุนการจัดตั้งสภาโรงงาน (Factory Councils) เพื่อสร้างพื้นที่ประชาธิปไตยของชนชั้นแรงงานไม่ใช่เพียงการต่อสู้เรื่องค่าแรงหรือเงื่อนไขการทำงานแต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ของการมีส่วนร่วมและการมีอำนาจนำทางสังคม ในบริบทสมัยใหม่ตัวอย่างของพรรคการเมืองที่พยายามสร้างอำนาจนำจากฐานประชาชน เช่น พรรคแรงงานอังกฤษ (Labour Party) ภายใต้ Jeremy Corbyn (2015–2020) ได้พยายามระดมฐานแกนนำจากสหภาพแรงงาน ขบวนการนักศึกษาและประชาชนทั่วไป โดยเน้นการเชื่อมโยงอุดมการณ์สังคมนิยมกับกิจกรรมทางการเมืองระดับท้องถิ่น ผ่านนโยบาย grassroots campaigning และการใช้โซเชียลมีเดียเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างเข้มแข็ง

เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎีแล้วแนวคิดของกรัมนี่ยังสามารถใช้วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายและนโยบายความร่วมมือระหว่างองค์กรและสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะเครือข่ายที่มีรากฐานจากประชาชน เช่น สหภาพแรงงาน ชุมชนท้องถิ่น หรือองค์กรวัฒนธรรมย่อย ซึ่งช่วยให้พรรคหรือขบวนการทางสังคมสามารถสร้างอำนาจนำอย่างยั่งยืน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ Movimiento al Socialismo (MAS) ของโบลิเวีย ภายใต้การนำของ Evo Morales พรรคไม่ได้อาศัยโครงสร้างพรรคเพียงอย่างเดียว แต่ผนวกเครือข่ายชุมชนพื้นเมืองและสหภาพแรงงานเกษตรเข้ามาเป็นฐานทางสังคม ทำให้สามารถสร้างอำนาจนำทางสังคมที่กว้างขวางและยั่งยืน แต่สำหรับบริบทไทยแนวคิดของกรัมนี่อาจถูกนำมาใช้วิเคราะห์ว่าพรรคการเมืองหรือขบวนการทางสังคมสามารถสร้างอำนาจนำและความร่วมมือระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ได้อย่างไร การสร้างแกนนำที่มาจากภาคประชาชน การเชื่อมโยงอุดมการณ์เข้ากับการปฏิบัติในระดับท้องถิ่น หรือการออกแบบกลยุทธ์เครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ล้วนเป็นแนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ แม้บทบาทและบริบทของงานเขียนกรัมนี่เกิดขึ้นในยุโรป แต่หลักการเกี่ยวกับการการสร้างแกนนำที่มาจากภาคประชาชน ครองอำนาจนำและการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองยังคงให้ข้อเสนอแนะที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาพรรคการเมืองไทยและการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมในยุคปัจจุบัน งานวิจัยฉบับนี้จึงไม่เพียงช่วยให้เห็นแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์พรรคการเมืองและขบวนการปฏิวัติ แต่ยังเป็นกรอบสำหรับนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการทำความเข้าใจกลไกของพรรคการเมือง อำนาจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

- กมลเศ โปธิกนิษฐ และ ธนรัตน์ ทรงสมบูรณ์. (2564). การเว้นระยะห่างทางสังคม ระยะห่างทางชนชั้นกับการกลายเป็นกลุ่มผู้มีสถานะรอง: กรณีศึกษากลุ่มผู้ค้าในตลาดสดในเขตเทศบาลพิษณุโลก. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2565, จาก https://sac-research.sac.or.th/uploads/article//2021_20210217115046-1.pdf
- กาญจนา แก้วเทพ. (2526). ลัทธิมาร์กของกรีมซี. *วารสารธรรมศาสตร์*. 12(2): 104-122
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ. (2551). การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทยจาก พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2549. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- กุลชีพ วรพงษ์. (2525). ทำไมใคร ๆ จึงสนใจกรีมซี. *ปาจารย์สาร*. 9(4).
- นิติ ณีนิภาญจน์. (2556). “ความจริง” และ “วิธีการ”: แนวคิดการตีความตัวของ Hans-Georg Gadamer. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 16 (มกราคม-ธันวาคม 2556): 1–20.
- นิติลักษณ์ แก้วจันดี. (2561). ผู้ชายในกฎหมายโบราณอีสาน: มองมุมใหม่ผ่านแนวคิดเชิงวิพากษ์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 14(1): 193-225.
- ปิยะ กิจถาวร. (2565). ความสุขในทัศนะของประชาชน พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: มุมมองผ่านแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony). *วารสารวาระการเมืองและสังคม*. 1(1): 1-11
- ภัทรมน สุวพันธุ์. (2564). วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ รากฐานทางปรัชญาและคุณูปการในการเปลี่ยนแปลงสังคม. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*. 2(1): 73-97
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2553). อันโตนิโอ กรีมซีกับแนวความคิดสภาพโรงงาน. *วารสารยุโรปศึกษา*. 18(2): 52–79.
- _____. (2563). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรีมซี: A Survey of Gramsci's Political Thought. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ.
- วัชรวุฒิ ชื้อสตัย. (2558). ระบบแม่ [กะเทย]: ศิลป์และศาสตร์การครองอำนาจนำในสังคมกะเทยไทย. *วารสารศิลปศาสตร์*. 15(2): 101-118
- ศฤงคาร พันธุ์พงศ์. (2540). *ประวัติศาสตร์ยุโรป 2*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2525). อันโตนิโอ กรีมซีกับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่. *ปาจารย์สาร*. 8(6).
- Baldacci, M. (2025). *Gramsci e l'educazione Critica Nella Società Contemporanea*. Roma: Carocci.
- Fiorelli, G. (2526). *La vie de Antonio Gramsci [ชีวิตของอันโตนิโอ กรีมซี]*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดสโตน.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. 2nd ed. London: Continuum.
- Germain, R., & Kenny, M. (1998). Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians. *Review of International Studies*. 24(1): 3–21. <https://doi.org/10.1017/S0260210598000035>

- Gramsci, A. (1977). Split or ruin. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 363–365). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The workers’ state. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 368–371). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). Two revolutions. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 305–309). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The communist party. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 330–339). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). Political capacity. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 347–349). London: Lawrence and Wishart.
- _____. (1977). The Turin Factory Councils Movement. In Q. Hoare (Ed.). **Selections from Political Writings, 1910–1920** (pp. 310–320). London: Lawrence and Wishart.
- Ives, P., & Short, B. (2013). **Gramsci, Language, and Translation**. Lanham, MD: Lexington Books.
- Karabel, J. (2525). **Revolutionary contradictions: Antonio Gramsci and the problem of intellectuals** [ความขัดแย้งของการปฏิวัติ: อันโตนิโอ กรัมสกีกับปัญหาของปัญญาชน]. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลด์คัมทอง.
- Lin, C. (2022). **The Crisis of Socialist Modernity: The Gramscian Challenge in China**. Leiden: Brill.
- Merli, F. (2012). Gramsci and the Italian Communist Party: Culture, Politics, and Hegemony. *Journal of Modern Italian Studies*. 17(4): 451–467. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2012.xxxx>
- Mayo, P. (2008). **Gramsci, Freire and Adult Education: Possibilities for Transformative Action**. London: Zed Books.
- Rohmann, C. (2000). **The Dictionary of Important Ideas and Thinkers**. New York: Random House.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.). **Marxism and the Interpretation of Culture**. Urbana, IL: University of Illinois Press.

สำนึกในถิ่นที่อยู่ในชุมชนริมน้ำอัมพวา Sense of Place in Ampawa Waterfront Community

ธนวดี ละม่อม¹ และสุพิชชา ไตรวิชัย²

Tanawadee Lamom and Supitcha Tovivich

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสำนึกในถิ่นที่อยู่ในของผู้อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวาที่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการเปลี่ยนแปลงนี้จะส่งผลกระทบต่อสำนึกในถิ่นที่อยู่อย่างไร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ การสำรวจสภาพทางกายภาพ รวมถึงการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการทำแผนที่การรับรู้ขอบเขตชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนมาเกินกว่าครึ่งชีวิตของตน จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่รับรู้ขอบเขตพื้นที่ชุมชนโดยใช้ปัจจัยที่จับต้องได้ คือ คนรู้จัก สะพาน เขตการปกครอง ร่วมกับปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ คือ ความคุ้นเคยในพื้นที่และการดำเนินชีวิตประจำวันในพื้นที่เป็นตัวกำหนดขอบเขต โดยขอบเขตการรับรู้ตามความรู้สึกส่วนใหญ่จะไม่ตรงกับขอบเขตชุมชนที่รัฐกำหนด การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สำคัญ คือ การตัดถนนและขอย่อยเข้ามาในพื้นที่ตลาดน้ำทำให้มีทางเข้าออกจากชุมชนเพิ่มมากขึ้นและพื้นที่ใช้ชีวิตประจำวันมีขนาดเล็กลง ส่งผลต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่อยู่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่อยู่ในของชุมชนริมน้ำ คือ การรับรู้ขอบเขตชุมชนที่แคบลง และลดโอกาสที่จะจะได้พบปะทางสังคมสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับคนรู้จักในชีวิตประจำวันผ่านพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชน เช่น ทางเท้าหน้าบ้านน้อยลง ในมิติด้านความรู้สึกผูกพันนั้น การสร้างสถานที่ท่องเที่ยว คือ อุทยาน ร.2 ที่มีการกิจกรรมและการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ส่งผลต่อความรู้สึกผูกพันต่ออุทยาน ร.2

คำสำคัญ: สำนึกในถิ่นที่อยู่ใน ชุมชนริมน้ำ การรับรู้อัตลักษณ์ชุมชน ความรู้สึกผูกพัน

¹ นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

Ph.D. Student in Vernacular Architecture and Built Environment Program, Department of Vernacular Architecture and Built Environment, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok.

² รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok.

Corresponding author email: bewbastic@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 16 January 2025, Revised 12 March 2025, Accepted 10 June 2025

Abstract

This research examines the sense of place in the Amphawa waterfront community, which has increasingly transformed into a tourist destination, and investigates how this transformation affects local residents' sense of place. A qualitative research design was employed, incorporating community-related documents, photographs, aerial imagery, and physical surveys. Additional data were collected through in-depth interviews and perception mapping with long-term community residents who have lived in the area for more than half of their lives. The data were analyzed using content analysis, and the findings are presented descriptively. The study reveals that most residents perceive community boundaries through tangible elements such as social acquaintances, bridges, and administrative demarcations, along with intangible factors such as familiarity with the area and daily routines. These emotionally based perceptions often do not align with the official boundaries set by the state. A key physical change—the construction of new roads and alleys leading into the floating market—has created additional entry and exit points, thereby reducing the area available for everyday community life. This transformation affects residents' sense of place, particularly in the dimension of place identity, leading to a perception of a diminished community scope and fewer opportunities for social interaction with familiar acquaintances due to reduced communal public spaces, such as the shrinking sidewalks in front of rowhouses. In terms of emotional attachment, the establishment of King Rama II Memorial Park, with its historical narratives and activities, has contributed to a growing sense of place attachment centered around this newly developed tourist site.

Keywords: *Sense of place, Waterfront community, Place identity perception, Place attachment*

บทนำ

ชุมชนริมน้ำถือเป็นวิธีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับแหล่งน้ำ ทำให้เกิดเป็นรูปแบบชุมชนที่มีอัตลักษณ์จากการรวมกลุ่มทางสังคมของคนอาศัยในพื้นที่เดียวกัน โดยมีศาสนสถาน (วัด ศาลเจ้า มัสยิด) เป็นศูนย์กลาง และยังมีตลาด ร้านค้า โรงเรียน และพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ จนเกิดเป็นประเพณี วิถีชีวิต จนกระทั่งระบบเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบการอยู่อาศัยที่มีเรือนบ้าน และหมู่บ้านต่างเป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกัน กลายเป็นชุมชนริมน้ำที่พึ่งพาอาศัยกับน้ำทั้งในด้านที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน การคมนาคม (ศิริวรรณ ศิลพัชรนนท์. 2556) ชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กระแสการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีผลต่อชุมชนริมน้ำในพื้นที่ภาคกลางอย่างมาก การแทนที่การสัญจรทางน้ำด้วยการคมนาคมขนส่งทางบก ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเก่าแก่มิมีทางเลือกในการย้ายออกไปอาศัยอยู่ในชุมชนที่ตั้งใหม่ริมใหม่ถนน จนชุมชนริมน้ำเก่าแก่หลายแห่งมีสภาพขบเซาะลง ชุมชนริมน้ำเริ่มถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นชุมชนฐานบก

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชุมชนริมน้ำหลายแห่งได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาอีกครั้ง โดยเฉพาะชุมชนอัมพวาซึ่งถูกฟื้นฟูให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยในช่วงก่อนปี พ.ศ.2547 ชุมชนอัมพวายังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ผู้อาศัยในชุมชนยังคงมีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบชาวสวน มีเพียงอุทยาน ร.2 ซึ่งเป็นสถานที่พระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเท่านั้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก โดยเป็นเพียงจุดแวะพักของนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังตลาดน้ำดำเนินสะดวก ต่อมาเมื่อมีการฟื้นฟูตลาดน้ำอัมพวาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้จากการค้าขาย ผลผลิตทางการเกษตร การเดินเรือชมตลาด ขายอาหาร รวมถึงบริการพายเรือชมหิ่งห้อยเป็นรายได้จำนวนมาก อีกทั้งยังมีการปรับปรุงสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน รวมถึงมีการพัฒนาด้านการคมนาคมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น (ศศกมลภัก ศิริวัฒน์กุลวงศ์. 2567)

การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยว อาจทำให้เกิดลักษณะเฉพาะเดิมของพื้นที่หายไป และสร้างมาตรฐานสภาพแวดล้อมขึ้นมาใหม่ ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาพความรู้สึกไร้ที่ (Placelessness) และทำให้สิ่งที่เชื่อมโยงความหมายและความรู้สึกของผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อถิ่นที่ทั้งทางกายภาพ รูปแบบกิจกรรม และการใช้งานไม่ได้ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกของผู้อาศัยต่อถิ่นที่นั้น ๆ ด้วย (दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. 2559) ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงความรู้สึกของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับถิ่นที่จึงเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษานี้จึงได้นำแนวคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่มาใช้เพื่อศึกษาถึงการรับรู้ของผู้คนต่อสภาพแวดล้อมในชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนกับชุมชนที่อยู่อาศัย และสามารถนำความรู้นี้ไปใช้ประกอบเป็นข้อมูลในการวางแผนแนวทางเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนริมน้ำต่อไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา
2. เพื่อศึกษาลักษณะสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา
3. เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่มีต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องสำนึกในถิ่นที่อยู่ในย่านชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้ศึกษาในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการกำหนดขอบเขตเนื้อหางานวิจัยดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ อยู่ในบริเวณชุมชนอัมพวาซึ่งประกอบไปด้วย 10 ชุมชนย่อย คือ ชุมชนบางจาก ชุมชนโรงเจ ชุมชนบางหัวแหลม ชุมชนวัดอัมพวัน ชุมชนตลาดอัมพวา ชุมชนคลองอัมพวา ชุมชนประชาอุทิศ ชุมชนบางกะพ้อม 1 และชุมชนบางกะพ้อม 2

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ เพื่อค้นหาและอธิบายถึงลักษณะของสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา เนื่องจากเป็นชุมชนริมน้ำเก่าแก่ที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาโครงข่ายถนนเข้ามายังพื้นที่ชุมชนริมน้ำ ความเป็นเมือง และการท่องเที่ยว ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน และส่งผลต่อการรับรู้ของผู้อาศัยในชุมชนอย่างจริงจังเป็นจุดสนใจของงานวิจัยฉบับนี้

การกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาจะทำการวิเคราะห์ลักษณะของสำนึกถิ่นที่ในด้านการรับรู้ขอบเขตชุมชนและความรู้สึกผูกพันของผู้อาศัยที่ชุมชนริมน้ำอัมพวาที่ในอดีตเป็นย่านการค้าริมน้ำที่เป็นแหล่งรวบรวมและกระจายผลผลิตสินค้าทางการเกษตรและปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ร่วมกับการสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ที่ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การทำแผนที่การรับรู้ขอบเขตชุมชน โดยทำการเก็บข้อมูลกับผู้อาศัยในชุมชนอัมพวานานกว่าครึ่งชีวิตของตน จำนวนทั้งหมด 27 คนโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การทบทวนแนวคิดทฤษฎีหลัก ๆ 3 เรื่อง คือ 1) แนวคิดเรื่องถิ่นที่ (place) 2) แนวคิดเรื่องสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และ 3) ทฤษฎีจินตภาพชุมชน (Image of the city) เพื่อสร้างกรอบในการวิจัยดังนี้

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจศึกษามาตั้งแต่สมัยทศวรรษที่ 1970 โดยแนวคิดหนึ่งที่ได้รับความสนใจอย่างมากคือ แนวคิดเรื่องความเป็นถิ่นที่ (place) ซึ่งความเป็นถิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อตัวสภาพแวดล้อมหรือสถานที่มีลักษณะเฉพาะหรือบรรยากาศเฉพาะของพื้นที่นั้นๆ (ปรานอม ต้นสุขานันท์ และวิทยา ดวงธิดา, 2556) โดยลักษณะเฉพาะของสถานที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ กิจกรรมที่สังเกตเห็นได้ และสัญลักษณ์ (Relph, 1976)

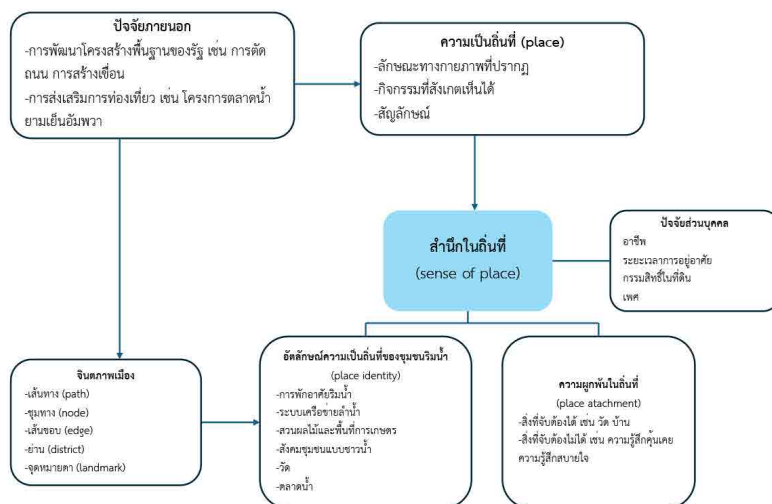
การรับรู้ถึงความเป็นถิ่นที่นั้นขึ้นอยู่กับหลายมิติ ตั้งแต่การให้ความหมายต่อที่ว่าง การเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในถิ่นที่ หรือความรู้สึกผูกพันต่อถิ่นที่ (Cooper, 1974) ซึ่งแนวคิดที่ศึกษาด้านความรู้สึกที่เกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อม คือ แนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) เป็นแนวคิดที่ถูกใช้อย่างมากในการศึกษาการออกแบบทางสถาปัตยกรรม เมือง สภาพแวดล้อม ไปจนถึงจิตวิทยา โดยสำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของ 2 องค์ประกอบหลัก โดยองค์ประกอบแรกคือ คน ซึ่งเป็นผู้ส่งสมสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านประสบการณ์ การรับรู้ การทำกิจกรรมทางสังคม ความรู้สึกพึงพอใจ ความรู้สึกผูกพันที่มีต่อถิ่นที่ และปัจเจกบุคคลนั้นต่างมีประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกัน ทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งมีผลต่ออย่างมากต่อการเกิดสำนึกในถิ่นที่ โดยความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลด้านอาชีพ เพศ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ รวมถึงกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะทำให้ระดับของสำนึกในถิ่นที่นั้นจะมีความซับซ้อนและแตกต่างกัน จากงานวิจัยเรื่องถิ่นที่ได้ระบุว่าอายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้คาดการณ์มิติของสำนึกในถิ่นที่ (Cuba & Hummon, 1993) โดยบุคคลที่ยังมีอายุน้อยจะมีความคิดเกี่ยวกับถิ่นที่แตกต่างไปจากบุคคลที่มีอายุมาก บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มักจะคิดถึงสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการขณะที่ผู้สูงอายุจะคิดถึงสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของถิ่นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือคิดถึงตัวบ้านมากกว่าสภาพแวดล้อมในวงกว้างและชุมชน (Rowles and Watkins, 1993 อ้างถึงใน Jorgenson & Stedman, 2006) ส่วนงานศึกษาของ Steele (1981) พบว่า ในกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในด้านประสบการณ์ แรงกระตุ้น พื้นฐานด้านภูมิปัญญาความรู้ และลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความรู้สึกที่ต่างกัน

องค์ประกอบที่สองคือ ตัวถิ่นที่เอง ถิ่นที่ที่ดีจะทำให้คนเกิดความรู้สึกสำนึกในถิ่นที่นั้น ๆ โดยสำนึกในถิ่นที่แบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ 1) อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ (place identity)

โดยอัตลักษณ์ของถิ่นที่นั้น Christian Norberg-Schulz (1979) ได้อธิบายว่าหมายถึงการที่มนุษย์สามารถรับรู้และกำหนดตำแหน่งของตนเอง รับว่าตรงนี้คือพื้นที่ของตน สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างพื้นที่ของตนกับพื้นที่ของคนอื่น และมีการหลอมรวมเอาอัตลักษณ์ของตนเข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำภาคกลางประกอบด้วย การพักอาศัยริมน้ำ ระบบเครือข่ายลำน้ำ สวนผลไม้และพื้นที่การเกษตร สังคมชุมชนแบบชาวน้ำ (เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ. 2543) ส่วนความเห็นของ Chaweewan Denpaiboon (2001) มองว่าอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำภาคกลางนั้นนอกจากที่พักอาศัยริมน้ำ คลอง และพื้นที่ทางเกษตรแล้ว ยังมีวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมชุมชนและตลาดน้ำอันเป็นพื้นที่ที่ใช้ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าด้วย อีกทฤษฎีหนึ่งที่ศึกษาถึงการรับรู้อัตลักษณ์ของถิ่นที่และเกิดเป็นจินตภาพพื้นที่ในความคิดของคน คือ แนวคิดเรื่องจินตภาพเมืองของ Lynch (1960) ที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 5 ประการคือ เส้นทาง (paths) ขอบเขต (edges) ย่าน (districts) ชุมชน (nodes) และจุดหมายตา (landmarks)

อีกมิติหนึ่งของสำนึกในถิ่นที่ คือ มิติที่เป็นด้านอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเรียกว่า ความผูกพันในถิ่นที่ (place attachment) ซึ่งเป็นความรู้สึกเชื่อมโยงหรือผูกพันกับถิ่นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็น “อะไร” ที่เรารู้สึกผูกพันในทางบวก โดยความผูกพันในถิ่นที่นั้นสามารถเกิดขึ้นได้เป็นสองรูปแบบ คือ 1) ความผูกพันต่อสิ่งที่จับต้องได้ เช่น บ้าน วัด เพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากการประสบการณ์การใช้ชีวิตที่สั่งสมในพื้นที่ และ 2) ความผูกพันต่อสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้สึกคุ้นเคย ความสบายใจ เป็นประสบการณ์ทางอารมณ์ ความภูมิใจต่อความหมายที่ถูกสร้างขึ้นในเชิงสัญลักษณ์จากกายภาพถิ่นที่นั้นว่าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล และความมั่นใจถึงความปลอดภัยและรู้สึกปลอดภัย (สิงหนาท แสงสีหนาท. 2561) ซึ่งการศึกษาด้านจิตวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพในชุมชนที่อาจส่งผลต่อความผูกพันต่อถิ่นที่ (Manzo & Perkins. 2006)

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนเป็นสิ่งที่เปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาจากภายนอกส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนซึ่งกระทบต่อความเป็นถิ่นที่ของชุมชนได้ สำหรับชุมชนริมน้ำแล้วปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเฉพาะของชุมชนอย่างมากคือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ โดยเฉพาะการตัดถนนที่ทำให้โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำเปลี่ยนแปลงไป โดยชุมชนจะมีการเคลื่อนจากการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำน้ำ ปากน้ำ และทำให้ชุมชนมีความเป็นชุมชนเมืองและชุมชนบกมากขึ้น อีกทั้งกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวยังทำให้รูปแบบทางเศรษฐกิจในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป (วิลาวัณย์ ภมรสุวรรณ. 2548)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในชุมชนริมน้ำ เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาศัยกับถิ่นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ผ่านประสบการณ์และมุมมองส่วนบุคคล จึงได้เลือกใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมีวิธีการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำอัมพวาโดยการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐานและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ การตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ

1.2 การสำรวจพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัจจุบันของพื้นที่ โดยเก็บข้อมูลลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อาคารบ้านเรือน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ไปจนถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจในพื้นที่ โดยในการสำรวจใช้ข้อมูล ได้แก่ แผนที่ แบบสำรวจพื้นที่

1.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการทำการสัมภาษณ์

1.4 การทำแผนที่ขอบเขตชุมชน เนื่องจากการรับรู้พื้นที่ คือ ความเข้าใจและสามารถแยกแยะชุมชนของตนกับชุมชนอื่นได้ ดังนั้นจึงทำการเก็บข้อมูลโดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์วาดขอบเขตพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกลงบนแผนที่ที่ผู้วิจัยได้จัดเตรียมไว้ให้ เพื่อนำมาวิเคราะห์และคำนวณขนาดขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้

2. วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 การคำนวณขอบเขตพื้นที่การรับรู้ โดยทำการสแกนภาพเพื่อตรึงพิกัดภูมิศาสตร์ แล้วจึงนำเข้าข้อมูลขอบเขตพื้นที่เพื่อคำนวณขอบเขตแต่ละพื้นที่ด้วยโปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ArcGIS

2.2 การวิเคราะห์สำนึกในถิ่นที่ โดยแบ่งสำนึกในถิ่นที่ออกเป็น 2 มิติ คือ 1) การรับรู้ขอบเขต และ 2) สิ่งที่ถูกค้น โดยการวิเคราะห์สำนึกในถิ่นที่ทั้ง 2 มิตินี้จะใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยจะทำการถอดเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และนำข้อความจากบทสัมภาษณ์ที่ได้มาจำแนกข้อมูลเพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มข้อมูล แล้วจึงนำเสนอข้อค้นพบทั้งหมดในรูปแบบของการบรรยาย เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะของสำนึกในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำอัมพวา

3. การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อสำนึกในถิ่นที่ของผู้อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ คือ บุคคลที่อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำอัมพวาเป็นระยะเวลายาวนานมากกว่าครึ่งชีวิตของตน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงโดยขนาดตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จะอิงตามแนวทางของระเบียบวิธีการวิจัยตามแนวทางของ Nastasi and Schensul (2005: 177-195 อ้างถึงใน ประไพพิมพ์ สุวีริสสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์. 2559: 41-43) ที่ระบุถึงหลักการกำหนดขนาดตัวอย่างของระเบียบวิธีการวิจัยปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) จะมีขนาดตัวอย่างประมาณ 20-30 คน โดยจะพิจารณาถึงความอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) ที่สามารถนำไปค้นหารูปแบบเพื่อสร้างข้อสรุปในการวิจัย โดยใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ตัวอย่างรายละ 1-1.30 ชั่วโมง และในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลักในการบันทึกเสียงสนทนา หากไม่อนุญาตก็จะบันทึกเสียงสนทนา

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนริมน้ำอัมพวา ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วง โดยพิจารณาจากองค์ประกอบความเป็นชุมชนริมน้ำ พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ริมน้ำอัมพวาในแต่ละช่วง (ตารางที่ 1)

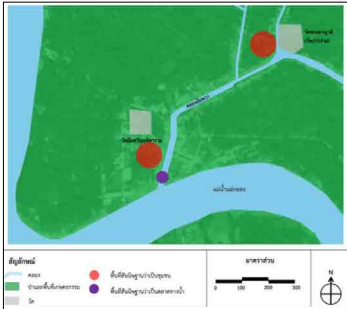
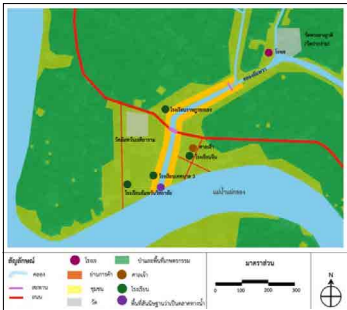
1.1 ช่วงที่ 1 ยุคก่อร่างสร้างชุมชน (พ.ศ.1970-2417) การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวาเกิดจากความเหมาะสมของทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ระบบเครือข่ายคลองและความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวของแม่น้ำ และมีระบบเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพซึ่งมีระบบการผลิตทางการเกษตรแบบผสมผสาน คือ การทำสวนไม้ผลที่จะปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิด โดยมีปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน คือ สงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เพิ่มขึ้น

1.2 ช่วงที่ 2 ยุคชุมชนริมน้ำขยายตัว (พ.ศ.2417-2510) เป็นช่วงที่ความเป็นตลาดริมน้ำของชุมชนริมน้ำอัมพวามีความชัดเจนทั้งด้านกายภาพที่มีการย้ายจากเรือนแพริมน้ำมาสร้างเป็นเรือนแถวค้าขายริมสองฝั่งคลอง บริเวณริมสองฝั่งคลองอัมพวามีการพักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น รวมถึงมีการสร้างบ้านเรือนไปตามคลองสายรองต่าง ๆ รวมถึงพื้นที่ในสวน ส่วนในด้านเศรษฐกิจตลาดน้ำอัมพวาได้กลายมาเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำแม่กลองมีหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม ซื้อขาย แลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าจากการทำประมง โดยมีความเชื่อมโยงกับตลาดน้ำโดยรอบด้วยระบบบันไดน้ำทั้งการพายเรือขายสินค้าในคลองและบริเวณเรือนแถวริมน้ำ โดยมีปัจจัยภายนอก คือ การลงนามในสนธิสัญญาบาวริงในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้มีการเปิดการค้าเสรีและชุดคลองเพิ่มเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการขนส่งสินค้าทางการเกษตร

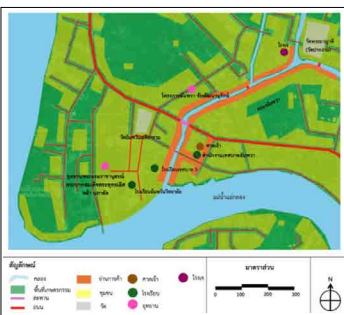
1.3 ช่วงที่ 3 ยุคเปลี่ยนผ่าน พื้นที่ริมน้ำขบเซา (พ.ศ.2510-2540) ปัจจัยภายนอก คือ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของประเทศส่งผลให้มีการพัฒนาโครงข่ายถนน การสร้างเขื่อน เป็นสิ่งสนับสนุนให้ถนนได้กลายเป็นองค์ประกอบใหม่ของชุมชน อีกทั้งชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นจะเป็นการ ขยายตัวไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทางบก อีกทั้งการสร้างเขื่อนส่งผลให้น้ำเค็มรุกเข้าพื้นที่สวนทำให้ สวนผลไม้เสียหายเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการสร้างโรงอุตสาหกรรมในพื้นที่รอบ ๆ ทำให้ชาวสวน จำนวนมากเลิกทำสวนและย้ายไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมแทน ส่งผลให้ย่านตลาดน้ำอัมพวา ที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าขายสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันให้กับคน ในชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียงเท่านั้น

1.4 ช่วงที่ 4 ยุคกระแสฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) ผลจากแผนการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยวชุมชนทำให้ชุมชนริมน้ำอัมพวาได้รับการฟื้นฟูตลาดน้ำอัมพวาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2547 อีกทั้งการเข้ามามีบทบาทในชุมชนจากหน่วยงานภายนอก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในการทำโครงการวิจัยต่าง ๆ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการทำโครงการแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาสภาพแม่น้ำ โครงการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมพื้นที่คลองอัมพวา เป็นต้น ซึ่งโครงการเหล่านี้มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพในชุมชน คือ ทำให้เกิดการซ่อมแซมอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ และการ ปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยอาคารมาเป็นที่พักนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 1: พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำอัมพวา

พัฒนาการของชุมชน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
ช่วงที่ 1 ยุคก่อร่างสร้างชุมชน (พ.ศ.1970-2417) องค์ประกอบหลัก ของชุมชนประกอบไปด้วย เรือนแพตั้งไปตามแนวยาวของคลองสายหลัก และบ้านสวนกระจายตัวไปตามลำคลองสายย่อย และพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ป่า และมีการทำสวนบางส่วน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน	
ช่วงที่ 2 ยุคชุมชนริมน้ำขยายตัว (พ.ศ.2417-2510) เกิดย่านการค้าริมน้ำถาวรบริเวณสองฝั่งคลอง มีการ พักอาศัยอย่างหนาแน่น บ้านเรือนขยายตัวไปตาม คลองสายรองต่าง ๆ รวมถึงพื้นที่ในสวน ในชุมชนยังมิ มีการสร้างศาลเจ้า โรงเจ และโรงเรียนราษฎร์เองขึ้น	

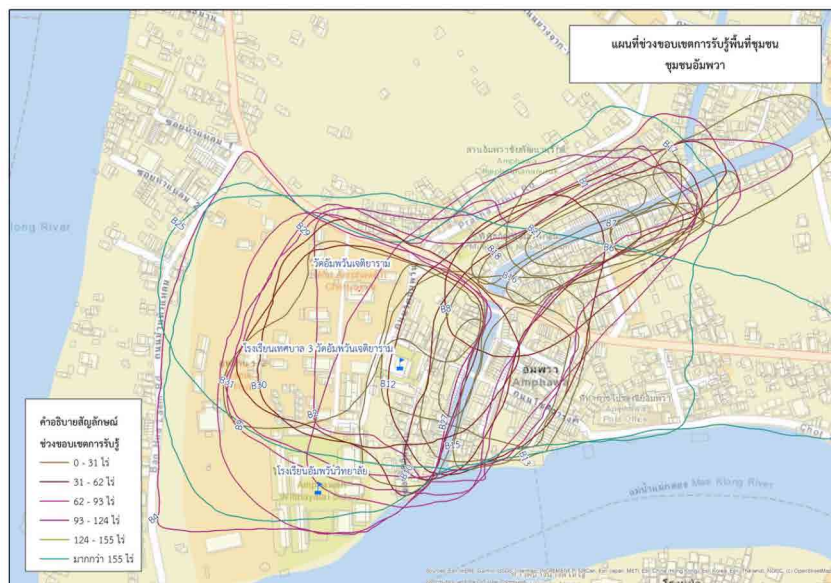
ตารางที่ 1: (ต่อ)

พัฒนาการของชุมชน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
ช่วงที่ 3 ยุคเปลี่ยนผ่าน พื้นที่ริมน้ำขบเซา (พ.ศ.2510-2540) พื้นที่ริมน้ำขบเซา ถนนเป็นองค์ประกอบใหม่ของชุมชน มีการขยายตัวของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไป จากคลองและไปตั้งอยู่บริเวณแนวถนนสายหลักมากขึ้น ระยะห่างจากถนนและพื้นที่ริมน้ำแคบขึ้น เกิดพื้นที่ พาณิชยกรรมใหม่ ๆ บริเวณริมถนน	
ช่วงที่ 4 ยุคกระแสพื้นที่ชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) อาคารบ้านเรือนขยายตัวไปยังพื้นที่ด้านในคลอง รวมถึงพื้นที่ ริมถนน และในซอยด้านหลังคลอง การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ พาณิชยกรรมบริเวณปากคลองและสองฝั่งคลองอัมพวา พื้นที่ ถนนซอยที่อยู่ติดกับคลองอัมพวาเปลี่ยนเป็นพื้นที่พาณิชยกรรม และที่พักอาศัย สะพานข้ามคลองจำนวน 3 แห่งถูกสร้างเพิ่มขึ้น เพื่อรองรับการท่องเที่ยว	

2. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ ผู้ถูกสัมภาษณ์มีทั้งหมด 27 คน แบ่งเป็นเพศชาย 11 คน (ร้อยละ 41) และเพศหญิง 16 คน (ร้อยละ 59) โดยส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายในชุมชนมีจำนวนมากที่สุด คือ 22 คน (ร้อยละ 81) สำหรับระยะเวลาในการอยู่อาศัยในชุมชนนั้นมีผู้ที่อาศัยในชุมชนเป็นระยะเวลา 31-60 ปี มากที่สุด คือ 19 คน (ร้อยละ 70) และอยู่อาศัยต่ำกว่า 30 ปี และมากกว่า 60 ปี มีจำนวนเท่ากัน คือ กลุ่มละ 4 คน (ร้อยละ 15)

โดยลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำนั้น เป็นการทำความเข้าใจด้านการรับรู้ของผู้อาศัยที่รับรู้ถึงพื้นที่ชุมชนของตนและสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างพื้นที่ของตนเองและชุมชนอื่นได้ ดังนั้นในการเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำนั้น จะเป็นการเก็บข้อมูลการรับรู้ขอบเขตชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่ชุมชนอัมพวาให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยมีคำถามคือ “เมื่อเดินเข้ามาในชุมชน จะรับรู้ได้อย่างไรว่าได้เข้าสู่ขอบเขตชุมชนของตนแล้ว” และหลังจากนั้นผู้ถูกสัมภาษณ์จะทำการวาดขอบเขตพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกลงไปบนแผนที่ (ภาพประกอบที่ 2)

สิ่งที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ระบุว่าใช้ในการบอกขอบเขตชุมชน คือ การใช้คนรู้จัก เขตชุมชนของเทศบาล สะพาน และความรู้สึกคุ้นเคยมากที่สุด โดยผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้บริเวณที่มักพบเจอคนรู้จัก ตำแหน่งบ้านของคนรู้จักในฐานะเส้นขอบเขตชุมชน เช่นเดียวกับเขตชุมชนตามการปกครองและความรู้สึกคุ้นเคยก็ถูกใช้เป็นเส้นบอกขอบเขตชุมชนเช่นกัน ส่วนสะพานนั้นถูกใช้ฐานะจุดหมายตา

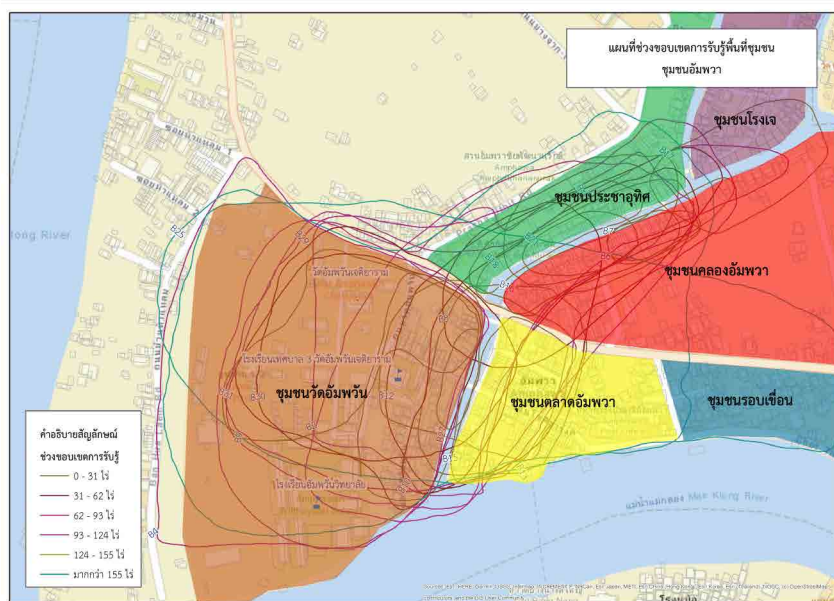
ภาพประกอบที่ 2 ขอบเขตการรับรู้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ทั้งหมดในชุมชนอัมพวา

เมื่อนำขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์วาดลงบนแผนที่มาทำการคำนวณหาพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึก ผู้วิจัยจึงได้แบ่งช่วงขอบเขตการรับรู้พื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกออกเป็น 6 ช่วง คือ 1) น้อยกว่า 31 ไร่ 2) 31-62 ไร่ 3) 62-93 ไร่ 4) 93-124 ไร่ 5) 124-155 ไร่ และ 6) มากกว่า 155 ไร่ เมื่อพิจารณาระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนร่วมกับช่วงขอบเขตการรับรู้ (ตารางที่ 2) พบว่า ช่วงระยะขอบเขตการรับรู้ ความเป็นชุมชนที่ผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงน้อยกว่า 31 ไร่ โดยปัจจัยที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่รับรู้ ขอบเขตชุมชนในช่วงน้อยกว่า 31 ไร่ ใช้ในการรับรู้ขอบเขตชุมชนคือ การใช้ความรู้สึกคุ้นเคยในชุมชน เนื่องจากอยู่อาศัยมานาน การเดินเข้าไปใช้พื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีต และการมีคนรู้จักซึ่งเป็นคนเก่าแก่ ซึ่งหมายถึงคนที่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานาน และมักจะมีการแยกแยะระหว่างความเป็นคน นอกพื้นที่ที่มาค้าขายเฉพาะช่วงสุดสัปดาห์กับคนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ประจำ ร่วมกับการใช้สะพาน ถนน คลอง วัด รวมถึงชื่อชุมชนซึ่งเป็นเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดให้เป็นตัวแบ่งขอบเขต ส่วนการรับรู้ ขอบเขตมากกว่า 31 ไร่ขึ้นไป จะใช้การเดินและใช้ชีวิตประจำวันในชุมชนร่วมกับเขตชุมชนที่เทศบาล กำหนด ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตลาดน้ำที่มีลักษณะอาคาร และความเป็นธรรมชาติของคลอง ร่วมกับความคุ้นเคยในการใช้ชีวิตในพื้นที่มาตั้งแต่เด็กและการใช้ชีวิตในปัจจุบัน

ตารางที่ 2: ระยะเวลาอยู่อาศัยในชุมชนและขอบเขตการรับรู้ชุมชนอัมพวา

ระยะเวลาการอยู่ อาศัยในชุมชน (ปี)	ขอบเขตการรับรู้ (ไร่)						รวม
	น้อยกว่า 31	31-62	62-93	93-124	124-155	มากกว่า 155	
น้อยกว่า 30	4	-	-	-	-	-	4
31-60	8	4	4	2	-	1	19
มากกว่า 60	2	1	-	-	-	1	4
รวม	14	5	4	2	-	2	27

จากปัจจัยที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้บอกขอบเขตชุมชนตามความรู้สึกนั้น เห็นได้ว่าการรับรู้พื้นที่ชุมชนในช่วงที่แตกต่างกันมีการใช้อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำที่แตกต่างกันไปด้วย โดยการรับรู้ขอบเขตชุมชนน้อยกว่า 31 ไร่ นั้นจะมีการใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนริมน้ำเป็นตัวบอกขอบเขตพื้นที่ร่วมกับองค์ประกอบของทฤษฎีจินตภาพชุมชน คือ สะพานในฐานะของจุดหมายตา (landmarks) ส่วนการรับรู้ขอบเขตชุมชนมากกว่า 31 ไร่ นั้น จะใช้อัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ทางกายภาพ คือ ห้องแถวริมน้ำ และคลอง เป็นตัวบอกขอบเขต อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายนอก เช่น ขอบเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดมีผลต่อการรับรู้ขอบเขตชุมชนเช่นกัน โดยมีผลต่อการรับรู้ในทุกช่วงขอบเขตการรับรู้พื้นที่ชุมชน (ภาพประกอบที่ 3)

ภาพประกอบที่ 3 ขอบเขตชุมชนตามความรู้สึกของผู้ถูกสัมภาษณ์
เทียบกับเขตชุมชนตามการปกครองของรัฐ

ข้อสังเกตที่พบคือ ระยะเวลาในการอยู่อาศัยไม่ได้ส่งผลต่อขนาดในการรับรู้ขอบเขตพื้นที่ หากพิจารณาตามช่วงอายุการอยู่อาศัย ผู้ถูกสัมภาษณ์จะมีการระบุขอบเขตการรับรู้ที่ต่างกันออกไป เช่น ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่อยู่ในชุมชนมานานกว่า 60 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้อยู่ 2 ช่วง คือ ช่วงที่น้อยกว่า 31 ไร่ และ 31-62 ไร่ ส่วนกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ที่อยู่ในชุมชน 31-60 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้ที่หลากหลาย คือตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 31 ไร่ ไปจนถึง 62-93 ไร่

3. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความรู้สึกผูกพัน เมื่อถามผู้ถูกสัมภาษณ์ถึงสิ่งที่รู้สึกผูกพันในชุมชน พบว่า ผู้ถูกสัมภาษณ์มีสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันในชุมชนมากที่สุด 4 อันดับ คือ 1) รัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 2) บรรยากาศเก่าแก่ 3) คลอง แม่น้ำ และ 4) ย่านการค้าริมน้ำ โดยผู้ถูกสัมภาษณ์บางรายมีการระบุถึงของ 2-3 สิ่ง เช่น บ้านและเพื่อนบ้าน เป็นต้น

3.1 รัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 ผู้ถูกสัมภาษณ์ที่มีความรู้สึกผูกพันกับรัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 ระบุถึงความรู้สึกผูกพันว่ามาจากการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และที่ตั้งของอุทยานรัชกาลที่ 2 ในอดีตเคยเป็นพื้นที่สวน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เคยใช้บริเวณนั้นทำกิจกรรมในอดีตทั้งการเป็นพื้นที่เล่น และบริเวณที่ต้องเดินผ่านในชีวิตประจำวัน

3.2 บรรยายภาพเก่าแก่ภายในชุมชน ผู้ถูกสัมภาษณ์ระบุถึงความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ เนื่องจากภายในชุมชนยังคงมีลักษณะทางกายภาพ คือ ห้องแถว ที่ยังคงสภาพเอาไว้ผู้นอกจากนั้นยังมีวิถีชีวิตแบบเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่

3.3 คลอง ความรู้สึกผูกพันกับลำคลองของผู้ถูกสัมภาษณ์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงวัยเด็กที่เป็นยุคที่ชีวิตมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างมาก ทั้งการใช้เพื่ออุปโภค บริโภค และเป็นเหมือนสนามเด็กเล่นของเด็กที่อยู่บ้านริมคลอง ถึงแม้ปัจจุบันผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองเหมือนในอดีต และรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพ แต่ก็ยังให้ความผูกพันกับคลองอยู่เช่นเดิม

3.4 ย่านการค้าริมน้ำ ความผูกพันกับบริเวณที่เป็นย่านการค้า นั้น ผู้ถูกสัมภาษณ์ระบุถึงการที่เป็นที่อยู่อาศัยที่เติบโตและที่ทำมาหากินแล้ว ผู้ถูกสัมภาษณ์บางรายยังระบุถึงการที่ยานห้องแถวริมน้ำมีความแตกต่างจากที่อื่น

จากลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความผูกพันของผู้ถูกสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ความรู้สึกผูกพันกับรัชกาลที่ 2 และอุทยานรัชกาลที่ 2 นอกจากเกิดมาจากความภาคภูมิใจในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของอัมพวาที่เป็นที่ประสูติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแล้ว การสร้างอุทยานรัชกาลที่ 2 ขึ้นมาในบริเวณวัดอัมพวันเจติยาราม และส่งเสริมให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวผ่านการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการจัดกิจกรรมที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ส่วนความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ภายในชุมชนเนื่องจากปัจจุบันชุมชนอัมพวากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้บ้านพักอาศัยบางส่วนถูกเปลี่ยนไปเป็นร้านค้าและที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ผู้ถูกสัมภาษณ์บางส่วนจึงมีความรู้สึกผูกพันกับบรรยากาศเก่าแก่ที่มาจากการเก็บอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ เช่น ห้องแถวริมน้ำคลองเอาไว้ได้

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ 2 ประเด็น คือ

1. ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1.1 ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติของอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นการรับรู้ถึงคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนจนสามารถระบุขอบเขตพื้นที่ชุมชนของตนได้ โดยสิ่งที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอัมพวาระบุถึงในการใช้รับรู้ขอบเขตมากที่สุด คือ คนรู้จัก โดยเฉพาะการใช้คนรู้จักที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตของชุมชน

ความสนิทสนมคุ้นเคยนี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ คือ สังคมชุมชนชาวน้ำ ที่ผู้คนมีความสัมพันธ์อันดีมีความถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เกิดจากการที่ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นแนวยาวไปตามลำน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ย่านการค้าที่มีลักษณะเป็นห้องแถวริมน้ำที่ตั้งติดกันและใช้พื้นที่ทางเดินหน้าบ้านร่วมกัน ทำให้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันเสมอ จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของชุมชนริมน้ำ ไม่ว่าจะเป็นจะเป็นวัด ย่านการค้าริมน้ำ

แม่น้ำลำคลอง ต่างเป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่ให้ผู้คนได้มีการพบเจอกันในชีวิตประจำวันบนที่ว่างสาธารณะในชุมชน สอดคล้องกับความเห็นของเดือนเต็มดวง บุญคง (2548: 116-118) ที่กล่าวถึงลักษณะเชิงสัณฐานของชุมชนที่มีลักษณะเชื่อมต่อของโครงข่ายพื้นที่สาธารณะและการสัญจรด้วยการเดินเท้า เอื้อให้เกิดพื้นที่ของการพบปะพูดคุย ซื่อขาย และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ เป็นชีวิตสังคมที่เกิดขึ้นบนที่ว่างสาธารณะในชุมชน ที่เอื้อให้ผู้คนได้ช่วยกันดูแลความปลอดภัย กระจายข่าวสาร ตลอดจนเกิดเครือข่ายทางสังคมในระดับต่าง ๆ ขึ้น นอกจากนั้นการที่เคยเป็นแหล่งค้าขาย รวบรวม และกระจายผลผลิตทางน้ำขนาดใหญ่ในอดีต ทำให้ตลาดน้ำยังถือเป็นพื้นที่พบปะทางสังคมระหว่างชาวสวนด้วยกันเอง และระหว่างพ่อค้าคนกลางที่มาแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและมาพบปะกันบนท้องน้ำในช่วงเวลาหนึ่ง เป็นความสัมพันธ์กันทางสังคม และเป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนผลผลิต เกิดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างกันและเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับที่ว่าง (ลักษณะ สัมมานิติ. 2554: 33-34)

นอกจากการใช้น้ำรู้จักเป็นตัวบอกขอบเขตชุมชนแล้ว ปัจจัยที่ใช้อย่างมากคือ การใช้เขตชุมชนตามการปกครอง และสะพานเป็นตัวบอกขอบเขต โดยใช้ร่วมกับปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ คือ ความคุ้นเคย ที่มาจากการใช้ชีวิตหรือทำกิจกรรมในพื้นที่ตั้งแต่อดีต และถึงแม้สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงแต่การรับรู้ถึงขอบเขตยังคงใช้ประสบการณ์ในอดีตที่เป็นความทรงจำและสร้างการรับรู้ได้

ส่วนขนาดพื้นที่การรับรู้ขอบเขตชุมชนกับระยะเวลาการอยู่อาศัยนั้น พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน และมีข้อสังเกตคือ ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ที่อาศัยในชุมชนน้อยกว่า 30 ปี จะมีขอบเขตการรับรู้ชุมชนอยู่ในช่วงต่ำกว่า 31 ไร่ โดยใช้การเดินในชีวิตประจำวันและการมีคนรู้จักอยู่อาศัยในบริเวณนั้น

เห็นได้ว่าการรับรู้ขอบเขตชุมชนของชุมชนริมน้ำอัมพวานั้น ส่วนใหญ่จะเขียนขอบเขตชุมชนไม่ตรงกับเขตชุมชนที่แบ่งให้โดยรัฐ โดยจะเขียนขอบเขตชุมชนในเนื้อที่ที่อาจจะมีความแคบ หรือขนาดกว้างกว่าเขตชุมชนที่แบ่งโดยรัฐ ซึ่งขนาดของเขตชุมชนที่ผู้อาศัยรู้สึกนั้นมักยึดโยงจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่มาจากพื้นที่การทำกิจกรรม พื้นที่ทางสังคม และความรู้สึกมักคุ้นกับผู้คนเป็นตัวกำหนดขอบเขตชุมชน ในกรณีที่เป็นพื้นที่แคบ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่รอบ ๆ บ้าน หรือพื้นที่ที่ใช้ชีวิตอยู่ประจำวัน ขอบเขตการรับรู้ในช่วงต่ำกว่า 31 ไร่ นั้นเป็นขอบเขตที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ในทุกชุมชนรับรู้ผ่านความคุ้นเคย และพื้นที่ทางสังคมที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันและพบปะกับคนภายในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดชุมชนทางมานุษยวิทยาที่สรุปไว้โดยดาร์รงค์ดี แก้วเพ็ง (2556: 14) ซึ่งมีข้อเสนอว่า ชุมชนควรมีความขนาดเล็กเพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่น สร้างความรู้สึกความเป็นเจ้าของ และเป็นสังคมที่ผู้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน

ส่วนในกรณีการรับรู้ขอบเขตชุมชนมีขนาดกว้างขึ้น แสดงให้เห็นถึงพื้นที่กิจกรรม พื้นที่ทางสังคม และการพบปะสังสรรค์กันระหว่างทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน ข้อสังเกตคือ บางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ผู้ถูกสัมภาษณ์เคยไปใช้งานหรือทำกิจกรรมในอดีต แม้ปัจจุบันไม่ได้เข้าไปใช้งานหรือทำกิจกรรม แต่ในการรับรู้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ยังคงถือว่าพื้นที่นั้น ๆ เป็นขอบเขตที่ตนรับรู้ได้ว่าเป็นชุมชนของตนเช่นเดิม ซึ่งการรับรู้ขอบเขตชุมชนผ่านพื้นที่กิจกรรมรวมถึงพื้นที่ทางสังคมนั้น เกิดจากลักษณะที่ว่างและที่สาธารณะภายในชุมชนริมน้ำซึ่งพื้นที่สาธารณะในอดีตนั้นจะมาจากพื้นที่วัด ไปจนถึงทางเดินในร่องสวนที่เป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนสามารถเดินลัดเลาะผ่านสวนต่าง ๆ โดยที่เจ้าของสวนไม่ได้หวงห้าม หรือในย่านเรือนแถวค้าขายริมน้ำจะมีพื้นที่ว่างหน้าบ้านที่ต่อกันเป็นทางยาวที่ผู้คนสามารถใช้งานพื้นที่ในการพบปะ พูดคุย ได้โดยสะดวก ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของคัทลียา จิระประเสริฐกุล

(2553: 5-8) ว่า ตั้งแต่สมัยที่ประเทศไทยยังเป็นประเทศสยามนั้นไม่เคยมีการกำหนดขอบเขต (boundary) ที่แน่ชัดมาก่อน มีเพียงการรับรู้ถึงอาณาบริเวณภายใต้การปกครองอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น อีกทั้งลักษณะเฉพาะทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยที่ถูกแสดงออกในรูปแบบการสร้างสรรค์สร้างและใช้ที่ว่าง เช่น การใช้สอยพื้นที่ของบ้านไทยที่ปราศจากรั้วและแนวกั้น ซึ่งเอื้อให้ผู้อยู่อาศัยสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมได้ง่าย ทำให้ความรู้สึกของผู้อาศัยในชุมชนถึงคำว่า “บ้าน” มีพื้นที่ครอบคลุมมากกว่า “พื้นที่บ้านของตน” แต่ยังรวมไปถึง “บริเวณทั้งหมดบ้าน”

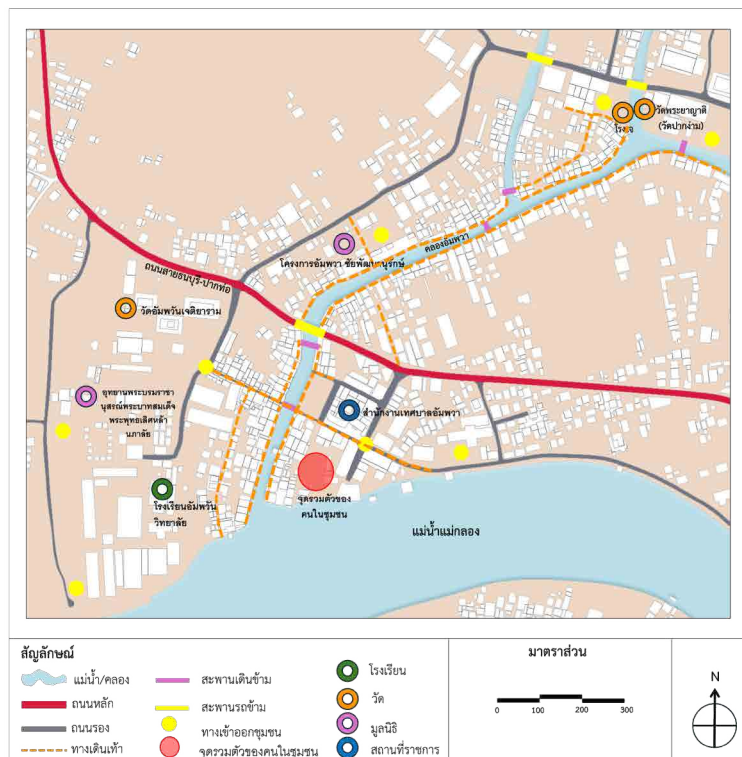
การไร้ซึ่งขอบเขตของชุมชนนี้ตรงกับความคิดเห็นของอนุสรณ์ อุณโณ และคณะ (2546: 201-202) ที่ว่า ชุมชนริมน้ำในภาคกลางนั้นมีขอบเขตหรือหน่วยชุมชนที่ไม่ชัดเจนพรมแดน ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวไปตามแม่น้ำลำคลอง ศูนย์กลางชุมชนไม่ได้อยู่ที่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน แต่อยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนสองฝั่งคลองใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และอยู่บริเวณวัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนในละแวกใกล้เคียงใช้สำหรับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนริมน้ำนั้นเป็นชุดเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดเล็กบนฐานของเครือญาติและสมัคพรคพวกซึ่งเชื่อมโยงหรือตัดกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ภายใต้เงื่อนไขและโอกาสต่าง ๆ ซึ่งก้าวข้ามหน่วยพื้นที่การปกครองที่อาศัยลำคลองเป็นเส้นแบ่ง เช่นเดียวกับงานเขียนของศรีศักร วัลลิโภดม (2554: 192-194) ที่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ขอบเขตหรือพื้นที่ชุมชนของชุมชนท้องถิ่นไทยนั้นเป็นสิ่งที่รับรู้กันเพียงกลุ่มคนภายในที่มาจากกระบวนการรวมตัวกันทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายใน ซึ่งมีการใช้พื้นที่ไร้อำนาจ พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะ เช่น วัด หรือร่อนน้ำที่ไ้ร่วมกัน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัด และศาลผีเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมศีลธรรมและมโนธรรมของชาวบ้าน ทำให้เกิดสำนึกร่วมกันของการเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

1.2 ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติความผูกพันในถิ่นที่ ความรู้สึกผูกพันในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกผูกพันกับสถานที่หรือสิ่งที่จับต้องได้ คือ อุทยานรัชกาลที่ 2 คลอง และย่านการค้าริมน้ำหรือความรู้สึกผูกพันกับสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น บรรยากาศเก่าแก่ภายในชุมชนนั้นล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การอยู่อาศัยที่ยาวนาน เกิดและเติบโต มีการใช้ชีวิตประจำวันในชุมชน โดยสิ่งที่รู้สึกผูกพันบางอย่าง เช่น คลอง ที่ถึงแม้ปัจจุบันจะไม่ได้มีการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองเหมือนในอดีต แต่ประสบการณ์การใช้คลองเป็นพื้นที่เล่นตั้งแต่วัยเด็กก็เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกมีความผูกพันจนถึงปัจจุบันได้ สอดคล้องกับความเห็นของ Relph (1976) ที่ระบุถึงความสำคัญของประสบการณ์ในถิ่นที่ที่ทำให้เกิดการพัฒนาความรู้สึกผูกพันได้ เช่นเดียวกับในงานวิจัยของ Fisman (2007: 293-294) ที่ระบุถึงรายละเอียดว่า เด็ก ๆ ที่มีประสบการณ์ในพื้นที่ร่วมกับกลุ่มเพื่อนจะมีความเข้มข้นของความรู้สึกต่อถิ่นที่แตกต่างจากเด็กที่มีประสบการณ์ในพื้นที่ด้วยตัวเองเพียงลำพัง

นอกจากนั้นแล้ว การที่ชุมชนริมน้ำอัมพวายังสามารถเก็บรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ คือ ห้องแถวริมน้ำ และโครงข่ายแม่น้ำลำคลองเอาไว้ได้ ทำให้บรรยากาศเก่าแก่เช่นในอดีตยังคงอยู่และก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันในชุมชน ถึงแม้ว่าผู้อาศัยบางส่วนต่างพูดถึงความเจริญ ความสะดวกสบายในการซื้อหาสินค้าที่มาจากการพัฒนาาระบบถนน และการพัฒนาทางกายภาพในชุมชนจะส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองไม่ได้พึ่งพาแม่น้ำลำคลองมากเท่าในอดีตก็ตาม แต่สิ่งที่ผู้คนในชุมชนผูกพันก็ยังคงเป็นแม่น้ำลำคลอง เห็นได้จากการยึดเอาด้านที่หันหน้าเข้าคลองว่าเป็น “หน้าบ้าน” และเรียกทางที่เข้าจากทางถนนว่าเป็น “หลังบ้าน” นอกจากนั้นผู้อาศัยยังรับรู้ถึงการที่แม่น้ำลำคลองแปรเปลี่ยนในด้านลบ เช่น น้ำเสีย การมีขยะในคลอง แต่ผู้อาศัยยังคงมีความผูกพันทางใจกับคลอง

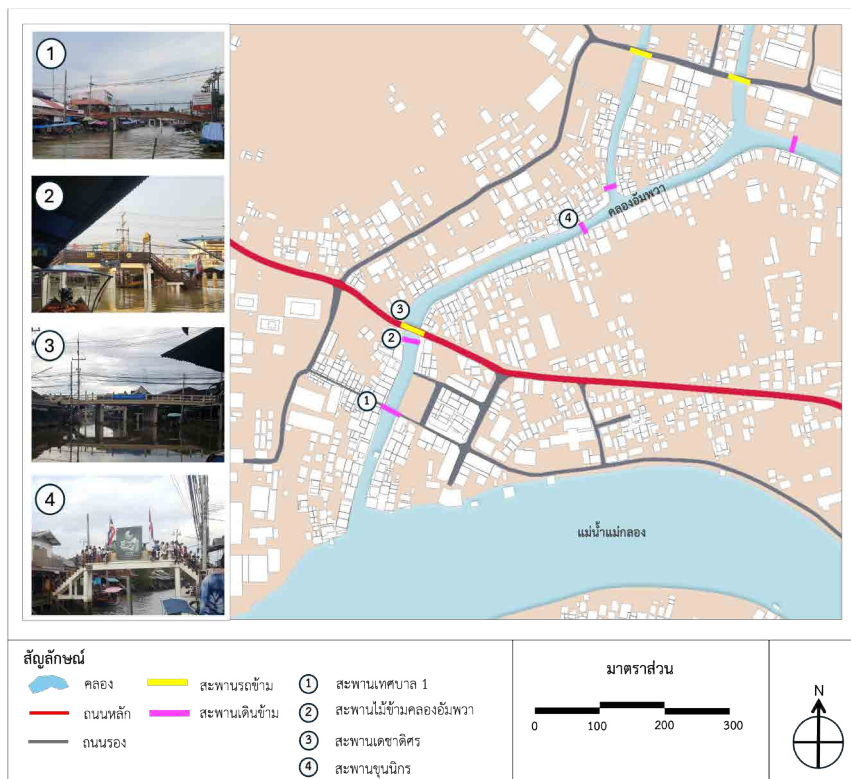
สอดคล้องกับข้อเสนอในงานวิจัยของคัทลียา จิระประเสริฐกุล (2553: 103) ที่กล่าวถึงการที่คลองเป็น สิ่งที่มีคุณค่าและความหมายสำหรับชุมชนที่อยู่ริมน้ำ และเป็นสิ่งที่สร้างให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันใน ถิ่นที่ของตนและยังเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาเมืองและชุมชนในบริบทแบบไทย ส่วนการที่ชุมชน อัมพวาได้กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาได้มากมาย เป็นจุดสำคัญ ที่ทำให้ผู้อาศัยยังคงผูกพันกับชุมชน แม้ว่าจะรู้สึกถึงความเปลี่ยนแปลงด้านลบของชุมชนก็ตาม

2. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในชุมชนต่อลักษณะสำนึกในถิ่นที่ ชุมชน ริมน้ำอัมพวาเป็นชุมชนริมน้ำที่ได้รับผลกระทบหลัก ๆ จากภายนอก 2 สาเหตุ คือ 1) การตัดถนน และ 2) การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชน การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งทางบกทำให้บทบาทความ เป็นศูนย์กลางหลักในการซื้อขาย รวบรวม และกระจายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนริมน้ำอัมพวา หายไป อีกทั้งการสร้างเชื่อมโยงของโครงข่ายถนนทั้งตรอกและซอยเข้าไปยังพื้นที่ริมน้ำกับถนน ทำให้เกิดลักษณะความเป็นบล็อกย่อย ๆ ภายในชุมชน (ภาพประกอบที่ 4) ซึ่งส่งผลต่อลักษณะสำนึก ในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำ คือ มีการรับรู้ขอบเขตเพียงระยะแคบและเกิดการ พบปะกับผู้คนเพียงระยะสั้น ๆ เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนใช้ชีวิตประจำวันอยู่บริเวณท้องแถวและร้าน ค้าของตน เมื่อต้องเดินเข้าออกไปยังพื้นที่นอกชุมชนจะสามารถใช้สะพานไม้ที่สร้างเพิ่มขึ้น รวมถึง ตรอกซอยที่ตัดเชื่อมไปสู่ถนนนี้ไปสู่พื้นที่อื่นได้ และลดโอกาสที่ผู้คนในชุมชนจะสามารถพบปะ พูดคุย และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกันได้

ภาพที่ 4 ตำแหน่งของสถานที่สำคัญ ทางเข้าออกชุมชน และจุดที่เป็นพื้นที่รวมตัวของคนในชุมชนอัมพวา

ส่วนผลกระทบจากการที่ชุมชนอัมพวากลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อการรับรู้ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ในถิ่นที่ พบว่า การสร้างสะพานในชุมชนซึ่งแต่เดิมมีสะพาน 2 แห่ง คือ สะพานไม้สำหรับคนเดินข้ามที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2511 และสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสำหรับรถยนต์ เพื่อเชื่อมต่อระหว่างฝั่งวัดอัมพวันและอำเภอบางคนทีในปี พ.ศ.2512 แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวในชุมชน จึงได้มีการสร้างสะพานไม้สำหรับคนเดินข้ามเพิ่มขึ้นอีก 3 แห่งเพื่อรองรับการท่องเที่ยวตลาดน้ำยามเย็น (ภาพประกอบที่ 5) ซึ่งสะพานข้ามคลองนี้ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอัมพวารับรู้ว่าเป็นจุดหมายตา (landmarks) ในการกำหนดตำแหน่งของพื้นที่ชุมชนตามความรู้สึกของตน

ภาพที่ 5 ตำแหน่งสะพานภายในบริเวณชุมชนอัมพวา

นอกจากนั้นผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อการรับรู้ลักษณะสำนึกในถิ่นที่ในมิติอัตลักษณ์ในถิ่นที่อีกประการหนึ่ง คือ การแบ่งแยกคนในชุมชนออกเป็นกลุ่มคนในซึ่งหมายถึงคนอัมพวาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน กับกลุ่มคนนอกซึ่งหมายถึงกลุ่มผู้ค้าและผู้ประกอบการที่เข้ามาทำธุรกิจในพื้นที่เฉพาะช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ปัจจุบันกลุ่มคนในที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิมจำนวนหนึ่งไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่พักอาศัย เมื่อมีการขึ้นค่าเช่าจากเจ้าของบ้านทำให้คนที่เคยอยู่เดิมต้องย้ายออก และมีกลุ่มนายทุนที่เป็นคนภายนอกเข้าไปเช่าพื้นที่เพื่อใช้ในการขายสินค้าสำหรับการท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ทำให้ปัจจุบันในชุมชนมีคนที่เคยอยู่อาศัยมาแต่เดิมลดน้อยลง และผู้ถูกสัมภาษณ์รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่โดยใช้การแบ่งแยกระหว่างพื้นที่ของกลุ่มคนนอกและกลุ่มคนที่เป็นคนอัมพวา

ส่วนการกำหนดเขตชุมชนโดยรัฐทั้งการกำหนดเขตหมู่ เขตอำเภอ หรือกำหนดชุมชนตามชื่อที่รัฐตั้งให้มีส่วนต่อการรับรู้ขอบเขตชุมชน จากที่ชุมชนริมน้ำในอดีตมีขอบเขตที่เลื่อนลางไม่สามารถบอกได้ชัด บางครั้งขอบเขตชุมชนในความรู้จักจะกินพื้นที่ไปทั้งสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง หรือเวลาที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ในชุมชนอ้างอิงถึง “คนอัมพวา” มักจะนึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่รู้จักมักคุ้น ทำให้มีขอบเขตที่ไม่แน่ชัด แต่เมื่อมีการระบุขอบเขตชุมชนอย่างเป็นทางการโดยรัฐ ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ใช้สิ่งอ้างอิง เช่น แม่น้ำ ถนน ที่รัฐใช้เป็นตัวแบ่งเขตชุมชนเป็นแนวเขตชุมชนของตน) ส่วนคลอง ถนน ซึ่งเป็นเส้นขอบเขตชุมชนที่เทศบาลกำหนดให้นั้นถูกผู้ถูกสัมภาษณ์มีการรับรู้และใช้เป็นขอบเขต (edges) ชุมชนตามความรู้สึกด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของคัทลียา จิรประเสริฐกุล (2553: 9-17) ที่ศึกษาผลกระทบของโครงการวางแนวถนนออกที่ตัดผ่านชุมชนริมน้ำ และส่งผลให้สังคมในชุมชนได้เปลี่ยนไปจากเดิม จากชุมชนที่มีลักษณะไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (unbounded space) ไปสู่ลักษณะของสังคมเมืองแบบปัจเจกที่มีลักษณะของที่ว่างที่มีขอบเขตและการแบ่งแยก (bounded space) ที่มีแนวโน้มจะเพิ่มความแตกต่าง และเกิดกลุ่มย่อย ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากการใช้ระบบการปกครองที่กำหนดจากรัฐและไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบเดิมของท้องถิ่น

สำหรับสิ่งที่รู้สึกผูกพันนั้น คือ อุทยานรัชกาลที่ 2 ซึ่งอยู่ในบริเวณวัดอัมพวันเจติยาราม เห็นได้ว่า การสร้างเรื่องเล่าบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่สร้างความรู้สึกผูกพันให้กับคนในชุมชนได้อย่างไรก็ตามผลกระทบด้านการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้ชุมชนอัมพวามีคนนอกพื้นที่เข้ามาเช่าห้องแถวเพื่อทำการค้าขายในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ส่งผลต่อความรู้สึกในด้านลบต่อผู้ถูกสัมภาษณ์ที่เป็นผู้อยู่อาศัยเดิม ทำให้เกิดความรู้สึกที่ชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นคนนอกชุมชนอยู่อาศัย และส่วนที่เป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยเดิม นอกจากนั้นการจัดระเบียบพื้นที่ทางกายภาพ เช่น การกำหนดเขตในการวางขายบริเวณหน้าบ้านแต่ละหลัง หรือการทำให้พื้นที่ทำน้ำของบ้านแต่ละหลังสามารถให้เช่าเพื่อจอดเรือสำหรับนักท่องเที่ยวได้ ส่งผลให้พื้นที่หน้าบ้านริมน้ำที่แต่เดิมเคยเป็นพื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลที่สามารถหาผลประโยชน์ได้ และทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง และส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากกระแสการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องได้รับผลกระทบจากการเปิดชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวนี้ มีประโยชน์ในด้านการเพิ่มรายได้ให้กับคนที่อยู่อาศัยในชุมชน และทำให้เกิดแรงดึงดูดที่จะอยู่อาศัยในชุมชนต่อไป แต่การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นสามารถส่งผลกระทบในด้านลบให้เกิดกับคนในชุมชนได้ ทั้งการเข้ามาของกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งกระทบกับคนในชุมชน หรือความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อความรู้สึกต่อถิ่นที่ที่เปลี่ยนไป

ผู้วิจัยจึงนำข้อค้นพบเรื่องสำนึกในถิ่นที่มาพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกผูกพันในชุมชนเอาไว้ โดยพบว่า ควรเริ่มต้นที่การสร้างแรงเกาะเกี่ยวด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเอาไว้ โดยการทำโครงการพัฒนา หรือการรวมกลุ่มใด ๆ ควรเริ่มจากการพิจารณาถึงลักษณะชุมชนทางสังคมของคนในท้องถิ่น และควรมีการสนับสนุนให้คนในชุมชนที่มีช่วงวัยต่างกัน ได้มีโอกาสในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนั้นควรมีวิธีการในการที่จะหลอมรวม

เอาคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในพื้นที่ให้เข้ากับกลุ่มคนที่อยู่เดิมได้ โดยขั้นต้นอาจเป็นการสร้างพื้นที่ในชุมชนที่เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ผู้คนต้องใช้งานในชีวิตประจำวัน และสามารถใช้งานได้อย่างยืดหยุ่นหลากหลาย เช่น พื้นที่วัด หรือระบบทางเดินเท้าที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างปลอดภัย มีแสงสว่างเพื่อความปลอดภัย เพื่อส่งเสริมให้เกิดการปะทะสังสรรค์แบบเห็นหน้าค่าระหว่างคนในชุมชน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย

นอกจากนั้นแล้ว ควรมีการรักษาไว้ซึ่งองค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำที่คนในชุมชนรู้สึกผูกพันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายลง ทั้งการรักษาสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกความเป็นชุมชนริมน้ำ เช่น ห้องแถวริมน้ำ ทางเดินเท้าหน้าห้องแถวริมน้ำ รวมถึงการรักษาอัตลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ เครือข่ายแม่น้ำและคลองไม่ให้มีสร้างบ้านเรือนลำน้ำหรือถมคลอง อีกทั้งควรมีการส่งเสริมให้เกิดการใช้พื้นที่ริมน้ำและแม่น้ำลำคลองในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนกับน้ำเอาไว้

ในชุมชนควรมีการบอกเล่าที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในชุมชน ทั้งประวัติความเป็นมาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการรับรู้ร่วมกันและเกิดความภาคภูมิใจ

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง สำนักในถิ่นที่ของชุมชนริมน้ำเก่าแก่ภาคกลาง กรณีศึกษา: ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ชุมชนคลองบางหลวง และชุมชนอัมพวา และได้รับการสนับสนุนทุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุพรรณในการดำเนินงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- คัทลียา จิระเสริฐกุล. (2553). โครงการการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล : ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2567, จาก https://elibrary.tsri.or.th/fullP/MRG4980162/MRG4980162_s01.pdf
- दनัย นิลสกุล และนพดล ตั้งสกุล. (2559). สำนักในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี. วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจิตร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 16(1): 72.
- เดือนเต็มดวง บุญคง. (2548). การคงอยู่ของชุมชนพักอาศัยในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ กรณีศึกษา ชุมชนหลังวัดราชนันทดา. วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต (เคหะการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). ชุมชน. สงขลา: บริษัท นาสีลปโมฆณา จำกัด.
- เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ. (2543). ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย. วิทยานิพนธ์ผังเมืองมหาบัณฑิต (การวางผังเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ประไพพิมพ์ สุธีสินนทร์ และประสพชัย พสุนนท์. (2559). กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ. วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ. 29(2): 31-48.

- ปรานอม ต้นสุขานันท์ และวิทยา ดวงธิดา. (2556). **แนวทางการพัฒนาความเป็นย่านหลากหลายมิติของเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ปู-เป้.
- ลักขณา สัมมานิธิ. (2554). **กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงตลาดน้ำในบริบทสวนพื้นที่ดินดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก**. วิทยานิพนธ์ผังเมืองดุสิตบัณฑิต (การวางแผนภาคและเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วิลาวัณย์ ภูมิสุวรรณ. (2548). **การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ผังเมืองดุสิตบัณฑิต (การวางแผนภาคและเมือง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์. (2556). **อัตลักษณ์ชุมชนริมน้ำแม่กลองและบางปะกง**. กรุงเทพฯ: สหยาบล็อกการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม.(2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ศศกมลศักดิ์ ศิริวัฒน์กุลวงศ์. (2567). **กระบวนการปรับตัวของชุมชนเพื่อความอยู่รอดในพื้นที่ท่องเที่ยว : กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม**. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**. 9(2): 255-259
- สิงหนาท แสงสีหนาท. **สำนึกต่อถิ่นที่กับสัณฐานต่างลักษณะในเมืองกรุงเทพ**. **Veridian E-Journal ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. 11(3): 2567-2568
- อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ. (2547). **สืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- Chaweewan Denpaiboon. (2001). **Transformation by Modernization of the Traditional Waterfront Settlements in the Context of Their Coexistence with the Aquatic Environment: A Case Study of Raft Houses and Pillar Houses in Thailand**. Ph.D. dissertation (Engineering). Kyoto: Department of Global Environmental Engineering, Graduate School of Engineering, Kyoto University.
- Cooper, C. (1974). The House as a Symbol of the Self. In J. Lang, C. Burnett, W. Moleski and D. Vachon (eds), **Designing for Human Behaviour: Architecture and the Behavioural Sciences** (pp.130-146). Stroudsburg, Pennsylvania: Dowden, Hutchinson and Ross
- Cuba, L. & Hummon, D. M. (1993). A Place to Call Home : Identification with Dwelling, Community and Region. **The Sociological Quarterly**. 34(1): 111-131.
- Fisman, Lianne. (2003). **Sowing a Sense of Place: An in-depth Case Study of Changing Youths' Sense of Place**. Ph.D. dissertation. Cambridge, MA: Department of Urban Studies and Planning, Massachusetts Institute of Technology.
- Jorgenson S.B. & Stedman C.R. (2006). A Comparative of Predictors of Sense of Place Dimensions: Attachment to, Dependence on and Identification with Lakeshores Properties. **Journal of Environmental Management**. 79(3): 316-327.

- Lynch, K. (1960). **The Image of the City**. Massachusette: The M.I.T. Press
- Manzo C. Lynne & Perkin D. Douglas. (2003). Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. **Journal of Planning and Literature**. 20(4): 335-350.
- Relph, E. (1976). **Place and Placelessness**. London: Pion.
- Schulz, N. Christian. (1979). **Genius loci. towards a Phenomenology of Architecture**. New York: Rizzoli.

จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

From Lanna to Siam: The Development of Chiang Mai from
the Mangrai Dynasty to the Vassal State Period under Siam

ธีรภัทร์ คำดุย¹ และวันเพ็ญ เจริญตระกูลปิติ²

Teerapat Kamtui and Wanpen Charoentrakulpeeti

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและกระบวนการพัฒนาเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายจนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารและสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์เชียงใหม่ และการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีกำเนิดเมือง และกระบวนการพัฒนาเมืองในมิติเชิงพื้นที่และเวลา การศึกษาได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้น ของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (2) สมัยราชวงศ์มังราย ปกครอง (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย ผลการศึกษา พบว่าในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง เชียงใหม่มีการกลายเป็นเมืองและเกิดการเป็นชนเมืองในเวลา ต่อมา โดยมีปัจจัยขับเคลื่อนจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ ศาสนา และการทหาร ในสมัยตกเป็นเมือง ขึ้นของพม่า การกลายเป็นเมืองและการเป็นชนเมืองลดลง ซึ่งได้รับอิทธิพลหลักจากปัจจัยทางการ ทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา ส่วนในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พบการออกจากเมืองและ การฟื้นฟูเมือง ซึ่งมีปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และทางศาสนา การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะ ว่าการวิเคราะห์ในครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 13 เพื่อทำความเข้าใจทฤษฎีและกระบวนการพัฒนาเมืองในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ล้านนา มิติเชิงพื้นที่และเวลา ทฤษฎีกำเนิดเมือง กระบวนการพัฒนาเมือง

¹นักศึกษาลัทธิสุตรวินยาศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Master's of degree student in Geography and Geoinformatics, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์วิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai Province.

Corresponding author email: bewbastic@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 19 September 2024, Revised 24 September 2025, Accepted 4 November 2025

Abstract

This study investigates the factors and processes underlying the urban development of Chiang Mai Province from the Mangrai Dynasty to its period of vassalage under Siam. Data were collected from historical documents and records related to Chiang Mai and analyzed using content analysis to trace the origins and evolution of the city across spatial and temporal dimensions. The study divides the emergence and transformation of Chiang Mai into four key periods: (1) the pre-urban stage preceding the establishment of Chiang Mai, (2) the Mangrai Dynasty, (3) the era of Burmese suzerainty, and (4) the period during which Chiang Mai became a vassal state under Siam. The findings reveal that urban development began during the Mangrai Dynasty and expanded into suburban areas, driven by economic, religious, and military factors. During the Burmese suzerainty, Chiang Mai experienced a decline in both urbanization and suburbanization, influenced by similar factors. A comparable pattern occurred during the vassalage period under Siam, characterized by deurbanization followed by phases of reurbanization shaped by military, economic, and religious conditions. The study suggests that future research should integrate insights from Thailand's First to Thirteenth National Economic and Social Development Plans to enhance the understanding of contemporary theories and processes of urban development.

Keywords: *Lanna, Spatio-temporal dimensions, Urban origins, Urban development*

บทนำ

การศึกษาด้านภูมิศาสตร์ประวัติ (Historical geography) เป็นการศึกษาสถานที่หรือภูมิภาคในทางภูมิศาสตร์ โดยศึกษาในช่วงเวลาหนึ่งหรือช่วงเวลาหนึ่งในอดีต รวมถึงศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ของสถานที่หรือภูมิภาคในช่วงเวลาหนึ่ง (Britannica. 2024) จังหวัดเชียงใหม่ หรือลพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ มีอายุร่วมเจ็ดร้อยกว่าปี เริ่มตั้งแต่สมัยเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยในสมัยพระยาเม็งราย พ.ศ. 1839 และได้มีวิวัฒนาการตลอดมา จนสามารถแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ได้เป็น 4 สมัย ได้แก่ 1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) 2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) 3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ 4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ม.ป.ป.) สู่ยุคปัจจุบันที่กลายเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญของภาคเหนือ ทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

การศึกษาเรื่อง “จากล้านนาสู่สยาม: พัฒนาการความเป็นเมืองเชียงใหม่ สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย” เป็นการนำแนวคิดเรื่องมิติเชิงพื้นที่และเวลา (Spatiotemporal) ร่วมกับการศึกษาด้านภูมิศาสตร์ประวัติ (Historical Geography) เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย การศึกษานี้มีความสำคัญเนื่องจากการวิเคราะห์พัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ผ่านเลนส์ของทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาในอดีต

ที่อาจเน้นการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว บทความนี้มุ่งเติมเต็มช่องว่างความรู้โดยการเชื่อมโยงพลวัตทางประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่เข้ากับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ การทำความเข้าใจปัจจัยและกระบวนการในอดีตจะช่วยให้สามารถพิจารณาแนวคิดกำเนิดเมืองตลอดจนกระบวนการพัฒนาเมืองในปัจจุบันได้ถึงความเหมือนหรือความแตกต่างในยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยการกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีกำเนิดเมือง

1. ทฤษฎีการปฏิวัติเมือง (The Urban Revolution) อธิบายแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเกษตรกรรมขนาดเล็ก ไปสู่สังคมเมืองที่ซับซ้อน โดย Childe ได้ระบุเกณฑ์ทั้งสิบประการของการปฏิวัติเมือง ได้แก่ (1) ขนาดของที่ตั้งและการเพิ่มขึ้นของประชากร (2) ความแตกต่างทางองค์ประกอบและหน้าที่ของประชากร (3) การสะสมทุนจากส่วนเกินทางสังคม (4) สิ่งก่อสร้างสาธารณะขนาดใหญ่ (5) ขนชั้นปกครอง (6) ระบบบันทึกและวิทยาศาสตร์ (7) การพัฒนาวิทยาศาสตร์ที่แม่นยำ (8) การแสดงออกทางศิลปะรูปแบบใหม่ (9) การค้าทางไกล และ (10) การรวมกลุ่มทางสังคมบนพื้นฐานของการอยู่อาศัย (Childe. 1950)

2. ทฤษฎีการกดขี่บูรพา (Oriental Despotism) อธิบายสังคมของเอเชียว่าเป็นสังคมไฮดรอลิก (Hydraulic Societies) เนื่องจากรัฐควบคุมประชาชนด้วยการควบคุมน้ำและระบบชลประทาน อีกทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเองก็เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดสังคมเช่นนี้ การจัดการระบบชลประทานทำให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการที่รวมศูนย์อำนาจ นำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐที่แข็งแกร่ง อำนาจเผด็จการ และการยอมจำนนเบ็ดเสร็จของสังคมต่ออำนาจรวมศูนย์ (Wittfogel. 1957)

3. ทฤษฎีต้นกำเนิดของรัฐ (A Theory of the Origin of the State) อธิบายเกี่ยวกับการเสนอสมมติฐานเชิงนิเวศวิทยาใหม่เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของรัฐโดยปฏิเสธทฤษฎีแบบดั้งเดิม ได้แก่ ทฤษฎีสมัครใจ (Voluntaristic Theories) ซึ่งเชื่อว่าผู้คนสละอำนาจอธิปไตยส่วนบุคคลของตนเองอย่างสมัครใจเพื่อรวมตัวกันเป็นรัฐ และทฤษฎีแบบบังคับ (Coercive Theories) ซึ่งเสนอว่าการใช้กำลัง (Force) ไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นกลไกที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการทางการเมืองจากหมู่บ้านอิสระไปสู่รัฐ โดย Carneiro ได้เสนอทฤษฎีการจำกัดขอบเขต (Circumscription Theory) ซึ่งชี้ว่าการก่อตัวของรัฐเกิดขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขอบเขตจำกัดทางสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเกิดสงครามจากความกดดันของประชากร เมื่อประชากรที่พ่ายจากสงครามไม่สามารถกระจายไปได้และถูกบังคับให้จำนน จึงนำไปสู่การรวมตัวทางการเมืองและการพัฒนารัฐ (Carneiro. 1970)

แนวคิดกระบวนการพัฒนาเมือง (Urban Development) กล่าวถึงการอธิบายลำดับขั้นของความเป็นเมืองที่เริ่มจากการกระจุกตัวและแผ่ขยายออกไปยังบริเวณรอบนอกมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งส่งผลทั้งทางมนุษย์และทางกายภาพ ได้แก่

1. การกลายเป็นเมือง (Urbanisation) หมายถึง ระยะเริ่มของการขยายตัวของเมือง เป็นผลมาจากการเพิ่มสัดส่วนของผู้คนที่มีการอาศัยอยู่ในเมืองต่าง ๆ เกิดจากคนในพื้นที่ชนบทย้ายเข้าไปยังพื้นที่เมืองมากขึ้น ด้วยเหตุผลของการแสวงหาการทำงานหรือโอกาสที่ดีกว่า มักเกิดขึ้นในพื้นที่ของประเทศที่กำลังพัฒนา (EEA, n.d.) เช่นกรุงเทพมหานคร กรุงเทพฯ ถูกขนานนามว่าเป็น “เมืองโตเดี่ยว” ซึ่งหมายถึงการที่กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวในประเทศที่รวมทุกอย่างไว้ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงโอกาสต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา การทำงาน และการทำธุรกิจ ทำให้ผู้คนจากต่างจังหวัดหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อหางานทำและศึกษาเล่าเรียน ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่ที่มีการพัฒนาสูง (สิริภัทร เกาฤทธิ์. 2566) ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการกลายเป็นเมืองในปัจจุบันนั้นซับซ้อนกว่าในอดีต และไม่ได้นำมาซึ่งความเจริญเสมอไปหากปราศจากการวางแผนและการจัดการที่ดี

2. การเป็นชนเมือง (Urbanisation) หมายถึง การขยายตัวของเขตชานเมืองที่อยู่นอกของการพัฒนาเมือง มีอาณาเขตที่เริ่มกลืนบริเวณพื้นที่หมู่บ้านและเมืองโดยรอบ เปลี่ยนให้เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เป็นพื้นที่รอบนอกของเมืองที่ผู้คนสามารถสัญจรไปได้ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเป็นชนเมืองประกอบไปด้วยคนและธุรกิจ เป็นการเพิ่มสัดส่วนของผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองต่าง ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นเมื่อเขตชานเมืองขยายตัวยิ่งก่อให้เกิดแรงดึงดูดผู้คน เกิดการแพร่กระจายรูกล้ำพื้นที่สีเขียวและชนบท (Cool Geography. 2015a) พันธทิพย์ จงโกเรีย (2551) พบว่าพื้นที่ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร กำลังเข้าสู่ช่วง ‘Suburbanization’ โดยมีอัตราการเติบโตของประชากรสูงขึ้น ฐานเศรษฐกิจเปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองและสิ่งปลูกสร้างอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในจังหวัดนนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการตั้งถิ่นฐานในลักษณะผสมผสาน ทั้งการรวมศูนย์ (Concentration) ที่หนาแน่นขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกรุงเทพฯ และการกระจายตัว (Deconcentration) ไปยังพื้นที่ใหม่ตามแนวถนนสายหลักและพื้นที่การเกษตร ซึ่งการกระจายตัวแบบนี้ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาหุบชนเมืองตามมา

3. การออกจากเมือง (Deurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาของการลดลงของประชากรหรืออุตสาหกรรม เป็นผลมาจากปัจจัยผลักดันภายในเมือง เช่น การเสื่อมถอยของเศรษฐกิจ ปัญหาสภาพแวดล้อม ค่าของชีพสูง ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรืออาจเป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนนอกเขตเมืองที่ดีกว่า (Cool Geography. 2015b) การศึกษาเรื่อง Deurbanisation and Mobility ของ Gogola & Hocova (2016) ได้ศึกษาผลกระทบของการขยายตัวของพื้นที่เมือง (Urban Spread) ต่อการใช้พื้นที่และปัญหาการสัญจรในเมืองขนาดเล็ก 2 แห่งของประเทศสโลวาเกีย คือ เมือง Senica และ Liptovsky Mikulas การศึกษาพบว่า เมืองทั้งสองมีแนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่อย่างมาก ซึ่งในบางกรณีอาจเพิ่มขึ้นเกือบสองเท่าในอนาคต ขณะที่จำนวนประชากรกลับมีแนวโน้มลดลง สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ลดลงอย่างชัดเจน และก่อให้เกิดการใช้รถยนต์ส่วนตัวเพิ่มสูงขึ้น เพื่อตอบสนองการเดินทางที่ไกลขึ้น ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการจราจรติดขัด ความต้องการที่จอดรถและระบบขนส่งสาธารณะที่ขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้การขยายตัวของเมืองยังส่งผลให้เกิดการใช้ที่ดินทางการเกษตรอย่างไม่เหมาะสม และนำไปสู่โครงสร้างเมืองแบบไฮบริดที่ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและขาดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

4. การฟื้นฟูเมือง (Reurbanisation) หมายถึง ช่วงเวลาที่ผู้คนเริ่มมีการย้ายกลับเข้าสู่เมืองบริเวณพื้นที่กลางเมือง โดยที่ก่อนหน้านี้เกิดการลดลงของจำนวนประชากร เนื่องมาจากการเสื่อมถอย

ทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหลายประการ เมื่อพื้นที่กลางเมืองได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งจากภาครัฐหรือภาคเอกชน จึงทำให้เกิดการดึงดูดผู้คนให้กลับเข้ามาใจกลางเมืองอีกครั้ง (BBC. 2024) เช่นการศึกษาของ ปราษญญา ทาประเสริฐ (2558) เรื่องการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุงโครงการพาณิชย์กรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อหา แนวทางการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรมให้กลับมาใช้งานได้ใหม่และ สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน โดยใช้วิธีการศึกษาจากทฤษฎี การเก็บข้อมูล และการออกแบบ สถาปัตยกรรม ผลการศึกษาพบว่า การปรับปรุงอาคารและพื้นที่ในกรณีศึกษาบนถนนท่าแพนั้นสอดคล้อง กับทฤษฎีการฟื้นฟูเมือง โดยโครงสร้างอาคารเดิมยังคงมีศักยภาพที่จะนำกลับมาใช้งานใหม่ได้ การศึกษา ลักษณะการค้าขายในย่านถนนท่าแพที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่เคยให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นแนวทาง สำคัญในการออกแบบ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดการประยุกต์การจัดวางสินค้าแบบห้องแถวมาใช้ในการจัดแสดง ในอาคารร้าง รวมถึงการออกแบบปรับเปลี่ยนหรือต่อเติมโครงสร้างสถาปัตยกรรม เพื่อให้พื้นที่กลับมา มีชีวิตอีกครั้ง

ปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการกำเนิดและพัฒนาเมืองเชียงใหม่

1. ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ มองว่ากระบวนการเติบโตของเมืองเริ่มจากการเป็นศูนย์กลางการค้า โดยมีการตีความไว้สองประการ ได้แก่ การค้าขาย พิจารณาการเติบโตของเมืองเป็นผลผลิตจากการค้า ทางไกล และตลาด มองว่าเมืองเติบโตจากการเป็นศูนย์กลางการค้าที่สร้างขึ้นภายในเมือง ทำให้มีแลกเปลี่ยนสินค้า และพัฒนาเป็นศูนย์กลางที่สามารถส่งออกไปยังนอกภูมิภาคได้ ในการพิจารณาการ กำเนิดขึ้นของเมืองภายในแนวคิดเศรษฐศาสตร์จึงจำเป็นต้องพิจารณาสาเหตุทั้งสองประการควบคู่กัน (Harold. 1977)

2. ปัจจัยทางทหาร ให้ความสำคัญกับความปลอดภัย ด้วยการให้เหตุผลว่าเมืองที่เก่าแก่ควรมี การป้องกันที่มีความซับซ้อนและมีความแข็งแรง โดยเฉพาะช่วงสงครามที่ต้องมีการป้องกันเมือง จึงกระตุ้นให้มีการรวมตัวกันจึงทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน และเมืองสามารถพัฒนาต่อไปได้ (Wheatley. 1971) หรือกล่าวได้ว่าความมั่นคงทางทหารเป็นสาเหตุของการกำเนิดเมือง

3. ปัจจัยทางศาสนา เชื่อว่าการกำเนิดของเมืองมีที่มาจากศาสนา ซึ่งอาศัยความเคารพ ความยึดมั่น และความเชื่อถือต่ออำนาจของศาสนา เช่น ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมที่มีการนำเสนอโดย นักภูมิศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ยุคกลางชื่อ Ibn khalidun ได้อธิบายความแตกต่างของระบบ วัฒนธรรมไว้สองประเภท ได้แก่ ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมเร่ร่อนของสังคมอาหรับก่อนยุคอิสลาม และลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมในเมืองหรืออารยธรรมของสังคมอิสลาม เมื่อพิจารณาทั้งสองวัฒนธรรม นี้จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านจากวัฒนธรรมเร่ร่อนมาเป็นวัฒนธรรมเมือง จำเป็นต้องมีเหตุผล สำหรับการจัดระเบียบทางสังคมที่มีน้ำหนักมากพอให้เกิดการรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว สร้างความศรัทธา และความภักดีร่วมกัน (Riaz. 1972)

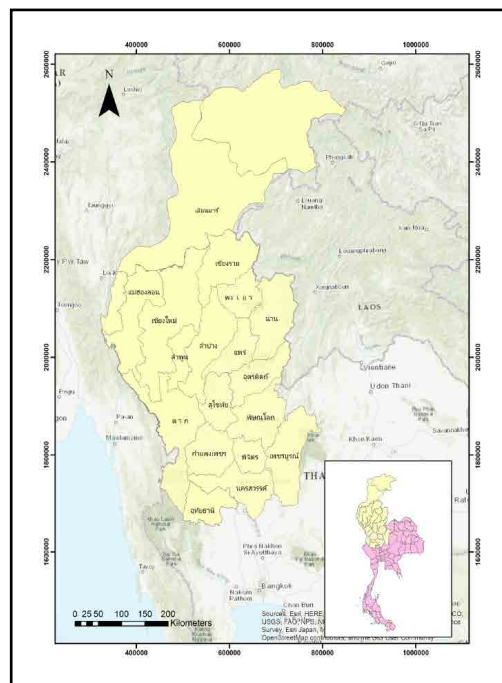
จากการแนวคิด ทฤษฎี และปัจจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแนวคิดการกำเนิดเมืองนั้นมีในเรื่อง ของเศรษฐกิจ ในด้านการค้าและตลาด เรื่องทหารในด้านความมั่นคงของประเทศ และเรื่องศาสนา ในด้านความศรัทธาและการร่วมใจเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาเมือง ทั้งสี่ขั้นตอน ได้แก่ การกลายเป็นเมือง ที่มีการขยายตัวของเมืองจากการเข้ามาของประชากรมาก จนก่อให้เกิดการขยายตัวของชนเมืองไปยังบริเวณรอบนอกกว้างขึ้น เมื่อเมืองเกิดปัญหาซึ่งเป็นเหตุ ให้ต้องออกจากเมืองในขั้นการออกจากเมือง ทำให้เมืองขาดผลผลิตและความหนาแน่น ทว่าสามารถ

ฟื้นฟูได้อีกครั้งในขั้นการฟื้นฟูเมืองที่ได้รับการแก้ไข้ปัญหาและปรับปรุงให้เกิดความน่าอยู่และดึงดูดผู้คน

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้มีการรวบรวมไว้แล้ว จากนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์ แหล่งข้อมูลที่ศึกษา ประกอบด้วยงานวิชาการ เช่น หนังสือ บทความวารสาร วิทยานพนธ์ และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการรวบรวมบทความ เพื่อทำการสรุปเนื้อหาเพื่อวิเคราะห์ทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมือง และข้อมูล Shape File จากศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (ภาคเหนือ) นำมาใช้ในการวิเคราะห์แผนที่รวมถึงทำความเข้าใจในพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งขอบเขตช่วงเวลาของการเกิดขึ้นของเมืองเชียงใหม่เป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ.1839) (2) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (3) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (4) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าว อ้างอิงจากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษาทฤษฎีกำเนิดเมืองและกระบวนการพัฒนาเมืองเริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเป็นต้นมา โดยมีพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย 17 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ส่วนบนบางส่วนของประเทศเมียนมาร์ และแสดงข้อมูลแผนที่ด้วยโปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์ ArcGis 10.8 ดังแสดงในภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 พื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ผลการวิจัย

กระบวนการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ผู้วิจัยได้กระบวนการพัฒนาเมืองทั้ง 3 ช่วง ตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว โดยเลือกช่วงหลังสมัยหลังสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ (1) สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) (2) สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) และ (3) สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) ซึ่งนอกจากนี้ สรัสวดี อ๋องสกุล (2558) ได้จำแนกประวัติศาสตร์เชียงใหม่ออกเป็นห้าช่วง ได้แก่ (1) ล้านนาสมัยประวัติศาสตร์ยุคแคว้น – นครรัฐ ก่อนการกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 (2) อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101) (3) ล้านนาสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) (4) ล้านนาสมัยเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) และ (5) ล้านนาสมัยรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง (พ.ศ. 2442-2476) ซึ่งพิธีรัฐ ชิววิรักษ์ (2568) ได้ศึกษาเรื่องอณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา และอธิบายว่า ในสมัยพม่าปกครองและสมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยามนั้นสามารถรวมเป็นสมัยเดียวกันได้ เนื่องจากเกิดความแตกแยกทางการเมือง และตกอยู่ภายใต้อำนาจจักรวรรดิที่แตกต่างกันในด้านภาษา ผู้วิจัยจึงได้ใช้กรอบช่วงเวลาตามการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สรุปได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) เกิดกระบวนการเป็นเมือง (Urbanization)

จากประวัติเมืองเชียงใหม่เบื้องต้น เมื่อทำการพิจารณาในแง่ของพัฒนาการในแต่ละช่วง จะเห็นได้ว่าความเป็นเมืองเชียงใหม่ เริ่มต้นในสมัยพระยาเม็งรายปกครอง (พ.ศ.1839-2101) ที่มีการทำเลในการสร้างเมืองใหม่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ตอนเหนือของเวียงกุมกาม บริเวณเชิงภูเขาสุเทพ และได้เชิญพระสหายของพระองค์มาช่วยคิดการสร้างเมือง คือ พระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) แห่งเมืองสุโขทัย และพระยาร่วงแห่งเมืองพะเยา มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการเป็นเมืองมีการขยายตัวและมีการเพิ่มจำนวนของประชากรและมีการทำงานมากขึ้น รวมไปถึงการขยายอำนาจยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเมือง จากข้อความข้างต้นทำให้ระบุได้ว่ามีปัจจัยเมืองช่วงนี้ในด้านของปัจจัยเศรษฐกิจที่พูดถึงการพัฒนาเครือข่ายการค้าขนาดใหญ่ละซับซ้อนช่วยกระตุ้นการเติบโตของสังคมเมือง และปัจจัยศาสนาในการปกครองเมือง มุ่งเน้นไปที่ความสำคัญของโครงสร้างอำนาจที่ได้รับการพัฒนาเพื่อการก่อตั้งและการคงอยู่ของสถานที่ในเมือง ซึ่งในยุคพระเจ้ากือนา พระพุทธศาสนาก็ได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุด ดังข้อความดังกล่าว “ได้มีการสันนิษฐานว่านำเอากฎหมายสถมมอยู่ในเมืองหริภุญไชย มาใช้เป็นกฎหมายมังรายศาสตร์ หรือในด้านภาษาเองก็ได้มีการนำภาษามลายูมาดัดแปลงเป็นอักษรล้านนาหรืออักษรไทย ในด้านศาสนายังรับเอาพระพุทธศาสนาจากหริภุญไชยที่มีความรุ่งเรืองตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนา เพื่อพยายามผลักดันให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา” และ “พระยาเม็งรายสิ้นพระชนม์ราว พ.ศ.1854 ตลอดเวลาที่มีการปกครองเมืองเชียงใหม่ได้สร้างสัมพันธอันดีกับอาณาจักรอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดการรับวัฒนธรรมเข้ามาจนเกิดการแลกเปลี่ยนขึ้นกับอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรพะเยา และอาณาจักรพุกาม รวมถึงการรับพระพุทธศาสนานิกายหินยานจากสุโขทัยมาด้วยเช่นกัน พระยาเม็งรายได้รับการกล่าวขานว่าเป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถหลายประการ ทั้งการรบ การปกครอง ควบคุมไปกับการผลักดันให้ประชาชนมีอาชีพอื่น ๆ นอกจากภาคเกษตรกรรม และได้มีการนำช่างฝีมือเข้ามาในอาณาจักร เช่น ช่างทอง ช่างตอ ช่างเหล็ก ช่างเงิน ฯลฯ จากเมืองพุกาม”

ช่วงที่ 2 สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) เกิดกระบวนการเป็นชานเมือง (Suburbanization)

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ.2101-2317) จะพบว่าพม่ามีการควบคุมนโยบายหลายด้าน การเป็นเมืองและชานเมืองลดลง มีการใช้ปัจจัยทหารและปัจจัยเศรษฐกิจมาใช้ ดังข้อความข้างต้น “พระเมกุฎีปกครองบ้านเมืองตามเดิมในสมัยที่พระเจ้าบุเรงนองยึดเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพม่ายังไม่ได้มีการปกครองโดยตรง แต่ให้ล้านนาเป็นฐานะเมืองของประเทศราชพม่า ในระหว่างนั้นต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการทั้งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง และต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปีละหนึ่งครั้ง และยังต้องส่งส่วยและช่วยยามมีเหตุสงคราม กระทั่งพระเมกุฎีถูกปลดลงใน พ.ศ.2107 จากการถูกกล่าวหาว่าคิดกบฏ ทำให้พระยาราชเทวี หรือพระนางวิสุทธิเทวีปกครองเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายจากการถูกแต่งตั้งขึ้นในภายหลัง อีกทั้งการปกครองเมืองเชียงใหม่ในตอนนั้นก็มาจากพม่าที่แต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการของพม่าเองให้เป็นคนปกครอง รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมนโยบายที่สำคัญทั้งเศรษฐกิจ การเมือง เกณฑ์กำลังคนไปช่วยยามสงคราม มีอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าเมืองล้านนาได้” ความเป็นเมืองและความเป็นชานเมืองในสมัยนี้ยังคงปรากฏ ทว่าความเป็นเมืองในด้านของประชากรลดลง เนื่องมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงจากพม่า และการเกณฑ์กำลังคนช่วยพม่าออกรบ รวมไปถึงคนที่ลักลอบหนีเข้าป่าหรือไปยังเมืองอื่น รวมไปถึงปัจจัยศาสนา “ด้านวัฒนธรรม ประเพณีพม่าได้สะท้อนผ่านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร ฯลฯ โดดเด่นในด้านศิลปกรรมทางศาสนา เช่น รูปแบบของเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่ที่สร้างแบบประเพณีพม่า หรือประติมากรรมพระพุทธรูปแบบพม่าในวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปวัดพระแก้วดอนเต้า อ.ลำปาง นอกจากนี้ยังนิยมการสักเป็นรูปสัตว์ตามร่างกายเนื่องจากเชื่อว่าทำให้คงกระพัน หรือในเรื่องของการบวชนเณรมากกว่าพระภิกษุอีกเช่นกัน พม่าได้ปกครองนานกว่า 200 ปี จนกระทั่งในสมัยพระเจ้ากาวิละได้มีการร่วมมือกับฝ่ายไทยจึงทำให้สามารถขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จ จนทำให้ล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนไทยตั้งแต่นั้น”

ช่วงที่ 3 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เกิดกระบวนการออกจากเมือง (Deurbanization)

สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) เชียงใหม่สมัยเป็นประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5) มีปัจจัยทหารเด่นชัดในยุคนี้ เนื่องจากต้องการขับไล่พม่าจึงร่วมมือกับไทยในการขับไล่ ดังข้อความข้างต้น “จุดยุทธศาสตร์ของล้านนาตั้งอยู่ตรงกลางของไทย ทำให้ไทยมีความคิดที่อยากจะขับไล่พม่าออกไป เช่นเดียวกับล้านนาเอง นำมาสู่การที่ไทยต้องการครอบครองล้านนาให้ได้ก่อนที่พม่าจะบุกมายังไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้มีการยกทัพไปตีเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2313 นำทัพกว่า 15,000 คนล้อมเมือง โดยมีพระยาสุสีห์ (บุญมา) เป็นทัพหน้า แต่ไม่เป็นผล นำมาสู่การตีเมืองอีกครั้งในพ.ศ.2317 โดยครั้งนี้ผู้นำล้านนาได้ตัดสินใจเลือกข้างฝ่ายไทยเพื่อที่จะขับไล่พม่าออกไป เนื่องมาจากสาเหตุของโปมะยวงวน หรือ โป้หัวขาว ได้กระทำการกดขี่ข่มเหงชาวล้านนา และยังมีรัตนอนอำนาจพระยาจำบ้าน พระยาสามล้าน พระยาแสนหลวงแห่งเมืองเชียงใหม่ และพระยาภาณุวงศ์เจ้าเมืองลำปาง” และปรากฏปัจจัยเศรษฐกิจและปัจจัยศาสนาอีกครั้งจากการฟื้นฟูราชประเพณีที่สำคัญ รวมทั้งการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สร้างวัดวาอารามต่าง ๆ รวมถึงกำแพงเมืองเชียงใหม่ ให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

เชียงใหม่ในยุคนี้มีรูปแบบกระบวนการเป็นเมืองแบบการออกจากเมืองหลังจากเสร็จสิ้นสงคราม ทำให้ผู้คนออกจากเมือง กลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง จากข้อความเบื้องต้น “กระทั่งสิ้นสุด

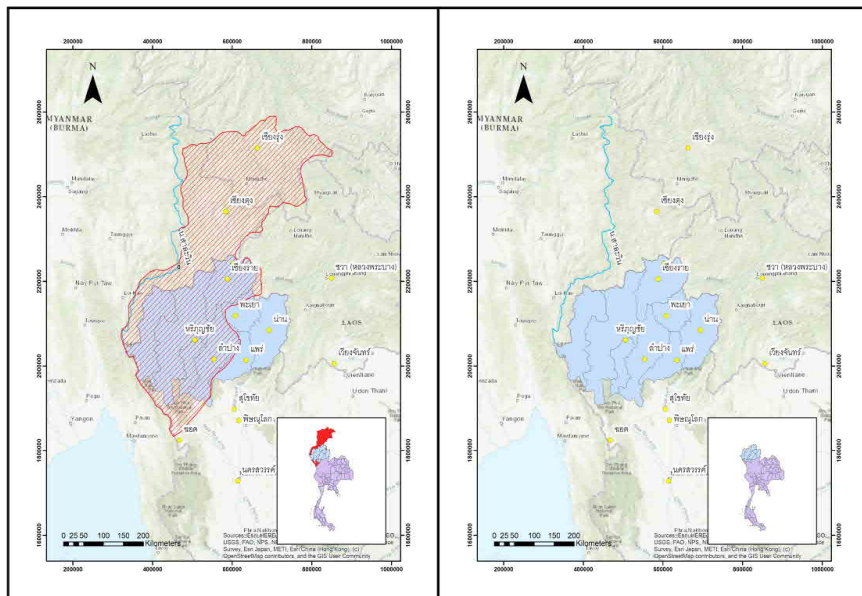
สงครามใน พ.ศ.2317 พระยาตากสินมหาราชก็ได้แต่งตั้งให้พระยาจำบ้านปกครองเมืองเชียงใหม่ และให้พระยาภาวลิปะปกครองเมืองลำปาง ทว่าพม่าเองก็ยังได้พยายามที่จะยึดครองเมืองเชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2318 ซึ่งในขณะนั้นพระยาจำบ้านไม่สามารถที่จะรักษา ปกครองบ้านเมืองเอาไว้ได้ เนื่องจากจากจำนวนของประชาชนที่ลดน้อยและยังอยู่ในสภาพอดอยาก ทำให้พระยาจำบ้านต้องถอยไปตั้งหลักที่วังพร้าว ลำปาง ลักษณะของการเดินทางเป็นแบบกลับไปกลับมาในช่วงปลายธนบุรี เมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นจึงกลายเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้าง รวมถึงเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย เหลือเพียงเมืองลำปางเท่านั้นที่ยังตั้งมั่นอยู่ได้”

ช่วงที่ 4 สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย (พ.ศ.2317-2476) กระบวนการฟื้นฟูเมือง (Reurbanization)

กระทั่งสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมืองจึงเป็นกระบวนการการฟื้นฟูเมือง อีกครั้ง มีการกลับเข้ามาของประชาชน และการสร้างเมืองใหม่ จนมีความกลายเป็นเมืองในภายหลังตามกระบวนการการกลายเป็นเมืองมาจนถึงปัจจุบัน “การเสียชีวิตของพระยาจำบ้าน (บุญมา) ในช่วงปลายธนบุรี เป็นเหตุให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แต่งตั้งพระยาภาวลิปะเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ หวังให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของล้านนาไทยและมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ได้ริเริ่มการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นที่ยังกลายเป็นเมืองร้างในช่วง พ.ศ.2339-2347 และยังต้องการให้กวาดล้างพม่าที่หมดไป พระยาภาวลิปะมีแนวทางที่ ‘สร้างบ้านแปงเมือง’ เชียงใหม่อีกครั้งใน พ.ศ.2325 โดยเริ่มจากเมืองป่าซางก่อน ได้อยู่ที่ป่าซาง 15 ปี จนสามารถตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ.2339 และสุดท้ายก็สามารถกวาดล้างพม่าให้หมดไปได้ใน พ.ศ.2347 พระยาภาวลิปะได้พยายามกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่ได้หลบหนีจากป่าให้มาสู่เมือง รวมทั้งผู้คนจากสิบสองปันนา ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน และยอง เป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ดินแดนล้านนา รวมไปถึงฟื้นฟูราชประเพณีโดยกระทำพิธีราชาภิเษก สถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นปกครองต่อจากราชวงศ์มังราย รวมถึงมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างวัด พระพุทธรูป และกำแพงเมืองขึ้นใหม่ขึ้น”

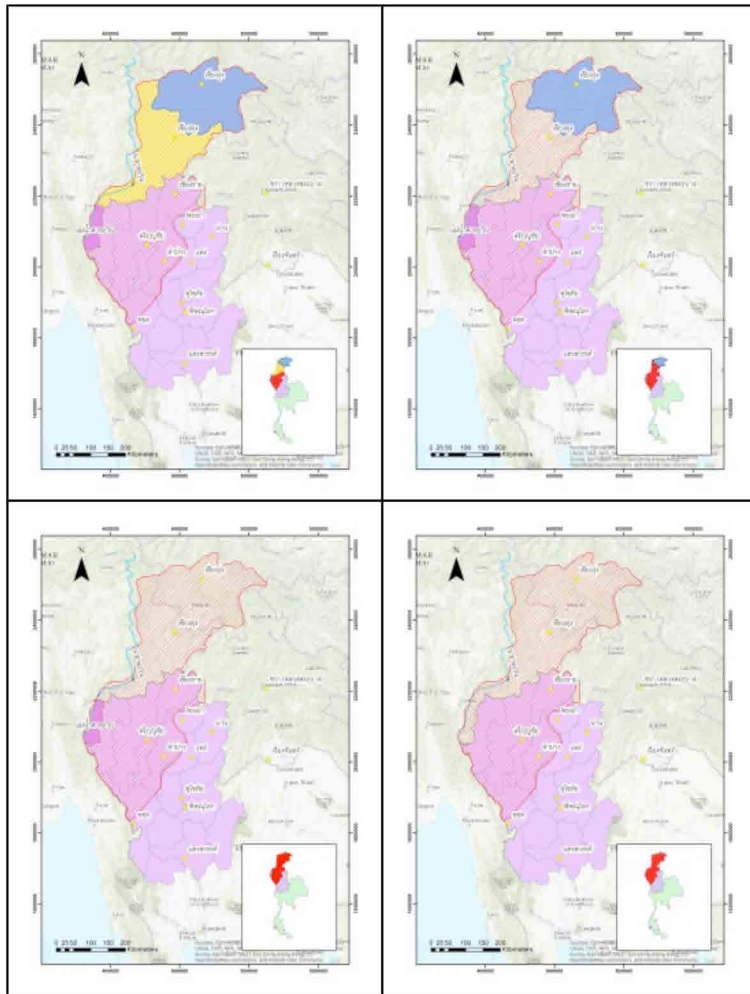
ส่วนเชียงใหม่สมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2427-2476) มีการใช้ปัจจัยทหารในรูปแบบการเมืองและสนธิสัญญาเพื่อป้องกันผู้ร้าย ดังข้อความข้างต้น “รัชกาลที่ 5 เป็นยุคของการปรับปรุงเมืองแบบตะวันตก และเป็นการผนวกเชียงใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของไทย มีการยกเลิกการปกครองแบบหัวเมืองแบบประเทศราช ทำให้เกิดการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน สิ่งเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิรูปมาจากปัญหาเกี่ยวกับการป่าไม้ รวมทั้งปัญหาความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดน เป็นเหตุให้รัฐบาลกลางต้องเข้ามาช่วยปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพในเวลาต่อมา เพื่อให้เกิดการรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ จนกระทั่งเกิดสัญญาเชียงใหม่ (the Treaty of Chiang Mai) ฉบับแรก พ.ศ.2416 จากการที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียกับรัฐบาลไทยตกลงกัน โดยวัตถุประสงค์สัญญานี้คือเพื่อจัดการป้องกันผู้ร้ายที่ปล้นสดมภ์ตามชายแดนเชียงใหม่ หลังทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ รัฐบาลกลางส่งพระนรินทรราชสี (พุ่มศรีไชยันต์) ไปเป็นข้าหลวงที่สามหัวเมืองเชียงใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน (1) เพื่อให้ข้าหลวงทำหน้าที่ชำระคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ มีฐานะเป็น “ข้าหลวงตระลาการ ศาลต่างประเทศ” (2) ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ (3) เพื่อแนะนำให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่และคำสั่งของรัฐบาล”

จากผลการศึกษาพบว่าในสมัยสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ก่อน พ.ศ. 1839 ซึ่งเป็นสมัยที่พญามังรายต้องการรวบรวมดินแดนเพื่อขยายอำนาจ การที่พญามังรายไม่ได้รื้อล้านนาจักรสุโขทัยเนื่องจากคำสัญญาที่แน่นแฟ้นจากการเป็นมิตรสหายที่ดีมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อครั้งที่พญามังรายต้องการหาชัยภูมิที่ดีในการสร้างเมืองเชียงใหม่ พ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัยและพญางำเมืองแห่งเมืองพะเยาแห่งอาณาจักรล้านนา ก็ถูกชักชวนขึ้นมายังล้านนาเมื่อช่วยสร้างเมือง จนกลายเป็นชื่อ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” (นิรัตน์ยา จันทราทิพย์. ม.ป.ป.) อาณาเขตของล้านนาไม่แน่นอนตามจารีตของรัฐบาลโบราณ ตามการขยายตัวของอาณาจักรในคราเพื่อมุ่งฟูหรือการลดการครองเมืองเมื่ออ่อนแอลง สามารถประมาณได้ว่ามีอาณาจักรสุโขทัยอยู่ทางทิศใต้ เมืองตาก แม่น้ำสาละวินอยู่ทางทิศตะวันตก ติดกับรัฐฉาน แม่น้ำโขงอยู่ทางทิศตะวันออก ติดกับล้านช้าง เชียงรุ่งอยู่ทางทิศเหนือ มีเขตบ้านเมืองเล็กน้อยที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองถูกรัฐขนาดใหญ่คุกคาม ไม่ว่าจะเป็น เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองยอง เมืองปู้ เมืองสาด เชียงแขง อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างล้านนา พม่า ลาว และญวนนาน หากแบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม หนึ่งคือกลุ่มล้านนาตะวันตกและสองคือล้านนาตะวันออก โดยกลุ่มล้านนาตะวันตกประกอบไปด้วย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย พะเยา ส่วนล้านนาตะวันออกประกอบไปด้วย แพร่และน่าน นอกจากนี้ยังมีดินแดนขอบล้านนาทางใต้ ประกอบไปด้วยส่วนบนของตาก อุตรดิตถ์ และสุโขทัย ในปัจจุบันล้านนาหมายถึง 8 จังหวัดทางภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน และพะเยา (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 (ซ้าย) ดินแดนล้านนาในอดีต และ (ขวา) ดินแดนล้านนาในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย (2024)

การเสียดินแดนของดินแดนล้านนาไทย เริ่มในสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทยใน พ.ศ.2317-2476 โดยเสียดินแดนครั้งแรกของล้านนาในแสนหวี เมืองพง เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2368 ตรงกับสมัยรัชกาลที่สาม นับเป็นครั้งที่สี่ของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ใน พ.ศ.2393 สมัยรัชกาลที่สี่ เป็นครั้งที่หกของแผ่นดินสยามที่เสียดินแดน และครั้งสุดท้ายที่ฝ่งซ้ายของแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษใน 27 ตุลาคม พ.ศ.2435 สมัยรัชกาลที่ห้า (ม.กิริติ ม่วงมณี. 2564) เมื่อคณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ก็ได้มีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ.2476 ทำให้เชียงใหม่กลายเป็นเมืองเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น แสดงในภาพประกอบที่ 4

ภาพประกอบที่ 4 (ซ้ายบน) ดินแดนล้านนาที่เสียไปสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย

พ.ศ.2317-2476 ล้านนาก่อนเสียดินแดน

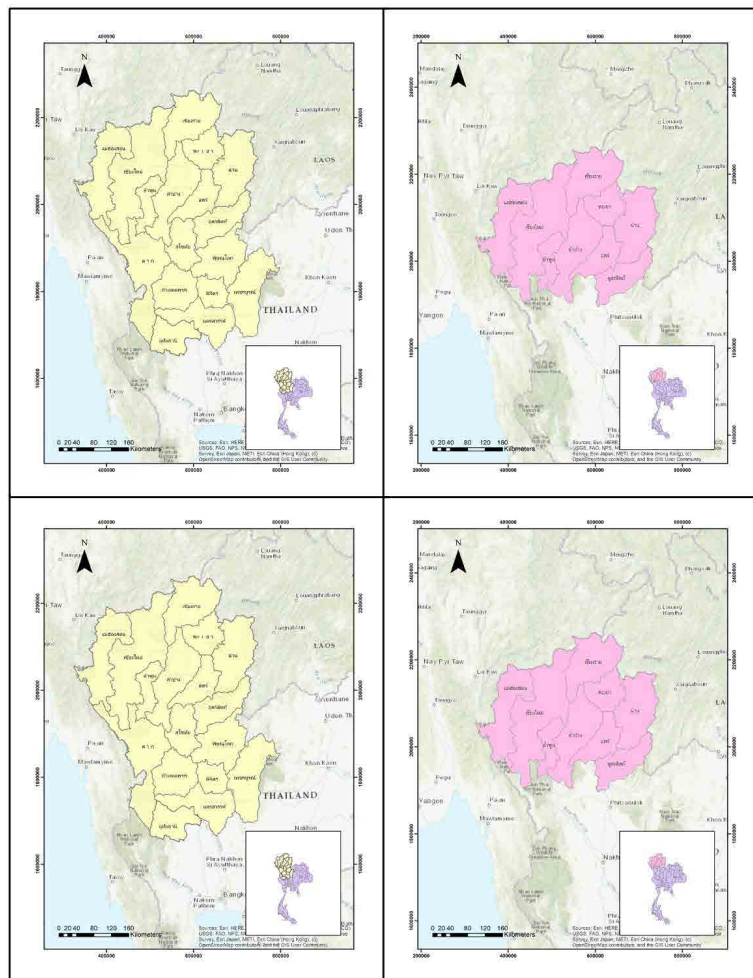
(ขวาบน) เสียดินแดนแสนหวี เชียงตุง ให้กับพม่า พ.ศ.2336 สมัย ร.3

(ซ้ายล่าง) เสียดินแดนสิบสองปันนาให้กับจีน 1 พ.ศ. ในพ.ศ.2397 สมัย ร.4 และ

(ขวาล่าง) เสียดินแดนฝ่งซ้ายแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษ พ.ศ.2433 สมัย ร.5

ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ปัจจุบันการแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ของทางราชบัณฑิตยสถานก็ได้แบ่งประเทศไทยออกเป็น 6 ภูมิภาค ตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้มีการเสนอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี ใช้ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม เชื้อชาติ ภาษา ตลอดจนความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเป็นเกณฑ์พิจารณา โดยภาคเหนือถูกแบ่งออกเป็น 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ และน่าน ส่วนคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้แบ่งออกเป็น 6 ภูมิภาคเช่นเดียวกัน แต่มีขอบเขตที่แตกต่างกัน ทำให้มีจังหวัดเพิ่มขึ้นรวมเป็น 17 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน ตาก พิษณุโลก สุโขทัย นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร พิจิตร และเพชรบูรณ์ (นฤมล บุญแต่ง, 2558) แสดงในภาพประกอบที่ 5

ภาพประกอบที่ 5 (ซ้าย) ภาคเหนือ 9 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ และ (ขวา) ภาคเหนือ 17 จังหวัด แบ่งตามคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ที่มา: ผู้วิจัย (2567)

ทิศทางของแนวคิดเมืองต่าง ๆ ในอนาคตจะเป็นไปได้อย่างไร? เมืองอาจจะยังคงใช้ทฤษฎีเดิม เช่นเดียวกับในอดีต? เมืองอาจจะใช้ทฤษฎีเดิมเช่นเดียวกับในอดีตหากแต่รายละเอียดแตกต่างไปจากเดิม? หรือในอนาคตอาจมีทั้งทฤษฎีเก่าและทฤษฎีใหม่ผสมผสานกัน? เมื่อพิจารณาในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ สมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 ในสมัยสร้างอาณาจักร พ.ศ.1839-1898 โดยปรากฏการ กลายเป็นเมือง และมีการใช้ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ จนถึงสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง พ.ศ.1898-2068 ก็ได้ปรากฏปัจจัยทางศาสนา การทหาร และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการปฏิวัติเมืองของ Childe (1950) ซึ่งการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ.1839 โดยพญามังราย สะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์ การพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของทฤษฎีการปฏิวัติเมือง โดยก่อนหน้านั้นพญามังราย ทรงย้ายราชธานีจากเวียงกุมกามไปยังพื้นที่ใหม่ เนื่องจากเวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วม การตัดสินใจ เลือกชัยภูมิใหม่ ณ ที่ราบลุ่มเชิงดอยสุเทพใกล้แม่น้ำปิง คือการเลือกทำเลที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการ เกษตรและการตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างปัจจัยสำคัญที่สุดของการปฏิวัติเมือง คือการ ผลิตอาหารส่วนเกินเพื่อรองรับประชากรที่หนาแน่น อีกทั้งยังมีการนำช่างฝีมือเข้ามา รวมถึงการสร้าง วัดขนาดใหญ่ และการรวมศูนย์อำนาจในสมัยราชวงศ์มังราย ยิ่งไปกว่านั้น การวางผังเมืองรูปสี่เหลี่ยม ตามหลักการของเมืองโบราณ รวมถึงการสร้างระบบชลประทานโบราณที่เรียกว่า “เหมืองฝาย” ที่เคารพ และปรับใช้ตามธรรมชาติของภูมิประเทศอย่างชาญฉลาด แสดงให้เห็นถึงการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ที่จำเป็นต่อการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองตามแนวคิดของ Childe สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานที่ทำให้เชียงใหม่ สามารถก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาที่มีความซับซ้อนได้ อย่างไรก็ตาม โครงสร้าง อำนาจในยุคนี้มีความแตกต่างจากทฤษฎีการกดขี่บูรพา ที่ Wittfogel (1957) นำเสนอ อำนาจของ ผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์มังรายไม่ได้รวมศูนย์และเผด็จการเบ็ดเสร็จ เมืองบริวารต่าง ๆ ในล้านนา ยังคงมีอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูง ซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะของรัฐล้านนาที่เน้นความสัมพันธ์ แบบเครือญาติมากกว่าการควบคุมแบบรวมศูนย์จากส่วนกลางเพียงแห่งเดียว

สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ.2101-2317 ในสมัยพม่าปกครองช่วงแรก พ.ศ.2101-2207 และสมัยพม่าปกครองช่วงหลัง พ.ศ.2207-2317 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ และศาสนา สมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 ในสมัยเชียงใหม่เป็นประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-ก่อนการปฏิรูปสมัย ร.5 ปรากฏปัจจัยทางการทหาร เศรษฐศาสตร์ การออกจากเมือง และการฟื้นฟูเมือง ในสมัยเชียงใหม่ปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ.2427-2476 ปรากฏปัจจัย ทางการทหารในปัจจัยทางเศรษฐกิจเองก็มีความคล้ายคลึงและได้ปรากฏในหนังสือ The Economy of Cities ของ Jacobs (1969) ในบท Cities First-Rural Development Later ซึ่งเห็นได้ว่า การ เติบโตของเมืองทำให้ความเข้มข้นทางการเกษตรเพิ่มขึ้น Jacobs ได้สร้างเมืองในจินตนาการชื่อ New Obsidian ขึ้นมา แสดงให้เห็นถึงการค้าขายออบซิเดียนในท้องถิ่น และมีการแผ่ขยายออกไปกับคนที่ อยู่ห่างไกลมากขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมืองโดยตรง เป็นการสร้างโลกที่อ้างอิงจาก Catal Huyuk ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานในยุคหินใหม่ (Neolithic Era) ประมาณ 7500 ปีก่อนคริสตกาล ประชากรในเมืองนี้เป็นสังคมเกษตรกรรมยุคแรกที่มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไม่ใช่กลุ่มนักล่าสัตว์ ยุคหินเก่า มีเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นและเกิดการพัฒนาเมือง ในปัจจัยทางการทหาร Mellaart (1967) ได้อธิบายว่าทหารมีการกำกับดูแลให้ประชาชนแสวงหาความคุ้มครอง การป้องกันทำให้กำเนิดเมืองขึ้น ผู้คนใน Catal Huyuk สร้างที่อยู่อาศัยแบบไม่มีประตู มีทางเข้าทางเดียวคือหลังคาบ้าน นอกจากนี้ สงครามยังกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเพื่อป้องกันก็ทำให้เมืองสามารถพัฒนาไปได้ (Wheatley. 1971)

ในปัจจุบันทางศาสนาเอง ต้นกำเนิดของเมืองมุสลิมก็มาจากความเชื่อทางศาสนาในการเคารพและยึดมั่นบูชา เกิดความศรัทธาที่ก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมจนเป็นความแข็งแกร่ง (Riaz. 1972)

เมื่อพิจารณาในยุคปัจจุบัน พบว่าปัจจัยในยุคปัจจุบันยังคงมีการใช้เช่นเดียวกับในปัจจุบัน ทั้งเศรษฐศาสตร์ การทหาร และศาสนา แต่แตกต่างกันในรายละเอียด แนวโน้มของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (The Fourth Industrial Revolution-4IR) ในเรื่องของเทคโนโลยีก็จะเริ่มเข้ามา มีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น ทำให้การทำงานในด้านต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการเชื่อมต่อกับเครือข่ายของ IoT (The Internet of Things) ระบบ AI (Artificial Intelligence) และ machine learning (Petvirojchai. 2021) ซึ่งในแง่ความเป็นเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในปัจจุบันไม่ได้มีเพียงแค่การขยายตัวของความเป็นเมืองที่กระจายออกโดยรอบจนกินบริเวณชานเมืองแล้วเท่านั้น ตามความหมายของโลกาภิวัตน์ หมายถึง คำที่ใช้อธิบายถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จากการเพิ่มขึ้นของเศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงประชากรโลก ทำให้เกิดการค้าสินค้าและการบริการข้ามพรมแดน รวมไปถึงเทคโนโลยี การไหลเวียนของการลงทุน ผู้คน ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ทำให้หลายประเทศเกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่อการเคลื่อนไหวเหล่านี้ (PIIE. 2018) เมืองหลายเมืองใช้แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) ในการพัฒนาเมือง โดยแนวคิดเมืองอัจฉริยะ หมายถึง เมืองที่มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมที่มีความทันสมัย มีความชาญฉลาด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการและการบริหารจัดการเมือง สามารถลดค่าใช้จ่ายและการใช้ทรัพยากรของเมือง มุ่งเน้นไปที่การออกแบบที่รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคธุรกิจในการพัฒนาเมือง (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. 2563)

จากแนวคิดเมืองอัจฉริยะ ปัจจุบันได้มีหลายเมืองที่นำแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ ยกตัวอย่างเช่น เมืองมิลตันเคนส์ (Milton Keynes) สหราชอาณาจักร ที่มีการสร้าง ศูนย์ข้อมูล (Data Hub) ขนาดใหญ่ไว้สำหรับการรวบรวมข้อมูล ซึ่งถูกนำมาใช้ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการขนส่งมวลชนที่เชื่อมโยงกับข้อมูลของผู้ใช้งาน ทั้งระบบจองรถสาธารณะและการจ่ายเงิน โดยมีแอปพลิเคชัน Motionmap ใช้อธิบายการเคลื่อนไหวแบบเรียลไทม์ของคนรวมถึงยานพาหนะทั่วทั้งเมือง สามารถเช็คตารางเวลา ลานจอดรถ เส้นทางถนน ประเมินความแออัดของเส้นทางต่าง ๆ ในเมือง สำหรับช่วยในการตัดสินใจหลีกเลี่ยงเส้นทางได้ ในด้านของพลังงานเองก็มีการใช้รถยนต์ที่มาจากพลังงานไฟฟ้าสามารถชาร์จไฟจากพลังงานโซลาร์เซลล์ โดยทั้งชุมชนเองก็มีการใช้ข้อมูลที่ถูกรวบรวมไว้ สามารถวิเคราะห์การใช้พลังงานในแต่ละพื้นที่ได้ ความสำเร็จของโครงการนี้มาจากการที่มีความเชื่อมั่นในการคิดว่าประชาชนคืออนาคตของเมือง ทำให้เกิดการเปิดโอกาส ฟังเสียงของประชาชนในเมือง และมีการสร้างแอปพลิเคชัน QuickChat ที่รวบรวมการสนทนาของชาวเมืองและสามารถรายงานปัญหาต่าง ๆ ได้อีกหนึ่งตัวอย่างเกิดขึ้นในอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam) เนเธอร์แลนด์ ที่มีการริเริ่มโครงการเมืองอัจฉริยะตั้งแต่ พ.ศ. 2552 โดยมีเป้าหมายคือการแก้ปัญหาการติด ประหยัดพลังงาน พัฒนาความปลอดภัยของประชาชน มีโปรเจกต์ของเมืองอย่าง City-Zen ที่มีจุดมุ่งหมายให้เมืองใช้พลังงานสะอาดจากพลังงานแสงอาทิตย์ ลม ชีวมวล ผลักดันให้เกิดการรวบรวมพลังงานเหล่านี้เข้ากับระบบเมืองไปจนถึงตึก อาคารต่าง ๆ อีกทั้งยังมีเป้าหมายในการสร้างเมืองระบบหมุนเวียนในโปรเจกต์ชื่อ Circular Amsterdam ที่มีจุดมุ่งหมายต้องการหมุนเวียนเศรษฐกิจของเมือง รวมถึงการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งอัมสเตอร์ดัมเองยังมีโครงการอื่น ๆ อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านศึกษา การขนส่ง เทคโนโลยี ความเป็นอยู่ของพลเมือง ๆ ที่ล้วนทันสมัยและทำให้ประชาชนในเมืองใช้งานได้ (Chetpayark. 2560)

เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จึงไม่ได้มีเพียงแค่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางศาสนา หรือปัจจัยทางการทหารเท่านั้น แต่ยังต้องผสมผสานกับเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น กระบวนการกลายเป็นเมืองเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ทฤษฎีและการออกแบบเมืองตามทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) เพื่อให้เกิดการตอบรับและการใช้งานของกลุ่มคนหลายช่วงอายุที่มีความหลากหลายเหมาะสมสำหรับทุกเพศทุกวัย คนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ ตามทฤษฎีการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design : UD) โดยมีหลักการทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ (1) เน้นหลักการเท่าเทียม (Equitability) ให้ทุกคนมีความเสมอภาคในการใช้งาน (2) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) อุปกรณ์และบ้านมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนได้ (3) ใช้งานง่าย (Simple and Intuitive) จากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในบ้าน (4) เข้าใจง่าย มีข้อมูลชัดเจน (Perceptible Information) ไม่ว่าจะเป็นป้ายหรือสัญลักษณ์ (5) การออกแบบเพื่อการใช้งานที่อาจเกิดความผิดพลาด (Tolerance for Error) เช่น การมีที่จับกันลิ้น (6) ใช้แรงน้อย (Low Physical Effort) อุปกรณ์ควรออกแรงน้อยหรือช่วยในการทุ่นแรง และ (7) ขนาดและพื้นที่ที่เหมาะสม (Size and Space) มีขนาดและพื้นที่ที่เหมาะสม ไม่กีดขวาง (MOGEN. 2560) เมื่อการออกแบบเมืองควบคู่ไปกับการพิจารณาถึงการใช้อยู่ของทุกคน ก็จะทำให้ตอบโจทย์ต่อผู้คนได้ทุกช่วงวัยอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองที่เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง พ.ศ.1839-2101 จนถึงสมัยเป็นเมืองประเทศราชของไทย พ.ศ.2317-2476 การศึกษาครั้งต่อไปสามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 จนถึงฉบับที่ 13 พ.ศ.2566-2570 เพื่อดูทฤษฎีและกระบวนการความเป็นเมืองในยุคปัจจุบันได้

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล บุญแดง. (2558). การแบ่งภูมิภาคทางภูมิศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2566, จาก <http://legacy.orst.go.th/?knowledges>
- นิรัตติยา จันทราทิพย์. (ม.ป.ป.) ประวัติศาสตร์สุโขทัย (Sukhothai History). สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <https://maymeanjulie.wixsite.com/sukhothaihistory/blank-pba83>
- ปราชญ์ญา ทาประเสริฐ. (2558). การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมโดยวิธีสร้างสรรค์: กรณีศึกษาการปรับปรุง โครงการพาณิชยกรรม บนถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พริษฐ์ ชิวารักษ์. (2568). อาณานิคมกาลเวลา: ปัญหาการแบ่งยุคสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา. วารสารไทยคดีศึกษา. 22(1): 1-40.
- พันธทิพย์ จงไกรย. (2551). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ม.กิริติ ม่วงมณี. (2564). การเสียดินแดน 14 ครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์. สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก <http://elearning.acn.ac.th/lms/seconddary/mod/forum/discuss.php?d=5524>

- สรสวดี อ่องสกุล (2558). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- สิริภัทร เกาฐีระ. (2566). การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงแบบรูปการตั้งถิ่นฐานในเขต
ชานเมืองของกรุงเทพมหานคร. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2568, จาก <https://www.krungsri.com/th/wealth/krungsri-prime/privileges/articles/urbanization-opportunities-challenges>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. (2563). **การส่งเสริมเมืองอัจฉริยะ**. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2566, จาก <https://www.depa.or.th/th/smart-city->
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่ (ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ (สมัย
ราชวงศ์มังราย และสมัยพม่าปกครอง)**. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2566, จาก https://www.insiam.com/wpcontent/uploads/2016/02/n_chiengmai.pdf
- BBC. (2024). **Urban Populations – OCR**. Retrieved January 14, 2024, from <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/z24ksg8/revision/4>
- Britannica. (2024). **Historical Geography**. Retrieved October 3, 2023, from <https://www.britannica.com/event/Iron-Age>
- Carneiro, Robert L. (1970). A Theory of the Origin of the State. *Science*. 169(3947): 733-738.
- Chetpayark, Karoonp. (2560). **6 Smart Cities** นำอิจฉา ตัวอย่างเมืองดีๆ ที่เทคโนโลยีช่วย
พัฒนา. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://thematter.co/social/smart-city/32385>
- Childe, V. Gordon. (1950). The Urban Revolution. *The Town Planning Review*. 21(1): 3-17.
- Cool Geography. (2015a). **Urban Processes**. Retrieved October 1, 2023, from https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Urban_Processes.php
- _____. (2015b). **Suburbanisation**. Retrieved October 1, 2023, from <https://www.coolgeography.co.uk/advanced/Suburbanisation.php>
- EEA. (n.d.). **Urbanization**. Retrieved October 5, 2023, from [https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20\(towns%20and%20cities\).](https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eeaglossary/urbanisation#:~:text=Urbanisation%20is%20the%20increase%20in,areas%20(towns%20and%20cities).)
- Gogola, M. & Hocova, M. (2016). Deurbanisation and Mobility. *Transportation Research Procedia*. 14: 1193-1200. DOI: 10.1016/j.trpro.2016.05.190
- Harold, Carter. (1977). Urban Origins: A Review. *Progress in Human Geography*. 1(1): 12-32. <https://doi.org/10.1177/030913257700100103>
- Jacobs, Jane. (1969). **The Economy of Cities**. New York: Random House.
- Mellaart, James. (1967). **Catal Huyuk: a neolithic city in Anatolia**. London: Oxford University Press.
- MOGEN. (2560). **Universal Design (UD) หมายถึงอะไร?** สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2566 จาก, <https://www.mogen.co.th/bathrooms-guru-detail/3-22/Universal-Design-UD>

- Petvirojchai, Sahatorn. (2021). การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 คืออะไร: ผลกระทบ ความท้าทาย และบทบาทสำคัญของ HR. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2566, จาก <https://th.hrnote.asia/tips/industrial-revolution-4ir-210618/>
- PIIE. (2018). **What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?** Retrieved October 20, 2023, from <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization-plan/smart-city-office>
- Riaz, Hassan. (1972). Islam and Urbanization in the Medieval Middle-East. **Ekistics**, 33(195): 108–112.
- Wheatley, Paul. (1971) **The Pivot of the Four Quarters**. Chicago: Chicago University Press.
- Wittfogel, K. A. (1957). **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**. New Haven: Yale University Press.

ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563

People's Opinions toward the Election of the Chief Executive of the Bueng Kan Provincial Administrative Organization, B.E. 2563 (2020)

พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์¹ อนุชา นิลประพันธ์¹ และกล้วยไม้ พรหมดี²
Phatthanant Taladsub, Anuchar Ninprapan, and Kluaymai Promdee

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ.2563 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ทำการเก็บรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม โดยสุ่มตัวอย่างแบบง่ายกับประชาชนที่มีภูมิลำเนาในเขตจังหวัดบึงกาฬที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 9,872 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าความถี่และค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 52.15 เพศชาย คิดเป็นร้อยละ 47.85 อยู่ในช่วงระหว่างอายุ 30-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.86 รองลงมา อายุระหว่าง 41-59 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.50 และอายุ 18-29 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.00 ตามลำดับ จำแนกตามอาชีพพบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 27.35 อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 20.57 อาชีพค้าขาย 16.70 ส่วนความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า (1) ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 89.11 ระบุว่า จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ขณะที่ ร้อยละ 1.78 ระบุว่า จะไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (2) ท่านชื่นชอบผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.13 เลือกผู้สมัครหมายเลข 3 รองลงมา ร้อยละ 24.20 เลือกผู้สมัครหมายเลข 2 ร้อยละ 22.54 เลือกผู้สมัครหมายเลข 4 และ (3) เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” รองลงมา ร้อยละ 23.91 ระบุว่า “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้”

คำสำคัญ: ความคิดเห็นของประชาชน การเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์สา สังคมศาสตร์ คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

Assistant Professor, Department of Social Science, Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University, Khon Kaen Province.

²อาจารย์ประจำสาขาสังคมศาสตร์ คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

Lecturer, Department of Social Science, Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University, Khon Kaen Province.
Corresponding author e-mail: Somsta@kku.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 28 September 2024, Revised 27 December 2024, Accepted 10 September 2025

Abstract

The objective of this study is to examine public opinion regarding the 2020 election of the Chief Executive of the Bueng Kan Provincial Administrative Organization (PAO). This quantitative research employed a questionnaire as the primary data collection instrument. A simple random sampling technique was used to select 9,872 respondents who were residents of Bueng Kan Province and aged 18 years or older. Data were analyzed using descriptive statistics, including frequency and percentage. The findings indicate that the majority of respondents were female (52.15%), while males accounted for 47.85%. The most represented age group was 30–40 years (33.86%), followed by 41–59 years (25.50%) and 18–29 years (25.00%). Regarding occupation, most respondents worked in agriculture (27.35%), followed by laborers (20.57%) and traders (16.70%). Concerning public opinion on the selection of the PAO Chief Executive, the results show that: (1) most respondents (89.11%) intended to exercise their voting rights in the upcoming election, while only 1.78% stated that they would not vote; (2) in terms of candidate preference, 26.13% favored candidate number 3, followed by candidate number 2 (24.20%) and candidate number 4 (22.54%); and (3) the most cited reason for selecting a candidate was “being a good person with knowledge and competence” (36.35%), followed by “clear, good, and feasible policies” (23.91%).

Keywords: *People’s opinions, Election, Chief executive of Bueng Kan Provincial Administrative Organization*

บทนำ

จังหวัดบึงกาฬเดิมเป็นตำบลหนึ่งในเขตการปกครองของอำเภอยายบุรี จังหวัดนครพนม ซึ่งมีการอำเภอตั้งอยู่ที่บริเวณปากน้ำสงคราม ต่อมาไม่ทราบชัดว่าปีใดที่ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บึงกาฬจน ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามเมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปี พ.ศ.2459 ทางราชการ ก่อสร้างที่ว่าการอำเภอขึ้นใหม่ และโอนการปกครองอำเภอยายบุรีมาขึ้นกับจังหวัดหนองคาย ส่วนบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอยายบุรีเดิมนั้น ทางราชการยุบมาเป็นตำบลอยู่ในเขตการปกครอง ของอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม การจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬเป็นความต้องการของประชาชนในพื้นที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีระยะทางยาวจากเหนือจรดใต้ ประมาณ 330.6 กิโลเมตร ราษฎรที่อาศัยอยู่อำเภอบึงโขงหลง ซึ่งเป็นอำเภอที่ไกลที่สุดต้องเดินทางมาติดต่อราชการระยะทางถึง 238 กิโลเมตร การเดินทางไป-กลับ ทำให้เสียเวลาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย การบริหารราชการและการแก้ไขปัญหาด้านชายแดนไม่สะดวกและไม่ทั่วถึง การจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬสามารถย่นระยะทางได้ถึง 102 กิโลเมตร ทำให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของราษฎร ทั้งนี้ การบริหารราชการในการแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนในพื้นที่ได้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (สำนักงานจังหวัดบึงกาฬ. 2565)

ในปี พ.ศ. 2537 นายสุเมธ พรหมพันธุ์ สมัชชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดหนองคาย พรรคเสรีธรรม ได้เสนอให้จัดตั้งจังหวัดบึงกาฬขึ้น โดยกำหนดจะแยกพื้นที่อำเภอบึงกาฬ อำเภอปากคาด อำเภอโซ่พิสัย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา อำเภอบึงโขงหลง อำเภอศรีวิไล และอำเภอบุ่งคล้า ออกจากจังหวัดหนองคาย รวมเป็นท้องที่ทั้งหมด 4,305 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรประมาณ 390,000 คน แต่ไม่ผ่านกระบวนการพิจารณาในขณะนั้น โดยกระทรวงมหาดไทย แจ้งผลการพิจารณาว่ายังไม่มีแผนที่จะยกฐานะอำเภอบึงกาฬขึ้นเป็นจังหวัด เพราะการจัดตั้งจังหวัดใหม่เป็นการเพิ่มภาระด้านงบประมาณอีกทั้งยังเป็นการเพิ่มกำลังคนภาครัฐซึ่งจะขัดกับมติคณะรัฐมนตรี โครงการล้งมาเกือบ 20 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2553 กระทรวงมหาดไทยได้นำเรื่องการจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีอีกครั้ง กอรปกับผลการสำรวจความเห็นของประชาชนจังหวัดหนองคายในคราวเดียวกัน ปรากฏว่าร้อยละ 98.83 เห็นด้วยกับการจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬ และต่อมาเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2554 จึงประกาศจัดตั้งจังหวัดบึงกาฬแยกออกจากจังหวัดหนองคายอย่างเป็นทางการตาม”พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. 2554” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2567)

สำหรับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) จัดตั้งตาม พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540 (แก้ไขเพิ่มเติมถึง ฉบับที่ 5 พ.ศ.2562) ประกอบด้วยสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาจากการเลือกตั้งของประชาชนโดยตรง (พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540. 2540) มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการภายในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้แก่ (1) ตราข้อบัญญัติ โดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมาย (2) จัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด ตามระเบียบคณะรัฐมนตรีกำหนด (3) สนับสนุนสภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น (4) ประสานและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ของสภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่น (5) แบ่งสรรเงินซึ่งตามกฎหมายจะต้องแบ่งให้แก่สภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่น (6) อำนาจหน้าที่ของจังหวัดตามพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ.2498 เฉพาะภายในเขตสภาตำบล/ให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุนในการดูแลการจราจรและการรักษาความสงบเรียบร้อย (7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม/บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น/จัดการส่งเสริมและสนับสนุน การจัดการศึกษา รวมทั้งการจัดการหรือสนับสนุนการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก (8) จัดทำกิจการอื่นใด ๆ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจการนั้น เป็นการสมควรให้ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการหรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ ทั้งนี้ ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (9) จัดทำกิจกรรมอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือ กฎหมายอื่น (ตามที่กำหนดในกฎกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ.2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติ องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2541) ออกตามความใน พระราชบัญญัติ องค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอน การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542) เป็นต้น ซึ่งองค์การบริหารส่วน จังหวัด ถือได้ว่าเป็นท้องถิ่นระดับบน มีบทบาทและอำนาจหน้าที่สำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนา ท้องถิ่น และสามารถกล่าวได้ว่าเป็นส่วนราชการในระดับท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน เข้าใจสภาพ ปัญหา ตลอดจนถึงความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากที่สุดหน่วยงานหนึ่ง

การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดจากอดีตที่ผ่านมา นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะต้องได้รับเลือกจากหัวหน้ากลุ่ม หรือคหบดี ผู้มีอิทธิพล นักการเมืองทั้งระดับชาติ ระดับท้องถิ่น พ่อค้านักธุรกิจหรือคนที่มาจากพรรคการเมืองที่มีความนิยมในพื้นที่จังหวัดนั้นๆ เป็นหลัก ซึ่งส่งผลทำให้ประชาชนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างจริงจังเท่าที่ควร และทำให้กลุ่มผู้คุมอำนาจทางการเมืองในจังหวัดถือโอกาสหาประโยชน์จากการรวมกลุ่มกันแสวงหาผลประโยชน์จากการเมืองระดับจังหวัด อยู่ในเฉพาะกลุ่มที่อยู่ใกล้ชิดผู้สมัครและเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วก็ไม่ได้ใส่ใจความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นเท่าใดนัก แต่ปัจจุบันพบว่า ได้มีกลุ่มการเมืองระดับชาติได้หันมาให้ความสนใจมาเล่นการเมืองในระดับท้องถิ่นมากขึ้น โดยอาศัยคะแนนความนิยมของนักการเมืองในระดับชาติหรือพรรคการเมืองในระดับชาติลงมาสร้างความนิยมในระดับท้องถิ่นกันมากขึ้น (ชูรัตน์ เทียงธรรม. 2564)

อย่างไรก็ตาม คงมีอาจปฏิเสธได้ว่าการศึกษาการเมืองการปกครองไทยที่ผ่านมา ยังมุ่งเน้นไปที่การเมืองระดับชาติเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ขาดหายไปของภาคการเมืองที่ศึกษากันอยู่ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองท้องถิ่น” ที่เป็นการศึกษาเรื่องราวของการเมืองที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณของท้องถิ่นที่เป็นจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นภาพคู่ขนานไปกับการเมืองระดับชาติอีกประเภทหนึ่ง เพราะในขณะที่เวที การเมือง ณ ศูนย์กลางของประเทศกำลังเข้มข้นด้วยการชิงไหวชิงพริบของนักการเมืองในสภา และพรรคการเมืองต่าง ๆ อีกด้านหนึ่งในพื้นที่จังหวัด บรรดาสมัครพรรคพวกและผู้สนับสนุนทั้งหลายก็กำลังดำเนินกิจกรรมเพื่อรักษาสถานะเสียงในพื้นที่ด้วยเช่นกัน และทันทีที่ภารกิจที่ส่วนกลางสิ้นสุดลง การลงพื้นที่พบปะประชาชนตามสถานที่และงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ เป็นสิ่งที่นักการเมืองผู้หวังชัยชนะในการเลือกตั้งมีอาจขาดตกบกพร่องได้ (อลงกรณ์ อรรคแสง. 2547: 15-16)

โดยพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ ก่อนที่จะยกฐานะเป็นจังหวัดบึงกาฬและแยกตัวออกจากจังหวัดหนองคาย ตั้งแต่ พ.ศ.2554 เป็นต้นมาพบว่า พรรคการเมืองใหญ่ในระดับชาติ (เดิมพรรคพลังประชาชน ปัจจุบันพรรคเพื่อไทย) มีอิทธิพลต่อการเลือกตั้งผู้นำทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นของจังหวัดบึงกาฬ มาโดยตลอด ซึ่งประชาชนในพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญที่ตัวพรรคการเมือง มากกว่านโยบายในการหาเสียง ซึ่งถือเป็นเป็นพฤติกรรมทางการเมืองในอดีต แต่ในปัจจุบันถือเป็นยุคเทคโนโลยีดิจิทัล ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ประชาชนตื่นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองที่แตกต่างไปจากเดิม ทั้งการเลือกตั้งผู้นำในระดับชาติและในระดับท้องถิ่นด้วยเหตุนี้ทำให้คณะผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงพฤติกรรมการตัดสินใจเลือกผู้นำในระดับท้องถิ่นของจังหวัดบึงกาฬ ว่าเหตุผลสำคัญที่ตัดสินใจเลือกผู้นำท้องถิ่นเป็นอย่างไร โดยทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน – 2 ธันวาคม 2563 ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

ระเบียบวิธีวิจัย

การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง ตั้งแต่อายุ 18 ปี ขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัด บึงกาฬ จำนวน 328,854 คน (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 9,872 คน สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้แบบสอบถาม กำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 97.0 (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1: เขตเลือกตั้ง จำนวนผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง และกลุ่มตัวอย่าง

ที่	อำเภอ	ตำบล เขตเลือกตั้ง	เขตเลือกตั้ง เลือกตั้ง	จำนวนสมาชิก	จำนวนผู้มีสิทธิ์	กลุ่มตัวอย่าง	ร้อยละ
1	เมืองบึงกาฬ	12	5	5	71,266	2,096	21.23
2	เซกา	9	5	5	68,646	2,176	22.04
3	โซพิสัย	7	5	5	49,795	1,520	15.40
4	ปากคาด	6	2	2	33,351	1,024	10.37
5	พรเจริญ	7	3	3	30,394	928	9.40
6	ศรีวิไล	5	2	2	26,740	816	8.27
7	บึงโขงหลง	4	2	2	29,877	912	9.24
8	บุงคล้า	3	1	1	13,095	400	4.05
รวม		53	24	24	323,349	9,872	100.00

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (2563)

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

เขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 8 อำเภอ ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ (2) อำเภอเซกา (3) อำเภอ โซพิสัย (4) อำเภอปากคาด (5) อำเภอพรเจริญ (6) อำเภอศรีวิไล (7) อำเภอบึงโขงหลง และ (8) อำเภอบุงคล้า รวมจำนวน 24 หน่วยเลือกตั้ง ครอบคลุม 53 ตำบล 617 หมู่บ้าน (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

3. ขอบเขตด้านเวลา

29 พฤศจิกายน – 2 ธันวาคม 2563

4. เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ (1) เพศ (2) อายุ (3) อาชีพ และ (4) อำเภอ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจรายการ (Check List)

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ (อบจ.) ประกอบด้วย (1) ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ (2) ท่านชื่นชอบผู้สมัคร นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด และ (3) เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดบึงกาฬ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจรายการ (Check List)

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยการสุ่มแบบง่าย ตามสัดส่วน ประชากรผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามภูมิสำเนาที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ ครอบคลุม 8 อำเภอ 24 เขตเลือกตั้ง

5.2 ทำการตรวจสอบแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาว่ามีความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ หรือไม่ กล่าวคือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ตอบข้อความครบถ้วนทุกข้อหรือไม่ โดยหากแบบสอบถาม ฉบับใดไม่สมบูรณ์จะนำฉบับใหม่ไปแจกเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างตอบให้สมบูรณ์ครบทุกข้อ จนได้ แบบสอบถาม จำนวน 9,872 ฉบับ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 แบบสอบถามส่วนที่ 1 เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถาม ประเภทสำรวจรายการ (Check List) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage)

6.2 แบบสอบถามส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ เป็นแบบสอบถาม ประเภทสำรวจรายการ (Check List) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage)

ผลการวิจัย

สำหรับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีการไปใช้สิทธิเลือกตั้งมากถึง 29,274,327 คน จากจำนวน ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 46,573,974 คน หรือเท่ากับ ร้อยละ 62.86 ในส่วนของจังหวัดบึงกาฬ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 323,249 คน ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 200,628 คน คิดเป็นร้อยละ 62.07 จำนวนบัตรเสีย 9,060 ใบ คิดเป็นร้อยละ 4.52 บัตรไม่เลือกผู้สมัครผู้ใด 4,445 ใบ คิดเป็นร้อยละ 2.22 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

โดยจังหวัดบึงกาฬ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้ออกประกาศ เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้ง สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ออกเป็น 24 เขตเลือกตั้ง โดยมีสมาชิกเขตเลือกตั้งละ 1 คน ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (2) อำเภอเซกา จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (3) อำเภอโซ่พิสัย จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (4) อำเภอพรเจริญ จำนวน 3 เขตเลือกตั้ง (5) อำเภอศรีวิไล จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (6) อำเภอบึงโขงหลง จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (7) อำเภอปากคาด จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง และอำเภอทุ่งศรีบัว จำนวน 1 เขตเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563) ส่วนรายชื่อผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ประกอบด้วย (1) นายอภิเดช รักษาโหม หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 1 (2) ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาต่น หมายเลขประจำตัว ผู้สมัคร 2 (3) นางแว่นฟ้า ทองศรี หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 3 (4) นายพิพนธ์ คนขยัน หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร 4 และ (5) นายณัฐพล เนื่องขมภู หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 5 (องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2563ก)

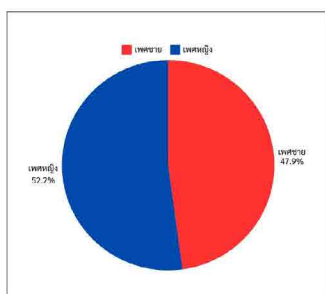
ผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563 ดังนี้

1. ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

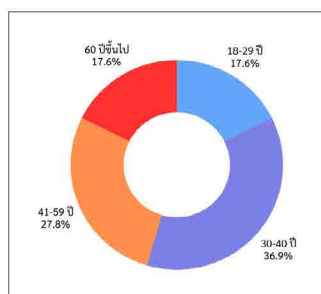
1.1 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ร้อยละ 52.15 เป็นเพศหญิง ร้อยละ 47.85 เป็นเพศชาย
 1.2 จำแนกตามอายุ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 33.86 อยู่ในช่วงระหว่างอายุ 30-40 ปี รองลงมา ร้อยละ 25.50 อายุระหว่าง 41-59 ปี ร้อยละ 25.00 อายุ 18-29 ปี และ ร้อยละ 16.15 อายุ 60 ปีขึ้นไป ตามลำดับ

1.3 จำแนกตามอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 27.35 ประกอบอาชีพเกษตรกร รองลงมา ร้อยละ 20.57 ประกอบอาชีพรับจ้าง ร้อยละ 16.70 ประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 12.75 เป็นนักเรียนนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 12.51 เป็นผู้สูงอายุ ร้อยละ 3.30 และอื่น ๆ ตามลำดับ

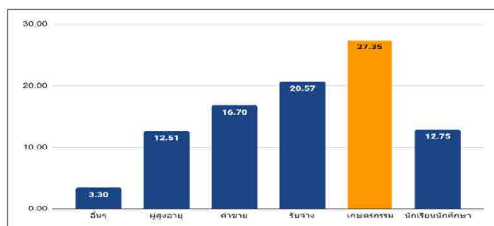
1.4 จำแนกตามอำเภอ พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 22.04 อาศัยอยู่ในอำเภอเซกา รองลงมา ร้อยละ 21.23 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองบึงกาฬ ร้อยละ 15.40 อาศัยอยู่ในอำเภอโซ่พิสัย ร้อยละ 10.37 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอบึงสามพัน ร้อยละ 9.40 อาศัยอยู่ในเขตประจักษ์ศิลปาคม ร้อยละ 9.24 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอวังสามหมอ ร้อยละ 8.27 อาศัยอยู่ในอำเภอศรีวิไล และ ร้อยละ 4.05 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอบึงนาราง ตามลำดับ

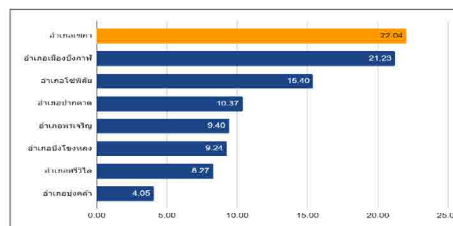
(ก)

(ข)

(ค)

(ง)

ภาพประกอบที่ 1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตาม

(ก) เพศ (ข) อายุ (ค) อาชีพ และ (ง) อำเภอ

2. ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

2.1 ท่านจะใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ขณะที่ ร้อยละ 1.78 ระบุว่า จะไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และร้อยละ 9.11 ระบุว่า ไม่แน่ใจว่าจะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือไม่ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: จำนวน และร้อยละ การไปใช้สิทธิเลือกตั้งในครั้งนี้นหรือไม่

การไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเพื่อเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563	จำนวน	ร้อยละ
ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง	8,797	89.11
ไม่ไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง	176	1.78
ไม่แน่ใจว่าจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือไม่	899	9.11
รวม	9,872	100.00

2.2 ท่านชื่นชอบผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หมายเลขใด พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 26.13 เลือกเบอร์ 3 รองลงมา ร้อยละ 24.20 เลือกผู้สมัครเบอร์ 2 ร้อยละ 22.54 เลือกผู้สมัครเบอร์ 4 ร้อยละ 16.9 เลือกผู้สมัครเบอร์ 1 ร้อยละ 11.06 เลือกผู้สมัครเบอร์ 5 และร้อยละ 0.41 ยังไม่แน่ใจว่าจะเลือกใคร (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: จำนวน และร้อยละ ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬที่ท่านชื่นชอบ

ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ หมายเลขใดที่ท่านชื่นชอบ	จำนวน	ร้อยละ
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 1	1,539	16.29
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 2	2,389	24.20
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 3	2,580	26.13
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 4	2,225	22.54
หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร 5	1,132	11.47
รวม	9,872	100.00

2.3 เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ส่วนใหญ่ ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” รองลงมา ร้อยละ 23.91 ระบุว่า “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” ร้อยละ 11.75 ระบุว่า “พิจารณาจากผู้สมัครมีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จัก” ร้อยละ 7.88 ระบุว่า “พิจารณาจากคุณสมบัติผู้สมัครที่ ใจถึง ฟังได้” ร้อยละ 7.71 ระบุว่า “พิจารณาจากผู้สมัครที่สังกัดพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่ท่านชื่นชอบ” และร้อยละ 7.62 ระบุว่า “พิจารณาจากผลงานที่ผ่านมาดี” (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4: เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ

เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม 2563	จำนวน	ร้อยละ
นโยบายดี ชัดเจน และเป็นไปได้	2,360	23.91
เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ	3,598	36.45
มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก	1,160	11.75
ใจถึง พึ่งได้	778	7.88
คนคุ้นเคย และเป็นกันเอง	681	6.90
ผลงานที่ผ่านมาดี	752	7.62
สังกัดพรรค หรือ กลุ่มการเมืองที่ชื่นชอบ	761	7.71
รวม	9,872	100.00

อภิปรายผล

หลังรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 ประเทศไทยว่างเว้นจากการเลือกตั้งตำแหน่งผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นมานานหลายปี การเลือกตั้งตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (นายก อบจ.) และ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด (สมาชิกสภา อบจ.) เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2563 นับเป็นการเลือกตั้งตำแหน่งในระดับท้องถิ่นครั้งแรกที่จัดให้มีขึ้นหลังรัฐประหารข้างต้น เดิมทีมีข่าวว่าคณะรักษาความสงบแห่งชาติจะจัดให้มีการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นเป็นการชิมलगก่อนที่จะมีการเลือกตั้งระดับชาติ แต่อาจเป็นเพราะเห็นว่าการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นก่อนจะทำให้การควบคุมการเลือกตั้งระดับชาติทำได้ยาก โอกาสแพ้จะมีมาก เพราะปล่อยให้ฝ่ายค้านมีโอกาสเตรียมความพร้อมรับมือการเลือกตั้งระดับชาติที่จะมาถึง การเลือกตั้งครั้งนี้ได้รับความสนใจจากประชาชนไม่น้อย ทั้งฝ่ายที่ต้องการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น นายก อบจ. และ สมาชิกสภา อบจ. และฝ่ายผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ดังปรากฏว่าในส่วนของผู้สมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง นายก อบจ. เป็น จำนวน 335 คน ขาดคุณสมบัติ ถูกตัดสิทธิ์ไป 4 คน เหลือ 331 คน โดยตำแหน่งที่เปิดให้มีการแข่งขัน คือ 76 ตำแหน่ง ใน 76 จังหวัด ผู้สมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่ง สมาชิกสภา อบจ. จำนวน 8,186 คน ขาดคุณสมบัติถูกตัดสิทธิ์ไป 116 คน เหลือ 8,070 คน โดยตำแหน่งที่เปิดให้มีการแข่งขัน จำนวน 2,312 ตำแหน่ง ใน 76 จังหวัด ยกเว้น กรุงเทพมหานครที่ไม่มี อบจ. (นิยม รัฐอมฤต. 2563)

สำหรับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศ มีการไปใช้สิทธิเลือกตั้งมากถึง 29,274,327 คน จากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 46,573,974 คน หรือเท่ากับ ร้อยละ 62.86 ในส่วนของจังหวัดบึงกาฬ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 323,249 คน ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 200,628 คน คิดเป็นร้อยละ 62.07 จำนวนบัตรเสีย 9,060 ใบ คิดเห็นร้อยละ 4.52 บัตรไม่เลือกผู้สมัครผู้ใด 4,445 ใบ คิดเป็นร้อยละ 2.22 (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. 2563)

โดยจังหวัดบึงกาฬ คณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้ออกประกาศ เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ออกเป็น 24 เขตเลือกตั้ง มีสมาชิกเขตเลือกตั้งละ 1 คน ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองบึงกาฬ จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (2) อำเภอเซกา จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง

(3) อำเภอโซ่พิสัย จำนวน 5 เขตเลือกตั้ง (4) อำเภอพรเจริญ จำนวน 3 เขตเลือกตั้ง (5) อำเภอศรีวิไล จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (6) อำเภอวังยาง จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง (7) อำเภอปากคาด จำนวน 2 เขตเลือกตั้ง และอำเภอทุ่งศรี จำนวน 1 เขตเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2563) ส่วนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ประกอบด้วย (1) นายอภิเดช รักษาโณ หมายเลข 1 (2) ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาตุ่น หมายเลข 2 (3) นางแว่นฟ้า ทองศรี หมายเลข 3 (4) นายพิพนธ์ คนขยัน หมายเลข 4 และ (5) นายณัฐพล เนื่องชมภู หมายเลข 5 (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ, 2563)

ประเด็นการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง “ท่านจะไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งครั้งนี้หรือไม่” พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้น แสดงให้เห็นว่า ประชาชนตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง การตื่นตัวทางการเมือง รวมถึงการมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับ ภารดี ชินโซ สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา และสุรพล พรหมกุล (2566) ศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงชัย จังหวัดขอนแก่น พบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงชัย จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.89$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการตัดสินใจเลือกตั้งมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.18$) รองลงมา ได้แก่ คุณลักษณะของผู้สมัคร ($\bar{X} = 4.00$) ด้านรณรงค์หาเสียงของผู้สมัคร ($\bar{X} = 4.00$) และสอดคล้องกับ พระสมุห์เจนวิทย์ ธรรมรส (2562) ที่ศึกษา การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่มีผลต่อการออกเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562 ในจังหวัดบึงกาฬ พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการเลือกตั้งทั่วไป โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และยังสอดคล้องกับ เกรียงศักดิ์ โชติจรัสเกียรติ (2558) ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ประชาชนทุกกลุ่มตัวแปรต่างมีความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ใกล้เคียงกัน ยกเว้นกลุ่มตัวแปรที่ไม่มีอาชีพจะตื่นตัวน้อยที่สุด และยังสอดคล้องกับ นิชาณัฐ ญ นกร และ ยุวัฒน์ วุฒิมณี (2567) ที่ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตยของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร พบว่า การมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตย ของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับมาก

ประเด็น “ผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่ชื่นชอบหมายเลขใด” พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.13 เลือกเบอร์ 3 ซึ่งเป็นผู้สมัครจากพรรคการเมืองใหญ่ในพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ เป็นพรรคที่มีชื่อเสียง สามารถนำนโยบายมาผลักดันการพัฒนาในพื้นที่ จนมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เช่น การผลักดันการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว 5 (บึงกาฬ-บอลิคำไซ) สนามบินบึงกาฬ โครงการก่อสร้างถนนตัดใหม่สายอุดรธานี-บึงกาฬ เป็นต้น สอดคล้องกับ บุญนุช ดิษฐทองคำ และเกษภา ผาทอง (2567) การตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองคลองมะเดื่อ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านคุณสมบัติของผู้สมัคร ด้านนโยบายของพรรคการเมือง และด้านที่มีค่าน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านวิธีการหาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองและผู้สมัคร นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ กรวิทย์ เกษกลาง และ วัฒนานนทชิต (2566) ที่ได้ศึกษา การตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2562 ของประชาชนมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่อยู่ในระดับมาก 2 ปัจจัย คือ ด้านพรรคการเมืองที่ ส.ส. สังเกต ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.971) ด้านหาเสียงและประชาสัมพันธ์ ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = 0.939)

ประเด็น “เหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองคการบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ” ประชาชนส่วนใหญ่ระบุว่า พิจารณาตัดสินใจเลือกจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” ร้อยละ 36.35 รองลงมา “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” ร้อยละ 23.91 แสดงว่าประชาชนให้ความสำคัญกับตัวแทนที่เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ รวมถึงนโยบายที่ดี ชัดเจน ความเป็นไปได้ มากกว่า ผู้สมัครมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จัก หรือผู้สมัครที่สังกัดพรรคหรือกลุ่มการเมืองที่ชื่นชอบ ถือเป็นการตัดสินใจในการพิจารณาอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับ ศุภกร บัวติก เสาวลักษณ์ นิกรพิทยา และวัชรินทร์ สุทธิชัย (2566) ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลกองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พบว่า ระดับการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีข้อเสนอแนะว่า ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น คือ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ด้วยหลักการและเหตุผล มีประสบการณ์และมีความชำนาญในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นบุคคลที่เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด มีนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาท้องถิ่นที่ครอบคลุมทุก ๆ ด้าน เป็นผู้ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการทุจริต ต้องเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นบุคคลที่ออกพื้นที่พบปะกับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ และสอดคล้องกับ สุนา ผาด่านแก้ว (2566) ศึกษา “ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเขา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า ปัจจัยด้านคุณสมบัติผู้สมัคร ได้แก่ เป็นผู้ที่มีการศึกษาอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.24 และ กิตติกร กอบเงิน และวัลลภ พิริยวรรณ (2566) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไป ปี พ.ศ. 2566 กรณีศึกษา อำเภอเมืองแพร่ พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับการตัดสินใจสำคัญ 1 ใน 6 ปัจจัยคือ การตัดสินใจในการพิจารณาอย่างมีเหตุผล ด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบที่มีอยู่ในขณะนั้น เพื่อการชี้ขาดตัวเลือกเพียงตัวเลือกเดียว จากหลาย ๆ ตัวเลือกเพื่อสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เลือกได้มากที่สุด และ สอดคล้องกับ ยุพิน บุญยัง และพลอยชนกวรรณ หวังผล (2565) ศึกษา ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคูเมืองอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยที่ 3.70 (S.D.= 0.50) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ด้าน คือ อันดับแรก ด้านการเสนอนโยบายของผู้สมัคร ค่าเฉลี่ย 4.38 (S.D.= 4.13) รองลงมาคือ ด้านการทำหน้าที่ของพลเมือง ค่าเฉลี่ย 3.88 (S.D.= 0.61) และด้านคุณสมบัติส่วนบุคคลของผู้สมัครค่าเฉลี่ย 3.66 (S.D.= 0.32)

สรุป

การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง ตั้งแต่อายุ 18 ปี ขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ จำนวน 9,872 คน ครอบคลุม 8 อำเภอ 24 เขตเลือกตั้ง สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้แบบสอบถาม ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2563 ก่อนการ

เลือกตั้ง 20 วัน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 89.11 จะไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ส่วนเหตุผลที่ตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 36.35 ระบุว่า พิจารณาจากตัดสินใจเลือกจาก “การเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ” และ “พิจารณาจากนโยบายที่ดี ชัดเจน และเป็นไปได้” คิดเป็นร้อยละ 23.91 ส่วน 2 เหตุผลที่ประชาชนคิดว่าไม่ส่งผลต่อการพิจารณาตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดในครั้งนี้ ได้แก่ “คนคุ้นเคยเป็นกันเอง” คิดเป็นร้อยละ 6.90 และ “ผลงานที่ผ่านมาดี” คิดเป็นร้อยละ 7.62

และวันที่ 21 ธันวาคม เวลา 08.00 น. ผู้สื่อข่าวรายงานว่า วานนี้ตั้งแต่เวลา 17.00 น. หลังปิดหีบเลือกตั้งนายก อบจ. และส.อบจ.บึงกาฬ และมีการนับคะแนนภายในหน่วยเลือกตั้ง ก่อนจะนำมารวบรวมและส่งหีบบัตรเลือกตั้งให้กับเจ้าหน้าที่กรรมการการเลือกตั้งประจำอำเภอ ณ ที่ว่าการอำเภอทุกอำเภอของจังหวัดบึงกาฬ ท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็น โดยทุกอำเภอใช้เวลาตรวจนับคะแนน และส่งคะแนนรวมให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ โดยใช้เวลานานกว่า 7 ชั่วโมง จนกระทั่งเวลา 03.00 น. ได้ผลการนับคะแนนการเลือกตั้ง นายก อบจ.บึงกาฬ อย่างไม่เป็นทางการ ลำดับที่ 1 ได้แก่ ผู้สมัครหมายเลข 3 นางแว่นฟ้า ทองศรี จากกลุ่มนครนาคา ที่มีแรงผลักดันจากพรรคภูมิใจไทย เรียกได้ว่าทุบทุกลดที่มีการเลือกตั้งมาด้วยคะแนนเสียงทั้งห้าคู่แข่งแบบขาดลอย 105,478 คะแนน ลำดับที่ 2 ผู้สมัครหมายเลข 2 ว่าที่ร้อยตรี ภูมิพันธ์ บุญมาตุ่น จากคณะก้าวหน้าได้ 34,917 คะแนน ลำดับที่ 3 ผู้สมัครหมายเลข 4 นายนิพนธ์ คนขยัน จากกลุ่มเพื่อไทยบึงกาฬและเป็นอดีตนายก อบจ. บึงกาฬ มาแล้ว 9 ปี ได้ 26,274 คะแนน ลำดับที่ 4 ผู้สมัครหมายเลข 1 นายอภิเดช รักษาโสม จากพรรคเพื่อไทยได้ 15,001 คะแนน และลำดับที่ 5 ผู้สมัครหมายเลข 5 นายนิรุฒ พลเนื่องชมภู อดีตสว.บึงกาฬ ได้ 9,401 คะแนน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. 2563ข)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2563 ที่ผ่านมา ยังพบข้อร้องเรียนว่ามีการทุจริตการเลือกตั้ง เช่น การแจกเงินเพื่อซื้อคะแนนเสียง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด ส่วนราชการในพื้นที่ ควรสื่อสารให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ ไม่รับสินบนเพื่อลงคะแนน (เงินไม่มากไม่เป็น) และควรมีระบบกลไก ในการจัดการปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงอย่างเป็นรูปธรรม

2. การพัฒนาท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนคนในพื้นที่ได้บริหารจัดการตนเอง แต่กลับพบว่าผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงและได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองในระดับชาติ คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ความสามารถ ที่ไร้สังกัดพรรคสนับสนุน อาจมีโอกาสน้อยมากที่จะชนะการเลือกตั้งและเข้ามาบริหารงานท้องถิ่น รัฐควรมีแนวทางในการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันอย่างเท่าเทียมของผู้แทนที่จะอาสาเข้ามาทำงานในระดับท้องถิ่น เช่น ห้ามใช้ชื่อหรือข้อความที่บ่งบอกว่าผู้สมัครคนนั้น ๆ เป็นตัวแทนหรือได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองใด เพื่อให้การเมืองในระดับท้องถิ่นมีความเป็นอิสระ ปราศจากการแทรกแซงจากการเมืองในระดับชาติอย่างแท้จริงต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมประเด็นบทบาทของพรรคการเมืองในระดับชาติ ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือไม่
2. ประชาชนส่วนมากยังพิจารณาตัดสินใจเลือกผู้นำท้องถิ่นที่สังกัดพรรคการเมืองขนาดใหญ่ มีความรู้ ความสามารถ มากกว่า พิจารณาจากนโยบายที่ดีและเป็นไปได้ ควรศึกษาประเด็น ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในจังหวัดบึงกาฬกับการพัฒนาการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรวิทย์ เกาะกลาง และ วัฒนา นนทชิต. (2566). การตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2562 ของประชาชนมุสลิมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์**. 7(1): 52-70.
- กิตติกร กอบเงิน และวัลลภ พิริยวรรณ. (2566). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไป ปี พ.ศ. 2566. **วารสารการบริหารจัดการและนวัตกรรมท้องถิ่น**. 5(7): 438-447.
- เกรียงศักดิ์ โชติรุ่งเกียรติ. (2558). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี. **วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล**. 1(1): 50-63.
- ชูรัตน์ เทียงธรรม. (2564). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ยโสธร: กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลกุดชุมพัฒนา อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร. **วารสารวิชาการรัตนบุศย์ (Ratanabuth Journal)**. 3(1): 1-12.
- ณิชาณัฐ ณ นคร และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2567). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางประชาธิปไตยของประชาชนเจนเนอเรชั่น Z กรุงเทพมหานคร. **วารสารวิชาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม**. 11(1): 78-87.
- นิยม รัฐอมฤต. (2563). การเลือกตั้ง อบจ. 2563. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B9%89%E0%B8%87_%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B8%88._2563
- ประกาศคณะกรรมการการเลือกตั้ง เรื่อง การแบ่งเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด บึงกาฬ. (2567, 28 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 137 ตอนที่ 76 ก หน้า 108-110.
- ปยุตนุช ดิษฐทองคำ และเกษภา ผาทอง. (2567). การตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองคลองมะเดื่อ อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารมณีเชษฐารามวัดจอมมณี**. 7(3): 758-777.
- พระสมุทรเจนวิทย์ ธรรมรสี. (2562). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่มีผลต่อการออกเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562. **เสฐฐวิทย์ปริทัศน์**. 2(3): 1-12.
- ภารดี ชินโซ สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา และสุรพล พรหมกุล. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**. 10(3): 111-122.

- ยุพิน บุญยัง และพลอยชนกวรรณ หวังผล. (2565). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกองค์การส่วนตำบลคูเมืองอำเภอมหาชนะชัยจังหวัดยโสธร. **วารสารวิชาการรัตนบุศย์ (RATANABUTH JOURNAL)**. 4(1): 1-9.
- ศุภกร บัวติก เสาวลักษณ์ นิกรพิทยา และวัชรินทร์ สุทธิชัย. (2566). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลกองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย. **Journal of Modern Learning Development**. 8(6): 28-42.
- สุณา ผาด่านแก้ว. (2566). “ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นกรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเขา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วารสารวิชาการสังคมมนุษย์**. 13(2): 25-46.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2563). การใช้สิทธิเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดวันที่ 20 ธันวาคม 2563. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://www.ect.go.th/ect_th/th/db_119_ect_th_download_17
- สำนักงานจังหวัดบึงกาฬ. (2565). แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (พ.ศ. 2561 – 2565) ฉบับบททวนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก [https://proxy.gdcatalog.go.th/https://buengkan.gdcatalog.go.th/dataset/4116382a-134b-468f-a2c0-540fffa5b734/resource/1fade88f-1384-4d57-8b6c-02e3bbe48597/download / buengkan.pdf](https://proxy.gdcatalog.go.th/https://buengkan.gdcatalog.go.th/dataset/4116382a-134b-468f-a2c0-540fffa5b734/resource/1fade88f-1384-4d57-8b6c-02e3bbe48597/download/buengkan.pdf)
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ. (2567). ประวัติจังหวัดบึงกาฬ. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengkanpao.go.th/about/01/01>
- _____. (2563ก). ประกาศผู้อำนวยการการเลือกตั้งประจำองค์การบริหารส่วนจังหวัดบึงกาฬ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ เรื่อง ชื่อผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengkanpao.go.th/public/file/2020/11/Nayok.pdf>
- _____. (2563ข). ผลการนับคะแนนเลือกตั้ง อบจ.บึงกาฬ อย่างไม่เป็นทางการ. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก https://buengkanpao.go.th/news_page/387
- อลงกรณ์ อรรคแสง. (2547). สารานุกรมการปกครองท้องถิ่นไทย หมวดที่ 3 พัฒนาการและรูปแบบการปกครองท้องถิ่นไทย ลำดับที่ 2 องค์การบริหารส่วนจังหวัด. กรุงเทพฯ: ธรรมดาเพรส จำกัด.

ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของ เทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี People's Expectations Toward the Public Services of Bueng Yitho Municipality, Thanyaburi District, Pathum Thani Province

อรรถิณี ทวยนาค¹ วิจิตร วิชัยสาร¹ กริธา ไชแสง¹ และประภัสสร ทองยิณดี^{2*}

Onthinee Thuynak, Vichit Vichaisarn, Greta Kaisarn, and Prapatsorn Thongyindee

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี และเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย รวมถึงเพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้บริหารเพื่อนำไปใช้ในการตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะของประชาชนต่อไป งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 395 คน และสถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน t-test และ F-test ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และน้อยที่สุด คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจ ส่วนการทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัยที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนสมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: ความคาดหวัง การให้บริการสาธารณะ เทศบาล ประชาชน การให้บริการ

¹อาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย จังหวัดปทุมธานี

Lecturer, Faculty of Management Science, Eastern Asia University, Pathum Thani Province.

^{2*}อาจารย์ประจำหมวดวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย จังหวัดปทุมธานี

Lecturer, Office of Academic Affairs, Eastern Asia University, Pathum Thani Province.

Corresponding author e-mail: prapatsorn@eau.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 28 August 2024, Revised 30 January 2025, Accepted 12 September 2025

Abstract

This research aims to examine people's expectations regarding the public services provided by Bueng Yitho Municipality in Thanyaburi District, Pathum Thani Province, and to compare these expectations across gender, age, education, occupation, income, and length of residence. The findings are intended to offer reliable information for municipal executives to enhance future public service development. This study employed a quantitative research design, with data collected from 395 respondents using a structured questionnaire. Statistical analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation, while hypothesis testing was conducted using t-tests and F-tests. The results indicate that overall public expectations toward municipal public services were at a high level. When examined by dimension, all aspects were also rated highly, ranked from highest to lowest mean as follows: (1) Quality of Life and Community Strength, (2) Infrastructure, Natural Resources, and Environment, and (3) Economic and Community Development. Hypothesis testing revealed no significant differences in expectations based on gender, age, education, income, or length of residence. However, occupation was found to significantly influence expectations of public services at the 0.05 significance level.

Keywords: *Expectation, Public services, Municipality, People, Services*

บทนำ

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่สังคมโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายของกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อ การกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะสิ่งที่สำคัญคือ การกำหนดนโยบายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดแนวคิดการกระจายอำนาจขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ.1970 จนถึงปัจจุบัน การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการกระจายอำนาจ ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำหนดรูปแบบการปกครอง เพื่อแก้ไขปัญหา หรือข้อบกพร่องของการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยให้ความสำคัญกับการปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในเชิงโครงสร้าง และการตัดสินใจจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งการกำหนดยุทธศาสตร์ในการปกครองท้องถิ่นจะต้องอาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐไม่ว่าจะเป็น การร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบาย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการขับเคลื่อนการดำเนินงานอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน (Worrall, Collinge & Bill. 1998) ซึ่งสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน รวมถึงการลดสถานะการแก้ไขปัญหาการรวมศูนย์ของอำนาจ และกระจายการจัดบริการสาธารณะให้ทั่วถึง และครอบคลุม

สำหรับประเทศไทยที่กระแสแนวคิดการกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นได้เริ่มมีพัฒนาการ และเห็นได้ชัด ตั้งแต่ พ.ศ.2535 และการเกิดขึ้นของขบวนการปฏิรูปการเมือง จนเกิดการผลักดันให้เกิดขึ้นตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ระบุให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นซึ่งเป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามมาตรา 78 ที่กำหนดให้รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง โดยสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งปัญหาการกระจายอำนาจ และการปกครองท้องถิ่นไทยที่สำคัญ คือ การพัฒนาการให้บริการสาธารณะ เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนให้มีประสิทธิภาพ (วุฒิสภา. 2557) ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 250 ระบุว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแล และจัดทำบริการสาธารณะ และกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. 2560) ซึ่งหน้าที่ที่สำคัญของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในการให้บริการสาธารณะจะเกี่ยวข้องกับงานที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และงานที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกในชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน การป้องกันภัย รักษาความปลอดภัย สวัสดิการสังคม ได้แก่ การจัดทำถนน สะพาน สวนหย่อม สวนสาธารณะ การกำจัดขยะมูลฝอย งานดับเพลิง การจัดให้หน่วยบริการสาธารณสุขจัดให้มีสถานสงเคราะห์เด็กและคนชรา เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม. 2543) จากที่ได้กล่าวไปจะเห็นว่า การให้บริการสาธารณะนั้น เป็นการดำเนินการของรัฐเพื่อตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม มิใช่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ดำเนินการเอง ซึ่งก็คือรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งประโยชน์สาธารณะต้องเป็นความต้องการของบุคคลแต่ละคนที่ตรงกัน และบุคคลที่ว่ามีก็ต้องมีจำนวนมากเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม ความต้องการนั้นจึงถูกยกระดับให้เป็นประโยชน์สาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การให้บริการสาธารณะของภาครัฐและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใดนั้น ผู้ที่ให้คำตอบได้ดีที่สุดคือประชาชนผู้เข้ามารับบริการ โดยอาศัยกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีโอกาสแสดงทรรศนะและเข้าใจร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ (นันทวัฒน์ บรมานันท์. 2555) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการบริการสาธารณะแนวใหม่ที่มุ่งเน้นการให้บริการที่ผู้ให้บริการจะต้องตอบสนองความต้องการ หรือความคาดหวังของประชาชน และยังสอดคล้องกับแนวคิดกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นดูแลจัดการปัญหาระดับท้องถิ่น และส่งเสริมให้คนแต่ละท้องถิ่นได้แสดงความสามารถพัฒนาบทบาทตนเองในการดูแลรับผิดชอบท้องถิ่นของตน ซึ่งจะทำให้ปัญหาในแต่ละท้องถิ่นได้รับการแก้ไขปรับปรุงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ (ธนศวรร์ เจริญเมือง. 2535)

แรงกระตุ้นในการให้ความสำคัญกับผู้ที่มาใช้บริการสาธารณะ ได้แก่ ผู้รับบริการเช่นปัจเจกบุคคล องค์การภาคเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ใช้การบริการสาธารณะจากรัฐบาล โดยพยายามให้ความสำคัญกับผู้รับบริการ ในหลายประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ ผู้ใช้บริการสาธารณะของรัฐบาลได้เปิดเผยแนวทางในการปรับปรุงการบริการของภาคเอกชนผ่านทางสื่อต่าง ๆ และทำให้เกิดการเปรียบเทียบการทำงานกับนานาประเทศในเรื่องมาตรฐานในการบริการสาธารณะ โดยสรุปแล้ว ผู้ใช้บริการสาธารณะต้องพยายามผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางของตนเองไปสู่การเป็น

ลูกค้าผู้รับบริการ นอกจากนี้ในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลในหลายประเทศได้สนับสนุนให้ผู้ให้บริการสามารถอ้างสิทธิของตนในการแสดงความต้องการในการปรับปรุงการบริการของรัฐบาลได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาและการปรับปรุงระบบและโครงสร้างนั้นสามารถทำให้เกิดการปรับปรุงการบริการ ซึ่งมีผลต่อแรงผลักดันภายในในการปรับปรุงการดำเนินการให้บริการสาธารณะนั้นควรจะต้องสอดคล้องกับแรงผลักดันที่เกิดขึ้นภายนอกจากผู้ให้บริการในการดำเนินการปรับปรุงการบริการสาธารณะ จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับปัญหาในการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งานวิจัย เรื่อง การประเมินประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยส่วนหนึ่ง พบว่า แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการสาธารณะในกลุ่มขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงด้านความสามารถในการให้บริการ คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เพราะประชาชนในแต่ละหมู่บ้านต่างมีแนวคิดและทราบปัญหาในแต่ละหมู่บ้านได้ดีกว่าบุคคลภายนอก (ปิยะ กล้าประเสริฐ, 2559) เป็นต้น รวมถึงงานวิจัย เรื่อง ความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนที่มีต่อการบริหารส่วนตำบล: ข้อเสนอการกระจายอำนาจจากล่างขึ้นบน ผลการวิจัยส่วนหนึ่ง พบว่า ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสู่ส่วนกลางเพื่อนำไปสู่การกระจายอำนาจในการจัดทำบริการสาธารณะให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบใหม่ คือ การศึกษาความต้องการบริการสาธารณะที่แท้จริงของประชาชน จึงถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งของผู้กำหนดนโยบายซึ่งจะต้องมีการรับฟังเสียงของประชาชนว่า คนในชุมชนต้องการอะไร อยากให้ปรับปรุงหรือเพิ่มเติมในส่วนไหน อะไรที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เพื่อนำความต้องการของประชาชนไปเป็นกรอบในการให้บริการสาธารณะ (อิธิวัฒน์ อุดมก้านตรง และอลงกรณ์ อรรคแสง, 2561) ดังนั้น ในการจัดทำบริการสาธารณะนั้นจำเป็นจะต้องสอดคล้องกับ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ความพร้อม และอำนาจ บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และที่สำคัญคือความต้องการของประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก จากที่ได้กล่าวไป ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา คาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เพื่อนำผลการศึกษาไปประกอบการพัฒนาและปรับปรุงการให้บริการสาธารณะให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน และพัฒนาขีดความสามารถในการให้บริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย
3. เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้บริหารเพื่อนำไปใช้ในการตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะของประชาชนต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

การศึกษาเกี่ยวกับความคาดหวัง ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล นั้นมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ หรือความคาดหวังภายในตัวบุคคล ซึ่งถ้าความคาดหวังมีสูง ก็จะส่งผลทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นมีมากขึ้น ทำให้บุคคลพยายามที่จะแสดงการกระทำออกมาเพื่อตอบสนองความคาดหวังที่เกิดขึ้น เมื่อความคาดหวังได้รับการตอบสนองก็จะมีผลต่อการทำให้เกิดความพึงพอใจขึ้น (Vroom, 1964) โดยการจัดการกับความคาดหวังนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กร ในการทำความเข้าใจว่าสิ่งที่ความคาดหวังนั้นคืออะไร ซึ่งความคาดหวังนั้นมีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล ดังนั้น การจัดการกับความคาดหวังนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดยุทธศาสตร์ รวมถึงผู้มีส่วนได้เสีย นอกจากนี้ความคาดหวังยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ส่วนบุคคล และสิ่งที่รับรู้มาก่อนหน้านี้ เมื่อองค์กรได้รับรู้ถึงความคาดหวังของบุคคล จะสามารถนำไปกำหนดแนวทางต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือเติมเต็มความคาดหวังของประชาชน หรือผู้ที่มีส่วนได้เสียได้ ซึ่งความคาดหวังนั้นในแต่ละบุคคลก็จะมีผลคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้รับ ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่ได้รับทั้งทางตรง และทางอ้อม ความคาดหวังที่อยู่บนพื้นฐานของค่านิยมส่วนตัว เป็นต้น (Luoma-aho & Olkkonen, 2016)

แนวคิดเกี่ยวกับการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การให้บริการสาธารณะ เป็นกิจกรรมที่ฝ่ายปกครองทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ของสาธารณะหรือส่วนรวม โดยสามารถตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม มิใช่การตอบสนองความต้องการของผู้ดำเนินการเอง (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552) นอกจากนี้ Spicker (2009) ได้ให้นิยามเพิ่มเติมว่า การให้บริการสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นโดยภาครัฐ เพื่อประโยชน์ของสาธารณะ และส่วนรวม เช่น การดำเนินการด้านสุขภาพ การจัดและส่งเสริมศึกษา การจัดสวัสดิการทางสังคม รวมถึงการให้บริการทางคมนาคม และการขนส่ง เป็นต้น

ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 250 ได้กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะ และกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2560)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ได้กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจ และหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2542) ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ทำการวิจัยในบริบทการให้บริการสาธารณะของเทศบาล ซึ่งนันทวัฒน์ บรมานันท์ (2555) ได้กล่าวถึง อำนาจและหน้าที่ของเทศบาล ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 สามารถแบ่งการให้บริการสาธารณะออกเป็น 8 ประเภทใหญ่ ๆ ที่ทางเทศบาลต้องจัดทำให้เกิดภายในพื้นที่ที่เทศบาลของตนรับผิดชอบ คือ (1) การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน เช่น การดับเพลิง การป้องกันและระงับสาธารณภัย (2) การสาธารณสุข เช่น การจัดให้มี

และบำรุงสถานที่พิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ การป้องกันและระงับโรคติดต่อ การรักษาความสะอาดของถนนหรือทางเดินและที่สาธารณะ การกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การจัดให้มีและบำรุงสวนสาธารณะสุสานและฌาปนสถาน เป็นต้น (3) การสาธารณสุขการ เช่น การสงเคราะห์มารดาและเด็ก การสงเคราะห์คนชรา คนอนาถา เด็กกำพร้า เป็นต้น (4) การโยธาสาธารณะ เช่น การสร้างและบำรุงทางบกทางน้ำ การจัดให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของราษฎร เป็นต้น (5) การศึกษา เช่น การจัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา การจัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬา เป็นต้น (6) การสาธารณสุขโรคและเทศพาณิชย์ เช่น การประปา ไฟฟ้า การเดินรถประจำทาง ตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม กิจการโรงรับจำนำ เป็นต้น (7) การทะเบียนราษฎร และ (8) การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร

จากที่ได้กล่าวไปสามารถสรุปได้ว่า การให้บริการสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นโดยภาครัฐในกรอบของรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถัย กักพล และวิลาวัลย์ หงส์นคร (2560) ที่ได้ให้นิยามเพิ่มเติมว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะในหลายประเภทซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของประชาชน ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน และด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน

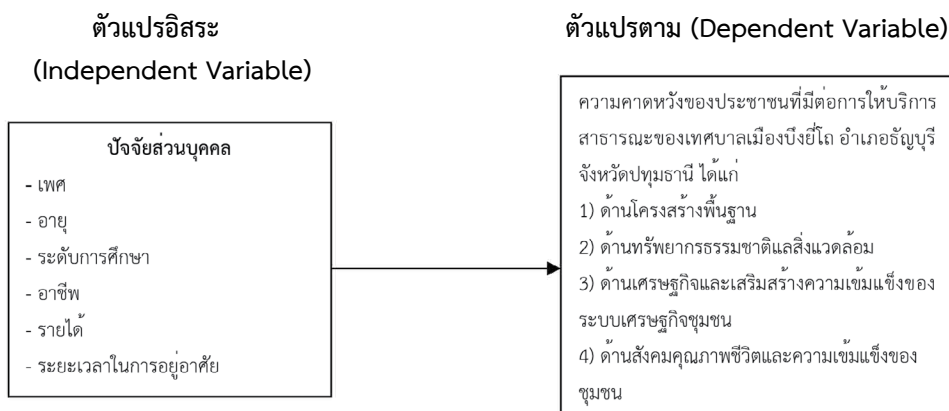
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการประมวลเอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะ และการเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ กับความคาดหวังของประชาชนในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้รูปแบบในการให้บริการสาธารณะในแต่ละด้านของทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลในงานวิจัยที่ศึกษาส่วนใหญ่ในรายละเอียดการให้บริการมีความคล้ายคลึงกัน แต่อาจจะใช้ชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น ด้านการศึกษา ด้านสวัสดิการสังคม ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละด้านสอดคล้องกับในรายละเอียดของพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งถามระดับความคาดหวังโดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด (พรรณเพ็ญแข โฉมอ่อน. 2563; วรวรรณ กิตติสุคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี. 2554; ธาณี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวาศ์. 2559) งานวิจัยเรื่องความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เป็นงานวิจัยที่ศึกษาบริเวณพื้นที่ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ดำเนินการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน ซึ่งจากการประมวลเอกสารพบว่า ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาความคาดหวังของ

ประชาชนที่มีต้องการให้บริการสาธารณะในพื้นที่ พบแต่งงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาความพึงพอใจต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาล ดังนั้น งานวิจัย เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต้องการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยขั้นแรก ๆ ในพื้นที่ที่ได้ดำเนินการศึกษา ซึ่งสามารถนำไปเป็นข้อมูลให้แก่เทศบาลเมืองบึงยี่โถในการนำไปกำหนดนโยบาย และแนวทางการให้บริการสาธารณะที่สอดคล้องกับความต้องการ หรือความคาดหวังของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต้องการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ได้ประมวลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปได้ตามอำนาจและหน้าที่ของเทศบาล ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ซึ่งการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ดำเนินการในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านทรัพยากรธรรมชาติแลสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน (ภาพประกอบที่ 1)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 1 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีเพศต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีอายุต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 3 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 4 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีอาชีพต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 5 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีรายได้ต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 6 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยของชุมชนต่างกัน มีความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จำนวน 39 ชุมชน โดยมีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 31,865 คน (สำนักทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ. 2562) ใช้สูตรการหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane (Yamane. 1973 อ้างถึงใน วัลลภ ลำพวย. 2547) ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 395 คน เนื่องจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ จำนวน 39 ชุมชน จึงได้เลือกใช้ในการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิชนิดสัดส่วน (Promotional Stratified Random Sampling) คำนวนจากสูตร (กัลยา วาณิชบัญชา. 2550) เพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชน และทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจนครบจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ทั้งสิ้นจำนวน 395 คน

การวัดคุณภาพของเครื่องมือ

1. เครื่องมือที่ใช้จะเป็นแบบสอบถามซึ่งจะมีการทดสอบความเที่ยงตรงในเนื้อหา (Content Validity) โดยทำการตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) เพื่อพิจารณาว่าแบบสอบถามวัดได้ตรงกับนิยามของแต่ละตัวแปร เพื่อที่จะได้ปรับปรุงแก้ไขให้เครื่องมือมีความเหมาะสมเที่ยงตรงและแม่นยำทั้งด้านเนื้อหา ภาษา เพื่อให้ทำให้ได้คำตอบที่ดีที่สุด โดยทางคณะวิจัยได้นำแบบสอบถามไปปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อหาความน่าเชื่อถือของแบบสอบถามและดำเนินการปรับแก้แบบสอบถามตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบความชัดเจนของภาษา ถ้อยคำ และความเที่ยงตรงในเนื้อหา โดยสอดคล้องข้อคำถามในแบบสอบถามกับวัตถุประสงค์ (Index of item Objective Congruence: IOC) การทดสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสอบถามใช้วิธีทดสอบความตรงของแบบสอบถามโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ตามเทคนิค IOC ซึ่งข้อที่มีค่า IOC น้อยกว่า 0.6 ต้องปรับปรุง และข้อที่มีค่า IOC มากกว่า 0.6 ใช้ได้ ผลการทดสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสอบถามในแต่ละข้อแบบสอบถาม พบว่า มีค่า IOC มากกว่า 0.6

2. การหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้วิจัยหาค่าความเชื่อมั่นโดยนำแบบสอบถามในส่วนของความคาดหวังของผู้รับบริการเทศบาลเมืองบึงยี่โถที่ได้ปรับปรุงแล้วนำไปทดสอบกับประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบึงคำพร้อย อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากเป็นเทศบาลเมืองและพื้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการทดสอบเครื่องมือจำนวน 30 คน นำผลที่ได้มาหาความเชื่อมั่นรวม โดยใช้วิธีการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาร์ค (Cronbach's Alpha coefficient) ผลการวิเคราะห์ได้ค่าความเชื่อมั่นมีค่า 0.9572

ผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 51 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.4 ระดับมัธยมศึกษา/ปวช./ปวส. คิดเป็นร้อยละ 39.2 อาชีพเป็นเจ้าของกิจการ ธุรกิจส่วนตัว และค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 39.2 รายได้อยู่ที่ระดับน้อยกว่าหรือเท่ากับ 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 44.3 และระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณพื้นที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถมากกว่า 10 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 47.8

2. การศึกษาระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.50$) เมื่อพิจารณาเป็นด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ดังนี้ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ($\bar{X} = 3.56$) รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ($\bar{X} = 3.55$) และน้อยที่สุด คือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยที่เท่ากันคือ ($\bar{X} = 3.46$) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตาราง 1 ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม

ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ระดับความคาดหวัง
ด้านโครงสร้างพื้นฐาน	3.55	มาก
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	3.46	มาก
ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน	3.46	มาก
ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน	3.56	มาก
รวม	3.50	มาก

จากตาราง 1 พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.50$) เมื่อพิจารณาเป็นด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ดังนี้ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ($\bar{X} = 3.56$) รองลงมาคือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ($\bar{X} = 3.55$) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.46$) และ ด้านเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน มีค่าเฉลี่ยที่เท่ากันคือ ($\bar{X} = 3.46$) ตามลำดับ

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานการวิจัย

จากการทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ตาราง 2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

ตัวแปรอิสระ	ค่าสถิติที่ทดสอบ (sig.)	ผลการทดสอบเป็น / ไม่เป็นไปตามสมมติฐาน
เพศ	.340	✓
อายุ	.202	✓
ระดับการศึกษา	.671	✓
อาชีพ	.030*	✓
รายได้	.113	✓
ระยะเวลาในการอยู่อาศัย	.604	✓

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 การทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้ 6 สมมติฐาน พบว่า สมมติฐานที่กำหนดไว้ในครั้งนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณะที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวม พบว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยรวม อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนอยู่ในระดับมากทุกด้าน ตัวอย่างการให้บริการสาธารณะด้านที่ประชาชนในพื้นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความคาดหวังมากที่สุด 2 ด้านแรก ได้แก่ ด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน เป็นด้านที่ประชาชนมีระดับความคาดหวังมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดรายข้อพบว่า การส่งเสริมการป้องกันปราบปรามยาเสพติด และการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง เป็นข้อที่มีระดับความคาดหวังมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านโครงการพื้นฐาน เมื่อพิจารณารายละเอียดรายข้อ พบว่า การปรับปรุงและจัดทำไฟฟ้าส่องสว่างให้ครอบคลุมและเพียงพอในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ เป็นข้อที่มีระดับความคาดหวังมากที่สุด เป็นต้น จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่ที่มีความต้องการที่จะให้มีการจัดบริการสาธารณะที่เพิ่มเติมหรือปรับปรุงให้มากขึ้นกว่ารูปแบบเดิม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ประชาชนให้ความสำคัญกับ ด้านสังคมคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชน เป็นลำดับแรก โดยเฉพาะการส่งเสริมและป้องกันปัญหา ยาเสพติด ซึ่งสะท้อนถึง ปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และความปลอดภัยของประชาชนโดยตรง ซึ่งความคาดหวังที่สูงในด้านนี้อาจเกิดจากความต้องการให้ภาครัฐมีบทบาทเชิงรุกในการแก้ไขปัญหา และกำหนดนโยบายในการบริหารจัดการปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การให้บริการสาธารณะในด้านต่าง ๆ ที่เทศบาลเมืองบึงยี่โถจัดให้มีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน ด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความจำเป็นต่อการ

ดำรงชีวิตของประชาชนแทบทั้งสิ้น จึงส่งให้ระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณสุขอยู่ในระดับมากทุกด้าน นันทวัฒน์ บรมานันท์ (2547) ที่ได้กล่าวว่า การบริการสาธารณสุขที่จัดทำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเป็นการบริการสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับภารกิจหลักขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นภารกิจที่ดำเนินการไปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การกำจัดขยะมูลฝอย การระบายน้ำ การจัดการศึกษา การดูแลและรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นภารกิจที่ใกล้ชิดกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นอีกด้วย และยังคงสอดคล้องกับอรรถ กิณผล และวิลาวัณย์ หงสนคร (2560) ที่ได้กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณสุข เพื่อประโยชน์ของประชาชนซึ่งการจัดบริการสาธารณสุขนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชากรทุกช่วงวัยในทุกมิติทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เช่น ทางเท้า ทางระบายน้ำ ถนนหนทาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรพรรณ กิริติสุขคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี (2554) ที่ได้ศึกษาความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณสุขของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณสุขของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2. จากผลการศึกษาการเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณสุขของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ผลการศึกษา พบว่า เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 1 สมมติฐาน ได้แก่ อาชีพ ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณสุขแตกต่างกัน และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ 5 สมมติฐาน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่ต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณสุขแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การให้บริการสาธารณสุขนั้นเป็นการให้บริการที่จัดทำโดยรัฐ ซึ่งวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการให้บริการคือ การตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยการให้บริการสาธารณสุขนั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกัวิถีชีวิตของประชาชน เช่น ไฟฟ้าส่องสว่าง ศาลารอรถโดยสาร การกำจัดขยะมูลฝอย การจัดการศึกษา การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การจัดสวัสดิการทางสังคม ต่าง ๆ เป็นต้น จากที่ได้กล่าวไปจะเห็นได้ว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวก และแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต รวมถึงการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของแต่ละบุคคล จึงส่งผลทำให้ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัย ที่แตกต่างกัน มีระดับความคาดหวังในการให้บริการสาธารณสุขที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนอาชีพนั้น การประกอบอาชีพของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันจะมีความต้องการใช้บริการสาธารณสุขแตกต่างกันออกไปตามอาชีพของแต่ละบุคคล เช่น อาชีพแม่บ้าน กับ นักศึกษา เจ้าของกิจการกับแม่บ้าน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ วรพรรณ กิริติสุขคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี (2554) ที่ได้ศึกษา ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณสุขของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และระยะเวลาในการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน มีระดับความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณสุขในภาพรวมไม่แตกต่างกัน และยังคงสอดคล้องกับธานี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวงศ์ (2559) ที่ได้ศึกษา ความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อน

การจัดทำบริการสาธารณะแนวใหม่ในชุมชน: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีผลต่อระดับความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อนการจัดทำบริการสาธารณะแนวใหม่ในชุมชนที่แตกต่างกัน

ประโยชน์และข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ทำให้ทราบถึงระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะ รวมถึงปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอดงเจริญ จังหวัดบึงกาฬ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูล ในการกำหนดนโยบายและการวางแผนในการพัฒนา และปรับปรุงการให้บริการสาธารณะให้สอดคล้องกับประชาชนในพื้นที่ และสามารถแก้ไขปัญหาให้ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษา เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอดงเจริญ จังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. จากผลการวิจัย ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอดงเจริญ จังหวัดบึงกาฬ พบว่า ประชาชนมีระดับความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะด้านสังคมคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชน มากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประชาชนมีความคาดหวังการป้องกันปราบปรามยาเสพติด และการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสอดส่องดูแลป้องกัน มากที่สุด รองลงมาคือ การส่งเสริมการกีฬา และนันทนาการในทุกระดับเพื่อส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชน และการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชราและผู้ด้อยโอกาส ดังนั้น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร ดำเนินการป้องกัน และต่อต้านยาเสพติดในพื้นที่โดยการทำงานเชิงรุก และอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และเสนอแนวทาง รวมถึงเข้ามาช่วยสอดส่องดูแล และเฝ้าระวังเกี่ยวกับการระบาดของยาเสพติด

2. ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชราและผู้ด้อยโอกาสให้ทั่วถึง โดยอาจจะส่งเสริมผ่านสวัสดิการทางสังคมประเภทต่างๆ เช่น การฝึกอาชีพ การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในแต่ละชุมชน การดูแลผู้ป่วยติดเตียง การจัดรถรับส่งสำหรับผู้สูงอายุเพื่อไปพบแพทย์ หรือร่วมกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เป็นต้น

3. ควรมีการส่งเสริมกีฬาประเภทต่าง ๆ รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และกิจกรรมนันทนาการในแต่ละชุมชนให้ทั่วถึงในแต่ละหมู่บ้าน เนื่องจากบางครั้งประชาชนอาจไม่สะดวกเดินทางไปชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

4. ขับเคลื่อนการให้บริการสาธารณะแนวใหม่ โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ร่วมรับฟัง ร่วมเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา ผ่านรูปแบบกิจกรรมที่หน่วยงานเป็นผู้จัดขึ้น โดยอาจจัดเป็นเวทีประชาคม หรือการประชุมกลุ่มย่อย รวมถึงคำนึงถึงการตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหา และความต้องการของประชาชน เพื่อนำไปปรับปรุงรูปแบบการให้บริการสาธารณะที่ตอบสนองต่อความต้องการ และคาดหวัง

ของประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในพื้นที่ และเกิดความยั่งยืนต่อไป

5. จากผลการวิจัย การเปรียบเทียบระดับความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความคาดหวังต่อการให้บริการสาธารณะที่แตกต่างกัน ดังนั้น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดทำฐานข้อมูล และสำรวจความต้องการ รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบาย การวางแผน และการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กำหนดรูปแบบกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการในการให้บริการสาธารณะในรูปแบบที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

6. จากผลการวิจัย เทศบาลเมืองบึงยี่โถ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา เช่น การจัดเวทีประชาคมและการสำรวจความเห็นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อส่งเสริมกลไกการมีส่วนร่วมและการแสดงความคิดเห็นของประชาชน โดยให้อยู่บนพื้นฐานการสมัครใจเข้าร่วม และการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เช่น 6 เดือน ต่อครั้ง เพื่อนำข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนมาปรับปรุงการให้บริการสาธารณะ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการให้บริการสาธารณะที่สอดคล้องกับพื้นที่ของเทศบาลเมืองบึงยี่โถโดยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. ควรศึกษาสภาพการบริหารจัดการในการให้บริการสาธารณะของเทศบาลเมืองบึงยี่โถ เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงและพัฒนาการให้บริการสาธารณะ

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา วาณิชขัญชา. (2550). สถิติสำหรับงานวิจัย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิท พวงงาม. (2543). การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน .
- ธนสวรรค์ เจริญเมือง. (2535). การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานี สุวรรณไตรย์ และศรีรัฐ โกวงศ์. (2559). ความคาดหวังที่มีต่อกระบวนการขับเคลื่อนการจัดทำบริการสาธารณะ แนวใหม่ในชุมชน: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลคำชะอี อำเภอดำคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร. วารสารการบริหารปกครอง. 5(2): 221-236.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2555). มาตรฐานใหม่ของการจัดทำบริการสาธารณะระดับชาติในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศาลรัฐธรรมนูญ.
- _____. (2552). การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- _____. (2547). การปกครองส่วนท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

- ปิยะ กล้าประเสริฐ. (2559). การประเมินประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดปทุมธานี. *วารสารวิจัยและพัฒนาโดยองค์กรฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 11(2): 215-227.
- พรหมเพ็ญแข โฉมอ่อน. (2563). ความคาดหวังของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะของเทศบาลตำบลไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*. 10(2): 134-143.
- วรวรรณ กิตติสุขคนธ์ และพยอม วงศ์สารศรี. (2554). ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะ ของเทศบาลตำบลกาญจนดิษฐ์ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*. 7(1): 180-187.
- วัลลภ ลำพาย. (2547). *เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วุฒิสาร ตันไชย. (2557). *การกระจายอำนาจและประชาธิปไตยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2542). *พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- สำนักทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองบึงยี่โถ. (2562). *ประชากรในเขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ*. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2567, จาก <https://buengyitho.go.th/news-preview-431091791835>.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- อริวัฒน์ อุดมก้านตง และอลงกรณ์ อรรถแสง. (2561). ความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบล: ข้อเสนอการกระจายอำนาจจากล่างขึ้นบน. *วารสารการเมืองการปกครอง*. 8(3): 79-94.
- อรรถัย กักผล และวิลาวณีย์ หงส์นคร. (2560). *บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า: ท้องถิ่นกับบริการสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- Luoma-aho, V., & Olkkonen, L. (2016). Expectation management. In Carroll, Craig E. (ed), *The SAGE Encyclopedia of Corporate Reputation*. (pp.303-306). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Spicker, P., (2009). The Nature of a Public Service. *International Journal of Public Administration*. 32(11): 970-991.
- Vroom, Victor H. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.
- Worrall, L., Collinge, C., & Bill, T. (1998). Managing Strategy in Local Government. *International Journal of Public Sector Management*. 11(6): 472-493.

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร ภายในองค์กร: กรณีศึกษา คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน A Study of Factors Affecting the Use of the LINE Application for Internal Communication: A Case Study of the Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen

อรุณรัตน์ บุญปองหา¹ และศรสร ใจจิตร^{2*}
Arunrat Bunpongpha and Sasarose Jaijit

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรม วิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรคของการใช้แอปพลิเคชันไลน์ในการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน เพื่อหาแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้แบบจำลองสมการโครงสร้าง ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมด้วยแบบสอบถามจากบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน จำนวน 151 คน ผลการศึกษาจากแบบจำลองสมการโครงสร้างที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยค่าดัชนีชี้วัดไค-สแควร์สัมพัทธ์เท่ากับ 1.85 ค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่าเท่ากับ 0.07 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 0.10 พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับ และความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร คือปัจจัยการรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (0.56, t-value = 11.38) แต่จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสะดวก (ประโยชน์ และความสนุกสนาน) (0.11, t-value = 1.66) และการต้องการความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (0.55, t-value = 6.57) ทำให้บุคลากรเห็นว่าเป็นอุปสรรคในการจัดการข้อมูลและการถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม รวมถึงจากการต้องการความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (-0.11, t-value = -3.40) ยังส่งผลต่อการลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสารด้วย ดังนั้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสาร ควรมุ่งเน้นการให้ความรู้และเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องผ่านการอบรมหรือจัดทำคู่มือการใช้งานที่เข้าถึงง่าย พร้อมกำหนด

¹เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป (ชำนาญการ) ประจำภาควิชาวิศวกรรมการเกษตร คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม

General Administration Officer (Professional Level), Department of Agricultural Engineering, Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom Province.

^{2*}ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม

Assistant Professor, Department of Industrial Engineering, Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Nakhon Pathom Province.

Corresponding author e-mail: sasarose.j@ku.th

ARTICLE HISTORY: Received 21 March 2025, Revised 2 September 2025, Accepted 10 September 2025

นโยบายการสื่อสารที่ชัดเจนเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการทำงานและชีวิตส่วนตัว ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มความตระหนักถึงประโยชน์และความสนุกในการใช้งาน รวมถึงการประเมินผล การสื่อสารอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคลากร ตลอดจนสนับสนุนวัฒนธรรมการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยมีผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งจะช่วยสร้างระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เคารพความเป็นส่วนตัว และส่งเสริมการทำงานร่วมกันภายในคณะ

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ปัจจัย แบบจำลองสมการโครงสร้าง แอปพลิเคชันไลน์

Abstract

This study aims to examine user behavior, analyze problems and obstacles, and propose effective communication strategies for the use of the LINE application within the Faculty of Engineering at Kamphaeng Saen. A structural equation model (SEM) was employed, with data collected from 151 faculty members through a questionnaire. The model demonstrated a good fit with the empirical data, with a relative chi-square of 1.85, RMSEA of 0.07, and RMR of 0.10. The findings reveal that factors contributing to acceptance and readiness to use LINE for internal communication include perceived usefulness, enjoyment, and information accuracy (0.56, $t = 11.38$). However, convenience-related factors such as usefulness and enjoyment (0.11, $t = 1.66$), as well as privacy concerns and limited understanding of LINE (0.55, $t = 6.57$), pose obstacles to effective data management and appropriate communication timing. Privacy concerns and insufficient understanding of the application were also found to negatively influence acceptance and readiness (-0.11, $t = -3.40$). To improve communication efficiency, the study highlights the importance of providing training and user-friendly guidelines to enhance understanding and appropriate usage. Establishing clear communication policies is also essential to ensure a balance between work and personal life. Encouraging engagement through participatory activities can help foster awareness of the application's benefits and increase user enjoyment. Additionally, continuous evaluation of communication practices is recommended to align strategies with users' needs. Cultivating an organizational culture that values effective communication—supported by leadership serving as role models—can promote a system that respects privacy, strengthens collaboration, and enhances overall operational efficiency within the faculty.

Keywords: *Factor analysis, Structural equation modeling, Line application*

บทนำ

การใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารเริ่มมีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 และยังคงเป็นที่นิยมในปัจจุบัน นอกจากแอปพลิเคชันไลน์แล้ว ยังมีช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการ เช่น อีเมล, Microsoft teams หรือ Google classroom ที่ถูกออกแบบมาเพื่อใช้ในการทำงานและการศึกษา แต่หลายองค์กรการศึกษาในประเทศไทยเลือกใช้แอปพลิเคชันไลน์เป็นช่องทางหลัก เนื่องจากสามารถเข้าถึงได้ง่ายและเป็นแพลตฟอร์มที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน (Suthiwartnarueput & Nutayangkul. 2022) การเลือกใช้แอปพลิเคชันไลน์ที่เป็นแพลตฟอร์มแบบไม่เป็นทางการในมหาวิทยาลัยที่มีโครงสร้างและวัฒนธรรมเฉพาะ เป็นความท้าทายที่แตกต่างจากการใช้แอปพลิเคชันไลน์ในชีวิตประจำวัน เพราะต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านความเป็นทางการ การรักษาความลับ และการบริหารสมดุลระหว่างการทำงานกับชีวิตส่วนตัว การสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์มีทั้งแบบรายบุคคลและแบบกลุ่ม โดยสามารถส่งข้อมูลเป็นข้อความ เสียง วิดีโอ รูปภาพ ไฟล์เอกสาร และสติ๊กเกอร์แสดงความรู้สึกได้ ซึ่งช่องทางการสื่อสารแบบเป็นทางการอาจตอบสนองต่อสิ่งเหล่านี้ได้น้อยกว่า ประโยชน์ของแอปพลิเคชันไลน์นอกจากจะช่วยอำนวยความสะดวกในการสื่อสารและส่งข้อมูลระหว่างกันแล้ว ยังมีส่วนในการลดการใช้ทรัพยากรและงบประมาณ เช่น การลดปริมาณการใช้กระดาษ และค่าโทรศัพท์ ตลอดจนการมีส่วนร่วมช่วยกระตุ้นให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันมากขึ้น (บัญชา. 2564) และการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการถ่ายทอดข้อมูล และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ที่ส่งผลให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานและส่งเสริมให้การดำเนินงานของคณะสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้โดยง่ายอีกด้วย (พาริตา พรหมบุตร. 2561)

การใช้แอปพลิเคชันไลน์ถึงแม้ว่าจะมีประโยชน์ตามที่กล่าวข้างต้น แต่ยังมีข้อเสีย เช่น การสื่อสารนอกเวลางานที่อาจรบกวนความเป็นส่วนตัว หรือไม่เหมาะกับการสื่อสารเรื่องที่เป็นความลับ (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) รวมถึงรูปแบบการสื่อสารที่เป็นภาษาเขียนอาจทำให้ผู้รับสารมีการตีความสารของผู้ส่งสารผิด ตลอดจนการรบกวนสมาธิในการทำงาน และการเผยแพร่ข่าวสารอย่างรวดเร็วโดยขาดการคัดกรอง (ธีรพร สิริวันต์. 2559) มีหลายงานวิจัยที่ศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร ปัจจัยที่สะท้อนต่อพฤติกรรมฯ เช่น การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561; Ismail. 2016; Chen & Chen. 2021; Dreabi *et al.* 2023) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (Dreabi *et al.* 2023) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561; Ismail. 2016) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ การรับรู้ถึงการยอมรับ (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) และการรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (Schaik *et al.* 2018)

ในการศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ มีทั้งเพื่อต้องการทราบถึง (1) ความรู้ความเข้าใจในการใช้งานของบุคลากร (รภัทรา หิรัญรังสิต. 2561) (2) ความพึงพอใจและประสิทธิผลการทำงานจากการใช้ไลน์เพื่อสื่อสารงานระหว่างกัน (นนท์ วัฒนกิจ. 2561; เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. 2565) (3) ปัญหาและอุปสรรคจากการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสารในการปฏิบัติงานขององค์กร (ธีรพร สิริวันต์. 2559) (4) รูปแบบความต้องการของผู้ใช้งาน (ธันณวัฒน์ ยวงแก้ว และคณะ. 2566) และ (5) แนวทางสนับสนุนการใช้ไลน์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในบริบทที่ศึกษา เช่น ด้านการจัดการเรียนการสอน ที่รองรับการเรียนการสอนแบบออนไลน์ และลดช่องว่างในการสื่อสารระหว่างอาจารย์และนักศึกษา (พองคำ พุ่มพวง. 2564; อารีย์ มัยยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. 2565) ผลที่ได้จากการศึกษาเหล่านี้พบว่า ความเข้าใจในการใช้งานแอปพลิเคชันไลน์มีความแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของ

ผู้ใช้ ถึงแม้การใช้ไลน์จะช่วยให้การสื่อสารสะดวกขึ้น แต่ยังมีข้อกังวลเรื่องภาระงานและความไม่เป็นทางการ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น เช่น การตีความผิดและการไม่ตอบสนองต่อข้อความสำคัญ นอกจากนี้ ความต้องการของผู้ใช้งานไลน์เพื่อการสื่อสารในองค์กรยังมีความแตกต่างกันตามอายุ อาชีพ และลักษณะงาน ซึ่งแนวทางสนับสนุนการใช้งานไลน์ควรคำนึงถึงความเหมาะสมกับบริบทขององค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารและลดช่องว่างในการทำงาน วิธีที่ใช้ในการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปดังกล่าว เช่น (1) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ศึกษาความแตกต่างของพฤติกรรมการใช้ไลน์ระหว่างกลุ่มประชากร (อินฉนวนน์ ยวงแก้ว และคณะ. 2566) (2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากผู้ใช้งาน ต่อการทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์และปัญหาที่พบในการใช้ไลน์ (ธีรพร สิริวันต์. 2559; รักษ์ตรา หิรัญรังสิต. 2561; เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. 2565; อารีย์ มัยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. 2565) (3) การทดสอบสมมติฐานทางสถิติ ด้วยการวิเคราะห์การถดถอย เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมและปัญหาการใช้ไลน์ (นนท์ วัฒนกิจ. 2561; ฟองคำ พุ่มพวง. 2564) และ (4) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Chen & Chen. 2021; Dreabi *et al.* 2023) การเลือกใช้แต่ละวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมายังขาดการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ซับซ้อน ทั้งผลกระทบทางตรงและทางอ้อมระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ การวิเคราะห์เชิงลึกด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural equation modeling: SEM) ทำให้สามารถสร้างและทดสอบแบบจำลองที่ซับซ้อน (Bollen. 1989) เพื่อให้สามารถอธิบายพฤติกรรมการใช้งานและให้ข้อเสนอแนะเชิงประจักษ์ต่อการพัฒนาการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ในองค์กรได้ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางพัฒนาการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการสื่อสารในองค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรม

การสื่อสารระหว่างบุคลากรหรือหน่วยงานในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีการใช้แอปพลิเคชันไลน์ทั้งจากโทรศัพท์มือถือส่วนตัวหรือคอมพิวเตอร์ภายในหน่วยงาน โดยเฉพาะช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ในปี พ.ศ. 2566–2567 ที่มีการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารมากขึ้น เนื่องจากมีมาตรการรักษาระยะห่างระหว่างบุคคลและใช้มาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการสร้างกลุ่มไลน์ตามความจำเป็นของงาน ในแต่ละกลุ่มมีการกำหนดสมาชิกในกลุ่มจากผู้สร้างกลุ่มเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้บุคลากรทราบ จากทั้งประโยชน์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารตามที่กล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ด้วยวิธีแบบจำลองสมการโครงสร้าง เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม และนำผลที่ได้มาสร้างแนวทางในการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานและทำให้การดำเนินงานของคณะบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

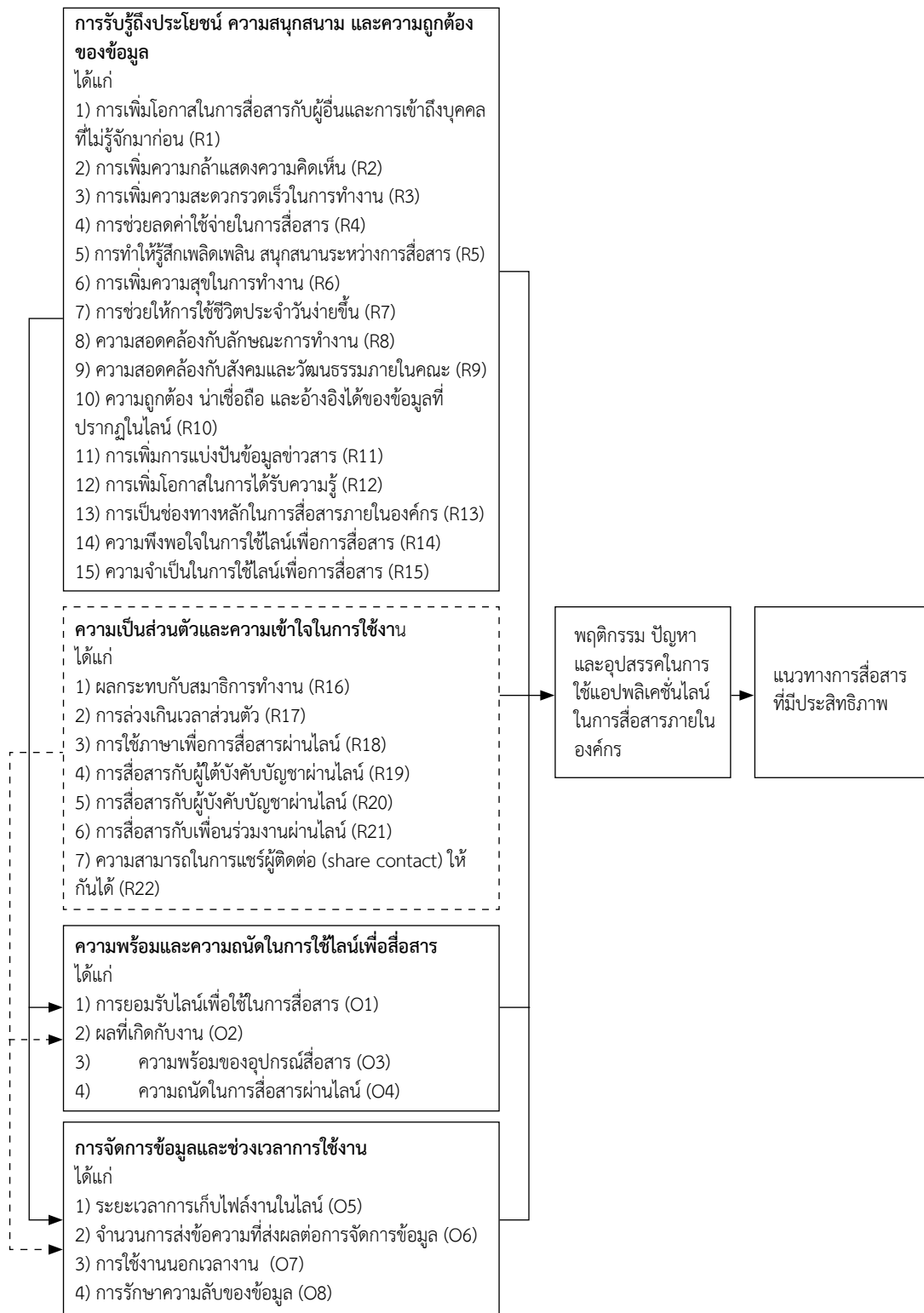
1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารของบุคลากรคณะ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพภายในคณะ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนกันยายน พ.ศ. 2567 ด้วยแบบสอบถามจากบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน จำนวนรวมเท่ากับ 151 คนจากจำนวนบุคลากรทั้งหมด 183 คน คิดเป็นร้อยละ 82.51
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาพฤติกรรม ปัจจัยที่ส่งผล ปัญหาและอุปสรรค ในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในองค์กร รวมถึงการนำเสนอแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้การศึกษาของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้อุปกรณ์ออนไลน์เพื่อการสื่อสารภายใน คณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ห้วงประกอบหลักเพื่อจัดกลุ่มปัจจัย และ ระบุความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ตามผลการวิเคราะห์ห้วงประกอบของปัจจัยที่แสดงรายละเอียดไว้ใน “หัวข้อที่ 4 การสำรวจปัจจัยฯ” ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (2) ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้งาน (3) ความพร้อมและความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน ข้อมูลของปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาได้จากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม จากบุคลากรทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน เพื่อประเมินอิทธิพลของปัจจัยดังกล่าวที่ส่งผลต่อ พฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้อุปกรณ์ออนไลน์ในการสื่อสารภายในคณะ ผลการวิเคราะห์ จะถูกสังเคราะห์เพื่อสร้าง แนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยกรอบความคิดนี้จะเชื่อมโยงตั้งแต่ การระบุปัจจัย การวิเคราะห์ผลต่อพฤติกรรมและอุปสรรค การนำเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติและเชิงนโยบาย ที่ช่วยพัฒนาระบบการสื่อสารของคณะให้ดียิ่งขึ้น (ภาพประกอบที่ 1)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน อาศัยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักในการจัดกลุ่มปัจจัยที่นำไปใช้ในการหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้ได้จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม รายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นบุคลากรของคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ทั้งสายวิชาการและสายสนับสนุน ที่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน โดยมีจำนวนรวมเท่ากับ 183 คน ได้แก่ บุคลากร จากภาควิชาวิศวกรรมเกษตร ภาควิชาวิศวกรรมเครื่องกล ภาควิชาวิศวกรรมโยธา ภาควิชาวิศวกรรมอาหาร ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน ภาควิชาวิศวกรรมอุตสาหการ ศูนย์ทดสอบ ประตุ หน้าต่างและผนังกระจกสำหรับงานอาคาร ศูนย์ปฏิบัติการวิศวกรรมพลังงานและสิ่งแวดล้อม ศูนย์เครื่องจักรกลการเกษตรแห่งชาติ และสำนักงานเลขานุการ โดยขนาดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้างในการวิจัยครั้งนี้อ้างอิงจาก Boomsma (1985) ที่กำหนดให้มีค่าในช่วง 100 ถึง 200 คน

2. การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือวิจัยที่มีความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่น

ในการทดสอบความเที่ยงตรงของงานวิจัยนี้ใช้การทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา ด้วยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of item-objective congruence: IOC) ส่วนการทดสอบความเชื่อมั่นใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของ ครอนบาค (Cortina, 1993) รายละเอียด มีดังนี้

2.1 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา

การหาค่าดัชนีความสอดคล้องเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาของแบบสอบถาม ใช้ผลจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน สูตรการหาค่า IOC แสดงในสมการที่ (2)

$$IOC = \frac{\sum F}{N} \quad (2)$$

เมื่อ $\sum F$ คือผลรวมของคะแนนความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และ N คือจำนวนผู้เชี่ยวชาญ การพิจารณาความเที่ยงตรงตามเนื้อหาของแต่ละข้อคำถามในแบบสอบถามพิจารณาจากค่า IOC 3 หลักเกณฑ์คือ 1) ค่า IOC = 1 เลือกใช้ 2) ค่า IOC อยู่ในช่วง 0.50 - 0.99 ให้พิจารณาปรับปรุงเนื้อหาในข้อคำถามนั้นๆ และ 3) ค่า IOC น้อยกว่า 0.50 ให้ตัดคำถามข้อนั้นออกจากแบบสอบถาม

2.2 การหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเพื่อทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

สูตรการคำนวณฯ แสดงในสมการที่ (3)

$$\alpha = \frac{K}{K-1} \left(1 - \frac{\sum S_i^2}{S^2} \right) \quad (3)$$

เมื่อ α คือสัมประสิทธิ์แอลฟา K คือจำนวนข้อคำถาม $\sum S_i^2$ คือผลรวมของความแปรปรวนของคะแนนแต่ละข้อ i และ S^2 คือความแปรปรวนของคะแนนรวม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ปัจจัยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวในข้างต้น จำแนกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (R1–R4) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (R5–R6) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (R7–R9) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ (R10–R12) การรับรู้ถึงการยอมรับ (R13–R15) การรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (R16–R17) การรับรู้ถึงความเข้าใจ (R18–R22) และปัญหาและอุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร (O1–O8) รวมทั้งหมด 30 ปัจจัย ข้อมูลทั้งหมดได้จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างในช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2567 รายละเอียดและสัญลักษณ์ของปัจจัยแต่ละด้านแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ชื่อและสัญลักษณ์ของปัจจัยที่ใช้ในแบบจำลอง

สัญลักษณ์	ปัจจัย	สัญลักษณ์	ปัจจัย
R1	การเพิ่มโอกาสในการสื่อสารกับผู้อื่นและการเข้าถึงบุคคลที่ไม่รู้จักมาก่อน	R16	ผลกระทบกับสมาธิการทำงาน
R2	การเพิ่มความกล้าแสดงความคิดเห็น	R17	การล่วงเกินเวลาส่วนตัว
R3	การเพิ่มความสะดวกรวดเร็วในการทำงาน	R18	การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารผ่านไลน์
R4	การช่วยลดค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร	R19	การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชาผ่านไลน์
R5	การทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน สนุกสนานระหว่าง การสื่อสาร	R20	การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชาผ่านไลน์
R6	การเพิ่มความสุขในการทำงาน	R21	การสื่อสารกับเพื่อนร่วมงานผ่านไลน์
R7	การช่วยให้การใช้ชีวิตประจำวันง่ายขึ้น	R22	ความสามารถในการแชร์ผู้ติดต่อให้กันได้
R8	ความสอดคล้องกับลักษณะการทำงาน	O1	การยอมรับไลน์เพื่อใช้ในการสื่อสาร
R9	ความสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมภายในคณะ	O2	ผลที่เกิดกับงาน
R10	ความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และอ้างอิงได้ของข้อมูล ที่ปรากฏในไลน์	O3	ความพร้อมของอุปกรณ์สื่อสาร
R11	การเพิ่มการแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร	O4	ความถนัดในการสื่อสารผ่านไลน์
R12	การเพิ่มโอกาสในการได้รับความรู้	O5	ระยะเวลาการเก็บไฟล์งานในไลน์
R13	การเป็นช่องทางหลักในการสื่อสารภายในองค์กร	O6	จำนวนการส่งข้อความที่ส่งผลต่อการ จัดการข้อมูล
R14	ความพึงพอใจในการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสาร	O7	การใช้งานนอกเวลางาน
R15	ความจำเป็นในการใช้ไลน์เพื่อการสื่อสาร	O8	การรักษาความลับของข้อมูล

4. การสำรวจปัจจัยสำหรับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะ

จากการทบทวนวรรณกรรมได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะทั้งหมด 30 ปัจจัย ได้แก่ ด้านการรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (4 ปัจจัย) การรับรู้ความสนุกและความสุขในการใช้งาน (2 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเข้ากันได้ของผู้ใช้งาน (3 ปัจจัย) การรับรู้ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ (3 ปัจจัย) การรับรู้ถึงการยอมรับ (3 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเป็นส่วนตัว (2 ปัจจัย) การรับรู้ถึงความเข้าใจ (5 ปัจจัย) และปัญหาและ

อุปสรรคการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร (8 ปัจจัย) จากทั้งหมด 30 ปัจจัยสามารถสำรวจองค์ประกอบร่วมและระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรสังเกตได้ด้วยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (PCA) โดยอาศัยการพิจารณาสัดส่วนความแปรปรวนสะสม ที่ปัจจัยหลังการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักสามารถอธิบายความผันแปรของปัจจัยทั้งหมดได้น้อย 60% (Hair et al. 2014) เช่น จากทั้ง 30 ปัจจัยได้องค์ประกอบร่วม 4 องค์ประกอบ (F1-F4) โดยค่าสัดส่วนความแปรปรวนสะสมของปัจจัย F1-F4 เท่ากับ 67.2% นั่นคือ ปัจจัย F1-F4 สามารถอธิบายค่าความแปรปรวนของทั้ง 4 องค์ประกอบได้เท่ากับ 67.2% ส่วนค่าข้อมูลของปัจจัยหลังการวิเคราะห์ (F1- F4) สามารถหาได้จากสมการที่ (4) และ (5)

$$\begin{aligned} F_1 &= W_{11}Z_1 + W_{12}Z_2 + \dots + W_{1p}Z_p \\ F_2 &= W_{21}Z_1 + W_{22}Z_2 + \dots + W_{2p}Z_p \\ &\vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \\ F_m &= W_{m1}Z_1 + W_{m2}Z_2 + \dots + W_{mp}Z_p \end{aligned} \quad (4)$$

ซึ่งค่า W_p เป็นค่า eigenvector ที่ได้จากเมทริกซ์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (correlation matrix: R) สำหรับน้ำหนักปัจจัย (Factor loading) เป็นค่าที่เมื่อนำมาคูณกำลังสองแล้วจะแสดงถึงปริมาณค่าแปรปรวนของตัวแปรสังเกตได้มาตรฐาน (Z_j) ที่อยู่ในแต่ละปัจจัย (F_j) ดังแสดงในสมการที่ (4)

$$\begin{aligned} Z_1 &= \lambda_{11}F_1 + \lambda_{12}F_2 + \dots + \lambda_{1m}F_m \\ Z_2 &= \lambda_{21}F_1 + \lambda_{22}F_2 + \dots + \lambda_{2m}F_m \\ &\vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \quad \quad \quad \vdots \\ Z_p &= \lambda_{p1}F_1 + \lambda_{p2}F_2 + \dots + \lambda_{pm}F_m \end{aligned} \quad (5)$$

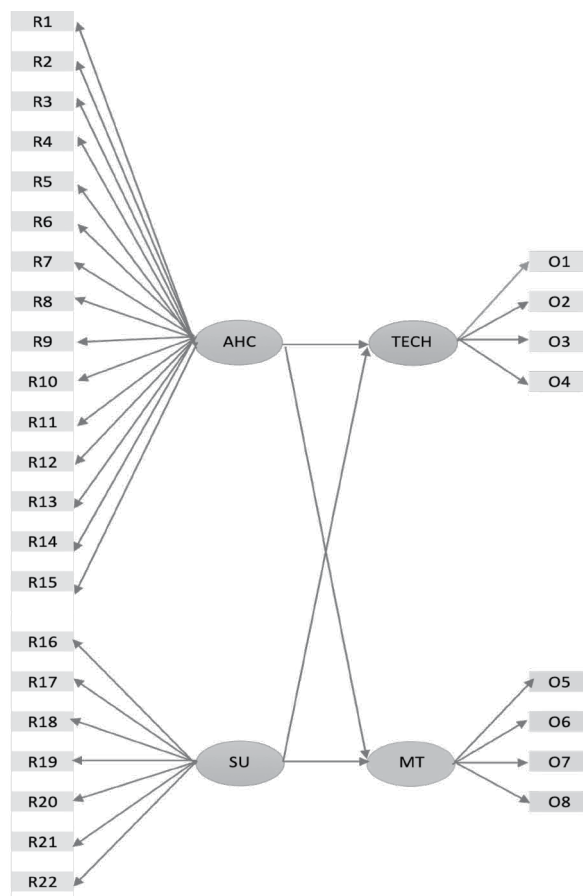
โดยที่ค่า λ_{ij} เป็นค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor loading) หาได้จาก eigenvalue ของเมทริกซ์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (correlation matrix: R) และ $(\lambda_{ij})^2$ เป็นปริมาณค่าความแปรปรวนของตัวแปร Z_1 ที่อยู่ในปัจจัย F_j เช่น $(\lambda_{12})^2$ หมายถึง ปริมาณค่าความแปรปรวนของ Z_1 ที่อยู่ในปัจจัย F_2

5. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง

การหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้างเป็นการศึกษาอิทธิพลของตัวแปรต้นที่มีต่อตัวแปรตามภายใต้สมมติฐานของผู้ศึกษา ด้วยหลักสถิติการวิเคราะห์พหุตัวแปร (Multivariate analysis) ภาพที่ 2 แสดงแบบจำลองสมมติฐานของการอธิบายสาเหตุหรือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร โดยมี 4 ปัจจัย ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูลที่ทำให้เกิดการยอมรับการใช้ไลน์ (AHC) (2) ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์ (SU) (3) ความพร้อมและความถนัดใน

การใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร (TECH) และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ปัจจัย TECH และ MT เป็นตัวแปรแฝงภายใน ส่วนปัจจัย AHC และ SU เป็นตัวแปรแฝงภายนอก ปัจจัย R1-R15 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายนอก AHC ปัจจัย R16-R22 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายนอก SU ปัจจัย O1-O4 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายใน TECH และ O5-O8 เป็นตัวแปรสังเกตได้สำหรับวัดตัวแปรแฝงภายใน MT

การสรุปผลแบบจำลองฯ พิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้องกลมกลืน เช่น ค่าไค-สแควร์สัมพัทธ์ (χ^2 / df) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 2.00 ค่ารากที่สองของค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่า (Root mean square error of approximation: RMSEA) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 0.08 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อน (Root mean square residual: RMR) ที่ควรมีค่าน้อยกว่า 2.58 (Diamantopoulos & Siguaw, 2000) ส่วนปัจจัยที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติตามสมมติฐานของโครงสร้างความสัมพันธ์ (ภาพประกอบที่ 2) พิจารณาจากค่าสถิติ t (t-value)

ภาพประกอบที่ 2 แบบจำลองสมมติฐานของการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร

6. การวิเคราะห์และการพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคอาศัยทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักและแบบจำลองสมการโครงสร้าง เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ และใช้การตีความเชิงเนื้อหาจากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อเสริมความเข้าใจเชิงลึก ปัจจัยที่มีค่าน้ำหนักเชิงบวกหรือลบอย่างมีนัยสำคัญจะถูกพิจารณาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมและอุปสรรคจริง เพื่อสรุป “ปัญหาหลัก” และ “ปัจจัยสนับสนุน” ของการสื่อสาร

ในการพัฒนาแนวทางการสื่อสารฯ จะทำขึ้นในลักษณะข้อเสนอเชิงระบบ (Systematic guidelines) ที่เชื่อมโยงจาก (1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงบวก เช่น การรับรู้ประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (2) อุปสรรคที่พบ เช่น ความต้องการความเป็นส่วนตัว การขาดความเข้าใจ และปัญหาการจัดการข้อมูล และ (3) พฤติกรรมการใช้งานจริงของบุคลากร แนวทางดังกล่าวจะนำเสนอในรูปแบบคู่มือเชิงปฏิบัติ (Practical guidelines) ที่ประกอบด้วยมาตรการสำคัญ ได้แก่ การอบรมและพัฒนาความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจในการใช้งาน การกำหนดนโยบายการสื่อสารที่ชัดเจนเพื่อรักษาสัมพันธภาพระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว การส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มแรงจูงใจ และการกำหนดกลไกการประเมินผลการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การนำเสนอจะอาศัยรูปแบบตารางและแผนภาพแสดงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัย อุปสรรค และแนวทางแก้ไข เพื่อให้ผู้บริหารและบุคลากรสามารถมองเห็นภาพรวมได้อย่างชัดเจน และสามารถนำไปใช้พัฒนาระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ คล่องตัว และเหมาะสมกับบริบทของคณะได้จริง

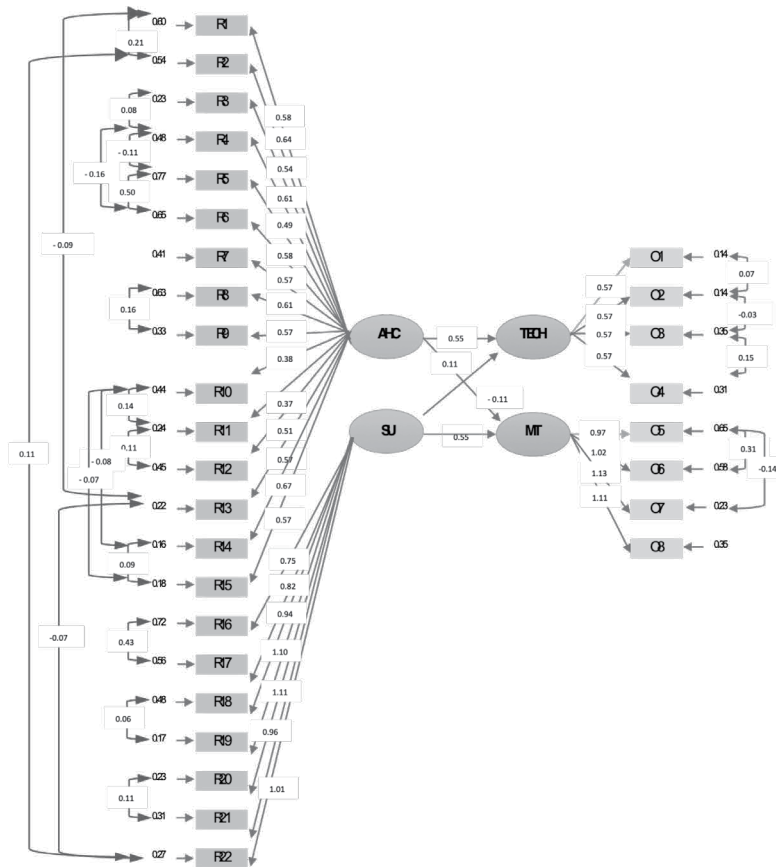
ผลการวิจัย

ในการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้างอ้างอิงจาก Boomsma (1985) ที่กำหนดให้ค่าในช่วง 100 ถึง 200 คน ในงานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลได้ทั้งหมด 151 คนจากบุคลากรทั้งหมด 183 คน คิดเป็นร้อยละ 82.51 จึงใช้จำนวนข้อมูลทั้งหมดในการวิเคราะห์ แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างมีการทดสอบประสิทธิภาพด้วยการวิเคราะห์ความเที่ยงตรงตามเนื้อหาด้วยการหาค่า IOC และความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค โดยค่า IOC เป็นผลจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่านที่ได้ค่า IOC ในภาพรวมเท่ากับ 0.85 และได้ปรับปรุงแบบสอบถามด้วยการตัดข้อคำถามที่ได้ค่า IOC น้อยกว่า 0.5 ออก และได้ผลประเมินความสอดคล้อง IOC ใหม่เท่ากับ 1 สำหรับผลการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคได้เท่ากับ 0.92 (แบบสอบถามที่ใช้ในงานวิจัยนี้มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 92%) หากพิจารณาตามเกณฑ์ค่าความเชื่อมั่น สามารถสรุปได้ว่าแบบสอบถามฉบับนี้มีความเชื่อมั่นสูง

ผลจากการนำชุดปัจจัยที่ใช้ในการหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุฯ ทั้ง 30 ปัจจัยมาวิเคราะห์องค์ประกอบหลักได้องค์ประกอบของปัจจัยใหม่ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (AHC) ประกอบด้วยปัจจัย R1–R15 (2) อุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์ (SU) ประกอบด้วยปัจจัย R16–R22 (3) การยอมรับ การมีความพร้อม และความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร (TECH) ประกอบด้วยปัจจัย O1–O4 และ (4) การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ประกอบด้วยปัจจัย O5–O8 ที่มีค่าสัดส่วนความแปรปรวนสะสมของปัจจัย AHC, SU, TECH และ MT เท่ากับ 67.2%

เมื่อนำผลการวิเคราะห์หองค์ประกอบหลักของแต่ละกลุ่มที่จำแนกตามอายุ มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้างพบว่า แบบจำลองมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ภายใต้การพิจารณาจากค่าดัชนีชี้วัดไค-สแควร์สัมพัทธ์เท่ากับ 1.85 ค่าเฉลี่ยความคลาดเคลื่อนกำลังสองของการประมาณค่าเท่ากับ 0.07 และค่าเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 0.10 ที่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด (Diamantopoulos & Siguaw, 2000) ภาพประกอบที่ 3 แสดงผลการวิเคราะห์แบบจำลอง

จากการสำรวจ “พฤติกรรม” การใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ของบุคลากรในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน พบว่า ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารคือ การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล (AHC) ปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้บุคลากรมีความสนใจและเต็มใจในการใช้งาน โดยเฉพาะในกลุ่มที่มองเห็นถึงความสะดวก รวดเร็ว และความสามารถในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือ การใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ยังช่วยให้บุคลากรสามารถสื่อสารได้ง่ายขึ้นและลดค่าใช้จ่ายในการสื่อสาร ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยเชิงลบที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้งานฯ คือ ความต้องการความเป็นส่วนตัวและการขาดความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้บุคลากรลังเลในการใช้งาน นอกจากนี้ยังส่งผลให้ความพร้อมและความเต็มใจในการใช้งานเพื่อการสื่อสารลดลง

ภาพประกอบที่ 3 ผลแบบจำลองสมการโครงสร้างของการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ปัญหา และอุปสรรคในการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร

สำหรับ “ปัญหาและอุปสรรค” แบ่งประเด็นตามองค์ประกอบที่ได้จากการสำรวจปัจจัยฯ และผลการวิเคราะห์สมการโครงสร้าง พบว่า ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะมีประโยชน์และทำให้เกิดความสนุกสนาน (AHC) และมีส่วนทำให้เกิดการยอมรับฯ (TECH) มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพลเท่ากับ 0.56 ($t\text{-value} = 11.38$) แต่ผู้ใช้งานเห็นว่าเป็นการเพิ่มผลกระทบต่อการจัดการข้อมูลและถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งาน (MT) ที่ไม่เหมาะสมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล 0.11 ($t\text{-value} = 1.66$) นอกจากนี้ยังพบว่าอุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) มีส่วนลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสาร (TECH) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล -0.11 ($t\text{-value} = -3.40$) เนื่องจาก มีความกังวลในเรื่องความเป็นส่วนตัวและการรบกวนชีวิตส่วนตัวที่เกินกว่าขอบเขตของเวลางาน ตลอดจนเป็นการรบกวนสมาธิที่ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง รวมถึงการสื่อสารที่รวดเร็วและต่อเนื่องยังทำให้ผู้ใช้งานรู้สึกว่ามีงานเพิ่มขึ้นจากภาระงานปกติ (O1 และ O2) นอกจากนี้ แม้ว่าจะมีอุปกรณ์สื่อสารที่พร้อมใช้งาน แต่ผู้ใช้งานอาจไม่ถนัดในการใช้หรือไม่เข้าใจการใช้งานฟังก์ชันต่าง ๆ ของไลน์อย่างเต็มที่ ส่งผลให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งการใช้ภาษาเขียนที่อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือตีความสารคลาดเคลื่อนยังเป็นปัญหาที่พบได้บ่อย (O3 และ O4) ตลอดจนปัจจัยด้านด้านความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (SU) ยังเป็นการเพิ่มผลกระทบต่อการจัดการข้อมูลและถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม (MT) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติภายใต้ความเชื่อมั่น 95% ด้วยค่าอิทธิพล 0.55 ($t\text{-value} = 6.57$) โดยการจัดการไฟล์ข้อมูลจำนวนมากเป็นเรื่องยุ่งยากเนื่องจากเป็นข้อกำหนดของแอปพลิเคชันไลน์ที่กำหนดให้ไฟล์มีวันหมดอายุหรือถูกลบไปตามข้อกำหนดของแอปฯ (O5) และการมีข้อความจำนวนมากในกลุ่มไลน์ทำให้การค้นหาข้อมูลสำคัญทำได้ยากและใช้เวลานาน (O6) อีกทั้งการสื่อสารนอกเวลางานถือเป็นปัญหาหลักที่ทำให้บุคลากรรู้สึกถูกรบกวนความเป็นส่วนตัว (O7) และการสื่อสารข้อมูลสำคัญหรือข้อมูลที่เป็นความลับผ่านไลน์มีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดการรั่วไหล ซึ่งไลน์อาจไม่เหมาะสำหรับการสื่อสารในเรื่องที่ต้องการความปลอดภัยของข้อมูล (O8) ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะเป็นเครื่องมือที่สะดวก แต่ยังมีความเสี่ยงด้านการละเมิดความเป็นส่วนตัว และการรบกวนสมาธิในการทำงาน รวมถึงการขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการใช้งาน

ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของคณะที่มีโครงสร้างงานซับซ้อนและมีการทำงานเป็นทีมสูง ที่ต้องพึ่งพาการสื่อสารอย่างเป็นระบบ เนื่องจากบุคลากรมีทั้งคณาจารย์ นักวิจัย เจ้าหน้าที่ และนิสิตที่ต้องประสานงานกันตลอดเวลา การรบกวนจากการสื่อสารนอกเวลางานหรือความไม่เข้าใจในการใช้เทคโนโลยี จึงไม่เพียงกระทบต่อประสิทธิภาพงานประจำ แต่ยังลดบรรยากาศการทำงานที่ควรเอื้อต่อการวิจัยและการเรียนการสอน ดังนั้น “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ภายในคณะฯ” ได้แก่ (1) คณะจัดทำนโยบายชัดเจนเกี่ยวกับ “ช่วงเวลาการสื่อสาร” เพื่อป้องกันการรบกวนชีวิตส่วนตัวของบุคลากร (แก้ปัญหา O7) (2) พัฒนาระบบจัดเก็บและค้นหาข้อมูลเสริม เช่น การเชื่อมต่อกับ Google Drive หรือ OneDrive แทนการเก็บไฟล์ในไลน์โดยตรง (แก้ปัญหา O5 และ O6) (3) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้บุคลากรเข้าใจการใช้ฟังก์ชันสำคัญของไลน์ เช่น การตั้งค่าความปลอดภัย การปิดกั้นข้อความ และการใช้โน้ตหรืออัลบั้ม เพื่อเพิ่มทักษะการใช้งานจริง (แก้ปัญหา O3 และ O4) และ (4) กำหนดมาตรการด้านความปลอดภัยข้อมูล เช่น ไม่ใช้ไลน์ส่งข้อมูลลับของหน่วยงาน แต่ใช้แพลตฟอร์มที่ปลอดภัยกว่าซึ่งผ่านการรับรองของมหาวิทยาลัย (แก้ปัญหา O8)

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์ เพื่อหาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน และสามารถสรุปได้ว่า ออปพลิเคชันไลน์เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการสนับสนุนการสื่อสารภายในคณะ ผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักพบ 4 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการยอมรับการใช้งานแอปพลิเคชันไลน์ ได้แก่ AHC (การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูลที่ทำให้เกิดการยอมรับการใช้ไลน์), SU (ความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ไลน์), TECH (ความพร้อมและความถนัดในการใช้ไลน์เพื่อสื่อสาร) และ MT (การจัดการข้อมูลและช่วงเวลาการใช้งาน) เมื่อนำ 4 ปัจจัยที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักไปใช้หาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยแบบจำลองสมการโครงสร้าง ที่ให้ผลการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับ และความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร คือปัจจัยการรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chen & Chen (2021) และ Dreabi *et al.* (2023) ที่ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ถึงประโยชน์และความสนุกสนานเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการยอมรับเทคโนโลยี แต่จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสะดวก (ประโยชน์ และความสนุกสนาน) และความต้องการความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้ออปพลิเคชันไลน์ ทำให้บุคลากรเห็นว่าส่งผลต่ออุปสรรคในการจัดการข้อมูลและการถูกรบกวนจากช่วงเวลาการใช้งานที่ไม่เหมาะสม รวมถึงจากการต้องการความเป็นส่วนตัวและความเข้าใจในการใช้ออปพลิเคชันไลน์ยังส่งผลต่อการลดการยอมรับและความพร้อมใช้งานเพื่อการสื่อสารอีกด้วย ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ รักษ์รา หิรัญรังสิต (2561) และ อีรพร สิริवंธ (2559) ที่ระบุถึงปัญหาและอุปสรรคจากการใช้ไลน์เพื่อการทำงาน เช่น การรบกวนสมาธิและปัญหาการตีความที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ภาษาเขียน และงานของ Schaik *et al.* (2018) ที่แสดงให้เห็นว่า ความกังวลด้านความเป็นส่วนตัวมีผลเชิงลบต่อการยอมรับเทคโนโลยี

จากการศึกษาพฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารของบุคลากรในคณะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสาร ได้แก่ การรับรู้ถึงประโยชน์ ความสนุกสนาน และความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความสนใจและความเต็มใจในการใช้งาน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยเชิงลบ เช่น ความต้องการความสะดวกที่อาจส่งผลให้ขาดการควบคุมเวลาในการใช้งาน และความต้องการความเป็นส่วนตัวที่ส่งผลต่อความลังเลในการใช้งานแอปพลิเคชันนี้ ได้ถูกระบุว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการจัดการข้อมูล รวมถึงเป็นเหตุให้เกิดความไม่พึงพอใจต่อการใช้งานไลน์ในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมอีกด้วย

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ ถึงแม้การใช้แอปพลิเคชันไลน์จะให้ความสะดวก แต่อีกมุมหนึ่งเป็นการสร้างภาระงานเสริมและลดสมาธิจากการได้รับข้อความจำนวนมากได้ นอกจากนี้ บุคลากรยังมีความกังวลด้านความเป็นส่วนตัวและขาดความเข้าใจในการใช้ฟังก์ชันขั้นสูง ส่งผลให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพและลดระดับการยอมรับการใช้งาน ตลอดจนผู้ใช้ถูกรบกวนจากการสื่อสารนอกเวลางาน และประสบปัญหาในการจัดการข้อมูล เนื่องจากไฟล์มีวันหมดอายุและการค้นหาข้อมูลทำได้ยาก และถึงแม้จะมีอุปกรณ์ที่ทันสมัย แต่ความไม่ถนัดในการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงทำให้การใช้แอปพลิเคชันไลน์ไม่เกิดประสิทธิภาพเต็มที่ โดยเฉพาะเมื่อต้องสื่อสารข้อมูลสำคัญที่เป็นความลับ

สำหรับแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันภายในคณะตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ได้แก่ (1) การกำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับช่วงเวลาการสื่อสารเพื่อป้องกันการรบกวน (2) การพัฒนาระบบจัดเก็บข้อมูลเสริม เช่น การเชื่อมต่อกับ Google Drive (3) การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้บุคลากรเข้าใจการใช้ฟังก์ชันสำคัญของแอปพลิเคชันได้อย่างถูกต้อง (4) การกำหนดมาตรการด้านความปลอดภัย เช่น การใช้แพลตฟอร์มอื่นที่เหมาะสมสำหรับการส่งข้อมูลที่เป็นความลับของหน่วยงาน แนวทางเหล่านี้จะช่วยลดอุปสรรคด้านความเป็นส่วนตัวและความยุ่งยากในการจัดการข้อมูล ทำให้การสื่อสารภายในคณะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยนี้ นอกจากจะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการสื่อสารภายในองค์กรจากการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งานแอปพลิเคชันแล้ว ยังสามารถเพิ่มการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอื่น ๆ เช่น ระบบแจ้งเตือนอัตโนมัติ เพื่อเพิ่มความคล่องตัวในการจัดการข้อมูลและลดภาระงาน นอกจากนี้ ยังสามารถต่อยอดงานวิจัยในเชิงเปรียบเทียบระหว่างแอปพลิเคชันไลน์กับแพลตฟอร์มอื่น ๆ เพื่อประเมินความเหมาะสมและประสิทธิภาพในการใช้งาน หรือการเปรียบเทียบรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคลากรสายวิชาการและสายสนับสนุน เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างของความต้องการและพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน รวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยด้านจิตวิทยา พฤติกรรมการใช้งาน นโยบายองค์กร และบทบาทของผู้นำในการเป็นแบบอย่างการใช้เทคโนโลยี ที่ส่งผลต่อการยอมรับและความพร้อมใช้งาน เพื่อออกแบบกลยุทธ์การสื่อสารที่ตอบสนองความต้องการของบุคลากรได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งควรมีการศึกษผลกระทบระยะยาวของการใช้งานร่วมด้วย นอกจากนี้ ยังสามารถนำแบบจำลองเดียวกันไปทดสอบในองค์กรที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรไม่แสวงหากำไร เพื่อเปรียบเทียบความสำคัญของปัจจัยที่อาจแตกต่างกันไปตามบริบทและวัฒนธรรมขององค์กร

ถึงแม้ว่าการใช้ SEM จะให้ผลเชิงปริมาณที่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยในอนาคตควรนำการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก มาใช้ร่วมด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ปัญหา และมุมมองของบุคลากรต่อการใช้ออปพลิเคชันไลน์ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและอธิบายผลลัพธ์เชิงปริมาณได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการใช้ออปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารภายในคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน ได้รับเงินอุดหนุนวิจัยจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปี 2567 คณะผู้วิจัยขอขอบคุณคณะวิศวกรรมศาสตร์ กำแพงแสนที่ให้การสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- อันณวัฒน์ ยวงแก้ว ปิยวัฒน์ นพฤทธิ์ สมชาย ไชยโคตร และดวงรัตน์ โกยกิจเจริญ. (1 มีนาคม 2567). **พฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชันสื่อสารของประชาชนในจังหวัดภูเก็ต**. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 14 ประจำปีการศึกษา 2566 หัวข้อ “Silver Economy: A Golden Opportunity for the Future เศรษฐกิจผู้สูงอายุ: โอกาสทองของอนาคต”. นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้.
- ธีรพร สิริวันต์. (2559). **พฤติกรรมการใช้ไลน์แอปพลิเคชัน (Line Application) เพื่อเป็นช่องทางการสื่อสารการปฏิบัติงานในองค์กร**. สารนิพนธ์การจัดการมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นนท์ วัฒนกิจ. (2561). **พฤติกรรมการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์และความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจ**. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัญชา สีนสุพรรณ. (2564). **การสื่อสารภายในองค์กรผ่านแอปพลิเคชันไลน์ (LINE): กรณีศึกษา กองร้อยมณฑลทหารบกที่ 33 ค่ายกาวิละ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**. การค้นคว้าด้วยตนเองรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ). พะเยา: คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พาริตา พรหมบุตร. (2561). **การสื่อสารภายในองค์กรที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน**. วิทยานิพนธ์การจัดการมหาบัณฑิต (การจัดการการบิน). นครราชสีมา: สถาบันการบินพลเรือน สถาบันสมทบมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- พองคำ พุ่มพวง. (2564). **ผลการจัดกิจกรรมเรียนรู้ออนไลน์ด้วย application LINE ของนักศึกษาระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาการบัญชี วิทยาลัยเทคโนโลยีอรรถวิทย์พาณิชย์**. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2568, จาก <https://www.atc.ac.th/category/research-research/page/3/>
- เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. (2565). **การสื่อสารผ่าน Line ของบุคลากรมหาวิทยาลัยเอกชน ในสถานการณ์โควิด 19**. วารสารนวัตกรรมสังคมและเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน. 5(2): 43-50.
- รภัทรา หิรัญรังสิต. (2561). **ความเหมาะสมในการใช้ Line Application เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน: กรณีศึกษาการใช้งาน Line Application ในการทำงานของกลุ่มสาขาวิชา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ของมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2568, จาก https://archive.lib.cmu.ac.th/full/res/2561/tressh640_19_61_full.pdf
- อารีย์ มัยยพงษ์ เกื้อกุล ตาเย็น และณรงค์ฤทธิ์ ธีระเวช. (2565). **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้แอปพลิเคชันไลน์เพื่อการสื่อสารทางการเรียน**. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยอุดรธานี. 4(1): 57-71.
- Bollen, A. Kenneth (1989). **Structural Equations with Latent Variables**. New York: Wiley.
- Boomsma, A. (1985). Non-convergence, Improper Solutions, and Starting Values in LISREL Maximum Likelihood Estimation. *Psychometrika*. 50(2): 229-242.

- Chen, Y.L., & Chen, Y. (2021). A Study of the Use Behavior of Line Today in Taiwan Based on the UTAUT2 Model. **Journal of Business Management**. 61(6): 1-19.
- Cortina, Jose. (1993). What Is Coefficient Alpha? An Examination of Theory and Applications. **Journal of Applied Psychology**. 78(1): 98-104.
- Diamantopoulos, Adamantios & Siguaw, A. Judy. (2000). **Introducing LISREL: A Guide for the Uninitiated**. London: Sage Publications.
- Dreabi, A.H., Halalsheh, N., Alrawashdeh, N.M., Alnajdawi, M.A., Alsawalqa, O.R., & Al-Shboul, M. (2023). Sustainable Digital Communication Using Perceived Enjoyment with a Technology Acceptance Model Within Higher Education, in Jordan. **Frontiers in Education**. 8: 1-15.
- Hair, F. Joseph, Black, C. William, Babin, J. Barry & Anderson, E. Rolph. (2014). **Multivariate Data Analysis**. USA: Pearson.
- Ismail, A.H. (2016). Intention to Use Smartphone through Perceived Compatibility, Perceived Usefulness, and Perceived Ease of Use. **Journal Dinamika Manajemen**. 7: 1-10.
- Schaik, van P., Jansen, J., Onibokun, J., Camp, J., & Kusev, P. (2018). Security and Privacy in Online Social Networking: Risk Perceptions and Precautionary Behaviour. **Computers in Human Behavior**. 78: 283-297.
- Suthiwartnarueput, T., & Nutayangkul, T. (2022). The Outcome of Using the Line App for English-Speaking Practice of Thai EFL Students. **Journal of Institutional Research Southeast Asia**. 20(2): 161-193.